T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

SİYASİ PARTİLER VE SEÇİM HUKUKU KISITLARI İÇERİSİNDE TÜRKİYE'DE SEÇİM İTTİFAKLARI VE ALTERNATİF SEÇİM İTTİFAKI MODELLERİ

Mehmet Salih UZUN

DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Orhan GÖKÇE

Konya - 2018

ÖNSÖZ

Türkiye'de şimdiye kadar seçim sistemleri üzerine çok sayıda akademik çalışma yapılmıştır. Ancak bunların hemen hiçbiri, özellikle seçim ittifaklarına odaklanmamış, seçim sistemleri ile parti ittifakları arasındaki ilişkileri irdelememiş ve seçimlerde gerçekleştirilen işbirliği ve ittifakların toplumsal/siyasal hayata etkilerini analiz etmemiştir.

Bu çalışma; genel olarak seçim sistemleri üzerine yapılan akademik çalışmalardan farklılaşıp münhasıran seçim ittifaklarını ana mesele yapmaktadır. Partiler-arası yahut farklı siyasal eğilimler-arası işbirliği ve ittifakların, toplumsal barış ve çoğulcu demokratik düzenle ilişkili olduğunu ortaya koyan bu çalışma, farklı ülkelerdeki seçim ittifakı uygulamalarını da kategorize ederek modellemeler ve model adlandırmaları yapmıştır. Bu yönüyle de siyaset bilimi literatürüne katkı vermeyi amaçlamıştır.

Bu doktora tezinin ortaya çıkmasında en büyük katkıyı veren kuşkusuz tezin danışmanlığını üstlenmiş olan; Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Başkanı Prof. Dr. Orhan Gökçe hocamızdır. Yine Tez İzleme Komitesindeki ve Tez Savunma Jürisindeki hocalarımızın yaptıkları katkılarının değeri ölçülemez.

Bilvesile, başta ismini saydıklarım olmak üzere, ders ve araştırma dönemlerinde desteklerini gördüğüm tüm hocalarımıza ve Sosyal Bilimler Enstitüsü yetkililerine şükranlarımı arz ediyorum.

1 Mart 2018

M. Salih Uzun

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	M. Salih UZUN
	Numarası	124128001003
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ■
	Tezin Danışmanı	Prof. Dr. Orhan GÖKÇE
	Tezin Adı	Siyasi Partiler ve Seçim Hukuku Kısıtları İçerisinde Türkiye'de Seçim İttifakları ve Alternatif Seçim İttifakı Modelleri

ÖZET

Demokrasilerin üzerinde uzlaşılmış olan en belirgin özelliği, kuşkusuz yönetici elitlerin belirli aralıklarla yapılan seçimler neticesinde belirleniyor olmasıdır. Ancak günümüzde son derece baskıcı uygulamalara ve otoriter anlayışlara sahip yönetimler bile düzenli yaptıkları seçimleri meşruiyetlerine dayanak olarak gösterebilmektedirler. Bu nedenle uzunca zamandan beri artık siyaset bilimciler ve anayasa hukukçuları hangi yönetim şeklinin değil hangi demokrasinin daha iyi işlediğini ve çoğulcu bir siyasal düzene yaslanan demokrasinin nasıl tesis edilebileceğini tartışmaktadırlar.

Sözü edilen biçimde çoğulcu bir siyasal zeminin oluşması ise ancak; farklı kimlikleri, farklı siyasal eğilimleri temsil eden grupların/yapıların/partilerin, azınlıkta kalsalar bile ittifaklar kurarak siyasal karar alma süreçlerine katılabileceği mekanizmaları kuran, bunu yaparken de ülkedeki siyasal istikrarı muhafaza edebilen bir seçim sistemi ile mümkün olabilecektir.

Seçim sistemleri üzerindeki siyasal ve akademik tartışmalar genel olarak "temsilde adalet" veya "yönetimde istikrar" prensipleri etrafında yapılmakta olup

bunlardan birinin ağırlıklı olarak tercih edilmesine bağlı olarak seçim sistemi kurgulanmaktadır. Bu tezin konusunu oluşturan partiler-arası (yahut farklı siyasal eğilimler-arası) seçim ittifakları; her iki prensibin yöneldiği amaçları bağdaştırabilecek yani hem temsil adaletini hem de siyasal istikrarı telif edebilecek en önemli araçlardan biridir.

Çalışmada öncelikli olarak; demokratik rejimlerde uygulanan belli başlı seçim sistemleri, seçim ittifaklarına imkân sağlama kapasiteleri bakımından, yani ittifakları "teşvik edici" yahut "zorlaştırıcı" mahiyete olup olmadıkları yönünden değerlendirilmiştir.

Bilahare Türk siyaset/seçim tarihinde yapılmış olan seçim ittifakları ve bunların hangi hukuksal kısıtlar içerisinde gerçekleştirilebilmiş oldukları ele alınmıştır.

Nihayet *"Alternatif İttifak Modelleri"* başlıklı üçüncü ve son bölümde ise; bu konuda deneyim sahibi olmuş ülkelerdeki seçim ittifakları analiz edilmiş ve uygulanabilecek alternatif seçim ittifakı modelleri ele alınmıştır. Bu bölümde siyaset bilimi ve seçim hukuku literatürüne katkı olacak biçimde model adlandırmaları yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Seçimler, Seçim Sistemleri, Seçim İttifakları, Siyasi Partiler ve Seçim Hukuku

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	M. Salih UZUN
	Numarası	124128001003
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ■
	Tezin Danışmanı	Prof. Dr. Orhan GÖKÇE
	Tezin Adı	The Electoral Alliences In Turkey Whitin The Constraints Of The Turkish Electoral Law And Alternative Electoral Alliences Models

ABSTRACT

The most evident aspect of the modern democracies definitely resides on the fact that the ruling elites are constituted by the elections taken place in regular intervals. However, in today's world, even the most repressive and authoritarian regimes could legitimate their power by organizing regular elections. Hence, for a few decades, the political scientists and scholars of constitutional laws, instead of dealing with the question of democratic or non-democratic regimes, have been discussing which types of democracies work better and how it is possible to establish a democracy that is truly based on a pluralistic political order.

And the institution of such pluralistic political ground requires a particular kind of election system: on the one hand, this system has to be equipped with mechanisms that would allow minority groups/structures/political parties representing diverse identities and political tendencies to participate in the decision-making processes by entering into electoral alliances; and on the other hand, in doing so, it has to preserve at the same time the political stability of the country.

The political and academic researchers on the electoral systems generally focus on the principals of "the representative justice" or that of "the governmental stability" and elaborate electoral systems privileging the one over the other of these principles. The electoral alliances between political parties (or between different political tendencies), which constitute the major problematics of this doctoral study, could reconcile the objectives of both principles; that is to say, such electoral alliances could be one of the most important means of accommodating both the representative justice and the political stability.

This Ph.D. dissertation first explores the major elections systems applicable in modern democracies from the perspective of electoral alliances, trying to elucidate their respective capacities to provide the possibility of such alliances and to see which one is more "facilitating" or more "discouraging" in this respect.

Secondly, the different polling alliances in the political/electoral history of Turkey are investigated, underscoring legal constraints through which those alliances were effectuated.

Finally, the third part entitled "Alternative Alliances Models" analyzes the polling alliances in different countries characterized by their successful experiences on this matter in order to elaborate on alternative electoral alliances models which could be applied in Turkey. This last part also proposes new terminology to name such alternative models that could contribute to the literature of political sciences as well as to that of the electoral law studies.

Key Words: Election, Electoral Systems, Electoral Alliances (Polling Alliances), Electoral Law

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI ..... **i**
DOKTORA TEZİ KABUL FORMU ..... **ii**
ÖNSÖZ ..... **iii**
ÖZET ..... **iv**
ABSTRACT ..... **vi**
İÇİNDEKİLER ..... **viii**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
SEÇİM SİSTEMLERİ VE TÜRKİYE UYGULAMALARI

1. Seçim Sistemlerinin Temel Değişkenleri 8
1.1. Mutlak (Salt) Çoğunluk / Nispi (Basit) Çoğunluk 9
1.2. Tek Turlu / İki Turlu Seçim 9
1.3. Tek Dereceli / İki Dereceli Seçim 10
1.4. Tek İsimli / Listeli Seçim 10
1.5. Barajlı / Barajsız Seçim 11
2. Seçim Sistemlerinin Sınıflandırılması 14
2.1. Çoğunluk Sistemleri 15
2.1.1. Tek İsimli - Tek Turlu Çoğunluk Sistemi 16
2.1.2. Tek İsimli - İki Turlu Çoğunluk Sistemi 19
2.1.3. Listeli Çoğunluk Sistemi 21
2.2. Nispi Temsil Sistemleri 22
2.2.1. Ulusal Düzeyde Nispi Temsil Sistemi 24
2.2.2. Seçim Çevresi Düzeyinde Nispi Temsil Sistemi 26
2.2.2.1. Artık Oy Sorununu Çözmeye Yönelik Sistemler 27
2.2.2.1.1. En Yüksek Artık Sistemi / Usulü 27
2.2.2.1.2. En Yüksek Ortalama Sistemi / Usulü 28
2.2.2.1.3. Ulusal Artık (Milli Bakiye) Sistemi 29
2.2.2.2. Artık Oy Sorunu Yaratmayan Sistemler 30

2.2.2.2.1. d'Hondt Sistemi 31
2.2.2.2.2. Sainte-Lagué Sistemi 32
2.2.2.2.3. Türk Sistemi 35
2.3. Karma Seçim Sistemleri 37
3. Türkiye'deki Seçimler ve Uygulanan Seçim Sistemleri 40
3.1. Osmanlı Dönemi Seçimleri 43
3.1.1. 1877 (1. ve 2. Devre) Seçimleri 44
3.1.2. 1908 Seçimleri 46
3.1.3. 1912 Seçimleri 48
3.1.4. 1914 Seçimleri 50
3.2. Geçiş Dönemi Seçimleri 51
3.2.1. 1919 Seçimleri 52
3.2.2. 1920 Seçimleri 54
3.2.3. 1923 Seçimleri 55
3.3. Cumhuriyet Dönemi Seçimleri 56
3.3.1. Tek-Partili Dönem Seçimleri 57
3.3.1.1. 1927 Seçimleri 58
3.3.1.2. 1931 Seçimleri 59
3.3.1.3. 1935 Seçimleri 60
3.3.1.4. 1939 Seçimleri 62
3.3.1.5. 1943 Seçimleri 63
3.3.2. Çok Partili Dönem Seçimleri 64
3.3.2.1. Çoğunluk Sisteminin Uygulandığı Çok-Partili Seçimler 65
3.3.2.1.1. 1946 Seçimleri 66
3.3.2.1.2. 1950 Seçimleri 67
3.3.2.1.3. 1954 Seçimleri 69
3.3.2.1.4. 1957 Seçimleri 71
3.3.2.2. Nispi Temsil Sisteminin Uygulandığı Seçimler 74
3.3.2.2.1. 1961 Anayasal Dönemi Seçimleri 75
3.3.2.2.1.1. 1961 Seçimleri 77
3.3.2.2.1.2. 1965 Seçimleri 79
3.3.2.2.1.3. 1969 Seçimleri 84

3.3.2.2.1.4. 1973 Seçimleri....87
3.3.2.2.1.5. 1977 Seçimleri....89
3.3.2.2.2. 1982 Anayasal Dönemi Seçimleri....90
3.3.2.2.2.1. 1983 Seçimleri....93
3.3.2.2.2.2. 1987 Seçimleri....96
3.3.2.2.2.3. 1991 Seçimleri....99
3.3.2.2.2.4. 1995 Seçimleri....102
3.3.2.2.2.5. 1999 Seçimleri....106
3.3.2.2.2.6. 2002 Seçimleri....108
3.3.2.2.2.7. 2007 Seçimleri....113
3.3.2.2.2.8. 2011 Seçimleri....117
3.3.2.2.2.9. 2015 Seçimleri....120

İKİNCİ BÖLÜM
SEÇİM İTTİFAKLARI

1. Seçim İttifaklarının Genel Olarak Parti İttifakları İçindeki Yeri....128
2. Seçim İttifaklarının Seçim Sistemleri ile İlişkisi....132
2.1. Seçim Sistemleri İle Parti Sistemleri Arasındaki İlişki....135
2.2. Seçim Sistemlerinin Seçim İttifaklarını Teşvik/Engelleme Kapasiteleri 140
2.2.1. Çoğunlukçu Seçim Sistemleri ve Seçim İttifakları....141
2.2.1.1. Tek-Turlu Çoğunluk Sistemi ve Seçim İttifakları....142
2.2.1.2. İki-Turlu Çoğunluk Sistemi ve Seçim İttifakları....146
2.2.2. Nispi Temsil Sistemleri ve Seçim İttifakları....153
2.2.2.1. Ulusal Düzeyde Nispi Temsil ve Seçim İttifakları....157
2.2.2.2. Seçim Çevresi Düzeyinde Nispi Temsil ve Seçim İttifakları 159
2.2.2.3. d'Hondt Yöntemi ve Seçim İttifakları....160
2.2.2.4. Barajlı Nispi Temsil ve Seçim İttifakları....161
3. Seçim İttifaklarının Siyasal / Toplumsal Hayata Etkileri....163
3.1. Seçim İttifakları ve Siyasal Çoğulculuk....164
3.2. Seçim İttifakları ve Siyasal İstikrar....170
3.3. Seçim İttifakları ve Toplumsal Barış....177
4. Türkiye'de Seçim İttifakları....184

4.1. Siyasi Partiler ve Seçim Hukukunun Kısıtları 184
4.2. Türkiye'de Gerçekleştirilmiş Seçim İttifakları 193
4.2.1. Kronolojik Olarak Türkiye'deki Seçim İttifakları 1945
4.2.2. Türk Seçim Tarihinde Öne Çıkmış Seçim İttifakları 202
4.2.2.1. Sağ Partilerin İttifakı: "Kutsal İttifak" 202
4.2.2.2. Sol Partilerin İttifakı: SHP – HEP İttifakı 212
4.2.2.3. Yerel Seçimlerde İttifak: "Demokratik Güç Birliği" 222
4.2.2.4. Cumhurbaşkanlığı Seçiminde İttifak: CHP – MHP "Çatı Aday" 226

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ALTERNATİF İTTİFAK MODELLERİ

1. Örgütsüz İttifak Modelleri 235
1.1. Cephe / Blok Tipi İttifak Modeli 235
1.2. Çatı Tipi İttifak Modeli 244
1.2.1. Özgürlükler Evi İttifakı 247
1.2.2. Zeytin Ağacı İttifakı 251
1.3. Liste Usulü İttifak Modeli 255
2. Örgütlü İttifak Modelleri 258
2.1. Parti Tipi İttifak Modeli 258
2.1.1. Fransız Demokrasisi İçin Birlik Partisi 259
2.1.2. Japon Liberal Demokrat Parti 260
2.1.3. İsrail Likud Partisi 265
2.2. Lig Usulü İttifak Modeli 267
SONUÇ 272
KAYNAKÇA 279

GİRİŞ

Günümüzde demokrasiyi ve onun referanslarını tanımlama tartışmaları hâlâ sürse de tartışılmayacak bir durum var ki o da; demokrasinin diğer tüm yönetim biçimleri içinde tek meşru seçenek haline gelmiş olmasıdır. Çok uzunca zamandan beri artık siyaset bilimciler ve anayasa hukukçuları hangi yönetim şeklinin değil hangi demokrasinin daha iyi işlediğini tartışmaktadırlar.

Demokrasilerin üzerinde uzlaşılmış olan en belirgin özelliği, kuşkusuz yönetici elitlerin belirli aralıklarla yapılan seçimler neticesinde belirleniyor olmasıdır. Ancak günümüzde en anti-demokratik uygulamalara, en baskıcı, en otoriter yönetim anlayışlarına sahip diktatörler bile düzenli yaptıkları seçimleri meşruiyetlerine dayanak olarak gösterebilmektedirler. Öyleyse artık soru "nasıl bir demokrasi" sorusudur.

"Nasıl bir demokrasi?"

"Ne tür bir siyasal düzen?"

Hasan Bülent Kahraman'a göre bu soruların cevabının asgari üç dayanak noktası olmalıdır ki bu dayanak noktaları aynı zamanda bu çalışmanın da zihnî altyapısının yaslandığı temel noktalardır. Birinci dayanak noktası; pozitivist nesnellik/objektivite anlayışı yerine öznelliğe/sübjektiviteye değer veren bir demokrasi anlayışıdır. Öznellik/sübjektivite temeline dayalı bir demokrasi anlayışı, toplumun farklı kimliklerle kendilerini tanımlayan küçük öznelerden, küçük gruplardan oluştuğunu kabul etmeyi gerekli kılar. İkinci dayanak noktası; siyasal düzenin diyalojik bir yapıya yani karşılıklı diyaloğa dayanan ve karşılıklı temas noktalarını mümkün olduğu kadar çoğaltmaya çalışan bir yapıya sahip olması gerekliliğidir. Üçüncü dayanak noktası ise; toplumun makro planda siyaset alanında demokratikleşmesini değil, toplumu oluşturan en küçük hücrede dahi demokrasinin gelişmesini ve yerleşmesini öngören bir anlayışın egemen kılınmasıdır.[1]

---

[1] Hasan Bülent Kahraman, **"Siyasi Partilerin Demokrasinin Gelişmesindeki Rolü"**, içinde; Siyasi Partiler ve Demokrasi - Uluslararası Sempozyum, Ankara Barosu Yayınları, Ankara2006, s.309-310

Bu üç dayanak noktası birlikte ele alındığında ortaya daha çoğulcu bir siyasal zemin çıkar. Böyle bir siyasal zeminde mono-blok / tek gövdeli ve birbirlerinden uzak az sayıda büyük partiler yerine; ya farklı siyasal eğilimleri içinde barındırabilen büyük partiler olacak ya da küçüklü-büyüklü çok sayıda parti olup bunlar arasında karşılıklı diyalog, temas ve gerektiğinde işbirliği olacak demektir.

Sözü edilen biçimde çoğulcu bir siyasal zeminin oluşması ise ancak; farklı kimlikleri, farklı siyasal eğilimleri temsil eden grupların/yapıların/partilerin, azınlıkta kalsalar bile ittifaklar kurarak siyasal karar alma süreçlerine katılabileceği mekanizmaları kuran, bunu yaparken de ülkedeki siyasal istikrarın muhafazasını göz ardı etmeyen bir seçim sistemi ile mümkün olabilecektir.

Bu durumda işe, seçim sisteminden başlamak gerekecektir.

Demokrasinin –yukarıda ifade edildiği üzere– tek meşru yönetim şekli olarak kabulüyle birlikte eş zamanlı olarak bir başka arayış başlamıştır: Yönetilenlerin siyasal karar alma süreçlerine katılımını sağlayan yöntemlere dair arayış. Bu arayış içerisinde de seçim sistemleri, siyasal iktidarların halk katında meşruiyeti bakımından en temel fonksiyonu icra etmektedirler.[2]

Yönetenlerin yönetilenlerce belirlenmesi amacına dönük siyasal ve hukuksal eylemler ile bu eylemleri düzenleyen kurallar bütünü olarak tanımlanabilecek "*seçim olayı*", ve bu "olayı" merkezine alan seçim sistemi tartışmaları hukuk ve siyaset bilimi disiplinlerinin ortak ilgi alanında bulunmaktadır.[3]

Seçim sistemi; seçimle ilgili kurallar, teknikler, yöntemler ve seçim geleneklerinden oluşan[4] bir bütünü ifade etmektedir. Kuşkusuz bu bütüne siyasal hareketler yahut partiler-arası ittifaklar da dâhildir. Bütün bu yönleriyle birlikte ele alındığında ülkede uygulanan seçim sisteminin o ülkedeki siyasal hayata etkisi tartışmasızdır. Zira herhangi bir seçimde aynı sayıdaki oy miktarına farklı seçim

---

[2] Emine Yavaşgel, **Temsilde Adalet ve Siyasal İktidar Açısından Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Durum,** Nobel Yayınları, Ankara 2004, s.1

[3] a.g.e. s.4

[4] Hasan Buran, **Seçim Sistemleri ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Önerisi**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2005, s.2

sistem, teknik ve yöntemlerinin uygulanması, temsilci dağılımını farklılaştırmaktadır.[5]

Seçim sisteminin etkisi sadece o seçimle oluşan organdaki aritmetik sandalye dağılımının belirlenmesi meselesiyle sınırlı kalmayıp ülkedeki parti sistemine dolayısıyla partilerin yapısına da sirayet eder. Hatta bu çalışmanın önerdiği perspektiften bakıldığında seçim sistemleri, parça parça etkilerinin çok ötesinde bütüncül ve esaslı bit etkiye sahiptir. Fotoğrafın tamamını kadrajlamayı hedefleyen bu bakış açısına göre seçim sistemleri, uygulandıkları ülkelerin siyasal/toplumsal iklimlerinin en temel değişkenleridirler. Seçim sistemleri ve seçimlerde uygulanan yöntemler ülkedeki çoğunluk partilerinin ya da çoğunluğa yaslanan siyasal eğilimlere avantaj sağlayabilecekleri gibi azınlık görüşlerinin etkinliğini arttırarak çoğulcu bir siyasal ortamın oluşmasına imkân verebilirler. Bununla birlikte seçimlerde uygulanan yöntemler, ülkedeki farklı toplumsal kesimleri temsil eden siyasal hareketlerin uzlaşarak ittifak yapmalarına ve seçimlere birlikte girmelerine izin vermek suretiyle ülkenin siyasal iklimini ılımanlaştırabileceği gibi bu tür uzlaşmaların önünü kesmek suretiyle sert rüzgârların etkisi altındaki bir siyasal iklimin enstrümanı haline de gelebilirler.

Seçim sistemleri üzerindeki siyasal ve akademik tartışmalar genel olarak "temsilde adalet" veya "yönetimde istikrar" prensipleri etrafında yapılmakta olup bunlardan birinin ağırlıklı olarak tercih edilmesine bağlı olarak seçim sistemi kurgulanmaktadır. Bu tezin konusunu oluşturan partiler-arası ittifaklar, her iki prensibin yöneldiği amaçları bağdaştırabilecek yani hem temsil adaletini hem de siyasal istikrarı telif edebilecek en önemli araçlardan biridir.

Partiler-arası yahut farklı siyasal eğilimler-arası ittifaklar; seçimlere ortak aday listeleri ile girmek yahut anlaşan partilerin oylarının birlikte sayılması biçimlerinde olabileceği gibi seçimlerden önce bir partinin başka bir partiyi destekleme kararı alması biçiminde de gerçekleşebilir. Bu yöntemlerin her üçü de 2018 yılına kadar, Türkiye'de yürürlükte bulunan siyasi partiler ve seçim mevzuatının yasakladığı

[5] **a.g.e.** s.2

yöntemlerdi. 2018 yılında yapılan değişikliklere kadar, Türk mevzuatının kısıtları içerisinde (esasen "kanuna karşı hile" olarak) yapılabilmiş olan seçim ittifakları genellikle; seçimde işbirliği yapma kararı alan partilerden sadece birinin seçime girmesi ve diğerlerinin seçime katılmama kararı alıp parti yöneticilerinin kendi partilerindeki görevlerinden istifa ederek ittifak partisinin listesinden aday gösterilmesi biçiminde gerçekleşebilmiştir.

Yine seçimde doğrudan ittifak yapmayıp seçim sonrası birlikte koalisyon kurabileceklerini ilan etmek suretiyle de seçim sonuçlarına tesir edebilecek ortak pozisyon alma örnekleri ile karşılaşılabilmektedir.

Bunların dışında, sadece tek bir seçime dönük olmayan dolayısıyla seçim zamanıyla sınırlı olmayan uzlaşmalar da söz konusu olabilmektedir. Bu durumda daha parti kurulurken birbirine yakın ama farklılıklarını koruyan siyasi eğilimler bir araya gelebilmekte ve her bir siyasal eğilim hiçbir parti-içi hukuksal engelle karşılaşmadan kendi rengini parti içinde muhafaza edebilmektedir. Yani partinin kendisi bir koalisyon, bir ittifak modelidir. Japon Liberal Demokrat Parti yapılanması bunun örneğidir. Fransa'daki örneklerde ise bir adım daha ileri gidilmiş ve doğrudan doğruya adı da ittifak olan ve bir kaç partinin parti tüzel kişiliği ile bir araya gelip yeni bir çatı parti kurmaları ve kurucu partiler olarak çatı parti içinde varlıklarını sürdürmeleri mümkün olabilmiştir. Örneğin Fransız Demokrasisi İçin Birlik Partisi (UDF) 1978 yılında beş parti tarafından kurulmuş ve sadece bir seçimde değil 2007 yılına kadar yapılan tüm seçimlerde birlikte hareket etmiş olan bir ittifak partisi modelidir. Böyle bir parti yapılanmasına müsaade eden / teşvik eden siyaset ve seçim hukukunun, ülkede uzlaşmacı siyasal kültürün yerleşmesine katkıda bulunacağı aşikârdır.

Ayrıca, her ne kadar bu çalışmada doğrudan konu edilmemiş olsa da, birbirine yakın toplumsal tabanlara sahip partilerin birleşmelerini de bu kapsamda değerlendirmek mümkün gözükmektedir. Parti birleşmeleri, ayrı ayrı faaliyet gösteren siyasal partilerden birinin kendi tüzel kişiliğini sona erdirerek diğerine katılması biçiminde olabileceği gibi her iki (yahut daha fazla) siyasal partinin de

tüzel kişiliklerini sona erdirip yeni bir isim ve üçüncü bir tüzel kişilik altında birleşmeleri biçiminde de gerçekleşebilir.

Görüldüğü üzere partiler ya da örgütlü siyasal yapılar/hareketler/eğilimler arasındaki işbirliği ve ittifaklar konusunda çok sayıda modelden söz edilebilmektedir.

Bu ön bilgilerden hareketle bu çalışmanın ana sorusu olarak şu soru seçilmiştir:

- *Ülkede uygulanan seçim sistemi ile toplumsal barış ortamının tesis edilmesi arasında ilişki var mıdır? / nasıldır?*

Bu çok geniş ve kapsayıcı soru ile çalışmanın soyut/genel çerçevesi belirlenmiştir. Bu üst sorunun altında şu sorularla adım adım çalışmanın somut/özel çerçevesi çizilmiştir:

- *Toplumsal konsensüs arayışı uğruna yönetimde istikrardan feragat etmek bir zorunluluk mudur? Her iki ihtiyacı birlikte gerçekleştirmek, yani hem yönetimde istikrarı hem de temsilde adaleti birlikte tesis etmek hiçbir şartta mümkün değil midir?*
- *Seçimlerde farklı siyasal eğilimlerin ve onların örgütlü yapılarının ittifak yapmalarının siyasal hayata doğrudan, toplumsal hayata da dolaylı olarak nasıl etkisi olur?*
- *Başka ülkelerdeki seçim ittifakı uygulamaları nasıldır?*
- *Hangi ittifak modeli hangi seçim sistemi ile uyumludur?*

Bu sorulardan hareketle şekillendirilmiş olan bu çalışmanın *"Seçim Sistemleri ve Türkiye Uygulamaları"* başlıklı birinci bölümünde, öncelikli olarak demokratik ülkelerde uygulanan belli başlı seçim sistemleri detaylı olarak incelenmiştir. Bunun akabinde, Türkiye'de yapılmış olan seçimler, o seçimlerde uygulanan seçim sistemi ekseninde çalışmaya konu edilmiştir. Bu yapılırken esas itibariyle parlamento seçimleri üzerinden hareket edilmiş ve Türk siyasi tarihindeki ilk parlamento seçimleri olan 1877 seçimlerinden günümüze kadar yapılan seçimler, dönemler halinde ele alınmıştır.

"Seçim İttifakları" başlıklı ikinci bölüme ise; seçim ittifaklarının genel olarak parti ittifakları içindeki yeri konusunda bir çerçeve çizilerek başlanmıştır. Zira seçim ittifakları, partiler-arası ittifakların bir alt türüdür. Partiler arasında sadece seçim ittifakları değil, parlamento ittifakları ve hükümet ittifakları da kurulabilmektedir. Bu çerçevenin çizilmesinden sonra, önceki bölümle irtibat kurulmuş ve belli başlı seçim sistemleri, seçim ittifaklarına imkân sağlama kapasiteleri bakımından, yani ittifakları "teşvik edici" yahut "zorlaştırıcı" mahiyete olup olmadıkları yönünden değerlendirilmiştir. Bilahare seçim ittifaklarının toplumsal hayata etkileri üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde son olarak, Türkiye'de yapılmış olan seçim ittifakları ele alınmıştır. Hemen belirtmek gerekiyor ki; Türkiye'de gerçekleşmiş seçim ittifakları, siyasi partiler ve seçim hukukunun kısıtları içinde gerçekleştirilebilmiştir. Yukarıda da belirtildiği üzere Türkiye'deki seçim ittifakları yasal ve açık seçim ittifakları olmayıp, siyasi partiler ve seçim kanunlarına rağmen yapılmış, bir anlamda "kanunu dolanarak" ve "kanuna karşı hile" biçiminde yapılmışlardır. 2018 yılında yapılan değişikliklere kadar, Türkiye'de gerçek anlamda açık seçim ittifaklarına, gerek 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu ve gerekse 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu cevaz vermemekteydi. Zira Türkiye'de siyasi partiler ve seçim alanının düzenleyen mevzuatın tümü sınırlayıcı/yasaklayıcı/kısıtlayıcı bir yaklaşımla kaleme alınmıştır. Bu alanı düzenleyen kanunların tamamı askeri darbe yönetimlerinin ürünüdürler. Siyasi Partiler Kanunu ile Milletvekili Seçim Kanunu 1983 tarihli olup 1980 askeri darbe yönetiminin eseridir. Seçim hukukumuzun bir diğer temel belgesi olan, 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri Kanunu ise 1961 tarihli olup daha önceki askeri darbenin (1960 darbesinin) mirasıdır.[6] Dolayısıyla bu çalışmada halen mevcut olan darbe ürünü seçim ve siyasi partiler mevzuatının sınırlayıcı/yasakçı/katı yaklaşımı yerine özgürlükçü/liberal karaktere kavuşabilmesinin koşulları, en azından seçim ittifaklarının açık hale getirilebilmesi bağlamında irdelenmiştir. 2018 yılında (bu çalışmanın tamamlanmasından sonra) yapılan değişikliklerle bu kısıtlamalar büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır. Seçim mevzuatının değerlendirilmesinden sonra

[6] Bu konuda daha geniş bir değerlendirme için **bkz.** Salih Uzun, **"Evren Mahkemede, 12 Eylül Hayatımızda"**, Radikal İki, 8 Nisan 2012, Sayı: 808, s.5

Türkiye'nin siyaset tarihinde gerçekleşmiş olan seçim ittifakları öncelikle kronolojik olarak tespit edilmiş sonra da, bunlar arasında öne çıkmış dört seçim ittifakı detaylı olarak analiz edilmiştir. Bu çerçevede; sağ parti ittifaklarına örnek olarak 1991 Milletvekili Genel Seçimleri'ndeki Refah Partisi (RP), Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ve Islahatçı Demokrasi Partisi'nden (IDP) oluşan üçlü ittifak, sol parti ittifaklarına örnek olarak da yine 1991 Seçimlerindeki Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) ve Halkın Emek Partisi (HEP) arasındaki ittifak ele alınmıştır. Mahalli seçimlerinde yapılan ittifaklar için ise; 2004 Mahallî İdareler Seçimleri'nde, Sosyal Demokrat Halk Partisi (SHP), Demokratik Halk Partisi (DEHAP), Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP) ve Emek Partisi (EMEP) arasında "*Demokratik Güç Birliği*" adıyla kurulan ittifak (yine bir sol ittifak) örnek olarak incelenmiştir. Son örnek ise yeni bir uygulama olarak Türkiye'de ilk defa doğrudan halkoyu ile yapılan 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimindeki *"CHP-MHP Güç Birliği – Çatı Aday"* deneyimi değerlendirilmiştir.

"Alternatif İttifak Modelleri" başlıklı üçüncü ve son bölümde ise; bu konuda deneyim sahibi olmuş başka ülkelerdeki seçim ittifakları analiz edilmiş ve uygulanabilecek alternatif seçim ittifakı modelleri ele alınmıştır. Bu bölümde Türkiye'deki siyaset bilimi ve seçim hukuku literatürüne katkı olacak biçimde model adlandırmaları yapılmıştır. Başka ülkelerdeki seçim ittifakları ele alınırken bunlar kategorize edilmiş, birbirleriyle mukayeseli biçimde temel özellikleri ortaya konmuş ve farklı birer model olarak adlandırılmıştır. Bu çerçevede; siyasal partiler-arası yahut farklı siyasal eğilimler-arası ittifaklar için beş farklı model üzerinde durulmuştur. İttifak modelleri önce; "örgütsüz" ve "örgütlü" olmak üzere iki kategoriye ayrılmış, daha sonra örgütsüz ittifaklar kendi içinde; *"Cephe / Blok Tipi İttifak Modeli", "Çatı Tipi İttifak Modeli"* ve *"Liste Usulü İttifak Modeli"* olmak üzere üç, örgütlü ittifaklar da *"Parti Tipi İttifak Modeli" ve "Lig Usulü İttifak Modeli"* olmak üzere iki farklı adlandırmayla ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEÇİM SİSTEMLERİ VE TÜRKİYE UYGULAMALARI

"Seçim sistemi" tabirini -genellikle yapıldığı gibi- biri geniş öbürü dar olmak üzere iki anlamda ele almak isabetli olacaktır.[7]

Geniş anlamıyla seçim sistemi; başta ülkenin seçim mevzuatı olmak üzere bu mevzuata hâkim olan anlayış ve gelenekleri de kapsayacak biçimde seçimlerle ilgili tüm unsurları içine alır. Seçim mevzuatından kastedilen; seçmenlerin ve adayların belirlenmesi, oyların kullanılması, sayılması, temsilcilerin belirlenmesi, denetim ve itirazlar ile seçmenlerin, adayların ve siyasi partilerin hak ve sorumluluklarını düzenleyen yürürlükteki anayasa, yasa, tüzük ve yönetmelik hükümleri gibi maddi hukuk kurallarının bütünüdür. Ancak geniş anlamıyla seçim sistemi, bu hukuki boyutun ötesine geçilerek söz konusu hukuksal düzenlemeleri üreten siyasal bağlamı ile birlikte değerlendirilmelidir. Zira seçim sistemi, genel siyasal sistemin alt sistemlerinden biridir.[8]

Dar anlamıyla seçim sistemi ise; seçmenlerin kullandıkları oyların seçim çevreleri itibariyle çıkarılacak temsilci sayılarına ve parlamento sandalyelerine dönüştürülmesinde kullanılan mekanizmayı,[9] hesaplama yöntemlerini ve tekniklerini ifade eder.

1. Seçim Sistemlerinin Temel Değişkenleri

Dar ve teknik anlamıyla dahi seçim sistemleri çok boyutlu / çok değişkenli "mekanizma"lardır. Her şeyden önce bir seçim sistemi, seçmenlerin kullandıkları oyların partilere göre dağılımları esas alınarak çıkaracakları sandalye sayısını hesaplamakta kullanılan bir "formül" içerir. Ayrıca bu formülün temel veri olarak

---

[7] Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Bas. Yay. Ankara 2014, s.282

[8] Bülent DAVER, "Seçim Sistemi ve Anayasa Yargısı", **Anayasa Yargısı Dergisi,** Sayı:5, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 1989 s.137

[9] Arend Lijphart'tan (**Electoral Systems and Party Systems**, Oxford University Press, 1994, s.1) aktaran: Emre Erdoğan, **Seçim Sistemleri ve Siyasal Sonuçları**, 1999 s.3 http://www.academia.edu/ Erişim Tarihi: 8.6.2016

aldığı ve bir seçim çevresinde seçilecek temsilci sayısını gösteren "çevre büyüklüğü", seçim sisteminin karakterini belirleyen en önemli değişkendir. Bunlara ilave olarak temsilci çıkarabilmek için alınması gereken asgari oy oranını belirleyen "seçim barajı" da varlığı ya da yokluğu yahut seviyesi ile bir seçim sisteminin en önemli parametrelerindendir.[10]

1.1. Mutlak (Salt) Çoğunluk / Nispi (Basit) Çoğunluk

Seçim sistemlerinin en temel değişkenlerinden birincisi olan seçim formülleri, hesaplamalarda iki türlü çoğunluğu esas alır: Mutlak çoğunluk, nispi çoğunluk.

Mutlak çoğunluk, diğer deyişle salt çoğunluk yarıdan bir fazladır. Mutlak çoğunlukla seçilmek, kullanılan geçerli oyların yarıdan bir fazlasını elde etmiş olmak anlamına gelir. Buna karşılık nispi çoğunluk yani basit çoğunluk ise, alınan oyların birbirine nispetle en büyüğünü ifade eder. Nispi çoğunlukla seçilen, kullanılan oy miktarına bakılmaksızın kendisinden sonra gelenlerden daha fazla oy almış demektir.[11]

1.2. Tek Turlu / İki Turlu Seçim

Bir seçimin tek turlu (tek oylamalı) yahut iki turlu olması, seçim sisteminin nispi ya da çoğunluk sistemi olmasıyla ilişkilidir. Nispi seçim sistemlerinde seçilenin belirlenmesinde ve sandalye sayılarının dağıtılmasında ikinci bir turun yapılmasına gerek kalmaz, seçim bir turda tamamlanarak o turdaki oy oranlarına göre seçilen adaylar ve sandalye dağılımı belirlenir. İki turlu seçim ancak çoğunluk sistemlerinde uygulanabilir.[12] İki turlu seçimde; birinci turun **"balotaj"** durumuyla neticelenmesi üzerine yani adaylardan hiçbirinin salt çoğunluğu elde edememesi üzerine yeniden

---

[10] Emre Erdoğan, a.g.m. s.3. (Seçim sistemlerinin incelenmesinde bu parametrelere ilave olarak, "ek sandalyelere ilişkin kurallar" ile "oy pusulasının niteliğini" de saymak mümkündür. **Bkz.** Arend Lijphart, **Çağdaş Demokrasiler - Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri**, çev.: Ergun Özbudun, Ersin Onulduran, Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Derneği Ortak Yayını, t.y, , s.100)

[11] Fahir Armaoğlu, **Seçim Sistemleri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1953, s.19

[12] Emine Yavaşgel, **Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Durum**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2004, s.81

(ikinci tur) oylama yapılır.[13] İkinci tur oylamaya birinci turda belirli miktarda oy alan adaylar (ya en fazla oy alan iki aday yahut belirli bir oy oranını yakalayan adaylar) katılır. İkinci turun sonunda genellikle kullanılan oyların salt çoğunluğunu alan adaylar seçilir. Genellikle dememizin sebebi, ikinci turda salt çoğunluk şartı aramaksızın en fazla oyu alan adayların kazanabileceğini öngören seçim sistemleri de vardır.

1.3. Tek Dereceli / İki Dereceli Seçim

Seçimlerin **"tek ya da iki turlu"** olması ile **"tek ya da iki dereceli"** olması birbirinden tamamen farklıdır. Tek dereceli seçimlerde seçmenler aracısız olarak doğrudan temsilcileri seçerler. İki dereceli seçimlerde ise seçmenler, önce ikinci seçmenleri seçerler bu ikinci seçmenler sonra ayrı bir seçimle asıl temsilcileri seçerler.[14] Yani iki dereceli seçimlerde, seçmenleri ve adayları farklı olan iki ayrı seçim[15] yapılırken iki turlu seçimlerde, seçmenleri ve adayları aynı olan bir seçimin iki ayrı oylaması söz konusudur. İki turlu seçim çağdaş demokrasilerde yaygın olarak uygulanan bir yöntem olmasına karşın, iki dereceli seçim yönteminin günümüz demokrasilerinde uygulaması çok sınırlıdır.[16] Türkiye'de, Osmanlı dönemi seçimleri ile Cumhuriyet döneminde tek-parti dönemi boyunca yapılan seçimlerin tamamı iki dereceli olarak yapılmıştır.

1.4. Tek İsimli / Listeli Seçim

Seçimlerin tek isimli ya da listeli oluşları seçim bölgelerinin (yahut diğer ifadeyle seçim çevrelerinin) büyüklüğü ile ilişkilidir. Seçim bölgesinin

---

[13] Jean-Marie Cotteret ve Claude Emeri, **Seçim Sistemleri**, çev: Ahmet Kotil, İletişim Yayınları, (Yeni Yüzyıl Kitaplığı) İstanbul, tarihsiz. s.40-41

[14] Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku (Genel Esaslar)**, Beta Basın Yayım Dağıtım, İstanbul 2009, s.286

[15] Emine Yavaşgel, **a.g.e.**, s.82

[16] Günümüz demokrasilerinde iki dereceli seçimlerin en bilinen örnekleri; Fransa'daki Senato seçimleri ile Amerika Birleşik Devletleri'ndeki başkanlık seçimleridir.
Fransa'da senatörler, "grands électeurs" (grand electors) denilen milletvekilleri, il genel meclisi üyeleri ve belediye meclisi üyelerinden oluşan ikinci seçmenler topluluğu tarafından "endirekt" seçilirler. **Bkz.** Yusuf Erbay, "Fransa'da İdari Sistem ve Yerel Yönetimler", **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, Cilt:8 Sayı:2, TODAİE Yayını, Ankara 1999, s.59
Amerika Birleşik Devletleri'nde de Başkan, her federe devletten seçilen partili delegeler (ikinci seçmenler) eliyle seçilir. **Bkz.** Erdoğan Teziç, **a.g.e.**, s.260

büyüklüğünden kasıt, alansal büyüklük değil, o seçim bölgesinden çıkarılacak milletvekili sayısıdır. Bu açıdan seçimler; **dar bölgeli** (tek-isimli) ve **geniş bölgeli** (listeli) olmak üzere ikiye ayrılırlar. Dar bölgeli seçimlerde seçimler tek sandalye için yapılır, o bölgede her parti sadece bir ismi aday gösterir, dolayısıyla seçmenler tek isim için oy kullanırlar. Geniş bölgeli seçimlerde ise; seçim birden fazla sandalye için yapılır, partiler o seçim çevresi için tahsis edilen sandalye sayısı kadar ismi aday gösterir, dolayısıyla seçmenler listedeki adaylar için oy kullanırlar. Geniş bölgeler de kendi içinde, çıkacak sandalye sayısına göre; küçük ya da daraltılmış (2-5 milletvekili), orta (6-10 milletvekili) ve büyük (10 ve üzeri milletvekili) olmak üzere üçe ayrılmaktadırlar.[17]

1.5. Barajlı / Barajsız Seçim

Seçim barajı; yasalar yahut bazen de doğrudan anayasalar eliyle belirlenen ve seçimlerde temsilci çıkarılabilmesi için aşılması gereken eşiği, ulaşılması gereken asgari oy oranı kaydını ifade eder. Bu kayıt, "yasama meclisi için sandalye dağılım hesabına katılabilmenin önkoşulu"dur.[18]

Dünyadaki uygulamalara[19] bakıldığında seçim barajı değişkenine göre seçim sistemlerini; ülke düzeyinde baraj öngören, çevre düzeyinde baraj öngören ve barajsız seçim sistemleri olmak üzere üç grupta toplamak mümkündür.

Ülke düzeyinde uygulanan seçim barajı, **"ulusal baraj"** yahut **"genel baraj"** olarak adlandırılır. Tüm seçim çevrelerinde geçerli oyların belirli bir yüzdesini alamayan partilerin temsilci çıkaramayacağını öngören bu tür ulusal baraj uygulamalarında, partilerin öncelikle ülke düzeyindeki oylarına bakılır. Ülke düzeyinde belirlenen oy oranını yakalayamayan partiler, belirli seçim çevrelerinde çok yüksek oy almış olsalar bile temsilci çıkaramazlar.[20]

---

[17] Dieter Nohlen, "Seçim Sistemleri", **Türkiye ve Avrupa'da Seçim Sistemleri** –Uluslararası Konferans Tebliğler Kitabı, 9-10 Haziran 1995, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul 1996, s.26

[18] Aktaran: Abdullah Sezer, **Demokrasi Teorisi ve Pratiğinde Seçim Barajları (Adalet-İstikrar İkileminde %10 Ulusal Baraj Açısından Karşılaştırmalı Bir Analiz)**, Legal Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 22

[19] Dünyadaki seçim barajı uygulamalarının analizleri için **bkz**. İlhan Kaya, **Farklılıkların Temsili Bakımından Seçim Sistemleri ve Baraj Uygulamaları**, UKAM Yayınları, İstanbul 2014

[20] Kemal Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2014 s.326

Seçim çevresi düzeyinde uygulanan ve **"çevre barajı"** olarak adlandırılan baraj uygulamalarında ise, bir seçim çevresinde belirli miktarda oy alamamış partiler o seçim çevresinden temsilci çıkaramazlar. Bu oy miktarı "yüzde oranlı" olarak belirlenebileceği gibi "seçim sayısı" olarak da belirlenebilir. Bu sayı, belirli bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların o seçim çevresinin çıkaracağı sandalye sayısına bölünmesi ile elde edilen sayıdır. **"Basit seçim sayılı baraj"**[21] [22] da denilen bu yönteme göre; söz konusu bu seçim sayısını geçemeyen partiler o seçim çevresinden temsilci çıkaramazlar. Bu baraj seçim çevrelerinin büyüklüğüne göre değişmekte, seçim çevreleri küçüldükçe, yani seçim çevresinin sandalye sayısı azaldıkça, baraj çok yüksek düzeylere çıkmaktadır. Örneğin 5 sandalyenin seçileceği seçim bölgesi için çevre barajı yüzde 20 seviyelerinde iken 3 sandalyenin seçileceği seçim çevresinde çevre barajı yüzde 33 seviyelerine çıkmaktadır.[23]

Baraj uygulaması nispi temsil sitemlerinde görülürken, tek turlu çoğunluk sisteminde (İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve diğer bazı Anglo-Sakson ülkelerinde uygulanan seçim sisteminde) baraj yoktur.

Seçim sistemlerinde baraj uygulaması bulunan ülkelerde de hem oran hem de diğer uygulamalar bakımından oldukça fazla çeşitlilik göze çarpmaktadır. Bu konudaki çeşitliliği görebilme bakımından seçilmiş örnek ülkeler tablosu faydalı olacaktır:[24]

---

[21] Ülkü Varlık, Banu Ören, **Seçim Sistemleri ve Türkiye'de Seçimler**, Der Yayınları, İstanbul 2001, s.48.

[22] Basit seçim sayılı baraj, tüm ülke tek bir seçim bölgesi olması halinde ülke düzeyinde de uygulanabilmektedir. Örneğin **Hollanda'da** uygulama böyledir. 150 sandalyeli parlamentoda milletvekili çıkarabilmek için en az, geçerli oy toplamının 150'ye bölünmesiyle ortaya çıkan sayıda oy almak gerekmektedir. Bu durumda Hollanda'da seçim barajı fiilen % 0,67 olmaktadır. **Bkz.** Enes Bayraklı, Oğuz Güngörmez, **Hollanda Parlamento Seçimleri ve Aşırı Sağı Yükselişi,** Analiz Sayı:194, SETA Yayını, Mart 2017, s.9

[23] Çevre barajı uygulaması Türkiye'de 1983'ten 1995'e kadar milletvekili genel ve ara seçimlerinde uygulanmıştır. 1983 ve 1987 milletvekili genel seçimlerinde basit seçim sayısı yöntemi uygulandıktan sonra 1991 seçimlerinde doğrudan yasa ile yüzde 20 ve yüzde 25'lik yüzde oranlı çevre barajları uygulanmıştır. 1995 seçimleri öncesi Anayasa Mahkemesi'nin kararı (K. 1995/59) ile çevre barajı uygulaması kaldırılmıştır. **Bkz**. Yavuz Sabuncu, "Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Sayı:23 (Anayasa Mahkemesinin 44. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Bildiriler), Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2006, s. 192

[24] Aktaran: İlhan Kaya, **a.g.ç.** s.12-13

ÜLKE	*BARAJ ORANI*	*DİĞER DURUMLAR*
Arnavutluk	*% 3*	*Parti ittifakı durumda her seçim çevresi için % 5*
Danimarka	*% 2*	
Almanya	*% 5*	
Gürcistan	*% 5*	*Bölgesel seçimler için % 7*
İtalya	*% 4*	*Milletvekili seçimleri için ulusal düzeyde %4* *Senato seçimleri için bölgesel düzeyde % 8*
İsrail	*% 3,25*	
Kosova	*% 5*	*Etnik azınlık partileri için % 0*
Moldova	*% 5*	*Partisiz ittifaklar için % 3* *Partili ittifaklar için % 12*
Rusya	*% 7*	
Slovakya	*% 5*	*İki partili ittifaklar için % 7* *Çok partili ittifaklar için % 10*
Türkiye	*% 10*	

Görüldüğü üzere, seçim barajı uygulaması bakımından ülkeden ülkeye büyük farklılıkların yanında, baraj uygulaması olan ülkelerin birçoğunda da bütün durumlar için genelleme biçiminde tek tip bir uygulamadan kaçınılmış, alternatif durumlara farklı uygulamalar geliştirilmiştir.[25] Daha sonraki başlıklarda ele alınacak olmakla birlikte şu husus dikkat çekicidir. Türkiye yüzde 10 oranı ile en yüksek seçim barajına[26] sahip ülke olmakla kalmayıp, alternatif seçeneklere de kapalı bir baraj uygulamasını sürdürmektedir.

Seçim barajlarının ülkedeki siyasal yaşama etkileri, parlamentodaki sandalye dağılımına doğrudan yaptıkları kısa ve orta vadeli "kurumsal" sonuçlardan ibaret değildir. Uygulanan barajlar, uzun vadede seçmenlerin oy kullanma davranışlarına

---

[25] Örneğin Almanya'da yüzde 5'lik ulusal barajı bir ölçüde esneten alternatif bir uygulama söz konusudur. Buna göre bir partinin parlamentodaki (Bundestag) sandalye hesabına dahil olabilmesi için ya ülke düzeyinde yüzde 5'lik barajı aşması ya da dar seçim çevrelerinden en az üçünde birinci olarak milletvekili çıkarması gerekir. (**Bkz.** Erdoğan Teziç, **a.g.e.**, s. 308) Baraj uygulamasındaki bu esneklik özellikle ülke genelinde zayıf olsa da belirli bölgelerde güçlü olan partilerin parlamentoda temsiline imkan vermektedir.

[26] Geçmiş uygulamalar bakımından en yüksek ulusal seçim barajı uygulaması (barajların doruk noktası); Yunanistan'da 1958 seçimlerindeki uygulamadır. Bu seçimlerde; tek bir parti için yüzde 25, iki partili ittifaklar için yüzde 35, daha büyük ittifaklar için ise yüzde 40 ulusal seçim barajı uygulanmıştır. Ancak 1993 yılından itibaren Yunanistan'da seçim barajı yüzde 3 düzeyindedir. Bkz. Giovanni Sartori, **Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği: Yapılar, Özendiriciler ve Sonuçlar Üzerine bir İnceleme**, çev: Ergun Özbudun, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997, s.27

etki ederek birtakım "davranışsal" sonuçlara da yol açabilmektedirler.[27] Buna ilaveten seçim barajları, bir yandan bağımsız adaylıkları teşvik ederken diğer yandan da partileri işbirliği, birleşme veya ittifak gibi alternatif seçim taktiklerine zorlamaktadır.[28]

Seçim barajları, partilerin parlamentoda temsil imkânları bakımından esas itibariyle küçük partileri engelleyici / dışlayıcı işlev görmelerine karşılık, ender de olsa büyük partileri frenleyen baraj uygulamalarıyla da karşılaşılabilmektedir.[29] Örneğin 120 sandalyeli Kırgızistan Parlamentosunda (Jogorku Keneş'te) bir parti en fazla 65 sandalyeye sahip olabilir.[30]

2. Seçim Sistemlerinin Sınıflandırılması

Dünya demokrasilerinde günümüze kadar uygulanan seçim sistemleri genel olarak; **"çoğunluk sistemleri"** ve **"nispi temsil sistemleri"** olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadırlar. Bir de **"karma sistemler"** adıyla üçüncü bir grup daha vardır ki aslında bu gruptakiler diğer iki sistemin birbirlerine nazaran fayda ve sakıncalarını dengeleme çabasıyla kurgulanan karakteristik vasıfları olmayan sistemlerdir.

Seçim sistemlerinin bu biçimde tasnifi, "fayda" ve "adalet" ilkelerinden birinin ön planda tutulmasına yahut bu iki ilkenin dengelenmeye çalışılmasına dayanır.[31] Çoğunluk sistemi "fayda" esasına dayanarak "yönetimde istikrar" hedefine yönelirken nispi temsil sistemi "adalet" ilkesini ön planda tutar ve "temsilde adaleti" gerçekleştirmeyi hedefler.

---

[27] Yavuz Sabuncu, **a.g.b.**, s. 192
[28] Bu konuda daha geniş izahat ve örnekler için **bkz**. Abdullah Sezer, **a.g.e.**, s.185-196
[29] Abdullah Sezer, **a.g.e.**, s.23
[30] Kırgız Cumhuriyeti Anayasası Madde:70/2-2. **Bkz**. **Türk Cumhuriyetleri Anayasaları**, TÜRKPA Yayınları, Ankara 2012 s.123
[31] Hikmet Sami Türk, "Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih", **Anayasa Yargısı Dergisi** Sayı:23 (Anayasa Mahkemesinin 44. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Bildiriler), Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2006, s. 78

Seçim sistemlerinin bu ikili ayrımının detaylarına girmeden önce, İtalyan siyaset bilimci Giovanni Sartori'nin çizdiği genel çerçeve ile temel noktaları belirtmek faydalı olacaktır:[32]

> *"***[1]** *Çoğunlukçu sistemlerde kazanan, bütün sandalyeleri elde eder; nisbî sistemlerde kazanma paylaşılır (...).* **[2]** *Çoğunlukçu sistemlerde seçmenin tercihi yönlendirilir ve sonuçta tek bir alternatife indirgenecek biçimde daraltılır; nisbî sistemlerde seçmenler, oylarını bir yerde toplamaya zorlanmazlar ve tercih alanları hayli geniş olabilir.* **[3]***... çoğunlukçu sistemler, bireysel adaylar ya da kişiler önerirler; nisbî sistemler genellikle parti listeleri önerirler."*

Çoğunluk ve nispi temsil sistemlerinin de kendi içlerinde çok sayıda alt türleri bulunmaktadır. Çoğunluk sistemleri başlıca; tek-isimli yahut listeli ve tek turlu yahut iki turlu oluşlarına göre, nispi temsil sistemleri de; ulusal düzeyde yahut seçim çevresi düzeyinde ve barajlı yahut barajsız uygulanışlarına göre birçok alt gruba ayrılmaktadır.[33]

2.1. Çoğunluk Sistemleri

Çoğunluk prensibi bilinen ve uygulanan en eski seçim prensibidir. Çoğunluğun tercihine dayanan seçimlerin menşei çok eskilere uzanmaktadır. Romalılar döneminde hem mutlak hem de nispi çoğunluk prensibi uygulamıştır.[34]

Çoğunluk prensibine dayalı seçim sistemleri; "toplum adına kim ya da kimler karar almalıdır?" sorusuna, "çoğunluğun oyunu alanlar" yanıtının karşılığı olarak geliştirilen seçim sistemleri grubudur.[35] Temel amaç olarak da "fayda mı?" "adalet mi?" sorusu karşısında "fayda" prensibini, başka bir deyişle "yönetimde istikrar" prensibini tercih eden seçim sistemleridir.

---

[32] Giovanni Sartori, **a.g.e.,** s.15
[33] Kemal Gözler, **a.g.e.**, s.315
[34] Fahir Armaoğlu, **a.g.e**. s.19
[35] Hasan Buran, **Seçim Sistemleri ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Sistemi Önerisi**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2005 s.55

Çoğunluk sisteminin tanımı da mantığı da son derece basittir. Bu sisteme göre en fazla oyu alan bağımsız ya da parti adayı/adayları seçilmiş olur. Temel mantık bu olmakla birlikte sistem içinde farklı uygulama biçimleri mümkündür.[36] Çoğunluk sisteminin kendi içindeki farklı türleri; seçimin bir sandalye için mi (tek-isimli) yoksa birden fazla sandalye için mi (listeli) yapıldığına, seçilmek için aranan çoğunluğun mutlak (salt) çoğunluk mu yoksa nispi (basit) çoğunluk mu olduğuna ve buna bağlı olarak da tek turlu mu yoksa iki turlu mu olduğuna göre ortaya çıkmaktadır.

2.1.1. Tek İsimli - Tek Turlu Çoğunluk Sistemi

Bu sistem **"dar bölge sistemi"** olarak adlandırıldığı gibi, İngiltere'de ortaya çıkmış olmasından ötürü **"İngiliz sistemi"**, İngiltere ile birlikte İngiliz Milletler Topluluğu'na dâhil bazı ülkelerde ve Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulandığı için de **"Anglo-Amerikan seçim sistemi"** olarak adlandırıldığı görülmektedir.[37] [38] [39]

Bu sistemde ülke, parlamentodaki sandalye sayısı kadar seçim çevresine bölünür ve her bir seçim çevresinde sadece tek bir sandalye için seçim yapılır. Dolayısıyla seçim çevreleri olabilecek en "dar" haldedir. Seçmenler tek bir aday için oy kullanırlar. Kullanılan geçerli oyların nispi (basit) çoğunluğunu alan aday seçilmiş olur. Böylelikle seçim tek turda tamamlanmış olur.

Bu sistemde bir aday toplam seçmen sayısının mutlak (salt) çoğunluğunun oyunu alamamış olsa bile seçilebilmektedir. Bu sistemin uygulandığı bir seçim için örnek sonuç tablosu:[40]

---

[36] Jean-Marie Cotteret ve Claude Emeri, **a.g.e**., s.39

[37] Kemal Gözler, **a.g.e.** s.316

[38] İngiltere'de sistemin değiştirilmesi için 2011 yılında referanduma gidildi. Ancak değişiklik önerisi halkın üçte ikisi tarafından reddedildi. http://tr.euronews.com/2015/05/06/ingiltere-de-secim-sistemi-nasil-isliyor/

[39] Türkiye'deki mahalli seçimlerde de bu sistem uygulama alanı bulmaktadır. Belediye başkanları ile köy ve mahalle muhtarlarının seçimi tek isimli tek turlu çoğunluk sistemine göre yapılmaktadır. **Bkz.** 2972 Sayılı Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun m. 2/2, m. 22/1 ve m. 32/4

[40] Bkz. Jean-Marie Cotteret ve Claude Emeri, **a.g.e**. s.40. Kemal Gözler, **a.g.e,** s.317. Emine Yavaşgel, **a.g.e.** s.86

Geçerli oy sayısı	*100.000*	
A adayı	*30.000*	*Seçildi*
B adayı	*25.000*	
C adayı	*20.000*	
D adayı	*15.000*	
E adayı	*10.000*	

Bu tabloya göre seçmenlerin üçte birinden azının (%30) oyunu almasına rağmen A adayı seçimi kazanmış oluyor. Çünkü en fazla oyu A adayı almıştır. A adayı geçerli oyların nispi (basit) çoğunluğu elde etmiş olmaktadır ki bu durum, tek isimli tek turlu çoğunluk sitemine göre seçilmek için yeterli olabilmektedir. Diğer adayların toplam oyu A adayından çok fazla (%70) olmasına rağmen seçilen A adayı olmuştur. Mutlak (salt) çoğunluğu elde etme şartı aranmadığı için ikinci tur seçim yapılmaz. Seçim tek turda tamamlanmış olur.

"Çizgiyi ilk geçen sistemi"[41] olarak da bilinen tek isimli tek turlu seçim sisteminin çok basit bir mantığı ve yalın bir mekanizması vardır. Bu basitlik hem sistemin en önemli avantajı hem de sakıncalarının kaynağı olmaktadır.

Basitliğin sağladığı en önemli avantaj, uygulama kolaylığıdır. Karmaşık hesap işlemelerine gerek duyulmaz. Bu sistemde en çok oyu alan aday, diğer adayların oylarının toplamı ne olursa olsun seçilmiş olur. Yine bu sistemin en büyük avantajı, bir partiye açık bir parlamento çoğunluğu sağlama imkânı vermesidir.[42] Dolayısıyla zaman zaman aksine örneklere[43] rastlansa da bu sistem genellikle açık parlamento desteğine sahip güçlü hükümetlerin oluşmasını sağlar.

Sistemin basitliği adaletsiz sonuçlara yol açabilmektedir. Tek turlu çoğunluk sistemleri –ister tek isimli ister listeli olsun- adil değildir. Adaletsizlik şöyle bir örnekte açıkça gözükmektedir:[44]

---

[41] "First-past-the-post" voting system. Bkz. Arend Lijphart, **a.g.e**., s.5

[42] Bkz. Kemal Gözler **a.g.e**. s317

[43] Bu sistemin uygulanmasına rağmen açık bir parlamento çoğunluğunun oluşmadığı seçimlere örnek olarak İngiltere'de 1974'te yapılan iki seçim ve 2010 seçimleri gösterilebilir. 1974 Şubat ayında yapılan seçimde hiçbir parti çoğunluk sağlayamamış, aynı yılın Ekim ayında yeniden seçime gidilmiş bu seçimde de İşçi Partisi ancak 1 sandalye farkıyla seçimi kazanabilmişti. (**Bkz**. Hikmet Sami Türk, Erol Tuncer, **Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi? Seçim Önerileri Seçim Uygulamaları,** TESAV Yayınları, Ankara 1995, s.13) 2010 genel seçimlerinde de tek başına hiçbir parti parlamento çoğunluğunu elde edememiş ve koalisyon hükümeti kurulmuştur.

[44] Jean-Marie Cotteret ve Claude Emeri, **a.g.e.**, s.43

A, B ve C diye üç seçim bölgesi olsun ve bu seçim bölgelerinde sağ ve sol partiler şu sonuçları almış olsun:

PARTİLER	*SEÇİM BÖLGELERİ*			*SONUÇLAR*
	A	*B*	*C*	
Sağ	*30.000*	*5.000*	*20.000*	*2 seçilen*
Sol	*5.000*	*60.000*	*10.000*	*1 seçilen*

55.000 oyla sağ partiden 2, buna karşılık 75.000 oyla sol partiden 1 aday seçilir.

Görüldüğü üzere bu sistemde bazı seçim çevrelerinde böylesine çarpık sonuçlarla karşılaşma ihtimali bulunmaktadır. Ancak seçim çevresi düzeyinde ortaya çıkabilen bu çarpıklıklar çoğu zaman ülke düzeyinde giderilebilmektedir. Zira başka seçim çevrelerinde de diğer parti aleyhine adaletsiz sonuçlar çıkabileceği için toplamda partilerin lehine/aleyhine olan durumların dengelenmesi söz konusu olabilmektedir. Yine de şunu söylemek gerekir ki; tek turlu çoğunluk sistemlerinin en önemli dezavantajı bünyelerinde adaletsizlik barındırıyor olmalarıdır. Bu yapısal adaletsizlik; büyük parti ile küçük partinin aldıkları oylarla parlamentoda çıkardıkları sandalye sayıları arasındaki oransızlık olarak kendini göstermektedir ki bu oransızlık **"Küp Kanunu"** (Cube Law) ile formüle edilir. Küp Kanununa göre; iki partinin aldıkları oyların birbirine oranı A : B ise, kazandıkları sandalye sayılarının birbirine oranı $A^3 : B^3$ olma eğilimindedir. Örneğin birinci parti yüzde 60, ikinci parti yüzde 40 oy almış ise, bu iki partinin oylarının birbirine oranı 60:40 = 3:2 iken, çıkaracakları sandalye sayılarının birbirine oranı $3^3 : 2^3$ = 27:8 olur.[45] Yani birinci parti yaklaşık 270 sandalye kazanırken diğer parti yaklaşık 80 sandalye kazanır.

Tek isimli tek turlu çoğunluk sistemin ürettiği ve "küp yasasında" izahını bulan adaletsizlik, iki partili sistemlerde, sistemin başat iki partisi dışında kalan üçüncü ve diğer partiler aleyhine daha belirgin olarak kendini gösterir. Esasen bu durum karşılıklı beslenme ilişkisidir. Şöyle ki; sistemin yol açtığı adaletsizlik, iki partinin

[45] Hikmet Sami Türk, **a.g.b**., s:83. Ayrıca "küp kanunu"nun İngiltere'deki seçim sonuçlarına uygulanmasına ilişkin örnekler için **Bkz.** Jean-Marie Cotteret ve Claude Emeri, **a.g.e**., s.44-45

baskın olduğu siyasal düzene hayat verir, iki partili düzen de oyların sandalyeye dönüştürülmesinde ortaya çıkan adaletsizliğin boyutunu büyütür. Seçimler ağırlıklı olarak iki partinin gölgesinde geçer ve seçmenler bu iki partiden kendilerine en yakın hissettikleri birini tercih etme eğilimde olurlar. Dolayısıyla sistem, üçüncü bir partinin[46] yahut diğer küçük partilerin "potaya girme" şanslarını iyiden iyiye azaltır.

Bu sistemde, bir partinin bir seçim çevresinden temsilci çıkarabilmesi için salt çoğunluk aranmadığından, zaman zaman enteresan sonuçlar da çıkabilmektedir. Öyle ki; bazen ülke genelinde daha az oy alan bir parti parlamentoda çoğunluğu ele geçirebilmektedir.[47]

2.1.2. Tek İsimli - İki Turlu Çoğunluk Sistemi

Dar bölge yani tek isimli çoğunluk sistemlerinin ikinci şekli, iki turlu çoğunluk sistemidir. Birincisi (tek isimli tek turlu çoğunluk) "İngiliz sistemi" olarak bilinirken, ikincisi (tek isimli iki turlu çoğunluk) **"Fransız sistemi"** olarak bilinmektedir.

Bu sistem mutlak çoğunluk (yarıdan bir fazla) esasına göre kurgulanmıştır. Öncelikli olarak gözetilen/murat edilen mutlak çoğunluktur. Birinci turda seçilebilmek için kullanılan geçerli oyların mutlak çoğunluğunun elde edilmesi şartı aranmaktadır. Adaylardan biri mutlak çoğunluğa ulaşmış ise seçim tek turda tamamlanmış olur, ikinci tura geçilmez. Ancak, yapılan oylamada hiçbir aday geçerli oyların yarıdan bir fazlasını alamamış ise, o takdirde ikinci tur oylama yapılır. Dolayısıyla sistem her şart altında iki tur oylamayı zorunlu kılmaz. İkinci tur, mutlak çoğunluğun sağlanamadığı seçimler bakımından söz konusudur. Ayrıca ikinci turda

---

[46] Bu seçim sistemine rağmen üçüncü bir partinin zor da olsa kendini göstermeyi başarabildiği seçimler de yok değildir. Bu sistemin anavatanı olan İngiltere'de 2010'da yapılan genel seçimler; 1974'ten sonra ilk kez bir partinin parlamento çoğunluğunu sağlayamadığı ve 1945'ten sonra ilk kez bir koalisyon hükümetinin kurulmasıyla sonuçlanan seçimler olmuştur. Bu seçimlerde iki büyük parti Muhafazakâr Parti ve İşçi Partisi'nin yanısıra üçüncü parti Liberal Demokrat Parti 61 sandalye ile koalisyon ortağı olmayı başarmıştır. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/05/100507_uk_election. shtml

[47] İngiltere'de iki kez seçimler bu duruma örnek teşkil edecek şekilde sonuçlanmıştır: 1951'de İşçi Partisi yüzde 48,9 oy oranıyla Avam Kamarası'nda 295 sandalye kazanmış, buna karşılık Muhafazakâr Parti yüzde 48 oy oranıyla 312 sandalye kazanmıştır. Şubat 1974'te ise bu defa İşçi Partisi yüzde 37,5 oy oranıyla 301 sandalye çıkararak, yüzde 38,3 oy oranıyla 296 sandalye çıkaran Muhafazakâr Parti karşısında daha az oy almasına rağmen daha çok sandalye çıkarabilmiştir. **Bkz**. Erdoğan Teziç, **a.g.e.**, s.288

"mutlak çoğunluk şartı" da değişmez kural değildir. İkinci tur oylamaya hangi adayların katılacağı ve ikinci turda mutlak çoğunluk mu basit çoğunluk mu aranacağı konusunda farklı uygulamalar olabilmektedir. Birinci turda en fazla oy alan sadece iki adayın ikinci turda yarışmasını öngören sistemlerde, bir adayın seçilebilmesi için doğal olarak ikinci turda da mutlak çoğunluk aranmış olmaktadır. Fransa'da cumhurbaşkanlığı seçiminde uygulanan yöntem budur. Fakat aynı ülkede parlamento seçimlerinde farklı bir yöntem uygulanmaktadır. Fransa parlamentosu için yapılan seçimlerde mutlak çoğunlukla nispi çoğunluğun karışımı bir formül kullanılır.[48] Esasen *"Fransız sistemi"* denildiğinde akla gelen sistem de budur. Buna göre ilk turda kullanılan oyların mutlak çoğunluğunu alan aday seçilir. İlk turda hiçbir aday mutlak çoğunluğu elde edememiş ise, ilk turda oyların belli bir yüzdesini (Fransa'da yüzde 12,5)[49] alan adaylar ikinci tur oylamaya katılırlar. İkinci turda artık mutlak çoğunluk şart değildir, basit çoğunluk yeterlidir. Bu turda en çok oy alan aday seçilir.

Fransız siteminde ilk turda seçilebilmenin şartı olarak, kullanılan oyların yarıdan bir fazlasını (mutlak çoğunluğunu) elde etmenin dışında bir şart daha vardır. Seçimlerin ilk turda tamamlanabilmesi için seçilecek adayın geçerli oyların mutlak çoğunluğu ile beraber, o seçim çevresinde kayıtlı seçmenlerin toplam sayısının en az yüzde 25'i kadar oy almış olma şartı da aranır. Bundan maksat, seçime katılım oranının çok düşük olduğu yerlerde az bir oyla ilk turda seçilmeyi önlenmektir.[50]

Sistemin beşiği olan Fransa'nın tecrübesi esas alındığında, iki turlu seçimlerde ilk turda yeterli oyu alamayan zayıf partiler / adaylar ikinci turda çekilirler yahut feragat ederler. Fransa'da **"çekilme"**(retrait) ile **"feragat"**(désistement) birbirinden ayırt edilir. Feragat eden aday yahut partiler, seçimi terk ederken (çekilenden farklı olarak) seçmenlerini belirli bir adaya/partiye oy vermeye davet ederler. Bu sistemin mantığı gereği, ikinci tur için partiler arasında feragat anlaşmaları yapılır.[51]

---

[48] Arend Lijphart, **a.g.e.**, s.101

[49] Fransa'da ilk turda sadece bir aday yüzde 12,5 oranını geçebilmişse ondan sonra en çok oy alan aday ile birlikte ikisi, hiçbir aday bu oranı yakalayamamış ise en çok oy alan iki aday ikinci tura katılırlar. **Bkz.** Özer Gürbüz, **"Dünyada ve Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri ve İdeal Seçim Sistemi İçin Öneriler"**, Ankara Barosu Dergisi, 1997/1, s.15

[50] Erdoğan Teziç, **a.g.e.**, s.290

[51] Maurice Duverger'den aktaran: Fahir Armaoğlu, **a.g.e**. s.56

2.1.3. Listeli Çoğunluk Sistemi

Şu ana kadar tek isimli yani dar bölgeli çoğunluk sistemlerine değindik. Seçim çevrelerinin büyüklüğüne yani çıkarılacak sandalye sayısına göre seçim sistemlerinin tasnifinde; tek isimli sistemlerin karşıtı liste usulü (çok isimli[52])sistemlerdir. Tek isimli sistemde her bir seçim çevresinde sadece bir sandalye için seçim yapılırken, listeli sistemde her bir seçim çevresi için nüfusa göre sayısı önceden belirlenmiş birden fazla sandalye için seçim yapılır[53] ve adaylar partiler tarafından seçmenlere liste biçiminde sunulur.

Listeli çoğunluk sisteminde seçmene sunulacak liste usullerini; "**bloke (kapalı) liste"** ve "**karma (serbest) liste"** olmak üzere ikiye ayırmak teorik olarak mümkündür. Bloke liste usulünde seçmen partiler tarafından kendilerine sunulan listelerden birini tercih ederek oyunu kullanır. Partilerin sunduğu liste değişikliğe kapalıdır, seçmen hiçbir değişiklik yapamaz. Listedeki adayların ya hepsi seçilir ya da hepsi birde seçimi kaybeder. Buna karşılık karma liste usulünde seçmen listedeki bazı isimlerin üstünü çizerek başka listelerden yahut bağımsız adaylardan isim yazabilir. Seçmen kendi listesini yapmakta serbesttir.[54] Ancak seçim sistemlerinin partiler üzerine kurulu olduğu gerçeği dikkate alındığında serbest liste usulü teorik olarak mümkün gözükse de sivil toplum örgütleri ve parti içi organ seçimlerinin dışında uygulamada pek karşılığı yoktur. Listeli çoğunluk sistemi denildiğinde uygulamadaki karşılığı bloke listeli seçimlerdir.

Listeli çoğunluk sisteminin, mutlak çoğunluk aranarak (iki turlu) yahut basit çoğunlukla yetinerek (tek turlu) uygulanması mümkündür.[55] Mutlak çoğunluklu liste usulü seçimde[56], geçerli oyları yarıdan bir fazlasını alan liste seçimi kazanır. Aksi

---

[52] Listeli sistemin ayırt edici özelliği, çok isimli olması değil adayların seçmene liste biçiminde sunulmasıdır. Zira her listeli seçim çok isimlidir ancak her çok isimli seçim listeli olmak zorunda değildir. Seçmenin birden fazla isim için oy kullandığı kimi seçimlerde, adaylar partilerin sunduğu listeler biçiminde değil tek tek seçmenin karşısına çıkarlar. Bu konuda **bkz**. Erdoğan Teziç, **a.g.e**., s.294

[53] Ergun Özbudun, **a.g.e**., s.283

[54] Erdoğan Teziç, **a.g.e.**, s.294, ayrıca **bkz.** Ergun Özbudun, **a.g.e.**, s.283

[55] Erdoğan Teziç, **a.g.e.**, s. 294, ayrıca **bkz**. Hasan Buran, **a.g.e.,** s.60 ve 63

[56] Bu sistemin uygulamada fazla örneği yoktur. Fransa'da 1885 seçimlerinde uygulanmıştır. Ayrıca yine Fransa'da nüfusu 3500'den az belediyelerde belediye meclisi seçimlerinde uygulanmaktadır. **Bkz.** Kemal Gözler, **a.g.e.**, s. 319

takdirde mutlak çoğunluğun sağlanmasını teminen ikinci tur seçim yapılır. Basit çoğunluklu listeli seçim usulünde[57] ise listelerden birinin seçimi kazanabilmesi için basit (nispi) çoğunluk yeterlidir. En fazla oyu alan listedeki tüm adaylar seçimi kazanmış olurlar. Mutlak çoğunluk şartı aranmadığından seçim tek turda tamamlanır. Tek isimli tek turlu çoğunluk sisteminde dile getirdiğimiz temsil adaletsizliği (küp kanunu) bu sistemde çok daha büyük boyutlarda kendini gösterir ve dramatik sonuçlar ortaya çıkabilir.[58] Bu nedenle basit çoğunluklu listeli çoğunluk sistemi çağdaş demokrasilerde artık terk edilmiştir.

2.2. Nispi Temsil Sistemleri

"Fayda" ve "adalet" prensiplerinden birinin ön planda tutulması bakımından yapılan[59] ve en belirgin / en temel seçim sistemleri tasnifi olarak literatürde kabul gören ayrımda; "faydacı" çoğunluk sistemlerinin karşıtı "adaletçi" nispi temsil sistemleri grubudur. Nispi (orantılı) temsil esasına dayalı seçim sistemleri "temsilde adalet" prensibini gerçekleştirmeye yönelirler.

Nispi temsil fikri, çoğunlukçu anlayışın aksine, seçmenlerin yalnızca çoğunluğunun değil belli başlı tüm siyasi eğilim ve kanaatlerin temsil edilmesi gerektiği inancına dayanır.[60] Tarih boyunca hemen tüm liberal düşünürlerin savunageldiği bu fikre göre parlamentolar; *"toplumsal bütünün tüm fiziksel, ideolojik, iktisadi nüanslarını"* yansıtan *"temsil edilenler bütününün mükemmel bir indirgemesi"* yani adeta bir *"mikro-kozmos"* olması gerekir.[61] Bu düşüncenin gerçek hayata aktarılması gibi musavver bir hedefi barındıran nispi temsil sistemleri, her siyasal/toplumsal gruba sayısal güçleri nispetinde temsilci verme amacıyla

---

[57] Bu sistem Türkiye'de Osmanlı döneminden 1946'ya kadar yapılan seçimlerde iki dereceli, 1946'dan 1960'a kadar yapılan seçimlerde de tek dereceli olarak uygulanmıştır. **Bkz.** Hasan Buran, **a.g.e.,** s.60

[58] Bu sistemle temsil adaletinin dramatik biçimde bozulduğu seçim sonuçlarına örnek olarak Türkiye'de bu seçimin uygulandığı seçimleri (1946, 1950, 1954 ve 1957) verebiliriz. Özellikle 1954 seçimlerinde yüzde 57,6 oranında oy alan DP; toplam 502 milletvekili ile parlamentodaki sandalye sayısının yüzde 92,8'ine sahip olurken, yüzde 35,4 oranında oy alan CHP; sadece 31 milletvekili çıkarabilmiş ve parlamentonun ancak 5,7'sine sahip olabilmişti. **Bkz.** Erol Tuncer, **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler 1877-1999**, TESAV Yayınları, Ankara 2002, s.322

[59] Hikmet Sami Türk, **a.g.b.**, s.78

[60] Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.90

[61] Jean-Marie Cotteret ve Claude Emeri, **a.g.e.,** s,46

kurgulanmışlardır. Bu amaç esasen "çoğunlukçu" ve "oydaşmacı" demokrasi modelleri arasındaki felsefe farkına[62] da işaret eder. Toplum adına çoğunluğun karar vermesi gerektiği fikrine dayanan çoğunlukçu felsefenin tercihi, mutlak veya basit çoğunluğa dayanan seçim sistemleri iken karar alma süreçlerine toplumun tüm kesimlerinin katılması gerektiği düşüncesini esas alan oydaşmacı / çoğulcu anlayışın tercihi ise nispi seçim sistemleridir.

Çoğunluk sistemlerinin temsil adaletini bozan sonuçlarına bir anlamda tepki mahiyetinde gelişen nispi seçim sisteminin mantığı;[63] her partinin aldığı oyla orantılı olarak temsilci çıkarmasıdır. Bu durumda nispi temsil, tek milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde yani tek isimli (dar bölgeli) seçim sistemlerinde uygulanması mantık gereği imkânsızdır. En az iki veya daha fazla sandalye için seçim yapılan yani geniş bölgeli seçim çevrelerinde uygulanabilir. Dolayısıyla nispi temsil sistemi; tek turlu listeli seçimi zorunlu kılar. Siyasi partiler sandalye sayısı kadar adayın ismini içeren listelerle seçimlere girerler. Listedeki sıralamaya göre aldıkları oy oranında temsilci çıkarırlar. Bu nedenle bu seçim sisteminde partilerin listelerindeki sıralama büyük önem taşır.

Nispi temsil sisteminin yöneldiği temel hedef olan temsil adaletinin gerçekleştirilmesi, seçim çevrelerinin büyüklüğü[64] ile ilişkilidir. Seçim çevresi ne kadar küçükse, yani bir seçim çevresinde ne kadar az sayıda sandalye için seçim yapılıyorsa, temsil adaleti o kadar düşük seviyede gerçekleşir. Buna mukabil seçim çevresi büyüdükçe temsilde orantılılık, dolayısıyla temsilde adalet düzeyi de artar. Örneğin; yüzde 10 düzeyinde oy alan bir parti, 5 sandalyelik seçim çevresinde milletvekili çıkaramazken 10 sandalyelik seçim çevresinde milletvekili çıkarabilir. Seçim çevresi azami düzeyde büyütülürse, yani bütün ülke tek bir seçim çevresi

---

[62] Arend Lijphart, **a.g.e.,** s.100

[63] Bu konuda bkz. Jean-Marie Cotteret ve Claude Emeri, **a.g.e.**, s,47-48. Kemal Gözler, **a.g.e.**, s.319. Erdoğan Teziç, **a.g.e.**, s.295.

[64] Seçim çevresinin büyüklüğü (ya da küçüklüğü) coğrafi bakımdan büyüklüğü ifade etmediği gibi bu ölçütü nüfus/seçmen sayısı ile de karıştırmamak gerekir. Bir seçim çevresinin büyüklüğü; o seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısını, yani o seçim çevresinde kaç sandalye için seçim yapıldığını gösterir. **Bkz.** Arend Lijphart, **a.g.e**., s.103

olarak kabul edilirse "tam nispi temsil" olur ve böylelikle temsilde orantılılık / adalet azami düzeyde gerçekleşmiş olur.[65]

Bu durumda nispi temsil sisteminin uygulama türleri bakımından öncelikle ikili bir ayrım söz konusudur. Seçim çevresinin büyüklüğü dikkate alınarak yapılan bu ayrımda alt-başlıklardan birincisi; **"ulusal düzeyde nispi temsil sistemi"** diğeri ise **"seçim çevresi düzeyinde nispi temsil sistemleri"**dir.

Bu ikili temel ayrımdan sonra, seçim çevresi düzeyinde uygulanan nispi temsil sistemlerinin çok sayıda farklı türleri ile karşılaşılmaktadır. Farklılaşma esas olarak "artık oy" sorunu etrafında ortaya çıkmaktadır. Bu noktadaki ilk ayrım; artık oy sorununu çözmeye yönelen ve artık oy sorunu yaratmayan sistemler ayrımıdır.[66] **"Artık oy sorununu çözmeye yönelik sistemler"** de kullandıkları çözüm yöntemi bakımından kendi içlerinde; **"en yüksek artık"**, **"en yüksek ortalama"** ve **"ulusal artık"** usulleri olmak üzere üçe ayrılırlar. Bunlardan "en yüksek artık" ve "en yüksek ortalama" usulü artık oy sorununu seçim çevresi içinde çözerken, "ulusal artık" yöntemi bu sorunu ülke düzeyinde çözmeye yönelir. **"Artık oy sorunu yaratmayan sistemler"** ise aritmetik dizi kullanırlar ve bunların en yaygın iki türü; **"d'Hondt"** ve "**Sainte-Lagué**" sistemleridir. Aritmetik dizili bu iki yaygın sisteme, Prof. Hikmet Sami Türk tarafından geliştirilen ve **"Türk sistemi"** olarak adlandırılan iki yöntemi de eklemek mümkündür.

2.2.1. Ulusal Düzeyde Nispi Temsil Sistemi

"Tam nispi temsil" de denilen bu sistemde[67], tüm ülke tek bir seçim çevresi olarak kabul edilir. Seçim çevresinin büyüklüğü parlamentodaki sandalye sayısı kadardır. Parlamentoya seçilecek milletvekillerinin tümü bu tek (ulusal) seçim çevresinden seçilir. Siyasi partiler, parlamentodaki üye tam sayısı kadar aday ismini içeren listelerle seçime katılırlar. Listeler ulusal düzeyde karşı karşıya gelir. Her parti ülke genelinde aldığı oy oranında milletvekili çıkarır. Bu sistemle çok küçük partiler

---

[65] Kemal Gözler, **a.g.e.**, s. 319. Arend Lijphart, **a.g.e.**, s.103
[66] Bu ayrım için **bkz.** Hikmet Sami Türk, **a.g.b**., s.88-91
[67] Bkz. Jean-Marie Cotteret ve Claude Emeri, **a.g.e.**, s,48. Kemal Gözler, **a.g.e**., s. 320.

bile parlamentoda temsil imkanı bulabilir, temsil edilmeyen oylar minimum düzeye iner.

Nispi temsil sistemlerinin bir kısmında (ister ulusal düzeyde ister seçim çevresi düzeyinde uygulansın), parlamentodaki sandalyelerin dağılımını hesaplayabilmek için öncelikle yapılması gereken işlem **"seçim sayısı"**nın (seçim kotası/katsayısı) bulunmasıdır. Ulusal düzeyde uygulanan nispi temsil sisteminde seçim sayısını (**milli seçim sayısı**) bulmak için; ülke genelinde kullanılan geçerli oyların sayısı, parlamento üye tam sayısına bölünür. Bu sayı bulunduktan sonra, her partini aldığı oy sayısı bu sayıya bölünerek, partilerin listelerinden kaçar milletvekili seçileceği hesaplanır. Örnek:[68]

Geçerli Oy Sayısı	*20.000.000*	
Toplam Milletvekili	*400*	
Milli Seçim Sayısı	*20.000.000 / 400 = 50*	
A Partisi	*10.365.000 / 50 = 207 Mv.*	*15.000 artık oy*
B Partisi	*6.345.000 / 50 = 126 Mv.*	*45.000 artık oy*
C Partisi	*3.235.000 / 50 = 64 Mv.*	*35.000 artık oy*
D Partisi	*55.000 / 50 = 1 Mv.*	*5.000 artık oy*

Bu şekilde milletvekillerinin 398'i dağıtılmış oldu. Kalan 2 milletvekilinin partiler arasında paylaştırılmasında, artık oyların dağıtılması usullerinden biri (en yüksek artık ya da en yüksek ortalama) uygulanabilir.

Örnek tablodan görüleceği üzere; bu sistemde 20 milyon seçmenden sadece 50 bin oyu geçen bir parti dahi 400 sandalyeli parlamentoda temsil şansı yakalayabiliyor. Bu da gösteriyor ki; en geniş temsil imkânı sağlayan sistem ulusal düzeyde uygulanan nispi temsil sistemidir.

Her ne kadar temsilde orantılılık bakımından en adaletli sistem olsa da, ulusal seçim çevreli nispi temsil sistemine uygulamada nadiren karşılaşılmaktadır. Bu sistem ancak İsrail ve Hollanda gibi nüfusu az ülkelerde uygulanabilmektedir.[69] Ayrıca bazı Avrupa ülkelerinde Avrupa Parlamentosu'na gidecek ülke temsilcilerinin

[68] Erdoğan Teziç, **a.g.e.,** s.301. Benzer örnekler için ayrıca bkz. Kemal Gözler, a.g.e., s.320. Ergun Özbudun, **a.g.e.,** s.284

[69] Arend Lijphart, **a.g.e.**, s.103

seçimde[70] ve yine seçilecek milletvekillerinin bir kısmı bakımından[71] uygulama alanı bulabilmektedir.

2.2.2. Seçim Çevresi Düzeyinde Nispi Temsil Sistemi

Bu sistemde ülke birden çok sandalye için seçim yapılan seçim çevrelerine bölünmüştür. Her parti o seçim çevresi için önceden belirlenmiş sandalye sayısı kadar adayın ismini içeren liste ile seçime katılır.

Partilerin listelerinden kaçar adayın ve hangi bağımsız aday(lar)ın seçileceğini tespit etmek için yine öncelikle seçim sayısı (seçim kotası) bulunur. Bu kez bulunacak seçim sayısına **"çevre seçim sayısı"** denir. Çevre seçim sayısı; o seçim çevresinde kullanılmış olan geçerli oyların toplam sayısının yine o seçim çevresi için belirlenmiş sandalye sayısına bölünmesi ile bulunur. Daha sonra partilerin (ve her bir bağımsız adayın) o seçim çevresinde aldıkları oy sayıları bu seçim sayısına bölünerek, her partinin listesinden kaç adayın (ve hangi bağımsız adayın) seçildiği hesaplanır.

İşte bu noktada "artık oy" (bakiye) sorunu ortaya çıkar. Zira partilerin aldıkları oylar bu seçim sayısının tam katı olamayacağı gibi bazı partiler de bu sayının altında oy alabileceklerdir. Bu durumda seçim çevresi için ayrılmış sandalye sayıları tam olarak dağıtılamamış, boşta kalan sandalyeler ve artan oylar kalmış olacaktır.[72] Örnek:[73]

Geçerli Oy Sayısı	*100.000*	
Milletvekili Sayısı	*5*	
Çevre Seçim Sayısı	*100.000 / 5 = 20.000*	
A Partisi	*36.000 / 20.000 = 1 Mv.*	*16.000 artık oy*
B Partisi	*28.000 / 20.000 = 1 Mv.*	*8.000 artık oy*
C Partisi	*24.000 / 20.000 = 1 Mv.*	*4.000 artık oy*
D Partisi	*12.000 / 20.000 = 0 Mv.*	*12.000 artık oy*

[70] Örneğin Fransa. Bkz. Kemal Gözler, **a.g.e**., s.320
[71] Türkiye'de 1995 seçimlerinde 550 milletvekilinden 100'ünün "Türkiye Milletvekilliği" adı altında, ulusal seçim çevreli nispi temsil esasına göre seçilmesi öngörülmüş ancak Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı nedeniyle bu düzenleme uygulanamamıştır.
[72] Ergun Özbudun, **a.g.e.**, s.285
[73] Kemal Gözler, **a.g.e.,** s.321

Örnek tablodan görüleceği üzere; 2 milletvekilliği açıkta kalmış ve 40 bin oy da artmıştır. İşte nispi temsil sisteminin farklı uygulama biçimlerinin bir kısmı bu "artık oy" sorununun çözümünde takip ettikleri farklı usullerden doğmaktadır.

2.2.2.1. Artık Oy Sorununu Çözmeye Yönelik Sistemler[74]

"Artık (bakiye) oy" sorunun çözümüne yönelik üç farklı sistem uygulanmaktadır. Bunlar; "en yüksek artık", "en yüksek ortalama" ve "ulusal artık" sistemleridir.

2.2.2.1.1. En Yüksek Artık Sistemi / Usulü

Artık oy ve buna bağlı olarak da açıkta kalan sandalye sorunun "en yüksek artık" usulüne göre çözüldüğü nispi temsil seçim sistemlerinde, açıkta kalan sandalyeler artık oyların yüksekliğine göre dağıtılır. Hangi partinin en çok artık oyu kalmışsa, açıkta kalan sandalye o partinin olur. Birden fazla açıkta kalan sandalye için artık oyları en yüksek olan partiden başlayarak dağıtım yapılır.

Yukarıdaki örnek tabloya göre; boşta kalan 2 milletvekilliğinden birincisini, artık oyu en yüksek olan (16.000 artık oyla) A partisi, ikincisini de ondan sonra en yüksek artık oya sahip (12.000 artık oyla) D partisi alır. Böylelikle ilk dağıtımda 1 milletvekilliği alan A partisi milletvekili sayısını 2'ye yükseltirken, ilk dağılımda kendisine hiç milletvekili düşmeyen D partisi, artık oyların dağıtımı sonrası 1 milletvekilliğine sahip olmuştur.

Görüleceği üzere en yüksek artık usulü, artık oyların dağıtımı esnasında genellikle görece küçük partilere avantaj sağlamaktadır.

En yüksek artık usulünün mucidi İsviçreli Ernest Naville olduğu için bu sistem, "İsviçre Sistemi" olarak da bilinir.[75]

---

[74] Bu tasnif için bkz. Hikmet Sami Türk, **a.g.b.,** s.88
[75] Fahir Armaoğlu, **a.g.e**., s. 94

2.2.2.1.2. En Yüksek Ortalama Sistemi / Usulü

En yüksek ortalama sisteminin hareket noktası; açıkta kalan sandalyenin mümkün olduğunca yüksek miktarda seçmen kitlesini temsil eden partiye (yahut bağımsız adaya) verilmesi fikridir.[76]

Bu sistemde artık oyların ve açıkta kalan sandalyelerin dağıtımı işlemi bir önceki "en yüksek artık" sistemine nazaran biraz daha karmaşık işlemler gerektiriyor. Buna göre;[77] öncelikle yine her partiye "çevre seçim sayısı" hesabına göre düşen sandalyeler dağıtılır. Açıkta kalan sandalye(ler), farazi/geçici olarak sırasıyla birer birer bütün partilere verilir. Bu durumda her partinin önceki dağıtımda elde ettiği sandalye sayısına farazi olarak bir eklenir ve her partinin almış olduğu oylar bu rakamlara (önceki dağıtımda kazandıkları sandalye sayısı +1) bölünür. Böylelikle her parti için ortalamalar bulunmuş olur. Açıkta kalan sandalye en yüksek ortalamaya sahip partiye verilir. Birden fazla açıkta kalan sandalye olması halinde bu işlem sırayla tekrarlanır. İki sandalyenin açıkta kaldığı bir önceki örnek tablodaki oy sayılarını kullanarak bu hesaplamaya örnek verelim:[78]

A Partisi	*36.000 / 2 **(1+1)** = 18.000*
B Partisi	*28.000 / 2 **(1+1)** = 14.000*
C Partisi	*24.000 / 2 **(1+1)** = 12.000*
D Partisi	*12.000 / 1 **(0+1)** = 12.000*

Bu hesaptan sonra açıkta kalan iki sandalyeden birincisi; en yüksek ortalamaya sahip A partisine verilir. Böylelikle A partisinin milletvekili sayısı 2 olur. Diğer sandalyenin hangi partiye verileceğini bulmak için aynı işlem (bu kez yeni sonuçlar üzerinden) tekrarlanır. Şöyle ki;

A Partisi	*36.000 / 3 **(2+1)** = 12.000*
B Partisi	*28.000 / 2 **(1+1)** = 14.000*
C Partisi	*24.000 / 2 **(1+1)** = 12.000*
D Partisi	*12.000 / 1 **(0+1)** = 12.000*

[76] Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 95

[77] En yüksek ortalama usulüne göre açıkta kalan sandalyelerin dağıtım hesabı için bkz. Fahir Armaoğlu, **a.g.e**., 95-96. Erdoğan Teziç, **a.g.e**., s 299. Kemal Gözler, **a.g.e**., s. 322

[78] Kemal Gözler, **a.g.e**., s.322

Bu kez en yüksek ortalamaya sahip parti B partisi olur ve açıkta kalan sandalyelerin ikincisini B partisi alır. Bu durumda nihai seçim sonucu şu şekilde ortaya çıkar;

A Partisi	*2 Milletvekili*
B Partisi	*2 Milletvekili*
C Partisi	*1 Milletvekili*
D Partisi	-

Bu tablodan görüleceği üzere; "en yüksek ortalama" usulü, "en yüksek artık" usulüne kıyasla daha çok büyük partilerin yararına sonuç vermektedir.

2.2.2.1.3. Ulusal Artık (Milli Bakiye) Sistemi

"En yüksek artık" ve "en yüksek ortalama" sistemleri, artık oy sorununu seçim çevresi düzeyinde çözerken, "ulusal artık" (milli bakiye) sistemi bu sorunu ülke düzeyinde çözmeye yönelmiştir.

Bu sistemde nispi temsil öncelikle seçim çevreleri düzeyinde uygulanır ancak her bir seçim çevresinde oluşan artık oylar ve açıkta kalan sandalye sayıları ülke düzeyinde tek bir merkezde toplanarak dağıtım işlemi yapılır. Sistem şöyle işler: Önce ülke çapında bütün artık oyların toplamı açıkta kalan toplam sandalye sayısına bölünerek **"ulusal seçim sayısı"** saptanır. Daha sonra her partinin toplam artık oy sayısı bu ulusal seçim sayısına ayrı ayrı bölünerek partilere ulusal artıktan ne kadar sandalye düştüğü hesaplanır ve partilerin gösterdikleri "milli listeler"den kendilerine düşen sayı kadar aday seçilmiş olur.[79]

Bu şekilde yapılan dağıtımdan sonra da açıkta sandalye kalması mümkündür. Zira partilerin artık oyları, hesaplanmış olan seçim sayısının tam katı olmayacağı gibi bir kısım partilerin artık oyları seçim sayısından küçük olabilir. Bu durumda açıkta sandalye kalabilir. Bunu önlem ek için ulusal artık sistemine, İsviçreli fizik profesörü **Hagenbach-Bishoff** tarafından geliştirilen bir formül ilave olarak tatbik edilir.[80]

---

[79] Ergun Özbudun, a.g.e., s.285. Ayrıca **bkz.** Sonnur Bakır, Semra Küçükoğlu, Sevgi Pehlivan, (Haz.) **Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar**, TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü Yayınları, Yayın No:5, Ankara 1982, s.59

[80] Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 100. Erdoğan Teziç, a.g.e., s. 301-302

"Geliştirilmiş seçim sayısı" da denilen bu formüle göre dağıtılacak artık oylar, açık sandalye sayısının toplamından 1 fazlasına bölünür. Böylelikle seçim sayısı suni olarak küçültülmüş olur.

Ulusal artık sistemi, "tam nispi temsil"den yani ulusal düzeyde uygulanan nispi temsilden sonra, yüksek nispiliği ve dolayısıyla temsil adaletini sağlamaya en elverişli sistem kabul edilir.[81] Nispi temsilin mahalli düzeyde ortaya çıkabilecek temsil hataları bu sistem sayesinde ulusal çapta tashih edilebilmektedir.[82] Seçim çevrelerinde kazanamayan bazı küçük partiler, ulusal artık (milli bakiye) yoluyla birkaç milletvekilli çıkarabilmektedirler. Böylelikle çok küçük siyasi partilerin dahi milletvekili çıkarma şansının bulunduğu bu sistem, toplumdaki her siyasi eğilimin parlamentoya yansımasına imkan verir. Bu özelliğinden ötürü, siyasal istikrarsızlığa yol açtığı savıyla eleştirilmektedir. Ayrıca birbirini takip eden aşamalı işlemler gerektirdiğinden seçim sonuçlarının açıklanması vakit aldığından günümüzde pek tercih edilmemektedir.[83]

2.2.2.2. Artık Oy Sorunu Yaratmayan Sistemler

Artık oy sorunu yaratmayan, başka bir ifadeyle artık oy sorununu kendi içinde çözen bu sistemler, nispiliği aritmetik büyüklük sırasında arayan sistemlerdir.[84] Bu tür sistemlerde, sandalyelerin partiler ve bağımsız adaylara dağıtılması için yapılan hesaplama işlemlerinde aritmetik diziler kullanılır. Aritmetik büyüklük sırasıyla yapılan dağıtım sonrasında artık oy ve dolayısıyla açıkta kalan sandalye söz konusu olmaz. Bu başlık altında üç sistem ele alacağız: Bunlardan ikisi; **"d'Hondt sistemi"** ve **"Sainte-Lagué sitemi"**, nispi temsilin en bilinen ve en yaygın kullanılan türleridir. Üçüncü olarak da Prof. Dr. Hikmet Sami Türk tarafından geliştirilen ve O'nun soyadından mülhem **"Türk sistemi"** olarak isimlendirilen iki formüle yer vereceğiz.

---

[81] Emine Yavaşgel, a.g.e., s.120
[82] Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 100
[83] Çekoslovakya'da ve İsviçre'de (**bkz.** Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.101) dönem dönem uygulanmış olan milli bakiye sistemi Türkiye'de 1965'te seçim mevzuatına eklenmiş, 1965 Milletvekili ve 1966 Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçimlerinde uygulandıktan sonra 1968'de yürürlükten kaldırılmıştır. **Bkz**. Erol Tuncer, **a.g.e**., s. 102
[84] Hikmet Sami Türk, **a.g.b**., s. 90

2.2.2.2.1. d'Hondt Sistemi[85]

Belçikalı matematik profesörü ve hukukçu Victor d'Hondt tarafından tasarlanan[86] ve O'nun adıyla anılan bu sistem; seçim çevresi düzeyinde sandalyelerin partilere ve bağımsız adaylara dağıtımda artık oy ve açık sandalye bırakmaz. Bu sistemde "seçim sayısı / kotası" da bulunmaz.

Bu sitemin mantığı şöyledir: Eğer bir sandalye için seçim yapılacak olsaydı, bunu en çok oy alan partiye vermek adil olurdu. İki sandalyelik seçim olsaydı ikinci sandalyenin en çok oy alan ikinci partiye verilmesi uygun olurdu. Ancak tek bir şartla; birinci partinin oyu ikiye bölündüğünde çıkan sonuç ikinci partinin oyundan fazla olmamalıdır. Aksi halde bu ikinci sandalye de birinci partiye verilmelidir. Şayet seçim üç sandalye için yapılacaksa, üçüncü sandalye mantık gereği en çok oy alan üçüncü partiye verilmelidir. Ancak şu şartla; birinci partinin toplam oyu üçe bölündüğünde çıkan sonuç, üçüncü partinin oyundan fazla olmamalıdır. Bu işlem o seçim çevresi için belirlenmiş sandalye sayısına kadar devam eder.[87] Böylece şu yöntem ortaya çıkar: her seçim çevresinde seçime katılmış siyasi partilerin ve bağımsız adayları isimleri alt alta ve aldıkları geçerli oy sayıları hizalarına yazılır, bu sayılar sırasıyla 1,2,3,4,5'e…(o seçim çevresinin çıkaracağı sandalyeler sahibini buluncaya kadar) bölünür. Bölme sonucu elde edilen sayılar büyükten küçüğe doğru sıralanır ve bu sıraya göre sandalyeler partilere (ya da bağımsız adaylara) dağıtılır. İşlem sonunda artık oy ve dolayısıyla açıkta sandalye kalmaz. Örnek:[88]

PARTİLER	***1'e bölme***	***2'ye bölme***	***3'e bölme***	***4'e bölme***	***5'e bölme***
A	*76.000*	*38.000*	*25.333*	*19.000*	*15.200*
B	*52.000*	*26.000*	*17.333*	*13.000*	*10.400*
C	*36.000*	*18.000*	*12.000*	*9.000*	*7.2000*
D	*22.000*	*11.000*	*7.333*	*5.500*	*4.400*
E	*14.000*	*7.400*	*4.666*	*3.500*	*2.800*

[85] Bkz. Fahir Armaoğlu, **a.g.e**., s. 119-123. Kemal Gözler, **a.g.e**., s. 323. Ergun Özbudun, **a.g.e**., 285. Erdoğan Teziç, **a.g.e**., s.299. Hikmet Sami Türk, **a.g.b**., s.90. Emine Yavaşgel, **a.g.e.**, s. 126.

[86] Profesör d'Hondt bu sistemi 1878'de geliştirmesine rağmen uygulanması için yirmi yıla yakın zaman geçmiştir. Bu sistem Belçika'da ilk kez, 1895'te çıkan yasa ile komün seçimlerinde, 1899'da çıkan yasa ile de parlamento seçimlerinde uygulanmıştır. **Bkz.** Fahir Armaoğlı, **a.g.e**., s.121

[87] Fahir Armaoğlu, **a.g.e**., s.121

[88] Hikmet Sami Türk, **a.g.b.**, s.90.

Bu tabloya göre aritmetik büyülük sıralaması şu şekilde oluşur: 1) 76.000, 2) 52.000, 3) 38.000, 4) 36.000, 5)26.000, 6) 25.333, 7) 22.000 8) 19.000, 9) 18.000 … (Bu sıralama seçim bölgesinden çıkacak sandalye sayısına kadar ilerletilir)

Şayet bu seçim bölgesinden 5 sandalye seçilecek olsaydı sandalye dağılımı şu şekilde olurdu:

A	*2*	*1. ve 3. Sandalyeler*
B	*2*	*2. ve 5. Sandalyeler*
C	*1*	*4. sandalye*
D	-	-
E	-	-

Seçim bölgesinin sandalye sayısı 5 değil de 9 olsaydı, sandalye dağılımı bu kez şu şekilde olurdu:

A	*4*	*1., 3., 6. ve 8. Sandalyeler*
B	*2*	*2. ve 5. Sandalyeler*
C	*2*	*4. ve 9. sandalyeler*
D	*1*	*7. sandalye*
E	-	-

Görüldüğü üzere d'Hondt sistemi, en yüksek ortalama sistemine benzer bir şekilde, belirli ölçüde büyük partilere avantaj sağlayan bir sistemdir.

d'Hondt sistemi günümüzde en yaygın uygulama alanı olan seçim sistemlerinin başında gelmektedir. Avusturya, Belçika, Hollanda, Macaristan, Polonya, Portekiz, Romanya ve Türkiye'nin[89] de aralarında olduğu birçok ülkede tercih edilmektedir.

2.2.2.2.2. Sainte-Lagué Sistemi[90]

Artık oy olasılığına meydan vermeyen sistemlerden bir diğeri de Fransız Matematikçi Sainte-Lagué tarafından, d'Hondt sistemi esas alınarak geliştirilmiştir. d'Hondt sisteminin küçük partiler aleyhine adaletsizlik yarattığı düşüncesinden hareket eden Sainte-Lagué, d'Hondt sistemindeki basit hesap tekniğinden

[89] d'Hondt sistemi Türkiye'de 1961'den bu yana 1965 seçimleri hariç bütün milletvekili genel seçimlerinde, 1963'den bu yana da bütün il genel meclisi ve belediye meclisi seçimlerinde uygulanmaktadır.

[90] **Bkz.** Hikmet Sami Türk, **a.g.b**., s.91-92. Erdoğan Teziç, **a.g.e.**, s.299-300. Hasan Buran, **a.g.e**., s.79-81

yararlanarak biraz daha küçük partilerin lehine sonuç verebilecek yeni bir formül önermiştir.

Sainte-Lagué sistemin işleyiş mantığı d'Hondt sistemiyle aynıdır. Sadece, partilerin almış oldukları geçerli oylar; 1,3,5,7… gibi tek sayılara bölünür. Bu bölme işlemlerinin sonucunda ortaya çıkacak sayılar, biraz daha küçük olacağından, küçük partilerin bu sayıları yakalamaları daha kolay olacaktır. Aynı oy sayılarıyla örnek verelim:[91]

PARTİLER	***1'e bölme***	***3'e bölme***	***5'e bölme***	***7'ye bölme***
A	*76.000*	*25.333*	*15.200*	*10.857*
B	*52.000*	*17.333*	*10.400*	*7.428*
C	*36.000*	*12.000*	*7.200*	*5.142*
D	*22.000*	*7.333*	*4.400*	*3.412*
E	*14.000*	*4.666*	*2.800*	*2.000*

Bu tabloya göre aritmetik büyülük sıralaması şu şekilde oluşur: 1) 76.000, 2) 52.000, 3) 36.000, 4) 25.333, 5) 22.000, 6) 17.333, 7) 15.200, 8) 14.000, 9) 12.000 …

9 sandalye için seçim yapılan bir bölgede sandalye dağılımı şu şekilde olur:

A	*3*	*1., 4. ve 7. Sandalyeler*
B	*2*	*2. ve 6. Sandalyeler*
C	*2*	*3. ve 9. sandalyeler*
D	*1*	*5. sandalye*
E	*1*	*8. sandalye*

Tablodan görüleceği üzere; d'Hondt sisteminde 4 sandalye kazanmış olan en büyük parti (A), Sainte-Lagué sisteminde 3 sandalye elde edebilmiştir. Yine d'Hondt sisteminde hiç sandalye kazanamayan en küçük parti (E), Saite-Lagué sisteminde 1 sandalye elde etmiştir. Dikkat edilirse, seçim bölgesinden 9 değil de 8 sandalye seçilseydi dahi E partisi 1 sandalye çıkaracaktı.

Örnekten de açıkça görüldüğü gibi "**Sainte-Lagué siteminin klasik versiyonu"**, küçük partilerin hatta zaman zaman marjinal partilerin parlamentoda

[91] Hikmet Sami Türk, **a.g.b**., s.92

temsiline imkân vermektedir. Bu durumun istikrarsızlık unsuru olacağı kaygısından hareketle, İskandinav ülkeleri (İsveç, Norveç ve Danimarka) Sainte-Lagué sistemini biraz değiştirerek uygulamaktadırlar. **"Sainte-Lagué sisteminin İskandinav versiyonu"** olarak bilinen bu yöntemde ilk bölen 1 değil, 1.4 olarak saptanmıştır. Bu durumda partilerin aldıkları oylar; 1.4, 3, 5, 7, 9'a, … bölünerek aritmetik büyüklükler sıralanır. Bu formülü aynı örneğe uygulayalım:[92]

PARTİLER		***1.4'e bölme***	***3'e bölme***	***5'e bölme***	***7'ye bölme***	***9'a bölme***
A	*76.000*	*54.285*	*25.333*	*15.200*	*10.857*	*8.444*
B	*52.000*	*37.142*	*17.333*	*10.400*	*7.428*	*5.777*
C	*36.000*	*25.714*	*12.000*	*7.200*	*5.142*	*4.000*
D	*22.000*	*15.714*	*7.333*	*4.400*	*3.412*	*2.444*
E	*14.000*	*10.000*	*4.666*	*2.800*	*2.000*	*1.555*

Sainte-Lagué sisteminin İskandinav versiyonuna göre yapılan bölme işleminden sonra aritmetik büyülük sıralaması şu şekilde oluşur: 1) 54.285, 2) 37.142, 3) 25.714, 4) 25.333, 5) 17.333, 6) 15.714, 7) 15.200, 8) 12.000, 9) 10.857 …

9 sandalye için seçim yapılan bir bölgede sandalye dağılımı bu kez şu şekilde olur:

A	*4*	*1., 4.,7. ve 9. sandalyeler*
B	*2*	*2. ve 5. Sandalyeler*
C	*2*	*3. ve 8. sandalyeler*
D	*1*	*6. sandalye*
E	-	-

Bu tabloda ortaya çıkan sonuç, d'Hondt sistemi ile benzemektedir. Ancak bu, Sainte-Lagué sisteminin İskandinav versiyonu ile d'Hondt sisteminin her zaman aynı sonucu vereceği anlamına gelmez. Sandalyelerin dağılım sırasındaki farklılık bunu gösterir. Şayet bu seçim bölgesinde 6 sandalye için seçim yapılsaydı D partisi, d'Hondt sistemine göre sandalye çıkaramazken bu sisteme göre 1 sandalye (altıncı sandalyeyi) çıkarabilmektedir.

[92] Hikmet Sami Türk, **a.g.b**., s.92

2.2.2.2.3. Türk Sistemi[93]

Kullanılan oyların sandalyeye dönüştürülmesi sırasında aritmetik dizili formüller kullanan ve böylelikle artık oy ve açıkta kalan sandalye sorunu yaratmayan seçim sistemleri başlığı altında son olarak, Prof. Dr. Hikmet Sami Türk tarafından geliştirilen iki formül üzerinde durmak gerekir.

Sandalyelerin partiler ve bağımsız adaylar arasında dağıtımını gerçekleştirmek için geliştirilen formüller ve bu formüllerde kullanılan aritmetik diziler, birer matematik zorunluluk değil tamamen siyasal tercih meselesidirler. Büyük partilere avantaj sağlayarak siyasal istikrar hedefleniyorsa d'Hondt sistemi ve onun formülü tercih edilirken, küçük partilerin de parlamentoda temsili arzulanıyorsa Sainte-Lagué sisteminin klasik versiyonundaki formül tercih edilir. Türkiye'de de çok sık hükümet değişikliklerinin yaşandığı 1970'li yıllarda, siyasal istikrara vurgu yapan ve güçlü parlamento desteğine sahip hükümetlerin kurulmasını kolaylaştıracak seçim sistemi arayışları söz konusu olmuştur. Bu arayışlara karşılık gelmek üzere Prof. Dr. Hikmet Sami Türk tarafından iki ayrı formül önerilmiştir ki bu formüller bilahare "Türk sistemi" olarak adlandırılmıştır.

Formüllerden birincisi; "**1.5 ile başlayan yarımşar aralı aritmetik dizi ile bölme"** formülüdür. **Türk Sistemi-I** adıyla literatüre geçen bu formülde, partilerin aldıkları geçerli oylar; 1.5, 2, 2.5, 3, 3.5,… ile bölünür. Elde edilen aritmetik büyüklük sıralamasına göre sandalyeler partilere ve bağımsız adaylara dağıtılır. Bu formülde bir bakıma Sainte-Lagué sisteminde yapılanın tersi yapılmaktadır. Zira orada bölenlerin arası açılarak (1,3,5… şeklinde ikişer aralı) küçük partilere prim verilirken, burada bölenlerin arası daraltılarak (yarımşar aralı) büyük partiler avantajlı hale getirilmiştir. Üstelik başlangıçta 1.5 ile bölmek suretiyle seçim eşiği yükseltilmiştir.

Yine daha önceki örnek oy sayılarına formülü uygulayalım:

---

[93] Bu başlık altında anlatılacak H.S. Türk'e ait formüller ve örnek hesaplamalar için bkz. Hikmet Sami Türk, **a.g.b.**, s.93-95. Ayrıca bu bildirinin daha geniş versiyonu için **bkz.** Hikmet Sami Türk, "Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi?", Hikmet Sami Türk, Erol Tuncer, **Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi? Seçim Önerileri Seçim Uygulamaları**, TESAV Yayınları, Yayın No:6, Ankara 1995, s.32-36

PARTİLER		***1.5'e bölme***	***2'ye bölme***	***2.5'e bölme***	***3'e bölme***	***3.5'e bölme***
A	*76.000*	*50.666*	*38.000*	*30.400*	*25.333*	*21.714*
B	*52.000*	*34.666*	*26.000*	*20.800*	*17.333*	*14.857*
C	*36.000*	*24.000*	*18.000*	*14.400*	*12.000*	*10285*
D	*22.000*	*14.666*	*11.000*	*8.800*	*7.333*	*6.285*
E	*14.000*	*9.333*	*7.000*	*5.600*	*4.666*	*4.000*

Türk sistemi-I yöntemine göre yapılan bölme işleminden sonra aritmetik büyülük sıralaması şu şekilde oluşur: 1) 50.666, 2) 38.000, 3) 34.666, 4) 30.400, 5) 26.000, 6) 25.333, 7) 24.000, 8) 21.714, 9) 20.800 …

Bu sıralama dikkate alınarak yine 9 sandalyeli bir seçim çevresinde partiler arasındaki sandalye dağılımı şöyle olur:

A	*5*	*1., 2., 4., 6., ve 8. Sandalyeler*
B	*3*	*3., 5., ve 9. Sandalyeler*
C	*1*	*7. sandalye*
D	*-*	*-*
E	*-*	*-*

Tablodan açıkça anlaşılacağı gibi bu formülle büyük partiler d'Hondt sistemindekinden de daha avantajlı hale gelmiştir. Temsil adaleti küçük partiler aleyhine bozulmuştur.

Profesör Türk tarafından geliştirilen ikinci formül ise; **"azalan tam sayılı aritmetik dizi ile çarpma"** formülüdür. **"Türk sistemi-II"** diye anılan bu formülde bu kez bölme işlemi değil çarpma işlemi söz konusudur. Partilerin aldıkları geçerli oy sayıları, seçim çevresinin toplam sandalye sayısından başlamak üzere geriye doğru azalan biçimde (5, 4, 3, 2, 1 gibi yahut 9, 8, 7, 6, … gibi) tam sayılı aritmetik dizi ile çarpılır. Elde edilen çarpımlar büyükten küçüğe doğru sıralanarak, sandalyelerin partilere ve bağımsız adaylara dağıtımı yapılır. 9 sandalyeli seçim bölgesi örneğimize bu formülü uygulayalım:

PARTİLER		***9 ile çarpma***	***8 ile çarpma***	***7 ile çarpma***	***6 ile çarpma***	***5 ile çarpma***
A	*76.000*	*684.000*	*608.000*	*532.000*	*456.000*	*380.000*
B	*52.000*	*468.000*	*416.000*	*364.000*	*312.000*	*260.000*
C	*36.000*	*324.000*	*288.000*	*252.000*	*216.000*	*180.000*
D	*22.000*	*198.000*	*176.000*	*154.000*	*132.000*	*110.000*
E	*14.000*	*126.000*	*112.000*	*98.000*	*84.000*	*70.000*

Türk sistemi-II yöntemine göre yapılan çarpma işleminden sonra aritmetik büyülük sıralaması şu şekilde oluşur: 1) 684.000, 2) 608.000, 3) 532.000, 4) 468.000, 5) 456.000, 6) 416.000, 7) 380.000, 8) 364.000, 9) 324.000 … (Bu sıralama seçim bölgesinin toplam sandalye sayısına kadar yani tüm sandalyeler dağıtılana kadar uzatılır.)

9 sandalye bu kez şu şekilde dağılır:

A	*5*	*1., 2., 3., 5., ve 7. Sandalyeler*
B	*3*	*4., 6., ve 8. Sandalyeler*
C	*1*	*9. sandalye*
D	-	-
E	-	-

Tablodan görüldüğü gibi, Türk sistemi-I ile Türk sistemi-II'de sandalye dağılımları benzer. Ancak çarpma formülü, seçim çevreleri büyüdükçe büyük partilerin daha çok lehine, dolayısıyla küçük partilerin daha çok aleyhine işler.

Türk sistemi olarak anılan her iki formülün de siyasal tercihi; küçük partileri parlamento dışında bırakmak ve böylece temsilde adaletini bozma pahasına güçlü parlamento desteği olan hükümetlerin kurulmasını sağlamaktır.

2.3. Karma Seçim Sistemleri

Seçim sistemlerinin "çoğunluk sistemleri" ve "nispi temsil sistemleri" olarak temelde iki ana kategoriye ayrıldığını belirtmiştik. Bunların dışında "karma sistemler" başlığıyla bir üçüncü kategori daha vardır ki, esasen bu üçüncü kategori "özgün" bir kategori olmayıp, diğer iki kategorinin çeşitli unsurlarını sentezleyen bir "türev" kategoridir.

Böyle türev bir kategorinin oluşmasına ülkelerin "adalet" ve "istikrar" prensiplerinin sonuçlarını dengeleme ihtiyaçları yol açmıştır. Söz konusu dengeleme ihtiyacı ülkelerin siyasal tercihleri ile ilişkilidir. Zira seçim sistemleri birer hesaplama mekanizması olmanın öteside, özünde birer "siyasal tercih"tirler. Ülkeler "adalet" prensibini tercih ederek temsilde orantılılığı gerçekleştirebilirler. Ancak bu tercihlerinin sonucu olarak "siyasal istikrar"dan taviz verip zayıf hükümetlere ve sık

yaşanan siyasal çalkantılara göğüs germeleri gerekir. Yahut ülkeler "istikrar" fikrini tercih edip, temsil adaletsizliklerine göz yumabilirler. Bu durumda da yeterince temsil edilemeyen toplumsal kesimlerin hoşnutsuzluklarından kaynaklanan gerilimlerle baş etmeleri gerekir. İşte sözünü ettiğimiz dengeleme ihtiyacı bu noktada kendini göstermektedir. İstikrarlı bir siyasal hayatı hedeflerken aynı zamanda –nispeten- adaletli bir temsil düzenini de kurmayı tercih eden demokratik ülkeler, iki ana seçim sisteminin fayda ve sakıncalarını dengeleyecek bir seçim sistemi kurgulama yoluna gitmişlerdir. Bu düşünceyle birçok ülke çoğunluk sistemi ile nispi temsili belirli ölçülerde birlikte kullanıp "karma sistemler" uygulamaktadırlar.

Günümüzde karma seçim sistemi uygulamalarının en bilinen örnekleri Almanya, ve İtalya uygulamalarıdır. Ayrıca Türkiye'de belediye meclis üyeliği seçimlerinde uygulanmakta olan sistem de bir karma sistem örneğidir.

Almanya; parlamento (Bundestag) seçimlerinde çoğunluk ve nispi temsil sistemlerini birlikte uygulamaktadır.[94] Bu sistemde seçmenler hem adaya hem de partiye oy verme imkanına sahiptirler. **"Çift oy sistemi"** yahut "**kişiselleştirilmiş nispi temsil sistemi"** olarak da adlandırılan Alman sistemimde; 662 üyeli Bundestag'ın yarısı (331 üyesi) tek isimli çoğunluk sistemine göre, diğer yarısı (331 üye) ise nispi temsil sitemine göre seçilir. Seçim günü seçmenler aynı anda iki oy kullanırlar. Oylardan biri küçük (dar) seçim çevresinden tek bir aday için, ikincisi ise büyük (geniş) seçim bölgesinden parti listesi için kullanılır. Oyların sayımı ve sandalyelerin dağılımı iki aşamalı yapılır. Birinci aşamada, dar seçim çevrelerinden (tek isimli) çoğunluk sistemi uyarınca en yüksek oyu alan adaylar seçilir. Bu yöntemle parlamento üye sayısının yarısı herhangi bir baraj uygulaması olmadan seçilmiş olur. İkinci aşamada büyük seçim çevrelerindeki parti listelerinden, nispi temsilin en yüksek ortalama usulüne göre sandalyeler bölüştürülür. Bu yöntemle de parlamento üyelerinin diğer yarısı seçilmiş olur. Bu ikinci aşamada, yani Bundestag'ın ikinci yarısının sandalyelerinin dağıtımı aşamasında devreye bir de

---

[94] Almanya'daki karma seçim sistemi uygulamasının işleyişi hakkında daha geniş izah için **bkz.** Erdoğan Teziç, **a.g.e**., s 307-309

baraj uygulaması girmektedir. Büyük seçim çevrelerinde partilerin nispi temsile göre sandalye bölüşüm hesabına katılabilmesi için ya ülke genelinde geçerli oyların yüzde 5'ini almış olması ya da küçük seçim çevrelerinden en az üçünde –birinci olarak- milletvekili elde etmiş olması gerekir. Görüldüğü üzere bu sistem, partilerin etkinliği ile seçmen ve adayın serbestliğini bağdaştırabilmiştir. Böylelikle Almanya, seçim sistemi tercihi ile temsil adaleti ve yönetim istikrarı arasındaki dengeyi önemseyerek esasında daha temel bir siyasal tercihte bulunmuştur. Almanya'nın seçim sistemi üzerinden yaptığı bu temel tercih; azınlıktakilerin karar alma süreçlerinden uzak kaldığı "çoğunlukçu" anlayışın karşısında, tüm siyasal eğilimler ve toplumsal kesimlerin kendi varlıklarını hissettirebildikleri "çoğulcu" demokrasi anlayışı tercihidir.

Benzer bir karma sistem, farklı oranlarda İtalya'da uygulanmaktadır. İtalya'da 630 üyeli Millet Meclisi'nin (Camera dei Deputati) ve 315 üyeli Cumhuriyet Senatosu'nun (Senato della Repubblica) ¾'ü tek isimli çoğunluk, ¼'ü ise nispi temsil sistemine göre seçilir. İtalyan seçmeni de Alman seçmeni gibi, biri dar seçim çevresindeki bir aday için, diğeri geniş seçim çevresindeki parti listeleri için olmak üzere iki oy kullanır.[95]

Türkiye'de de karma seçim sistemine örnek teşkil edecek bir uygulamadan söz edilebilir. Parlamento seçimlerinde[96] değil ama belediye meclisi seçimlerinde "kontenjan adaylığı" uygulaması bir "karma sistem" örneğidir. Belediye meclis üyelikleri seçiminde kural olarak nispi temsil (d'Hondt usulü) uygulanmakla birlikte, partiler belediye meclislerinin toplam üye sayılarına göre değişen sayılarda kontenjan adayını liste biçiminde aday gösterirler. Örneğin 45 üyeli belediye meclisi seçimlerinde, partiler 40'ar isimli genel aday listesi ile birlikte 5'er isimli ikinci bir

---

[95] Hikmet Sami Türk, **a.g.b**., s. 100

[96] Türkiye'de karma seçim sistemi örneği olarak "kontenjan adaylığı" parlamento seçimleri düzeyinde de uygulanmıştır. 1987 ve 1991 milletvekili genel seçimlerinde, d'Hondt usulü nispi temsil sistem ile "kontenjan adaylığı" bakımından tek isimli basit çoğunluk sistemi birlikte uygulanmıştır. Buna göre 4, 5 ve 6 milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde partiler birer "kontenjan adayı" göstermiş ve o seçim çevresinde geçerli oyların en çoğunu almış olan siyasi partinin kontenjan adayı seçilmiştir. Böylelikle aday (kontenjan adayı) tek isimli basit çoğunluk sistemine göre seçilirken diğer adaylar d'Hondt usulü nispi temsil sistemine göre seçilmişlerdir. Bu karma seçim sistemi uygulamasından 1995 seçimleri öncesi vazgeçilmiştir. **Bkz.** Hikmet Sami Türk, **a.g.b**., s.101

liste (kontenjan adayı listesi) sunarlar. O belediyenin seçim bölgesinde geçerli oyların en çoğunu alan partinin gösterdiği kontenjan adaylarının tamamı (liste usulü çoğunluk sistemine göre) seçilmiş olur. Diğer 40 üye ise nispi temsil sistemine göre (d'Hondt usulüyle) belirlenir.

3. Türkiye'deki Seçimler ve Uygulanan Seçim Sistemleri

Türkiye'deki seçimler konusu ele alınırken bu çalışmada daha çok parlamento seçimleri ekseninde hareket edilecektir. "Seçim olgusu" elbette parlamento seçimlerinden ibaret olmayıp yerel seçimleri ve devlet başkanlığı / cumhurbaşkanlığı seçimlerini de kapsamaktadır.

Türk siyasi tarihinde seçim olgusuna ile ilk kez Tanzimat döneminin hemen başında (1840'da) rastlanmaktadır. İlk yerel seçimler olarak kabul edebileceğimiz bu seçimler, muhassıl meclislerinin[97] üyelerini belirlemek amacıyla yapılan ve bir nevi "doğrudan demokrasi" uygulaması olan seçimlerdir.[98]

Türkiye'de halk tarafından yapılan **cumhurbaşkanlığı seçimleri** ise çok yenidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin 1921 Anayasası da dâhil olmak üzere[99] 1924, 1961 ve 1982 tarihli dört anayasası da cumhurbaşkanının parlamento tarafından seçilmesini öngörmekteydi.[100] 2007 yılında yapılan anayasa değişikliği[101] ile cumhurbaşkanının parlamento eliyle değil doğrudan halkın oyuyla seçilmesi yöntemi kabul edilmiş ve bu yolla ilk cumhurbaşkanlığı seçimi 10 Ağustos 2014 tarihinde yapılmıştır.

---

[97] Taşrada adil ve etkin bir biçimde vergi toplamak amacıyla kazalarda oluşturulan ve Meclis-i Muhassılin adı verilen bu yerel meclislerin atamayla gelen 7 üyesinin dışındaki 6 üyesi seçimle belirlenmekte idi. **Bkz.** Mehmet Ö. Alkan, "İmparatorluktan Cumhuriyet'e Seçim Tarihinden Seçmeler", **Birikim Dergisi,** No:299, Mart-Nisan 2014, s.139

[98] Mehmet Ö. Alkan, **a.g.m**., s.139-140

[99] Cumhuriyet rejimine geçiş için çıkarılan 29.10.1923 tarih ve 364 sayılı *Teşkilatı Esasiye Kanununun Bazı Mevaddının Tavzihan Tadiline Dair Kanun* sonrası.

[100] 1921 Anayasası (1923/364 değişikliği sonrası) m.10, 1924 Anayasası m.31, 1961 Anayasası m.95, 1982 Anayasası m.101 ve 102. Daha geniş bilgi için **bkz.** İbrahim Halil Tavaş, "Türk Anayasalarında Cumhurbaşkanı Seçimi", **Yasama Dergisi,** Sayı:5, Nisan-Mayıs-Haziran 2007, s.28

[101] 31.5.2007 tarihli ve 5678 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 21.10.2007 tarihinde halkoyuna sunulmuş ve yüzde 68.95 evet oyu ile kabul edilmiştir. http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2007Referandum/Sonuc/sonuc.pdf

Türk siyasi tarihindeki ilk parlamento seçimleri ise Meşrutiyet döneminin başlamasıyla birlikte yapılmıştır. 1876'da Padişah II. Abdülhamit tarafından bir "Hattı Humayun" ile ilan edilen ilk Osmanlı Anayasası (Kanun-i Esasi), "Meclis-i Umumi" adıyla iki meclisli bir parlamento kurmaktaydı.[102] Meclislerden biri olan "Heyet-i Âyan", padişah tarafından ömür boyu görev yapmak üzere atanan üyelerden oluşurken, diğer meclis "Heyet-i Mebusan"ın ise, halk tarafından 4 yıllık süre için seçilecek üyelerden oluşması öngörülmekteydi. İşte bu ilk anayasa ile Türkiye'nin parlamento tarihi ve dolayısıyla da seçim tarihi başlamış olmaktaydı.

1877 yılında yapılan ilk parlamento seçimlerinden günümüze kadar yapılan seçimler birkaç açıdan farklı dönemlerde incelenebilir. Şöyle ki;

Seçimlerin iki dereceli yahut tek dereceli olmaları bakımından yapılacak ayrımda 1946 seçimleri dönüm noktasıdır. Zira 1877 seçimlerinden itibaren 1943 seçimleri dahil olmak üzere yapılan tüm seçimler iki dereceli seçimlerdi. Bu seçimlerde seçmenler doğrudan milletvekillerini seçmezlerdi. Birinci dereceden seçmen (müntehib-i evvel) olanlar önce ikinci dereceden seçmenleri ("müntehib-i sâni"leri), onlar da milletvekillerini seçerlerdi.[103] 1946 seçimlerinden hemen önce çıkarılan kanun[104] ile iki dereceli seçim dönemi kapanmıştır. 1946'da yapılan milletvekili genel seçimleri, Türkiye'nin tek dereceli ilk seçimleri olmuştur. Bu seçimler aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin çok partili döneme geçtiği seçimlerdir.

---

[102] 23 Aralık 1876 (7 Zilhicce 1293) Kanun-ı Esasi m.42. Bkz. A. Şeref Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları**, Turhan Kitabevi, Ankara 1993, s.4

[103] 28 Ekim 1876 (10 Şevval 1293) tarihli Meclis Azasının Suret-i İntihab ve Tayinine Dair Talimat-ı Muvakkate (m.6), 2 Ağustos 1908 (4 Recep 1326) tarihli İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkatı (m.219, 19 Mart 1920 tarihli Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Namına İntihab Hakkındaki Tebliğ (m.5), 14 Aralık 1942 tarih ve 4320 sayılı Mebus Seçimi Kanunu (m.19). **Bkz.** Tarhan Erdem (Haz),**Yasama Meclisi Üyeleri Seçimi ve Siyasi Partiler Kanunları 1876-2013**, Doğan Kitap, İstanbul 2013.

[104] 5 Haziran 1946 tarih ve 4918 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu

Uygulanan seçim sistemleri bakımından yapılacak dönemlendirmede ise 1961 seçimleri ayrım çizgisidir. Osmanlı dönemindeki tüm seçimler ile Cumhuriyet döneminde 27 Mayıs 1960 askeri darbesine kadar yapılan seçimlerde hep çoğunluk sistemi uygulanmış iken, 1961 Anayasası ile birlikte hazırlanan Milletvekili Seçimi Kanunu, seçimlerde nispi temsil sisteminin uygulanmasını hüküm altına almıştır.[105] Bu kanun hükümlerine göre yapılan 1961 milletvekili seçimlerinden itibaren yapılan tüm seçimlerde[106] nispi temsil sistemi uygulanmıştır.

Seçimler, nitelikleri itibariyle değil de sadece **tarihsel dönemler itibariyle** de bir ayrıma tabi tutulabilir. O takdirde Türkiye'de yapılmış olan seçimleri; **"Osmanlı dönemi seçimleri", "geçiş dönemi seçimleri" ve "Cumhuriyet dönemi seçimleri"** olmak üzere üç ana dönem içinde ele almak mümkündür.[107] Bu perspektif içerisinde seçimleri tek tek değerlendirmeden önce, parlamento seçimlerini esas almak suretiyle Türkiye'nin seçim tarihini genel hatlarıyla ortaya koyan şu tablo faydalı olacaktır:[108]

---

[105] 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu, m.1

[106] Her ne kadar 1987 ve 1991Milletvelili Genel Seçimleri'nde kontenjan adaylarının seçimleri çoğunluk usulüne göre gerçekleştiği için bu seçimlerde "karma sistem" uygulanmış ise de, bu seçimlerin ana karakteri de nispi temsildir.

[107] Hasan Buran, **a.g.e.**, s.90

[108] Bu tablo şu kaynaklardan yararlanarak hazırlanmıştır: Erol Tuncer, **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler 1877-1999**, TESAV Yayınları, Ankara 2002, s.97-100. Fazıl Yozgat, Sezgin Zabun, "Seçim Sistemleri ve Uygulamaları", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:10, Sayı:2, Sivas 2009, s.75-76. Emine Yavaşgel, **a.g.e.**, s.150. Müge Yüce, "Seçim Sistemleri, Türkiye'deki Uygulamaları ve Ortaya Çıkan İktidar Yapıları", http://www.siyasaliletisim.org/pdf/ s.19.

DÖNEM	YIL (SEÇİM)	DERECE	UYGULANAN SİSTEM	DETAY
OSMANLI DÖNEMİ	1877 (I), 1877(II), 1908, 1912, 1914	İki Dereceli	Çoğunluk	Sınırlı oy
GEÇİŞ DÖNEMİ	1919, 1920, 1923	İki Dereceli	Çoğunluk	Sınırlı oy
CUMHURİYET DÖNEMİ (TEK PARTİLİ)	1927, 1931	İki Dereceli	Çoğunluk	Sınırlı oy
	1935, 1939, 1943	İki Dereceli	Çoğunluk	Genel oy (1934'ten itibaren kadınlar oy hakkı elde etti)
CUMHURİYET DÖNEMİ (ÇOK PARTİLİ)	1946, 1950, 1954, 1957 Millet Meclisi	Tek Dereceli	Çoğunluk	Liste usulü
	1961 C. Senatosu			
	1961 Millet Meclisi	Tek Dereceli	Nispi temsil	Çevre barajlı d'Hondt
	1964 C. Senatosu			
	1965 Millet Meclisi	Tek Dereceli	Nispi temsil	Milli Bakiye
	1966 C. Senatosu			
	1969, 1973, 1977 Millet Meclisi	Tek Dereceli	Nispi temsi	Barajsız d'Hondt
	1968, 1973, 1975, 1977, 1979 C. Senatosu			
	1983	Tek Dereceli	Nispi temsil	Çift barajlı d'Hondt
	1987, 1991	Tek Dereceli	Nispi temsil +çoğunluk (karma sistem)	Çift barajlı d'Hondt +kontenjan
	1995, 1999, 2002, 2007, 2011, 2015(I), 2015 (II)	Tek Dereceli	Nispi Temsil	Ülke barajlı d'Hondt

3.1. Osmanlı Dönemi Seçimleri

Daha önce de ifade edildiği gibi parlamento seçimleri düzeyinde "seçim olgusu" Osmanlı toplumunun gündemine, Rumi takvimle "1293 Kanun-ı Esasisi" diye de anılan 1876 tarihli ilk Osmanlı Anayasası ile girmiştir. Bu ilk anayasanın

getirdiği seçim anlayışı, dönemin Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında bazı açılardan onların pek çoğunun uyguladığı seçim sistemlerinden daha ileri nitelikler taşımaktadır. Ancak arada çok temel bir fark vardır ki o da esasen Türk modernleşmesinin ana karakterinin bir yansımasıdır. Türk modernleşmesinin geneli için geçerli olan "sınıfsal dayanaktan yoksun olma" hali, elbette seçim sistemi ve uygulamaları özelinde de geçerlidir. Bu bağlamda Osmanlı seçimleri – ya da daha doğru bir ifadeyle Osmanlı'dan itibaren Türkiye'deki seçimler – Avrupa'nın aksine toplumsal yapının bir göstergesi olamamıştır. Avrupa'da seçimler, kendi çıkarlarını koruma peşindeki toplumsal sınıfların iktidar mücadelesi anlamını taşıdığından seçim sistemleri "toplumsal gelişimin bir uzantısı" iken, Osmanlı seçimlerinin böyle bir toplumsal gelişim serüveniyle herhangi bir irtibatı olmadığı için seçim sistemleri sadece bir "zihinsel çalışma ürünü" niteliğindedir.[109] Böyle olmakla birlikte imparatorluğun son yarım yüzyılında, özellikle de son çeyreğinde seçim tecrübesi yaşanmıştır.

1876'da parlamenter monarşi düzenine geçilmesinin ardından Osmanlı döneminde; ikisi 1877 yılında, diğerleri 1908, 1912, 1914 ve 1919 yıllarında olmak üzere toplam altı seçim yapılmıştır. Bunlardan sonuncusu olan 1919 seçimleri, Osmanlı Mebusan Meclisi için yapılmış son seçimler olsa da, bağımsızlık mücadelesinin başlamasından sonra olması ve seçilenlerin daha sonra TBMM üyesi olarak görev yapmış olmaları hasebiyle, geçiş dönemi seçimleri içerisinde ele alınacaktır.

3.1.1. 1877 (1. ve 2. Devre) Seçimleri

Osmanlı döneminde ilk parlamento seçimleri 1877 yılında yapılmıştır. Her ne kadar parlamento 23 Aralık 1876 tarihinde ilan edilmiş olan Kanun-ı Esasi ile kurulmuş olsa da, bu ilk parlamento (Heyet-i Mebusan) için yapılacak seçimlerde uygulanacak yöntemin belirlenmesi için Kanun-ı Esasi'nin ilanı beklenmemiştir. Anayasa hazırlık çalışmaları sürerken 28 Ekim 1876'da, Meclis-i Vukelâ (Bakanlar

---

[109] Erem Sarıkoca, **Çok Partili Siyasal Yaşamın Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri Ve Toplumsal Etkileri**, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2005, s.104

Kurulu) tarafından yedi maddelik bir Talimat-ı Muvakkate[110] (Geçici Talimat) çıkarılmıştır. 1877'de yapılan ilk parlamento seçimlerinde işte bu Geçici Talimat uygulanmıştır. Taşrada yapılan seçimler için sadece bu Geçici Talimat ile yetinilmiş, ancak İstanbul ve çevresindeki (İzmit dâhil) seçimlerde ise, Geçici Talimat'a ilaveten 1 Ocak 1877 tarihli "Beyanname" adını taşıyan hükümet bildirisinin hükümleri uygulanmıştır.[111]

Söz konusu bu Talimat- Muvakkate (6. madde) ve Beyanname uyarınca 1877'de İstanbul ve çevresindeki seçimler iki dereceli olarak yapılmıştır. Buna göre; İstanbul 20 seçim çevresine ayrılarak her çevreden ikişer olmak üzere toplam 40 ikinci seçmen (müntehib-i sani) seçilmiş, bunlar da beşi Müslüman, beşi de gayrimüslim olmak üzere toplam 10 mebus seçmişlerdir.[112]

İstanbul dışındaki seçimlerde ise *"bu senelik vakit geçirmemek için muvakkaten (geçici olarak)*" kaydıyla biraz daha farklı ama yine iki dereceli bir yöntem uygulanmıştır. Buna göre; ikinci seçmenler için ayrı bir seçim yapılmaksızın mebusların, her vilayet merkezinde bulunan vilayet merkezi, liva ve kazaların idare meclisleri tarafından seçilmeleri öngörülmüştür. Geçici Talimat'ın yaklaşımıyla, bu idare meclislerinin üyeleri *"zaten intihab-ı ahali ile mansup oldukları cihetle"* (zaten halk tarafından seçimle belirlendikleri için), mebuslar da halk tarafından seçilmiş sayılacaklardır.[113]

1877 yılında iki kez seçim yapılmıştır. Bu "garip durum", Kanun-i Esasi'de (69. madde) seçimlerin dört yılda bir yapılacağı açıkça öngörülmesine rağmen, Geçici Talimat'ta seçimler için *"bu defaya"* değil de *"bu seneye mahsus"* ibaresinin

---

[110] *Meclis Azasının Suret-i İntihab ve Tayinine Dair Talimat-ı Muvakkate***.** Kanun-ı Esasi'den önce çıkarılmış olan 28 Ekim 1876 (10 Şevval 1293) tarihli bu geçici talimat, Türk seçim tarihinin "ilk seçim belgesi" olarak kabul edilmektedir. (**Bkz**. Sonnur Bakır vd., **a.g.ç.**, s.70). Daha önceki tarihli mevzuat içerisinde yerel düzeyde seçimlere ilişkin münferit hükümler bulunmaktadır. (1840'daki muhassıl meclislerine ilişkin nizamname ile 1864 ve 1871 vilayet nizamnamelerindeki idare meclislerinin seçimle belirlenecek üyelerine ilişkin hükümler. **Bkz.** Mehmet Ö. Alkan, **a.g.m.**, s.139-140) Ancak bu düzenlemeler genel seçimlere ilişkin olmadığı gibi münhasıran seçim konulu düzenlemeler de değildir. Bu nedenle de "seçim belgesi" olarak nitelendirilmemektedirler.

[111] Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s.152. Ayrıca bkz. Sonnur Bakır vd., **a.g.ç.**, s.72

[112] Bkz. Hasan Buran, **a.g.e**., s.91, Erol Tuncer, **a.g.e**., s.97, Sonnur Bakır vd., **a.g.ç**., s.72

[113] Talimat-ı Muvakkate m.2. Bkz. Tarhan Erdem, **a.g.e**., s.64. Erol Tuncer, **a.g.e.**, s. 97

kullanılmış olmasından kaynaklanmıştır. Bu durumda ilk seçimlerle oluşan Mebusan Meclisi, İrade-i Seniye ile kendine tanınan süreyi biraz aştıktan sonra 28 Haziran 1877'de kendiliğinden dağılmıştır.[114] Bunun üzerine Kanun-ı Esasi'nin bir başka hükmü (73. madde) gereğince altı ay içinde yeniden seçimlere gidilmiştir.

Kasım 1877'de yapılan bu ikinci seçimde de henüz bir kanun çıkmamış olduğu için yine Talimat-ı Muvakkate ve Beyanname hükümleri uygulanmıştır.

1877 yılında yapılan her iki seçim de "genel oy" değil, "sınırlı oy" esasına göre yapılmıştır. Zira bu seçimlerde sadece "emlak sahibi olan erkekler"[115] seçmen olarak oy kullanabilmişlerdir.

3.1.2. 1908 Seçimleri

1877 yılının sonunda yapılan seçimlerle oluşan ikinci devre Osmanlı Meclisinin de görev süresi çok kısa sürmüş, 14 Şubat 1878'de Padişah II. Abdülhamit, *"ahval-i hazıra-i fevkalade muktezasınca"*[116] parlamentoyu tatil etmiştir.[117] Meclis-i Umumi'nin bu şekilde bir "İrade-i Seniyye" ile tatile sokulması ve bir daha da toplantıya çağrılmaması sonucu, Türk siyasal yaşamında parlamentolu monarşi düzenine (meşrutiyete) ve dolayısıyla seçimlere, başlamasından sadece bir yıl sonra otuz yıl ara verilmiş oldu.

1908'de, II. Abdülhamit'in yine bir "İrade-i Seniyye"[118] ile parlamentoyu toplantıya çağırması üzerine II. Meşrutiyet dönemine girilmiş ve hemen seçim hazırlıklarına başlanmıştır. 1877'de seçilen I. Meşrutiyet döneminin ikinci devre Mebusan Meclisi, padişah tarafından tatil edilinceye kadar geçen kısa sürede, zaten bir seçim kanunu hazırlamıştı. Fakat meclisin kabul ettiği metin padişahın onayına sunulamadığı için kanunlaşamamıştı. Kanun metni ancak otuz bir yıl sonra, 1908'de

---

[114] Bülent Tanör, **a.g.e.**, s.154

[115] Talimat-ı Muvakkate, m..6: "… emlâke mutasarrıf olan ve yirmi beş yaşını mütecaviz bulunan zükûr ahali…"

[116] "var olan olağanüstü durumlar gereğince"

[117] Fesih koşulları ortada olmadığından Padişah, Kanun-i Esasi'deki "fesih" yetkisini değil, "tatiline karar verme" yetkisini kullanmıştır. O yüzden "fesih"ten değil, "tatil"den söz edilir. **Bkz**. Bülent Tanör, **a.g.e**., s.160-161

[118] *Meclis-i Mebusan'ın İçtimaa Davet Olunması Hakkında İrade-i Seniyye* (23 Temmuz 1908) **Bkz**. Bülent Tanör, **a.g.e.**, s. 179

onaylanarak yürürlüğe girebilmiştir.[119] 1877 yılında hazırlanıp 1908'de yürürlüğe giren bu geçici kanun[120], Türk siyasal tarihinin **"ilk seçim kanunu"** olup, 1908'den 1942 yılına[121] kadar yürürlükte kalmıştır.

1908 yılının Kasım ve Aralık ayları içinde yapılan seçimler, işte bu geçici kanun ve onun nasıl uygulanacağını gösteren "Talimat"[122] hükümlerine göre yapılmıştır. Bu yönüyle 1908 seçimleri, bir seçim kanununa dayanılarak yapılan ilk seçimler olma özelliğine sahiptir. Zira 1877'de yapılan iki seçim esnasında da yürürlükte bir seçim kanunu yoktur, sadece geçici talimat uygulanmıştır.

Türk tarihinin bu ilk seçim kanunu, yani *İntihab-ı Meb'usan Kanun-i Muvakkati*; "her elli bin erkek nüfusa bir mebus"[123] olacak şekilde, **"basit çoğunluk"** ve **"sınırlı oy"** prensiplerine dayalı **"iki dereceli"** bir seçim sistemini öngörüyordu. Dolayısıyla 1908 seçimleri iki dereceli olarak yapılmıştır. Oy hakkı bir miktar genişletilmişse de yine seçme ve seçilme hakları sadece "az-çok vergi veren"[124] erkeklere tanınmıştır.

---

[119] O zamana kadar unutulmuş olan bu metin, II. Meşrutiyet'in ilanıyla hatırlanır. Ancak kanunlaşmamış metni bulmak hayli zor olmuştur. Aramaların sonunda daha önce vefat etmiş Selanik Müftüsünün terekesinden bir suret bulunarak onaylanır. Zamanın Sadrazamı Said Paşa'nın bu konuya ilişkin anlatımı için **bkz** Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler Cilt: 3 İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s.205.

[120] *İntihab-ı Meb'usan Kanun-ı Muvakkati* / Mebus Seçimi Geçici Kanunu (2 Ağustos 1908 / 4 Recep 1326). Bu kanunun Osmanlıca ve günümüz Türkçesi ile tam metni için **bkz**. Tarhan Erdem, **a.g.e.,** s.71-102

[121] 1942 yılında çıkarılan kanun esasında, 1908 tarihli kanunda yapılmış değişikliklerin toplanmış halidir. Pek bir yenilik içermez. Bu itibarla 1908 tarihli bu geçici kanunun 1942'ye kadar değil 1946 yılında çıkarılan seçim kanununa kadar fiilen yürürlükte kaldığı söylenebilir. **Bkz.** Mehmet Ö. Alkan, "Türkiye'de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri (Siyaset Bilimi ve Siyaset Sosyolojisi Yaklaşımıyla)" **Anayasa Yargısı Dergisi,** Sayı:23 (Anayasa Mahkemesi'nin 44. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen "Türki Cumhuriyetler, Komşular ve Anayasal Sorunlar ve Türkiye'de Seçim Sistemleri" Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler), Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2006, s. 142

[122] *İntihab-ı Mebusan Kanunnamesinin Suver-i İcraiyesine Dair Talimat* / Mebus Seçimi Kanunu'nun Uygulama Şekli İle İlgili Talimat (2 Ağustos 1908 / 4 Recep 1326) **Bkz**. Tarhan Erdem, **a.g.e.**, s.103-106

[123] İntihab-ı Meb'usan Kanun-ı Muvakkati, m.2 : *"... her elli bin nüfus-ı zükûra bir nefer olmak itibariyle…"*

[124] İntihab-ı Meb'usan Kanun-ı Muvakkati, m.11: *"... devlete az çok vergi vermeyenler intihap hakkından sakıttır."*

1908 seçimleri, Türk siyasi tarihinin ilk çok partili seçimleridir.[125] İlk kez bu seçime siyasi partiler katılmış ve az da olsa ilk kez siyasi parti rekabeti yaşanmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin karşısında Prens Sabahattin ve yandaşlarının kurduğu adem-i merkeziyetçi/liberal Osmanlı Ahrar Fırkası bu seçimde rekabet etmiştir. İstanbul'da seçimleri İttihat ve Terakki tam liste olarak kazanmıştır.[126] Ahrar Fırkası'na mensup sadece bir aday (Mahir Sait Bey) kendi çabasıyla Ankara'dan mebus seçilmiştir.[127] Ancak sonradan Meclis'te bazı isimler Ahrar Fırkası'na katılmıştır.

Önceki ve sonraki seçimlere göre nispeten serbest bir ortamda yapılan 1908 seçimlerinde, İmparatorluk içindeki azınlık cemaatleri ve diğer Türk olmayan unsurlar da etkin kampanyalar yürütmüşlerdir. Rumlar, Ermeniler ve Bulgarlar ortak bir planla Türkler ve özellikle de İttihatçılar aleyhine gösteriler ve yayınlar yapmışlardır.[128] Seçimlerin sonucunda 142 Türk, 60 Arap, 25 Arnavut, 23 Rum, 12 Ermeni, 5 Yahudi, 4 Bulgar, 3 Sırp ve 1 Ulah olmak üzere 275 mebus seçilmiştir.[129]

3.1.3. 1912 Seçimleri

1912 seçimlerinden önce 1911'de yapılan ara seçimden söz etmek gerekir. Zira bu seçim, İstanbul'da yapılan tek mebusluk bir ara seçim olmasına rağmen, genel siyasi durum ve bir sonraki genel seçim üzerindeki etkileri bakımından önemlidir.

1908 ila 1911 arasında geçen üç senelik süre zarfında, meşrutiyet karşıtı değil ama İttihat ve Terakki karşıtı önemli bir muhalif hareket oluşmuş ve bu muhalif hareket Hürriyet ve İtilaf Fırkası adı altında partileşmiştir. İttihatçı karşıtlığı ortak paydasında genişçe bir koalisyon niteliğindeki bu fırka, içerisinde hem liberalleri hem de tutucuları barındırdığı gibi, Arapları, Arnavutları, Rumları ve Ermenileri de

---

[125] Mehmet Ö. Alkan, **a.g.m.**, s.141
[126] Sonnur Bakır vd., **a.g.ç.**, s.78. Bülent Tanör, **a.g.e.**, s183
[127] O seçimlerde iki listeden de aday göstermek mümkündü. Bu şekilde İstanbul'da hem İttihat ve Terakki hem de Ahrar Fırkası'nın listesinden gösterilmiş olan dört kişi de seçilmiştir. **Bkz**. Tarık Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler Cilt: 1 İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918**, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s.177
[128] Bu konudaki örnekler için **bkz.** Tarık Z. Tunaya, **a.g.e. Cilt:3**, s.206
[129] Sonnur Bakır vd. **a.g.ç.**, s.78

buluşturuyordu.[130] 21 Kasım 1911 tarihinde kuruluşunu ilan eden bu parti, kuruluşundan sadece bir ay sonra, yani 1911'in Aralık ayında yapılan ara seçimde İttihat ve Terakki karşısında 1 oyla zafer kazanmıştır. [131] Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın bu zaferi, İttihat ve Terakki üzerinde "bomba" etkisi yapmış, partiden istifalar başlamıştır. Parlamento çoğunluğunu kaybetmekte olduğunu gören İttihatçılar, Kanun-i Esasi'de değişiklik yapmayı denemiş, başaramayınca da Meclisi feshettirerek vaktinden önce seçimlere gidilmesini sağlamışlardır.[132]

Normal seçim tarihi itibariyle 1912 yılının Kasım ve Aralık aylarında seçim yapılması gerekirken, İttihatçıların iktidarı kaybetme korkusu ve telaşıyla aynı yılın bahar aylarında seçim yapılmıştır. Bu itibarla 1912 seçimleri, Türk demokrasi tarihindeki **"ilk erken seçim"**dir.[133]

1912'de yapılan seçim, "ilk erken seçim" olma özelliğinden daha çok, antidemokratik / hukuk dışı olma vasfıyla anılmaktadır. Meşrutiyet döneminin en dedikodulu, en fazla hukuk-dışılık suçlamasının yapıldığı ve kanunsuz sayılan bu seçim, **"dayaklı"** yahut **"sopalı seçim"** olarak ün yapmıştır. "İdare-i örfiye" altında yapılan ve İttihatçıların seçim hürriyeti ve güvenliği bakımından her türlü kanunsuz uygulamaya başvurduğu bu seçimlerde, muhalefetin propaganda yapması engellendiği gibi sandıklar sadece İttihatçıların kontrolü altında tutulmuştur.

1912 seçimlerinin, seçim tarihindeki bu "kötü şöhretinden" başka hukuki açıdan farklı bir özelliği yoktur. Bu seçimde de "İntihab-ı Meb'usan Kanun-ı Muvakkati uygulanmıştır. Dolayısıyla seçimler "iki dereceli" olarak, "sınırlı oy" ve "basit çoğunluk" esasına göre yapılmıştır. Seçimlerin sonucunda 270 İttihatçı mebus karşısında sadece 15 (bazı kaynaklarda 6) muhalif mebus meclise girebilmiştir. [134]

---

[130] Bülent Tanör, **a.g.e.,** s.210.
Akla gelebilecek bütün muhalif grup ve görüşlerin herhangi bir "ilke gözetmeksizin" bir arada toplandığı Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın bu halini anlatmak için Rıza Nur, yerinde bir tanımlamayla "Zekeriya sofrası" benzetmesi yapmıştır. **Bkz**. Tevfik Çavdar, **Müntehib-i Sani'den Seçmene**, V Yayınları, Ankara 1987, s.10

[131] İstanbul Mebusu ve Hariciye Nazırı Rıfat Paşa Londra Büyükelçiliği'ne atanınca, ara seçim zorunlu olmuştur. İttihatçıların adayı Dahiliye Nazırı Memduh Bey 195, İtilafçıların adayı gazeteci Tahir Hayrettin Bey 196 oy almıştır. **Bkz**. Tarık Z. Tunaya, **a.g.e. cilt:3**, s.209

[132] Tarık Z. Tunaya, **a.g.e. cilt:3**, s.209. Ayrıca bkz. **cilt:1**, s.38

[133] Tevfik Çavdar, **a.g.e.**, s. 9

[134] **Bkz**. Tarık Z. Tunaya, **a.g.e.**, **cilt:1**, s.38 ve **cilt:3**, s.208-209. Sonnur Bakır vd., **a.g.ç**., s.79. Tevfik Çavdar, **a.g.e.,** s.9-10

3.1.4. 1914 Seçimleri

1912 "sopalı seçimleri" ile *"sandalye kazanmış ama saygınlığını yitirmiş"*[135] bir parti haline gelen İttihat ve Terakki, sürmekte olan Trablusgarp Savaşı'na Rumeli'deki Arnavut ayaklanmaları da eklenince iyice yıpranmıştı. Üstelik İttihatçıların asıl dayanağı olan ordu içinde de Halaskâr Zabitan[136] adıyla muhalif bir hareket baş göstermişti. Bu gelişmeler sonucunda önce 16 Temmuz 1912'de İttihat ve Terakki hükümeti çekilmek zorunda kalmış, sonra da 4 Ağustos 1912'de Meclis feshedilmiştir. Böylelikle aynı yıl içinde ikinci defa meclisin feshi yoluna gidilmiş ve 18 Nisan 1912'de açılan yeni Meclisin ömrü ancak 3 buçuk ay kadar olabilmiştir.[137] Bu tarihten sonra yeniden seçimlere ise ancak iki yıl sonra gidilebilmiştir. Çünkü bu dönemde Balkan Savaşları başlamış, üst üste gelen bozgun haberleri ile iyiden iyiye gerilen siyasi ortam içerisinde de Bâb-ı Âli Baskını[138] yaşanmıştır.

1914 yılında yapılan seçimler, seçim sistemi ve mevzuatı bakımından önceki seçimlerden pek farklı değildir. Bu itibarla 1914 seçimlerinde de İntihab-ı Meb'usan Kanun-ı Muvakkati uygulanmış, yani seçimler yine "iki dereceli" olarak ve yine "basit çoğunluk" ve "sınırlı oy" esasına göre yapılmıştır. Ancak bu sefer yeni bir sınırlama daha getirilmiş ve çıkarılan geçici bir kanun[139] ile ordu mensuplarının

---

[135] Bülent Tanör, **a.g.e.**, s.200

[136] Günümüz Türkçesiyle; "Kurtarıcı Subaylar". Ordunun siyasete karışmaması gerektiğini savunan bu gruba mensup subaylar, "ironik" biçimde, İttihat ve Terakki yanlısı hükümeti devirmek ve Meclis-i Mebusan'ı dağıtarak seçimleri yeniletmek istiyorlardı. Bu amaçla 1912'nin Mayıs-Haziran aylarında Rumeli'de dağa çıkan çoğu Arnavut on iki genç subayı desteklemek için İstanbul'da harekete geçen Halaskâr Zabitan Grubu'nun faaliyetleri neticesinde, Temmuz 1912'de İttihatçıların desteklediği Sait Paşa Hükümeti çekilmek zorunda kalmıştır. **Bkz**. Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitabevi Yay., Ankara 2011, s.310-311

[137] Bülent Tanör, **a.g.e.**, s.200-201

[138] İktidardan uzaklaşmış olan ama yine de gücünü muhafaza eden İttihat ve Terakki; Kamil Paşa Hükümetinin Balkan savaşlarındaki hezimetleri önleyememesi nedeniyle saygınlığını kaybetmesini fırsat bilerek hamle yapmıştır. O sıralarda hükümetin Edirne'yi gözden çıkardığını ve bir barış anlaşması yaparak burayı Bulgarlara bırakacağını dillendiren İttihatçılar, bir baskın düzenleyerek hükümeti devirmiş ve kendileri yeni bir hükümet kurmuşlardır. 23 Ocak 1913'te, Bab-ı Âli'deki kabine toplantısı esnasında gerçekleştirilen ve çıkan arbedede Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nı ölümüne de sahne olan bu baskın tarihe *"Bab-ı Âli Baskını"* olarak geçmiştir. Ayrıca **bkz**.. O.Metin Öztürk, **Ordu ve Politika**, Gündoğan Yayınları, Ankara 1993, s.44; William Hale, **1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset,** (Çev. Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul 1996, s.48

[139] *BerrÎ ve Bahrî Erkan ve Ümera ve Zabitan ile ve Jandarma Ümera ve Zabitan ve Efradiyle Mensubîn-i Askeriye'nin Hizmet-i Askeriye'de Bulundukları Müddetçe Hakk-ı İntibahlarını*

(deniz, kara ve jandarma subayları, astsubaylar ve erler) askerlik hizmetleri devam ettiği müddetçe birinci ya da ikinci seçmen olamayacakları kuralı getirilmiştir. [140]

1914 seçimlerinin asıl önemli özelliği, 1908 seçimleri ile başlayan çok partili seçim tecrübesinin akamete uğratılmış olmasıdır. Zira 1914 yılının Nisan-Mayıs aylarında yapılan bu seçimlere baskı altındaki muhalefet katılamamış, İttihat ve Terakki tek parti olarak girmiştir.[141] Bu durum, İkinci Meşrutiyet dönemi[142] ile geçilmiş olan ama 1913 Bâb-ı Âli Baskını sonrası fiilen ortadan kalkan çok partili hayatın tam olarak terk edildiğinin tescili anlamına gelmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu, 1914 seçimleri sonucu oluşan ve sadece İttihat ve Terakki hâkimiyetindeki işte bu "muhalefetsiz meclisin" görev süresi içinde Birinci Dünya Savaşı'na girmiştir. Yeni seçilen Mebusan Meclisi çalışmalarına 14 Mayıs 1914 tarihinde[143] başlamışsa da kısa bir süre sonra savaş nedeniyle fiilen toplanamaz hale gelmiştir. Savaş boyunca zaten pek toplanamayan Mebusan Meclisi, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından yaklaşık iki ay sonra, 21 Aralık 1918 tarihinde Padişah Vahdettin tarafından –biraz da yabancı baskısı nedeniyle– feshedilmiştir.[144]

3.2. Geçiş Dönemi Seçimleri

Geçiş döneminden kasıt; Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesini öngören Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihi ile Cumhuriyet'in ilan edildiği 29 Ekim 1923 tarihi arasında geçen, "*biten bir imparatorluktan yeni doğan milli bir devlete*"[145] geçişin yaşandığı tam beş yıllık süreçtir. Bu süreçte yürütülen Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın en temel özelliği, dünya tarihinde ender rastlanacak

---

İstîmal Edememeleri Hakkımda Kanun-ı Muvakkat (8 Ekim 1912 -R: 25 Eylül 1328) Kanun metni için bkz. Tarhan Erdem, **a.g.e.**, s.107

[140] Sonnur Bakır vd., **a.g.ç.,** s.80. Tarık Z. Tunaya, **a.g.e., c:3**, s. 211

[141] Tarık Z. Tunaya, **a.g.e., c:3**, s. 210

[142] On yıllık İkinci Meşrutiyet döneminin yarısı (1908-1913) çok partili, diğer yarısı da (1913-1918) tek partili olarak yaşanmıştır. Bkz. Tarık Z. Tunaya, **a.g.e., c:1**, s.39

[143] Mehmet Ö. Alkan, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Seçimlerin Kısa Tarihi" **Görüş Dergisi**, TÜSİAD Yayını, Mayıs 1999, s.50. Meclisin açılış tarihini, Tarık Z. Tunaya (**Türkiye'de Siyasi Partiler Cilt: 2 Mütareke Dönemi Dönemi 1918-1922**, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 36) 1 Mayıs 1914 olarak vermektedir. Ancak seçimlerin Mayıs ayında da devam etmiş olmasını dikkate alırsak 14 Mayıs tarihi daha isabetli gözükmektedir.

[144] Tarık Z. Tunaya, **a.g.e. c.2**, s.37

[145] Tarık Z. Tunaya, **a.g.e. c.2**, s.29

biçimde seçime, temsile ve görece demokrasiye dayalı bir parlamento eliyle yürütülmüş olmasıdır. Yine dünya tarihinde eşine az rastlanır bir örnek olarak iki ayrı seçimle (1919 ve 1920 seçimleriyle) oluşan Türkiye Büyük Millet Meclisi, en zor dönemlerde bile açık kalmış ve Türk Ulusal Kurtuluş Mücadelesi askeri, siyasi ve diplomatik boyutlarının tümünü kapsayacak biçimde bu meclis eliyle yürütülmüştür.[146]

Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'nin sürdürüldüğü ve Anadolu ile Trakya'da Müdafa-i Hukuk Hareketi'nin örgütlendiği bu dönemde üç seçim yapılmıştır. Bunlar; 1919, 1920 ve 1923 seçimleridir.

3.2.1. 1919 Seçimleri

Bu seçim Osmanlı tarihinin son genel seçimidir. Altıncı ve son Osmanlı Mebusan Meclisi'ni oluşturan 1919 seçimleri, ülkenin önemli bir kısmı işgal altında iken yapılmıştır. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin etkisi altında yapılan seçimlere; İttihat ve Terakki Fırkası[147] kendisini daha önceden feshettiği için, Hürriyet ve İtilaf Fırkası[148] ise Müdafaa-i Hukuk örgütlenmesinin çok güçlü olduğunu gördüğü için katılmamışlardır. Bu yönüyle 1919 seçimleri "partisiz" seçimdir. Zira Müdafaa-i Hukuk mensupları da seçime Cemiyet adayı olarak değil bağımsız girmişler ama Müdafaa-i Hukuk teşkilatının görüşlerini savunmuşlardır. Seçimlerin sonucunda, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne mensup mebuslar mecliste çoğunluğu elde etmişlerdir.[149] Bu çoğunluğa ve Mustafa Kemal'in isteğine rağmen mecliste "Müdafaa-i Hukuk Grubu" kurulamamış, onun yerine "Felah-ı Vatan İttifakı" adında 88 kişilik bir grup kurulmuştur.[150]

---

[146] Mehmet Ö. Alkan, "Milli Şef'li Tek-Parti Döneminde Seçimler (1939 ve 1943 Seçimleri)", **Prof. Dr. Bülent Tanör Armağanı** (Haz: Mehmet Ö. Alkan), Oğlak Yayınları, İstanbul 2006. s.323

[147] İttihat ve Terakki Fırkası 1-5 Kasım 1918 tarihleri arasında yaptığı son kongre ile kendisini feshetmiştir. Yerine Teceddüt Fırkası kurulmuşsa da İstanbul Hükümeti tarafından bu fırka da kapatılmıştır. Buna rağmen 1919 seçimlerinde İstanbul'da İttihatçı adaylar çoğunluğu almıştır. **Bkz**. Tarık Z. Tunaya, **a.g.e. c.3**, s.210 ve s.662-663

[148] Hürriyet ve İtilaf Fırkası 1912 yılından itibaren, özellikle de 1913 başındaki Bâb-ı Âli Baskınından sonra zaten siyasal alanda bir varlık göstermiyordu.

[149] Sonnur Bakır vd., **a.g.ç**., s.81. Ülkü Varlık, Banu Ören, **a.g.e**., s.71

[150] Halbuki Mustafa Kemal, kurulacak grubun adının "Mudafaa-i Hukuk Grubu" olmasında ısrarcı idi. Bu isteğini yerine getir(e)meyen Rauf Bey ve arkadaşlarına kızgınlığı uzun sürmüş, Nutuk'ta bu kişiler hakkında, "imansız", "korkak" ve "iyilik bilmez" gibi hakaretamiz ifadeler kullanmıştır.

1919 yılının Aralık ayında yapılan bu seçimlerde de, büyük ölçüde 1908 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkati ile yasalaşan seçim sistemi ve ilkeler (iki dereceli seçim – basit çoğunluk – sınırlı oy) uygulanmıştır. İlave olarak bu seçime mahsus bir de kararname[151] çıkarılmıştır.

1919 seçimleriyle oluşan meclisin ömrü de çok kısa sürmüştür. 12 Ocak 1920'de açılan meclis, 16 Mart 1920'de İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesiyle ve çalışır durumdaki meclisin işgal kuvvetlerince basılmasıyla çalışmalarına ara vermiş[152], 11 Nisan 1920'de de Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin girişimleriyle Padişah Vahdettin tarafından feshedilmiştir. Bu son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin, kısa çalışma süresi içerisinde aldığı en önemli karar, günümüz Türkiye'sinin sınırlarının oluşturulmasında esas alınan, 28 Ocak 1920 tarihli Misak-ı Milli Beyannamesi'nin ilanı kararıdır.[153]

1919 seçimleri, sadece son Osmanlı Mebusan Meclisi'ni oluşturmakla kalmamış, 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan kurucu nitelikli Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin de çekirdeğini meydana getirmiştir.[154] Bu itibarla 1919 seçimleri, "aynı seçimin iki ayrı meclise vücut vermiş olması" bakımından Türk seçim tarihi (belki de dünya seçim tarihi) bakımından enteresan bir özelliğe de sahiptir.

(**Bkz**. Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Kare Yayınları, İstanbul 2010, s.279) Mustafa Kemal'in son Osmanlı Mebusan Meclisi'ndeki kendisine yakın mebuslardan isteği sadece Müdafaa-i Hukuk adında bir grup kurulmasından ibaret değildi. Bunun dışında Mustafa Kemal, Anadolu hareketinin yasallığının onaylanması bakımından, mazbatasını tasdik ettirmemiş olmasına ve İstanbul'a gitmeyecek olmasına rağmen, Erzurum Mebusu olarak kendisinin Meclis Başkanı seçilmesini de istemişti. Bu isteği de yerine getiril(e)memiştir. **Bkz**. Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Tarih Vakfi Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s.31-32.

[151] *1335 Senesi Mebusan İntihabına Mahsus Kararname* (6 Ekim 1919, R: 6 Teşrinievvel 1335). Kararnamenin metni için bkz. Tarhan Erdem, **a.g.e.,** s. 109

[152] Bu durum fesih değildir. Meclisin varlığının göstergesi olarak Dr. Rıza Nur Bey ve arkadaşlarınca verilen bir önerge ile birleşimler süresiz ertelenmiştir. (**Bkz.** Tarık Z. Tunaya, **a.g.e., c:2,** s.40). Bu "süresiz erteleme" ve bir anlamda "askıya alma" kararı, ileride başka koşullarda yeniden toplanabilmeyi mümkün kılacak "hukuki bir köprü" olabilirdi. Damat Ferit Hükümeti böyle bir ihtimali ortadan kaldırmak amacıyla, meclisin feshedilmesi için Padişah nezdinde girişimlerde bulunmuştur. (**Bkz**. Bülent Tanör, **a.g.e.**, s.230)

[153] Bu meclis aynı zamanda Erzurum ve Sivas Kongrelerinin kararlarını da onaylamıştır. **Bkz**. Mehmet Ö. Alkan, "Osmanlı'dan Günümüze …" **a.g.m.,** s.50

[154] Tevfik Çavdar, **a.g.e.,** s.41

3.2.2. 1920 Seçimleri

23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan kurucu meclis üyeleri iki kaynaktan gelmiştir. Birincisi; 1919 seçimleriyle belirlenen son Osmanlı Mebusan Meclisi üyelerinden Ankara'ya gele(bile)nler[155], ikincisi ise; 1920'de yapılan yeni ve ek seçimler sonucu belirlenen üyelerdir. [156] Olağanüstü bir dönemde olağanüstü yetkilere sahip kurucu meclisin oluşumu için yapılan bu yeni seçimlerde, koşullar gereği özel yöntemler uygulanmıştır.

1920 seçimleri, Mustafa Kemal'in Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına vilayetlere ve kolordu komutanlıklarına gönderdiği Tebliğ'e[157] dayanılarak yapılmıştır. Bu Tebliğ'e göre genel olarak mevcut kanun, yani 1908 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanun-i Muvakkatı hükümleri uygulanmakla beraber, 1920 seçimleri, Türk seçim hukukunun gelişim süreci içerisinde yeni özellikleri de barındırmaktadır. Bu özelliklerin başında seçimlerin **"gizli oy ve mutlak çoğunluk"**[158] yöntemine göre yapılmış olmasıdır. Oysa daha önceki seçimlerde uygulanan Talimat-ı Muvakkate ve İntihab-ı Mebusan Kanun-i Muvakkatı, mebus seçimleri bakımından "mutlak çoğunluk" değil "basit çoğunluk" aramaktaydı. İlk kez bu seçimlerde hem ikinci seçmen hem de mebus seçimi düzeyinde **"mutlak çoğunluk"** yöntemi uygulanmıştır. Ayrıca seçimlerin **"gizli oy açık tasnif"** usulüne göre yapılması ilkesi ilk kez açıkça hüküm altına alınmıştır.[159]

1920 seçimleriyle (ve Mebusan Meclisi'nden iltihaklarla) oluşan Birinci Meclis; Kurtuluş Savaşı'nı yönetmiş, saltanatı kaldırmış, yeni Türk Devleti'nin ilk

---

[155] Toplam 105 ya da 106 kişiden oluşan bu grup içerisinde, Meclis-i Mebusan üyesi iken işgal kuvvetleri tarafından Malta'ya sürgüne gönderilmiş olup Malta'dan Ankara'ya gelebilen ve aralarında Rauf Bey gibi ünlü isimlerin de bulunduğu 13 mebus da yer almaktadır. (Bkz. Hasan Buran, **a.g.e., s. 96**, ve Tarık Z. Tunaya, **a.g.e., c:2**, s. 40)

[156] TBMM'nin ilk kararı kendi oluşum biçimiyle ilgilidir. *(Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Sureti Teşekkülü Hakkında Heyeti Umumiye Kararı)* 23 Nisan 1920 (1336) tarih ve 1 numaralı bu karar şu şekildedir: *"Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, bu kerre intihap edilen azalarla İstanbul Meclisi Meb'usanından iltihak eden azalardan müteşekkil bulunmasına karar verildi."* (Bkz. Tarhan Erdem, **a.g.e.,** s.117)

[157] 19 Mart 1920 tarihli *"Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Namına İntihab Hakkındaki Tebliğ"*. Tebliğin metni için **Bkz**. Tarhan Erdem, **a.g.e.,** s. 113

[158] *"rey-i hafi ve ekseriyet-i mutlaka ..."* (Tebliğ m.8). **Bkz**. Tarhan Erdem, **a.g.e.,** s. 114

[159] **Bkz.** Erol Tuncer, **a.g.e.,** s.98 ve Sonnur Bakır vd. **a.g.ç.**, s.83

anayasası olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu kabul etmiş ve Lozan Barış Konferansı görüşmelerini başlatmıştır.

3.2.3. 1923 Seçimleri

1923 seçimleri, Cumhuriyet ilan edilmeden önce ve Lozan Barış Antlaşması henüz imzalanmamış iken (Haziran ve Temmuz aylarında[160]) yapılmıştır.

Türk seçim tarihinin değerlendirilmesi yapılırken 1923 seçimlerine özel bir bahis açmak icap eder. Zira bu seçimlerin "özel bir misyonu" bulunmaktadır. Bu seçimler, kurulmakta olan yeni Türk devletinin yönünü belirleyecek radikal adımların kiminle birlikte atılacağının belirlenmesi için yapılmıştır. Mustafa Kemal, inşa etmeyi planladığı yeni devlet ve toplum yapısının ana sütunlarını teşkil edecek önemli kararların arifesinde, bu kararları tereddüt etmeden alacak ve kafasındaki inşa sürecini akamete uğratmayacak bir meclise ihtiyaç duymaktaydı.

Bu önemli kararlardan biri (kronolojik olarak da birincisi) Lozan Barış Antlaşması'nın onaylanması kararıdır. Lozan görüşmelerinin son aşamasına gelindiğinde, görüşmeleri yürüten İsmet Paşa'nın tutumuna karşı çıkan Birinci Meclis'teki muhalif milletvekillerinin (İkinci Grup) güçlendiğini gören Mustafa Kemal, antlaşmanın imzalanmasını tehlikeye atmamak için öncelikle seçime gidip meclisin yenilenmesini istedi ve bu yönde karar[161] aldırttı. Muhalif grup, Mustafa Kemal'i engellemek için birkaç hamle yapıp başarılı olamayınca, alınan seçim kararını protesto etti ve seçimlere katılmadı.[162] Seçimlerden sonra oluşan ve büyük ölçüde muhalefetten arındırılmış[163] olan bu "İkinci Meclis", tam da kendisinden

---

[160] O dönemde seçimler ülkenin her yerinde aynı tarihte yapılamamıştır. **Bkz**. Erol Tuncer, **a.g.e.**, s.77

[161] 1 Nisan 1923 tarihli TBMM Heyet-i Umumiye Kararı. Karar metni şu şekilde: *"Yeniden intihabat icrası karargir oldu."* **Bkz**. Tarhan Erdem, **a.g.e.,** s.35

[162] Mehmet Ö. Alkan, **a.g.m.,** s. 51

[163] 11 Ağustos'ta açılan yeni meclisteki milletvekillerine bakıldığında, bağımsız seçilen birkaç milletvekilinin dışında hepsi, kısa bir süre sonra (9 Eylül'de) Halk Fırkası'na dönüşecek olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi idi. Bağımsızlar da daha sonra Halk Fırkası'na katılmışlar, bir tek Gümüşhane Milletvekili Zeki Bey (Kadirbeyoğlu) muhalif olarak kalmıştır.(**Bkz**. Mete Tunçay, **a.g.e.**, s.49). Ancak şu da ifade edilmelidir ki, bu meclis için "muhalefetsiz meclis" tanımlaması yapmak gerçeği tam olarak ifade etmez. Zira gerek Hilafetin kaldırılması tartışmaları esnasında (Kastamonu Mebusu Halit Bey'in Halk Fırkası'ndan istifa mektubu için **bkz**. Mete Tunçay, **a.g.e.,** s.106 -156 no'lu dipnot-) ve gerekse 1924 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı'nın yetkileri konusunun görüşülmesi esnasında şiddetli karşı çıkışlar olmuştur.

beklendiği gibi "özel misyonuna" uygun biçimde, Lozan Barış Antlaşması'nı onaylamış, Cumhuriyet'i ilan etmiş, Hilafeti kaldırmış, 1924 Anayasası'nı kabul etmiş ve başta Medeni Kanun olmak üzere temel reformları hızla hayata geçirmiştir.

1923 seçimlerinden önce seçim kanununda önemli değişiklikler yapılmıştır.[164] Buna göre; 1908'den beri yapılan seçimlerde uygulanmış olan "her elli bin erkek nüfus için bir mebus" seçme kuralı değiştirilmiş, yerine "her yirmi bin erkek nüfus için bir mebus" seçilmesi öngörülmüştür.[165] Seçmen yaşı 18'e indirilmiştir.[166] Ayrıca seçmen olabilmek için vergi verme şartı da kaldırılmıştır.[167] Zira daha önce seçmen olabilmek için "az-çok vergi verme" şartı bulunmaktaydı.

Bu değişikliklerle birlikte değerlendirildiğinde 1923 seçimlerinde de, 1908 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkati'nin koyduğu temel ilkeler uygulanmıştır. Bu bağlamda 1923 seçimleri de "iki dereceli" olarak yapılmış ve "çoğunluk" yöntemi uygulanmıştır. Her ne kadar vergi verme sınırlaması kaldırılmışsa da yine sadece erkek nüfus seçme ve seçilme hakkına sahip olduğu için bu seçimde de "sınırlı oy" prensibi esastır.

3.3. Cumhuriyet Dönemi Seçimleri

Cumhuriyet dönemi seçimlerini; **"tek-parti döneminde yapılan seçimler"** ve **"çok partili seçimler"** olmak üzere başlıca iki alt dönem içinde değerlendirmek gerekecektir. Çok partili seçimler de; bu seçimlerde uygulanan seçim sistemleri bakımından değerlendirip, **"listeli çoğunluk sistemine göre yapılan seçimler"** ve **"nispi temsil sistemine göre yapılan seçimler"** olmak üzere yine iki alt başlıkta ele alınacaktır.

İkinci Meclis üyelerinin hemen hepsi mebusluklarını Mustafa Kemal'e borçlu olmalarına rağmen bir "diyet borcu" duygusuyla hareket etmemiş olmaları dikkat çekicidir. (**Bkz**. Bülent Tanör, **a.g.e.,** s.293) Üstelik Cumhuriyet'in ilk muhalefet partisi olan "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" da bu meclisin bağrından çıkmıştır. **Bkz**. Tevfik Çavdar, **a.g.e.**, s.76

[164] 3 Nisan 1923 (1339) tarih ve 320 sayılı *İntihab-ı Meb'usan Kanun-ı Muvakkatinin Bazı Mevaddını Muaddil Kanun.* Kanun metni için **bkz**. Tarhan Erdem, **a.g.e.**, s.119

[165] 320 sayılı Kanun m.1: *"...her yirmi bin nüfus-u zükûrda bir nefer ..."*

[166] 320 sayılı Kanun m.2: *"On sekiz yaşını ikmal eden her ferd-i zükûr intihab etmek hakkını haizdir."*

[167] 320 sayılı Kanun m.4: *"Müntehib-i evvel, müntehib-i sani veya mebus olabilmek için vergi ile mükellef olmak meşrut değildir."*

3.3.1. Tek-Partili Dönem Seçimleri

Cumhuriyet'in ilanı sonrası yeni devletin siyasal yaşamında, 1945/1946 yıllarına[168] kadar tek-parti rejimi hüküm sürmüştür. Bu dönemde; **1927, 1931, 1935, 1939 ve 1943** yıllarında olmak üzere toplam beş genel seçim yapılmıştır.

Bu dönem içerisinde; biri 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile diğeri de 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası ile olacak şekilde iki kez çok partili hayata geçme denemeleri yapılmıştır. Bunlardan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası hiç seçime katılmadan kapatılmış, Serbest Cumhuriyet Fırkası ise 1930 yılındaki belediye seçimlerine katılmış ancak bu parti de diğeri gibi hiç genel seçime katılamadan kapanmıştır.[169]

Tek-partili dönemde yapılan seçimlere genel olarak bakıldığında, beş seçimde de uygulanan seçim sistemi ana hatları itibariyle fazla değişmemiştir. Bu seçimleri tamamı, -önceki bütün seçimler gibi- **"iki dereceli"** olarak yapılmıştır. Yine bu beş seçimin hepsinde de kazananlar **"çoğunluk"** sistemine göre tespit edilmiştir. Ancak bu beş seçimden sadece ilk ikisinde (1927 ve 1931 seçimlerinde) **"sınırlı oy"** prensibi geçerli olmuş, 1934'te kadınlara da seçme ve seçilme hakkı tanıyan değişiklik sonrası 1935 seçimlerinden itibaren Türkiye'de yapılan seçimlerde artık **"genel oy"** prensibi geçerli olmuştur.

Esasen tek-parti rejimlerinde hangi seçim sisteminin ve bu sistemin nasıl uygulandığının önemi pek yoktur. Çünkü hangi seçim sistemi uygulanırsa uygulansın, seçimi siyasal iktidarı zaten elinde bulundurmakta olan parti kazanır.[170] Haliyle tek partili dönemde yapılan seçimlerin tamamını Cumhuriyet Halk Partisi[171] kazanmıştır.

---

[168] 18 Temmuz 1945'te Nuri Demirağ ve arkadaşları Milli Kalkınma Partisi'ni kurdu. 7 Ocak 1946'da Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes Demokrat Parti'yi kurdular. **Bkz**. M. Serhan Yücel, Türkiye'nin Siyasal Partileri (1859-2006), Alfa Yayınları, İstanbul 2006, s.28-29

[169] Mehmet Ö. Alkan, "Osmanlı'dan Günümüze …" **a.g.m.**, s.52

[170] Hasan Buran, **a.g.e.**, s. 98

[171] Halk Fırkası, 10 Ekim 1924'te adını "Cumhuriyet Halk Fırkası" olarak, 9 Mayıs 1935'te de "Cumhuriyet Halk Partisi" olarak değiştirmiştir. Bkz. M. Serhan Yücel, **a.g.e.,** s.25

Bu dönemde yapılan seçimlerde seçim sürecinin genel aşamaları şu şekilde olmuştur:[172] Seçim zamanı yaklaşınca meclis, seçimlerin yenilenmesi kararı alır. Bu arada şu husus da belirtilmelidir ki, tek-parti döneminde seçimler, 1924 Anayasası'nda öngörüldüğü şekliyle, düzenli olarak dört yılda bir yapılmıştır[173]. Seçimlerin yenilenmesi kararında illerin çıkaracakları milletvekili sayıları ve ikinci seçmen sayıları da belirtilir. Parti (CHP) il idare heyetleri ikinci seçmen listelerini hazırlayarak ilan ederler. Haddizatında bu listeler aday listesi mahiyetindedir. Ancak birinci seçmen (müntehib-i evvel), ikinci seçmen (müntehib-i sâni) seçiminde serbest değildir. Çünkü ikinci seçmenlerin listesi parti teşkilatı tarafından belirlenen tek bir listedir. Birinci seçmene düşen bu listeyi onaylamaktır. Birinci seçmenlerin ikinci seçmenleri seçme işlemi genellikle 3 ila 15 gün arasında tamamlanır. İkinci seçmen seçimi tamamlandıktan sonra genel başkan bir beyanname yayımlayarak milletvekili aday listesini ikinci seçmenlerin onayına sunar. Görüldüğü gibi tek-parti rejimlerinde seçimler, "seçim/tercih" olmaktan ziyade "onay/tasvip" süreçleridir. İkinci seçmenler belirlendikten sonra milletvekilliği için bağımsız aday olma hakkı seçim mevzuatında sınırlandırılmamış olsa da, partinin tek başına belirlemiş olduğu ikinci seçmenlerden oy alıp bağımsız olarak seçilmenin zorluğu açıktır. Bu ancak partinin inisiyatifiyle mümkün olabilir. Bazen (1931 ve 1935 seçimlerinde olduğu gibi) parti olarak seçilmesi gerekenden daha az sayıda mebus adayı gösterilip, sınırlı sayıda bağımsız mebusun seçilmesine imkan sağlanmıştır.

3.3.1.1. 1927 Seçimleri

Cumhuriyet döneminin ilk genel seçimi olan 1927 seçimleri, 1924 Anayasası döneminin de ilk genel seçimidir. 2-6 Eylül 1927 tarihlerinde[174] yapılan bu seçim aynı zamanda Cumhuriyet Halk Fırkası'nın da parti olarak katıldığı ilk seçimdir. Seçimden hemen önce, 30 Ağustos 1927'de, Gazi Mustafa Kemal bir tebliğ

---

[172] Bu konuda **bkz**. Esat Öz, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)**, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992, s.154-156

[173] Bu seçimlerden sadece 1931 seçimleri sonbaharda yapılması gerekirken aynı yılın ilkbaharında (Nisan'da) yapılmış olduğundan "erken seçim" kabul edilir.

[174] Erol Tuncer, **a.g.e.,** s.78. Bu tarih mebus seçiminin yapıldığı tarihtir. İkinci seçmenlerin seçimine 20 Temmuz'dan itibaren başlanmıştır. **Bkz.** Mehmet Ö. Alkan, **a.g.m.,** s.52 ve Tevfik Çavdar, **a.g.e.**, s.78

yayımlayarak, bizzat tespit ettiğini söylediği parti adaylarını ilan etti.[175] Takrir-i Sükun Kanunu'nun uygulama dönemine denk gelen ve dolayısıyla toplumsal ve siyasal muhalefetin sindirildiği, basının susturulduğu, İstiklal Mahkemeleri'ndeki yargılamaların henüz yeni sona erdiği bir dönemde yapılan 1927 seçimleri, yüzde 23'lük katılım oranı ile Cumhuriyet tarihinde ilginin en az olduğu genel seçim olmuştur.[176]

1927 seçimlerinde 1923'ten farklı olarak, mebus adayı olacak ordu mensuplarının, seçim kararının alınmasından sonra en geç on gün içerisinde görevlerinden istifa etmemeleri yahut emekliliklerini istememeleri halinde mebus seçilemeyeceklerine dair kural uygulanmıştır. Bu kural aslında, 1923 seçimlerinden hemen sonra çıkarılan bir kanun[177] ile getirilmişti. 1924 Anayasası'nın *"Mebusluk ile hükümet memuriyeti bir kişide birleşemez"* (m.23) hükmü ile de bu düzenleme anayasal hale getirilmiş ve bütün devlet memurlarına teşmil edilmişti.

Bu düzenlemenin dışında seçim kanununda iki küçük değişiklik[178] daha yapılmakla birlikte, 1927 seçimlerinde 1908 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkati'nin hükümleri ve o kanunla getirilen seçim sistemi ve prensipleri uygulanmıştır. Böylelikle T.B.M.M.'nin üçüncü dönemi, tek-parti rejiminin partisi (C.H.F.) eliyle şekillenmiş oldu.

3.3.1.2. 1931 Seçimleri

Tek-parti döneminde girişilen çok partili hayata geçiş denemelerinden ikincisi, 1931 seçimlerinin öncesine denk gelmektedir. Gazi Mustafa Kemal'in (Atatürk) isteğiyle[179], eski Başbakan Fethi Bey (Okyar) tarafından 12 Ağustos 1930'da Serbest

---

[175] Tebliğ'deki ifade şu şekildedir: *"Aziz vatandaşlarım, Cumhuriyet Halk Fırkası namına, bütün memlekette TBMM azalığı için mebus namzeti olarak tespit ettiğim zevatın heyeti umumiyesini ıttılaınıza arz ediyorum."* **Bkz**. Tevfik Çavdar, **a.g.e.,** s.78

[176] Esat Öz, **a.g.e.,** s.159-160

[177] 19 Aralık 1923 tarih ve 385 sayılı *"Türkiye Büyük Millet Meclisine İntihab Edilen ve Edilecek Olan Bilumum Mensubîn-i Askeriyenin Tabi Olacakları Şerait Hakkında Kanun"***.** Kanun metni için bkz. Tarhan Erdem, **a.g.e.,** s.123

[178] 16 Haziran 19927 tarih/1079 sayılı ve 21 Haziran 1927 tarih/1112 sayılı kanunlar ile İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkatinin bazı maddelerinde değişiklikler yapılmıştır.

[179] Fethi Bey, Mustafa Kemal'in kendisinden parti kurmasını istediği görüşmede şu sözleri sarf ettiğini söylüyor: *"Bugünkü manzaramız aşağı yukarı 'dictature' manzarasıdır. (...) Halbuki ben*

Cumhuriyet Fırkası kurulmuş, parti aynı yıl Ekim ayında yapılan belediye seçimlerine katılmış ve başarı göstermişti. Bu başarı, esasen "güdümlü" bir muhalefet yaratmak için "yapay bir girişim"[180] olan yeni partinin sonu oldu. Kuruluşundan sadece üç ay sonra, 17 Kasım 1930'da, yine Fethi Bey'in kendi dilekçesi ile kapanmıştır.

Çok partili hayata geçiş yönündeki bu ikinci denemeden de arzu edilen sonuç alınamayınca, 1931 seçimlerine de Cumhuriyet Halk Fırkası tek başına katılmıştır. Ancak meclisteki "muhalefet açığını" kapatabilmek için 22 seçim bölgesinde 30 kadar yere C.H.F. listelerinden aday gösterilmeyip bu yerlerin boş bırakılması suretiyle, buralardan müstakil (bağımsız) mebusların seçilmesine imkan sağlanmıştır.[181] Seçim sonucunda 30 değil ama 20 müstakil mebus seçilerek meclise girebilmiştir.

25 Nisan 1931 tarihinde[182] yapılmış olan ve T.B.M.M.'nin 4. Dönem üyelerinin seçildiği bu seçimde, 1927 seçiminde uygulanan mevzuatın aynısı uygulanmıştır. Dolayısıyla seçim mevzuatı bakımından 1931 genel seçimleri herhangi bir özellik arz etmemektedir.

3.3.1.3. 1935 Seçimleri

1935 seçimlerinin Türk seçim tarihi açısından iki önemli özelliği vardır.

Bunlardan birincisi; 1935 seçimleri, "sınırlı oy" esasının terk edilip ilk kez "genel oy" esasının uygulandığı ve böylelikle kadınlara da seçme ve seçilme

---

cumhuriyeti şahsi menfaatim için yapmadım. Hepimiz faniyiz. Ben öldükten sonra arkamda kalacak müessese, bir istibdat müessesesidir. Ben ise millete miras olarak bir istibdat müessesesi bırakmak ve tarihe o suretle geçmek istemiyorum." Aktaran; Mete Tunçay, **a.g.e.**, s.254

[180] Mete Tunçay, **a.g.e.**, s.247

[181] Mustafa Kemal, bir beyanname yayımlayarak, eksik aday gösterilen seçim bölgelerinde bağımsızlara oy verilmesi için ikinci seçmenlere şu şekilde çağrı yapmıştır: *"CHF'na mensup müntehibi sani arkadaşlarım, ...Fırkamızın milletimize arz ettiği esas noktalar dahilindeki mesai ve faaliyetin, bizim fikrimize ve görüşümüze iştirak etmeyen milletvekilleri tarafından tahlil ve tenkit edilmesini iltizam ediyoruz. (...) Bu sebepledir ki sizden, fırkama mensup arkadaşlarımdan, bizim programımıza taraftar olamayan namzetlere oy vermeniz gibi ağır bir fedakarlık istedim."* Bu konuda daha fazla detay için bkz. Esat Öz, **a.g.e.,** s.170-172

[182] Erol Tuncer, **a.g.e.,** s.78

hakkının tanındığı ilk genel seçimlerdir.[183] Bunun için 5 Aralık 1934 tarihinde eşzamanlı olarak seçim mevzuatında iki düzenleme birden yapılmış, hem Anayasa'da hem de seçim kanununda ilgili maddeler değiştirilmiştir. Anayasa'nın seçme ve seçilme haklarını düzenleyen maddelerindeki "her erkek Türk" ibareleri kaldırılarak yerine "kadın erkek her Türk" ibaresi konulmuş[184], bunun doğal uzantısı olarak da seçim kanununda paralel değişiklikler[185] yapılmıştır. Bu değişikliklerden sonra yapılan 1935 seçimleri neticesinde, Türk siyasal yaşamında ilk kez kadın milletvekilleri[186] parlamentodaki yerlerini almıştır.

1935 seçimlerinin diğeri özelliği ise; Türk seçim tarihinde değil ama Cumhuriyet tarihinde ilk kez bu seçimlerde gayrimüslim vatandaşlar parlamentoya girebilmişlerdir.[187] Azınlıklara mensup 4 bağımsız aday[188] seçilmeyi başarmıştır.

1935 seçimlerinde de 1931'dekine benzer biçimde, Cumhuriyet Halk Fırkası aday listelerinde bazı yerleri boş bırakmak suretiyle bağımsız (müstakil) mebusların seçilmesine imkan tanımıştır. 1931 seçimlerinden farklı olarak boş bırakılan

---

[183] 1935 seçimleri kadınların seçme ve seçilme hakkı elde ettikleri *"ilk seçim"* değil, *"ilk genel seçim"*dir. Zira 3 Nisan 1930 tarih ve 1580 sayılı Belediye Kanunu'yla kadınlar belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkını elde etmiştir. Aynı yıl yapılan belediye seçimlerinde de kadın belediye başkanı ve belediye meclis üyeleri seçilmiştir. Türkiye'nin ilk kadın belediye başkanı, 5 Ekim 1930 tarihindeki seçimlerde Artvin-Yusufeli'nin Kılıçkaya (eski adı Ersis) Belediyesine Belediye Başkanı seçilen Sadiye Hanım olmuştur. Ayrıca 26 Ekim 1933'te Köy Kanunu'nda yapılan değişiklikle de kadınlara köy ihtiyar meclisi ve muhtarı seçimlerinde seçme-seçilme hakkı getirilmiştir. **Bkz**. Nuray E. Keskin, "Kadınların Siyasal Haklarında İlk Aşama: 3 Nisan 1930 - Belediye Seçimlerinde Seçme ve Seçilme Hakkı", https://www.academia.edu/3105596/Kad%C4%B1nlar%C4%B1n_Siyasal_Haklar%C4%B1nda_%C4%B0lk_A%C5%9Fama_3_Nisan_1930 (erişim tarihi: 9.8.2016)

[184] 5 Aralık 1934 tarih ve 2599 sayılı Kanun ile 1924 Anayasasının 10. ve 11. maddeleri değiştirilmiştir. 10. Maddenin ilk hali; *"On sekiz yaşını ikmal eden her erkek Türk mebusan intihabına iştirak etmek hakkını haizdir."* Değişiklikten sonra madde metni şu şekilde olmuştur: *"Yirmi iki yaşını bitiren kadın erkek her Türk mebus seçmek hakkını haizdir."* 11. Maddenin ilk hali; *"Otuz yaşını ikmal eden her erkek Türk mebus intihap edilmek salâhiyetini haizdir."* Değişiklikten sonra ise madde metni şöyle olmuştur: *"Otuz yaşını bitiren kadın, erkek her Türk mebus seçilebilir."* (**Bkz**. A. Şeref Gözübüyük, **a.g.e.,** s.57-58) Görüleceği üzere kadınlara seçme ve seçilme hakkı veren bu değişiklikler yapılırken aynı zamanda seçmen yaşı da 18'den 22'ye çıkarılmıştır.

[185] 5 Aralık 1934 tarih ve 2598 sayılı *"İntihab-ı Mebusan Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bu kanuna Bir Madde İlavesine Dair Kanun"*. Kanun metni için **bkz**. Tarhan Erdem, **a.g.e.,** s.128

[186] O dönem 18 kadın milletvekili seçilmiştir. **Bkz**. Erol Tuncer, **a.g.e.**, s.151

[187] Osmanlı dönemi seçimlerinde çok sayıda gayrimüslim vatandaş mebus seçilmiştir. Bu konuda, bölümün "Osmanlı Dönemi Seçimleri" başlığına bakılabilir.

[188] Bağımsız adaylığını koyan azınlık mensupları seçim beyannamelerinde, "azınlık mümessili değil, Türk ulusunun mebusu" olmak istediklerini belirtmişlerdir. **Bkz**. Esat Öz, **a.g.e**., s.174

mebusluk sayısı bu kez 30 değil 16 olarak belirlenmiştir. Seçilen "müstakil mebus" sayısı ise 13 olmuştur.[189]

"Sınırlı oy" esasının terk edilip "genel oy" esasına geçilmesinin dışında seçim sistemi bakımından 1935 seçimleri, öncekilerle aynıdır. "İki dereceli" olarak yapılan seçimlerde yine "çoğunluk" yöntemi uygulanmıştır. 8 Şubat 1935 tarihinde yapılmış olan bu seçimlerle T.B.M.M.'nin 5. Dönemi oluşmuştur.

3.3.1.4. 1939 Seçimleri

1939 ve 1943 seçimleri; tek-partili seçimlerin Milli Şef –İsmet İnönü- dönemine ait olanlarıdır.[190]

26 Mart 1939 tarihinde yapılan ve Milli Şef döneminin ilk genel seçimleri olan 1939 seçimleri, seçim mevzuatı ve uygulanan seçim sistemi bakımından 1935 seçimlerinden herhangi/önemli bir farklılık göstermez.

1931 ve 1935 seçimlerindeki "müstakil mebus" uygulamasına bu seçimde de devam edilmiş ancak sayı daha dar tutulmuştur. Üstelik bu kez müstakil (bağımsız) aday olmak isteyenler adaylıklarını doğrudan değil, Cumhuriyet Halk Partisi üzerinden koyabilmişlerdir. Bağımsız aday olmak isteyenler C.H.P'ye başvurmuşlar ve aralarından sadece azınlıklara mensup 4 kişi[191] parti listelerinden bağımsız aday olarak gösterilmiştir. 1931'de "müstakil mebusluk" uygulaması başlatılırken Mustafa Kemal (Atatürk), parti üyesi olamayanların da parlamentoda bulunmalarını istemiş, bundan muradının da hükümet ve parti politikalarını başkaları tarafından "tenkide muhatap kılmayı lüzumlu"[192] gördüğünü ifade etmişti. 1939 seçimlerinden hemen sonra (29 Mayıs 1939'da) toplanan CHP'nin 5. Büyük Kurultay'ında alınan bir kararla bu konuda yeni bir yaklaşım geliştirilmiştir. Buna göre parlamentodaki

---

[189] Esat Öz, **a.g.e.,** s.174. Tevfik Çavdar, **a.g.e.**, s.80

[190] Bu iki seçim hakkında daha geniş bilgi için **bkz**. Mehmet Ö. Alkan, "Milli Şef'li Tek-Parti Döneminde Seçimler (1939 ve 1943 Seçimleri)", **Prof. Dr. Bülent Tanör Armağanı** (Haz: Mehmet Ö. Alkan), Oğlak Yayınları, İstanbul 2006. s.323-361

[191] Afyonkarahisar'dan Berç Türker, Ankara'dan Dr. Taptas, Eskişehir'den İstamat Özdamar ve Niğde'den Dr. Abrayava Marmaralı. **Bkz.** Mehmet Ö. Alkan, **a.g.m.,** s.340

[192] Aktaran; Esat Öz, **a.g.e.**, s.171

"tenkit ve murakabe" (eleştiri ve denetim) vazifesi, parti üyesi olmayan ve sayıları artık çok az olan "müstakil mebuslar"dan ziyade, partili mebuslar arasından Kurultay'da seçilecek "Müstakil Grup" tarafından yerine getirilecektir. Nitekim bu Kurultay'da CHP'li 21 mebustan oluşan Müstakil Grup[193] seçilmiş ve 1939 seçimleri sonrası oluşan T.B.M.M.'nin 6. döneminde CHP grubundan bağımsız (!) olarak çalışmıştır.

3.3.1.5. 1943 Seçimleri

Türk seçim tarihinin son tek-partili seçimi 1943 seçimleridir. Bu seçimler aynı zamanda son "iki dereceli" seçimlerdir.

1943 seçimlerinden önce seçim mevzuatında bir derleme-toparlama yapılarak, 1908 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkati'nden 34 yıl sonra, Cumhuriyet döneminin ilk münhasır seçim kanunu çıkarılmıştır. 14 Aralık 1942 tarihinde çıkarılan Mebus Seçim Kanunu[194] ile o zamana kadar yürürlükte olan İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun yanısıra bu kanunda yapılan değişiklikler ve ekler yürürlükten kaldırılmıştır.[195] Yeni kanun esasen seçim sistemi ve ilkeleri bakımından herhangi bir yenilik getirmemiştir. Seçimler yine (son kez) iki dereceli[196] olarak yapılmış ve yine basit çoğunluk sistemi[197] uygulanmıştır. 1935 seçimlerinden beri de genel oy[198] prensibi uygulanagelmektedir. 1943 seçimleri bu kanunla yapılmış ilk ve son seçimlerdir.

1943 seçimlerinde önceki seçimlerden farklı olarak Milli Şef İnönü, CHP listelerini ilan ederken, birçok ilde çıkarılacak mebus sayısından daha fazla aday göstermiştir. 24 ilde seçilecek mebus sayısı ile gösterilen aday sayısı aynı iken, 38

---

[193] CHP Müstakil Grup üyeliğine seçilen 21 mebus arasından Ali Rana Tarlan, "Değişmez Genel Başkan Milli Şef" İsmet İnönü'nün vekili olarak Müstakil Grup Başkanlığı'na getirilmiştir. **Bkz**. Mehmet Ö. Alkan, **a.g.m.**, s.342

[194] 14 Aralık 1942 tarih ve 4320 sayılı *"Mebus Seçimi Kanunu"*. Kanun metni için **bkz**. Tarhan Erdem, **a.g.e.**, s.130-140

[195] 320, 385, 1079, 1760, 2598 ve 2631 sayılı kanunlar yürürlükten kaldırılmıştır. (Madde-54)

[196] Madde-7 ve Madde-18

[197] Madde-39

[198] Madde-7

ilde gösterilen aday sayısı (412), seçilecek mebus sayısından (334) daha fazladır.[199] Toplamda da 458 mebusluk için 530 aday gösterilmiştir. Böylelikle ikinci seçmenlere sınırlı da olsa bir tercih şansı tanınmıştır. Bu uygulamanın seçmeni çok partili seçimlere hazırlayıcı bir fonksiyon gördüğü söylenebilir.

28 Şubat 1943 tarihinde yapılan tek-parti döneminin son seçimi ile T.B.M.M.'nin 7. dönemi oluşmuştur.

3.3.2. Çok Partili Dönem Seçimleri

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle esmeye başlayan ekonomik / politik liberalleşme rüzgârları dünyada yeni bir siyasal iklim oluşturmuştu. Zira Almanya, İtalya ve Japonya gibi totaliter rejimler mağlup olmuş, buna karşılık "demokrasi"[200] galip gelmişti. Türkiye'nin de dışarıdaki bu yeni iklimden kendisini soyutlaması düşünülemezdi. Kuşkusuz en başta güvenlik saikı ile Türkiye'yi Batı demokrasilerinin oluşturduğu blokta konumlandırmayı tercih eden tek-parti yönetimi (daha doğru ifadeyle "Milli Şef" İsmet İnönü), savaştan hemen sonra içerideki sosyo-politik şartların da zorlamasıyla çok partili siyasal düzene geçiş yönünde irade ortaya koymuştur. Bu irade Türk siyasi tarihinde yeni bir dönem başlatmıştır.

1924 ve 1930'daki başarısız denemeler bir kenara bırakılırsa, Türkiye'de gerçek anlamda çok partili hayata 1946 yılında geçilmiştir.[201] İşte bu yıldan itibaren Türkiye'de yapılan seçimler yarışmacı bir karaktere bürünmüş ve böylelikle

---

[199] Esat Öz, **a.g.e.**, s.175. Ayrıca illere göre mebus ve aday sayılarını gösteren çizelge için bkz. **a.g.e.**, s.209

[200] Savaşın sonları yaklaşırken, 30 Haziran 1944 tarihli Tan Gazetesi'nde Refik Halit Karay, savaş sonrası dünyanın siyasal iklimine dair şu tespitte bulunuyordu: *"Bu seferki harbi bir veya birkaç devlet manzumesi değil, bir politika prensibi kazanmaktadır*: *Demokrasi.* D*ikkat ediniz epeyce zamandır ne faşist devlet ne de faşist rical doğuyor; aksine azalıp tükeniyor. Bu kısırlık faşizmin çöküşüne sağlam işarettir. Türemeyen üremez."* Aktaran: Tevfik Çavdar, **a.g.e.**, s.82

[201] Her ne kadar bu dönemde CHP'ye karşı ilk muhalefet partisi olan Milli Kalkınma Partisi, demiryolu müteahhidi/sanayici Nuri Demirağ tarafından 18 Temmuz 1945 tarihinde (**bkz**. M. Serhan Yücel, a.g.e., s.28) kurulmuş ise de, çok partili hayata geçişin miladı olarak genellikle Demokrat Parti'nin kurulduğu 7 Ocak 1946 tarihi kabul edilir. Bunun en önemli göstergesi, İsmet İnönü'nün 1 Kasım 1945 tarihli konuşmasıdır. O tarihte Mili Kalkınma Partisi kurulmuş olmasına rağmen, Cumhurbaşkanı sıfatıyla yaptığı Meclis açış konuşmasında İnönü, bir muhalefet partisinin yokluğundan ve sistemin bu eksikliğinin giderilmesi gerektiğinden söz etmiştir. **Bkz**. Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, çev: Ahmet Fethi, Hil Yayın, İstanbul 1994, s.28

seçimlerde uygulanan seçim sistemleri anlamlı hale gelebilmiştir. O yıla kadar yapılan seçimlerde uygulanan seçim sistemi tercihlerinin pek fazla önemi yoktu. Çünkü tek-parti rejimlerinde hangi seçim sistemi uygulanırsa uygulansın seçim sonucu değişmeyecekti. 1946 seçimleriyle birlikte seçim sistemi tercihleri Türkiye'nin siyasal gündeminin başat konularından biri haline gelmeye başlamıştır.

Çok partili siyasal düzene geçişten sonra yapılan seçimleri, o seçimlerde uygulanan seçim sistemleri bakımından iki ana gruba ayırmak mümkündür. Çok partili hayatın ilk seçimlerinde (1946 - 1960 yılları arasında yapılan seçimlerde) çoğunluk sistemi uygulanmıştır. Bu dönem aynı zamanda 1924 Anayasasının yürürlükte olduğu dönemdir. 1961'den sonra yapılan tüm genel seçimlerde ise nispi temsil sistemi uygulanmıştır. 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası dönemleri bakımından ayrı ayrı ele alınacak bu ikinci gruptaki seçimlerde nispi temsil sisteminin farklı usulleri uygulanmıştır.

3.3.2.1. Çoğunluk Sisteminin Uygulandığı Çok-Partili Seçimler

Çok partili hayatın ilk dört seçimi (1946, 1950, 1954 ve 1957 seçimleri) liste usulü çoğunluk sistemine göre yapılmıştır. Aranan çoğunluk basit çoğunluktur. Bir seçim çevresinde en fazla oyu alan partinin listesinde bulunan tüm adayların seçildiği, çok yakın nispette olsa bile daha az oy alan diğer liste(ler)deki adaylardan hiç birinin seçilemediği bu sisteme göre yapılan seçimlerin ortak özelliği, uygulanan bu seçim sisteminden kaynaklı olarak temsil adaletsizliğinin çok yüksek seviyelerde olmasıdır.

1946 – 1960 yılları arasındaki seçimler, birden çok partinin katıldığı yarışmacı seçimler olmasına rağmen, bu seçimlerin yapıldığı dönemde hâlâ tek-parti döneminin anayasası olan 1924 Anayasası yürürlükte idi.

1946 seçimleriyle başlayan çok partili dönem seçimlerinin bir diğer özelliği de artık iki dereceli seçimlerin terkedilmiş olması ve bundan sonra yapılan tüm seçimlerin tek dereceli olarak yapılmasıdır. Başka bir anlatımla; Osmanlı dönemindeki ilk genel seçimlerden itibaren uygulanmakta olan, birinci seçmenlerin

ikinci seçmenleri, onların da milletvekillerini seçtikleri "dolaylı seçim" yöntemi kaldırılmış ve 1946 seçimleriyle başlayan yeni dönemde seçmenler artık milletvekillerini "doğrudan" seçmeye başlamışlardır. Böylelikle Türkiye'nin demokrasi serüveninde, "sandık demokrasisi" diye adlandırılabilecek yeni bir aşama başlamış oldu. Elbette demokrasi kültürünün kökleşebilmesi, teamüllerin yerleşebilmesi ve sandıktan başka da demokratik araçların işletilebilmesi bakımından kat edilecek çok uzun bir mesafe olmakla birlikte, ülke insanının doğrudan sandıkla buluşması ve iktidarı sandıkta değiştirebilme umuduna (sonra da imkânına) kavuşması, 1946'yı Türk siyasi tarihinde önemli bir dönüm noktası haline getirmiştir.

3.3.2.1.1. 1946 Seçimleri

1946 seçimleri; Cumhuriyet tarihinin **"ilk erken seçimi"**[202], yine Cumhuriyet tarihinin **"ilk çok partili genel seçimi"** ve Osmanlı döneminden itibaren bütün bir Türk seçim tarihinin "**ilk tek dereceli seçimi"**dir. Bununla birlikte 1946 seçimlerini, Türk seçim tarihinde meşhur kılan bir başka yönü de bu seçimlerin "açık oy - gizli tasnif"[203] yöntemiyle yapılmasından dolayı **"hileli seçim"** olarak anılmasıdır.

7 Ocak 1946'da kurulan Demokrat Parti'nin, ülke genelinde beklenenden hızlı bir şekilde teşkilatlanması ve halk nezdinde önemli ölçüde karşılık bulması, CHP yönetimini D.P. her yerde teşkilatlanamadan ve iyice güçlenmeden erken seçime gitmeye yöneltmiştir.

İsmet İnönü'nün çağrısıyla, 10 Mayıs 1946 tarihinde toplanan CHP Olağanüstü Kurultayı'nda, genel seçimlerin 1947 yerine 1946 yılında yapılması benimsenmiş,[204] Kurultay'ın bu görüşü doğrultusunda da Meclis'te erken seçim kararı alınmıştır.

---

[202] 1931 seçimlerinin aynı yıl içinde birkaç ay erkene çekilmiş olması göz ardı edilirse.

[203] Elbette bu şekilde adlandırılabilecek bir yöntem mevzuatta yer almaz. Ancak seçim yasasında; "gizli oy" prensibinin açıkça getirilmemiş olması ve seçim kurullarında idareye inisiyatif verilmesi, parti müşahitliği ve hakim denetimi mekanizmalarının kurulmaması gibi boşluklar, uygulamada oyların açıkta kullanılması ve gözlerden uzak sayılmasına zemin hazırlamıştır.

[204] Aynı Kurultay'da; İsmet İnönü'nün "Milli Şef" ve "Partinin Değişmez Başkanı" unvanları kaldırılmıştır. Ayrıca tek-parti döneminde muhalefet vazifesi görsün diye kurulan Müstakil Grup, Demokrat Parti'nin kurulmasından sonra gereksiz hale geldiği gerekçesiyle feshedildi. **Bkz**. Feroz Ahmad, **a.g.e.,** s.30

Demokrat Parti, teşkilatlanmasını tam olarak tamamlayamadığı gerekçesiyle itiraz etse de seçimlerin bir yıl öne çekilmesine engel olamamıştır.

Seçimlerden önce yeni bir seçim kanunu[205] çıkarılmış, bu kanunla seçimlerin tek dereceli olarak yapılması, her yerde aynı günde yapılıp bir günde tamamlanması ve parti listeleri dışında da bağımsız aday olabilme imkânının tanınması gibi yenilikler getirilmiş, fakat yine "çoğunluk" sisteminin uygulanmasına devam edilmiştir.

21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan ve T.B.M.M.'nin 8. dönemini oluşturan seçimlere; Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti'den başka Liberal Demokrat Parti, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, Milli Kalkınma Partisi ve Yalnız Vatan İçin Partisi katılmıştır.[206] Seçim sonuçları üzerinde büyük şaibe olmakla birlikte; CHP 397, DP 61 ve Bağımsızlar 7 milletvekili çıkarmışlardır.[207]

3.3.2.1.2. 1950 Seçimleri

1946 seçimleri Cumhuriyet döneminde tek partili parlamento düzenini sonlandırmıştı ama bu seçimlerde iktidar el değiştirmemişti. Meşrutiyet dönemleri de dâhil olmak Türk parlamento tarihi boyunca iktidarın sandık marifetiyle el değiştirdiği ilk seçim 1950 seçimleridir.

1946'dan 1950'ye kadar geçen dönemde, iktidar-muhalefet ilişkisine alışık olunmamasına rağmen, Türkiye'de demokrasinin yerleşmesine katkı sağlayacak önemli gelişmeler yaşanmıştır. Uzun yıllar tek-parti rejiminde ülkeyi yöneten iktidar partisi (CHP) ile gerçek anlamda çok partili hayatın ilk muhalefet partisi (DP) arasındaki ilişkiler, genellikle gergin bir havada cereyan etmişse de demokrasi kültürü adına olumlu sonuçlar doğurmuştur. Bu dönemde Demokrat Parti, 1947 ve

---

[205] 5 Haziran 1946 tarih ve 4918 sayılı *Milletvekilleri Seçimi Kanunu*.

[206] Milli Kalkınma Partisi'nin 1946 seçimlerine katılıp katılmadığı tartışmalıdır. **Bkz**. Erol Tuncer, **a.g.e.,** s.320

[207] Erol Tuncer, **a.g.e.,** s320. (Seçim sonuçları 1950 seçimlerinden itibaren düzenli olarak yayımlanmaya başladığı için, 1946 seçimlerinde oy sayıları/oranları verilememekte, sadece milletvekili sayıları belirtilebilmektedir.)

1949 yıllarında yaptığı kongrelerde aldığı "Hürriyet Misakı"[208] ve "Milli Teminat Misakı" (Milli Husumet Andı)[209] gibi kararlarla, Cumhuriyet Halk Partisi'ni demokratikleşme yönünde adımlar atmaya zorlayıcı hamleler yapmıştır.

Sonuçta Türkiye 1950 seçimlerine gitmeden yeni bir seçim kanununa kavuşmuştur. 16 Şubat 1950 tarihli bu kanun[210], Türkiye'de demokratik seçim ilke ve kurallarına açıkça yer veren ilk seçim kanunudur. Bu kanunla; 1946 seçimlerini şaibeli hale getiren eksiklikler giderilmiştir. Adil ve güvenilir bir seçimin olmazsa olmaz koşulu olarak kabul edilen "**tüm seçim işlemlerinin yargı organlarının gözetim ve denetiminde yapılması"** ile ilgili hükümler çok geniş bir şekilde düzenlenmiştir. Ayrıca **"gizli oy – açık sayım"** prensibi kanun metnine ilk kez açıkça yazılmıştır. Kanunun birinci maddesinde[211], "gizli oy – açık sayım" prensibinden başka, seçim sisteminin temel özellikleri de sayılmıştır. Buna göre seçimlerin **"tek dereceli"** ve **"çoğunluk"** usulüne göre yapılması öngörülmüştür.

Yeni seçim yasasının güvencesi altında yapılan 1950 seçimlerinde; *"Yeter Söz Milletindir"* sloganının sahibi Demokrat Parti büyük bir başarı elde ederek, 487

---

[208] 7-11 Ocak 1947 tarihindeki DP Birinci Büyük Kongresi'nde kabul edilen ve *Hürriyet Misakı* (Özgürlük Andı) adıyla anılan "ültimatom" niteliğindeki bu bildiride; 1) Antidemokratik kanunların değiştirilmesi, 2) Parti genel başkanlığı görevi ile Cumhurbaşkanlığı görevlerinin aynı kişide toplanmaması ve 3) Yargı denetiminde güvenceli seçimlerin yapılmasını temin edecek demokratik bir seçim kanununun çıkarılması isteniyordu. Bu isteklerin yerine getirilmemesi halinde ise Meclis Grubu'nu parlamentodan çekerek *"sine-i millete dönme"* kararı alma konusunda parti merkez yönetimine yetki verilmişti. (Daha geniş bilgi için **bkz**. Hüseyin Şeyhanlıoğlu, **Türk Siyasal Muhafazakarlığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti**, Kadim Yayınları, Ankara 2011, s.176-179. Feroz Ahmad, **a.g.e.,** s.37. Tevfik Çavdar, **a.g.e.,** s.88) Böylece, Türk siyasi hayatında daha sonra birçok kez gündeme gelen "sine-i millete dönme" tehdidi/söylemi ilk kez siyaset literatürüne girmiş oluyordu.

[209] 20 Haziran 1949 tarihindeki DP İkinci Büyük Kongresi'nde kabul edilen ve DP'lilerin *"Milli Teminat Misakı"*, CHP'lilerin ve basının *"Milli Husumet Andı"* diye adlandırdıkları bu bildiride; 1946 seçimlerine benzer bir seçim yapılmaması, serbest seçimleri güvence altına alacak ve oylara el atılmasını önleyecek tedbirlerin alınması isteniyordu. Taleplerin sonunda, bildirinin "Husumet Andı" olarak adlandırılmasına yol açan şu "tehditkâr" cümle geliyordu: *"Aksi yolda harekete teşebbüs edenlerin ise, (...) millet husumetine maruz kalmak gibi ağır bir tarihi mesuliyete mahkûm olacakları muhakkaktır."* **Bkz**. Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004, s.146. Tevfik Çavdar, **a.g.e.,** s.88-89.

[210] 16 Şubat 1950 tarih ve 5545 sayılı *Milletvekilleri Seçimi Kanunu.* Kanun metni için **bkz**. Tarhan Erdem, **a.g.e.**, s.160-202

[211] Madde 1- *"Milletvekili seçimi tek derecelidir ve ekseriyet usulüne göre genel, eşit, gizli oyla yapılır. Oy serbest ve şahsidir. Oyların sayılması ve ayrılması açıktır."*

milletvekilliğinden 415'ini kazanmıştır. Türk siyasal yaşamında seçim yoluyla ve barışçı bir ortamda ilk kez gerçekleşen bu iktidar değişikliği için "Beyaz İhtilal"[212] adlandırması yapılmaktadır.

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan 9. Dönem Milletvekili Genel Seçimi sonuçları şu şekildedir:

Kayıtlı Seçmen Sayısı	*8.905.743*	
Katılım Oranı	*% 89,3*	
Milletvekili Sayısı	*487*	
PARTİLER	*OY ORANI (%)*	*MV. SAYISI*
DP	*55,2*	*416*
CHP	*39,6*	*69*
MİLLET PARTİSİ	*4,6*	*1*
BAĞIMSIZ	*0,6*	*1*

Kaynak: YSK - TÜİK [213] (ysk.gov.tr / seçim arşivi)

Görüleceği üzere bu seçimde uygulanmış olan "listeli çoğunluk sistemi" büyük çapta temsil adaletsizliğine yol açmıştır. Oyların yüzde 55,2'sini alan DP; parlamentodaki sandalye sayısının yüzde 85,4'ünü elde etmişken, oyların yüzde 39.6'sını alan CHP sandalye sayısının ancak yüzde 14,2'sini elde edebilmiştir.

3.3.2.1.3. 1954 Seçimleri

1950 seçimlerinden önce seçim kanunundan dert yanan ve değişmesini ısrarla isteyen Demokrat Partililer iken seçimlerden sonra roller değişmiş, bu sefer seçim sisteminden ve kanunundan şikayet etme sırası, artık muhalefete düşmüş olan Halk Partililere geçmişti. Ancak CHP'nin tüm yakınmalarına rağmen seçim kanununda teknik bazı düzenlemeler dışında değişiklik yapılmamış ve 1954 seçimlerinde de 5545 sayılı kanun uygulanmıştır.

2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan 10. Dönem Milletvekili Genel Seçimi sonuçları:

---

[212] Mehmet Ö. Alkan, **"Osmanlıdan Günümüze…" a.g.m.,** s.54

[213] Yüksek Seçim Kurulu web sayfasında (seçim arşivi bölümünde), 1950-1977 yılları arasındaki milletvekili genel seçimlerine ait sonuçların Türkiye İstatistik Kurumu verileri esas alınarak verildiğine dair bir not koymuştur. http://www.ysk.gov.tr (erişim tarihi: Ağustos 2016)

Kayıtlı Seçmen Sayısı	*10.262.063*	
Katılım Oranı	*% 88,6*	
Milletvekili Sayısı	*541*	
PARTİLER	*OY ORANI (%)*	*MV. SAYISI*
DP	*58,4*	*503*
CHP	*35,1*	*31*
CMP	*5,3*	*5*
BAĞIMSIZ	*0,6*	*2*

Kaynak: YSK - TÜİK (ysk.gov.tr / seçim arşivi)

Liste usulü basit çoğunluk sistemini öngören 5545 sayılı Kanuna göre yapılan 1954 seçimlerinde, seçim sisteminin ürettiği temsil adaletsizliği hat safhaya çıkmıştır. Oyların yüzde 58,4'ünü alan DP, sandalye dağılımında yüzde 92,7 gibi olağanüstü bir temsil oranına ulaşmıştır. Oyların yüzde 35,1'ini elde eden CHP ise ancak yüzde 5,7'lik bir temsil oranına erişebilmiştir.

1950 seçimlerine nazaran oylarını arttırmış[214] olan Demokrat Parti; seçim sisteminin de sağladığı avantajla parlamentoda kahir ekseriyete ulaşmış olmasına rağmen, seçimlerden hemen sonra seçim yasasında değişikliğe giderek, muhaliflerin daha da aleyhine olacak düzenlemeler yapmıştır. Buna göre[215]; bir partinin aday listesine girmiş kişilerin başka partiden yahut bağımsız olarak aday olmaları ve partilerin ittifak yaparak müşterek liste halinde aday göstermeleri yasaklanmıştır. Ayrıca muhalefete radyodan propaganda yapma imkanını düzenleyen maddeler kaldırılmıştır.

Demokrat Parti'nin seçim sonrası hesaplaşması, seçim yasasında muhalifler aleyhine değişiklik yapmakla sınırlı kalmamış, muhalefete oy vermiş illerin cezalandırılması yoluna gidilmiştir. Seçimden hemen sonra çıkarılan iki kanunla[216], önce CHP'nin kazandığı Malatya ikiye bölünerek Adıyaman ili kurulmuş, sonra da Osman Bölükbaşı'nın genel başkanı olduğu Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne daha

[214] Yüzde 58,4'lük oy oranı çok partili siyasal dönemin rekor yükseklikteki oy oranıdır.

[215] 30 Haziran 1954 tarih ve 6428 sayılı *Milletvekilleri Seçimi Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bazı Maddelerinin Kaldırılmasına Dair Kanun*

[216] 14.06.1954 tarih ve 6418 sayılı *Malatya Vilâyetine Bağlı Adıyaman Kazasında (Adıyaman) Adiyle Yeniden Bir Vilâyet Kurulması Hakkında Kanun* ile 30.06.1954 tarih ve 6429 sayılı *Kırşehir Vilâyetinin Kaldırılmasına Ve Nevşehir Kazasında (Nevşehir) Adiyle Yeniden Bir Vilâyet Kurulmasına Dair Kanun*

fazla oy veren Kırşehir ilçe yapılarak[217] bu ile bağlı ilçeler yeni kurulan Nevşehir'e yahut başka illere bağlanmıştır. Böylelikle Türk siyasal yaşamında ilk kez bir nevi Gerrymandering[218] uygulaması ile karşılaşılmıştır.

3.3.2.1.4. 1957 Seçimleri

1957 seçimleri bir erken seçimdir. 1958 yılında yapılması gereken seçimler bir yıl erkene çekilmiştir. DP iktidarını erken seçim kararı almaya yönelten gelişmelerin başında; üç muhalefet partisinin[219] bir araya gelerek iktidar partisi karşısında seçim ittifakı yapma konusunda görüşmeler yapmaya başlaması gelmektedir.

Muhalefet partileri seçim işbirliği konusunda iki alternatif üzerinde durmaktaydı. Birinci alternatif; seçim çevrelerine göre bir planlama yapıp bir seçim çevresinde hangi parti güçlü ise o seçim çevresinde sadece o partinin seçime girmesi, diğer muhalefet partilerinin o çevrede seçime girmeyip seçime giren en güçlü muhalefet partisini desteklemesi biçiminde yapılacak işbirliğidir. İkinci alternatif ise, ülke genelinde sadece bir muhalefet partisinin (CHP'nin) çatısı altında seçime girilmesi, diğer muhalefet partilerinden bazı isimlerin kendi partilerinden istifa ederek CHP listelerinden aday gösterilmesi biçimindeki işbirliği seçeneğidir. Muhalefet partileri ayrıca işbirliği halinde girecekleri seçimi kazanmaları halinde seçim sisteminin değiştirilerek nispi temsil sisteminin getirilmesi konusunda mutabakata vardıklarını da ilan etmeyi planlamışlardı.[220] Ancak onlar görüşmeler yaparken DP hızlı bir hamle yaparak hem bu seçim ittifakı ihtimallerini önleyen bir yasa değişikliği[221] yaptı hem de erken seçim kararı aldı.

---

[217] 1957 seçimlerinden hemen önce Kırşehir tekrar il yapılmıştır.

[218] *Gerrymander* terimi; Gerry ve salamander (kertenkeleye benzeyen sürüngen bir hayvan) sözcüklerinin bir araya getirilmesiyle türetilmiştir. A.B.D.'nde 1812 yılında Massachusetts Valisi Elbridge Gerry, kendi partisi lehine seçim bölgesi ayarlamaları yapan bir yasa hazırlamış, ortaya da kertenkeleye benzeyen bir seçim haritası çıkmış. O günden sonra Gerrymandering terimi, "seçim çevrelerinin siyasal amaçla dizayn edilmesi" durumlarını ifade etmek için kullanılmaktadır. **Bkz**. Ülkü Varlık, Banu Ören, **a.g.e.**, s.91 ve 161

[219] Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) ve Demokrat Parti'den ayrılmış olan Hürriyet Partisi (Hür.P.)

[220] Aktaran; Ülkü Varlık, Banu Ören, **a.g.e.**, s. 92

[221] 11 Eylül 1957 tarih ve 7053 sayılı *Milletvekilleri Seçimi Kanununun 35 ve 109 uncu Maddelerinin Tadiline ve Bu Kanuna Muvakkat Bir Madde İlavesine Dair Kanun.* (Kanun metni için **bkz**. Tarhan Erdem, **a.g.e.**, s. 215-216) Bu kanunun 1. Maddesi ile; seçime girecek partilerin teşkilat kurdukları il ve ilçelerde seçime müstakilen girme mecburiyeti getirilmiş, aksi halde bütün seçim çevrelerinde seçime girme hakkını kaybedecekleri hükme bağlanmıştır. Böylelikle hem Hürriyet

27 Ekim 1957 tarihinde yapılan 11. Dönem Milletvekili Genel Seçimi sonuçları şu şekildedir:

Kayıtlı Seçmen Sayısı	*12.078.623*	
Katılım Oranı	*% 76,6*	
Milletvekili Sayısı	*610*	
PARTİLER	*OY ORANI (%)*	*MV. SAYISI*
DP	*48,6*	*424*
CHP	*41,4*	*178*
CMP	*6,5*	*4*
Hür. P.	*3,5*	*4*

Kaynak: YSK - TÜİK (ysk.gov.tr / seçim arşivi)

DP ilk kez oy kaybetmiş ve 1950'den sonra ilk kez yüzde 50'nin altına düşmüştür. Yine de liste usulü çoğunluk sisteminin temsilde adaleti bozan yapısı sayesinde parlamentodaki sandalye sayısının neredeyse yüzde 70'ini (yüzde 69,6) elde etmiştir. Muhalefet partileri toplam olarak seçmenin yarısından fazlasının oyunu almasına rağmen, üçü birden mecliste ancak yüzde 30'luk bir temsil gücüne ulaşabilmişlerdir.

1957 seçimleri ile oluşan meclis ve onun içinden çıkan hükümet (Beşinci ve Son Menderes Hükümeti) görev süresini yeni bir seçime kadar sürdürememiştir. Siyasal iktidar sandıkla değil, demokrasi dışı yolla, Cumhuriyet tarihinin ilk askeri darbesi ile devrilmiştir.

Gerçek anlamda çok partili yaşama geçiş sonrası yapılan rekabetçi seçimlerin ilk üçünde uygulanan seçim sistemi, siyasal/toplumsal gerginlik üretmiştir. 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinin tamamında, değişikliklerle birlikte 5545 sayılı seçim yasası uygulanmıştır. Bu üç seçimde uygulanan liste usulü çoğunluk sistemi, "yönetimde istikrar" prensibini ön planda tuttuğundan, birinci partiye (DP) yüksek düzeyde avantaj sağlamıştır. Üç seçimde de DP, aldığı oy oranından çok fazla temsil gücü elde etmiştir. "Temsilde adalet" prensibini tamamen göz ardı eden bu seçim sistemi sayesinde, parlamentoda ezici üstünlük elde eden birinci parti (DP), "milli iradenin tek ve gerçek temsilcisi" gibi davranma eğilimi göstermiş, bu da siyasal

---

Partisi gibi yeni kurulan partinin henüz teşkilat kuramadığı il ve ilçelerde seçime girmesi engellenmiş, hem de ittifak alternatiflerinden birincisi olan, her seçim bölgesinde hangi muhalefet partisi güçlü ise o partinin seçime girip diğer muhalefet partilerinin onu desteklemesi seçeneğinin önü kapatılmıştır. Ayrıca bu kanunun 3. Maddesi ile seçim tarihinden altı ay öncesine kadar bir partiden istifa etmiş olanların başka bir parti tarafından aday gösterilemeyecekleri hükmü getirilmiştir. Bu hükümle de muhtemel ittifak alternatiflerinden ikincisinin önü kesilmiştir. Bu hüküm özellikle DP'den ayrılarak Hürriyet Partisi'ne geçen Fuat Köprülü'yü de hedef almaktaydı.

gerginliklere ve kutuplaşmaya zemin hazırlamıştır. Nitekim; 1958 sonunda Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) ile Türkiye Köylü Partisi'nin (TKP) Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) adı altında birleşmesi, 1959 başında da Hürriyet Partisi'nin CHP'ye katılması suretiyle muhalefet partileri güç birliği oluşturma yoluna gitmişler ve söylemlerini serleştirmişler, buna karşılık DP de Vatan Cephesi ocakları kurarak her gün bu cepheye katılanların ismini radyoda okutup cepheleşmeyi teşvik etmiştir. Halbuki, seçim sistemi temsil adaletsizliği üreten bir sistem değil de farklı siyasal eğilimlerin parlamentoda temsiline imkan veren bir sistem olsaydı, iktidar-muhalefet ilişkileri bu denli sertleşmezdi.

1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde, liste usulü basit çoğunluk sistemi yerine nispi temsilin farklı metotlarının (milli bakiye, barajsız d'Hondt ve yüzde 10 ülke barajlı d'Hondt) uygulanması halinde nasıl bir parlamento aritmetiği ile karşılaşılacağını gösteren şu senaryo tablosu[222] dikkat çekicidir :

	Parti Adı	*Oy Oranı %*	*Listeli Çoğunluk*	*Milli Bakiye*	*Barajsız d'Hondt*	*%10 Ülke Barajlı d'Hondt*
1950	*DP*	*52,7*	***416***	*268*	*276*	*281*
	CHP	*39,4*	***69***	*203*	*202*	*206*
	MP	*3,1*	***1***	*16*	*9*	*-*
	BĞMSZ	*4,8*	***2***			
1954	*DP*	*57,6*	***503***	*312*	*333*	*341*
	CHP	*35,4*	***31***	*195*	*195*	*200*
	CMP	*4,9*	***5***	*29*	*13*	*-*
	TKP	*0,6*	***-***	*5*	*-*	*-*
	BĞMSZ	*1,5*	***3***			
1957	*DP*	*47,9*	***424***	*289*	*313*	*330*
	CHP	*41,1*	***178***	*253*	*260*	*280*
	CMP	*7,1*	***4***	*45*	*28*	*-*
	Hür P.	*3,8*	***4***	*23*	*9*	*-*
	BĞMSZ	*0,1*				

[222] Erol Tuncer ve Necati Danacı'dan (**Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri**, TESAV Yayınları, Ankara, 2003) Aktaran; Erem Sarıkoca, **a.g.t.**, s.142 İLAVE NOT: Bu tabloda gösterilen partilerin oy oranları ile YSK web sayfasında TÜİK verilerine dayanılarak verilen oy oranları arasında farklılık bulunmaktadır. Erol Tuncer bu farklılığa ilişkin şöyle bir açıklamaya yer vermiştir: *DİE* (yeni ismiyle TÜİK) *yayınındaki oy oranları,* bu üç seçimde *partilerin ve bağımsızların oy sayılarına göre hesaplanan oranlara uymamaktadır. Tabloya partilerin ve bağımsızların oy sayılarına göre yeniden hesaplanan oy oranları yerleştirilmiştir*. Bkz. Erol Tuncer, Osmanlıdan Günümüze Seçimler, s.321

Tablodaki verilerden; listeli çoğunluk sisteminin, temsil adaletini en fazla tahrip eden seçim sistemi olduğu açıkça görülmektedir. Bu sistemin temsil adaletini ne oranda bozduğunu görmek için ise partiler açısından aşkın/eksik temsil oranlarını ayrı ayrı gösteren şu tabloya[223] da bakmak gerekecektir:

	Parti Adı	*Oy Oranı %*	*Meclisteki Sandalye Oranı %*	*Aşkın / Eksik Temsil (+/-)*
1950	*DP*	*55,2*	*85.4*	***+ 30,2***
	CHP	*39,6*	*14,2*	***- 25,4***
	MP	*4,6*	*0,2*	***- 4,4***
	BĞMSZ	*0,6*	*0,2*	***-0,4***
1954	*DP*	*58,4*	*92,9*	***+34,5***
	CHP	*35,1*	*5,7*	***- 29,4***
	CMP	*5,3*	*0,9*	***-4,4***
	BĞMSZ	*0,6*	*-*	***-0,6***
1957	*DP*	*48,6*	*69,6*	***+21***
	CHP	*41,4*	*29,2*	***-12,2***
	CMP	*6,5*	*0,6*	***-5,9***
	Hür P.	*3,5*	*0,6*	***-2,9***

Bu tabloda görülen 1954 seçimlerine ait iki veri Türk seçim tarihi bakımından birer rekordur. 1954 seçimlerinde DP lehine *+34,5* puanlık *aşkın temsil* ve CHP aleyhine *-29,4* puanlık *eksik temsil,* çok partili dönem boyunca Türkiye'de yapılan seçimlerde görülmüş olan en yüksek oranlardır.[224] Alınmış olan oy oranı ile mecliste elde edilen sandalye oranı arasında bu düzeyde bir farklılık hiç kuşku yok ki, tercih edilmiş olan seçim sisteminden, yani listeli çoğunluk sisteminden kaynaklanmıştır.

3.3.2.2. Nispi Temsil Sisteminin Uygulandığı Seçimler

1961'den itibaren günümüze dek Türkiye'de yapılan seçimlerde nispi temsil sisteminin farklı biçimleri uygulanmıştır. Bu dönemi, seçim sistemi uygulamaları

---

[223] Büyük ölçüde Erol Tuncer'den (**a.g.e**, s.321-323) yararlanılmış, ancak YSK verileri dikkate alınarak hazırlanmıştır.

[224] İlgili başlıkta da değinileceği üzere; 1954 seçimlerinden sonraki ikinci en yüksek aşkın temsil, +31,7 ile (AKP lehine) 2002 seçimlerinde, üçüncüsü de +28,6 ile (ANAP lehine) 1987 seçimlerinde görülmüştür. En düşük aşkın temsil oranları ise "milli bakiye" sisteminin uygulandığı 1965 seçimlerinde gerçekleşmiştir.

bakımından da farklılaşacak biçimde **iki ayrı anayasal dönem** içerisinde ele almak mümkündür: **1961 Anayasası döneminde yapılan seçimler,** ilkinde (1961 seçimlerinde) uygulanan çevre barajı hariç tutulursa, barajsız seçimlerdir.[225] **1982 Anayasası dönemindeki seçimler** ise tamamı barajlı seçimlerdir. Bu seçimlerde nispi temsil sisteminin ülke düzeyinde baraj uygulaması içeren biçimleri uygulanmıştır. Hatta bu dönemin ilk üç seçiminde (1983, 1987 ve 1991 seçimlerinde) hem ülke hem de seçim çevresi düzeyinde olmak üzere çifte baraj uygulanmıştır.

3.3.2.2.1. 1961 Anayasal Dönemi Seçimleri

27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra yeniden anayasal düzene geçişi sağlamak üzere oluşturulan Kurucu Meclis[226], iki temel görevi yerine getirmiştir. Bunlardan birincisi yeni bir anayasanın hazırlanması, diğeri ise eş zamanlı olarak seçim kanunlarının hazırlanmasıdır.

---

[225] Her ne kadar milli bakiye sisteminin uygulandığı 1965 seçimlerinde de 1961'deki gibi çevre barajı (basit seçim sayısı) teorik olarak bulunsa da, temsil adaletini en fazla sağlayan bu sistemde, seçim çevrelerinde partilerin değerlendirilememiş artık oyları ve boş milletvekillikleri ulusal ölçekte toplanıp yeniden partilere dağıtıldığı için, pratikte "baraj" etkisi ortadan kalkmaktadır. 1969, 1973 ve 1977 seçimlerinde ise barajsız d'Hondt sistemi uygulanmıştır.

[226] Türk siyasi tarihindeki ilk kurucu meclis uygulaması budur. Çünkü ilk anayasa olan 1876 Anayasası, doğrudan doğruya Padişah'ın atadığı bir komisyonca hazırlanıp bizzat Padişah tarafından kabul ve ilan edilmiştir. Yapımında bir yasama organı yahut kurucu meclis yoktur. (Bülent Tanör, **a.g.e.,** s.132). 1921 Anayasası'nı kabul eden 1920 Meclisinin de asıl ve öncelikli görevi bir anayasa yapmak değil, ülkeyi kurtarmak olduğundan o meclis için *"selahiyet-i fevkaladeyi haiz meclis"* tanımlaması yapılmıştır. 13.12.1961 tarih ve 157 sayılı Kanunla kurulan bu Kurucu Meclis iki kanatlı idi. Bu kanatlardan biri; başlangıçta 38 üyeli iken "14'ler"in tasfiyesi ve bir üyenin çekilmesi sonrası üye sayısı 23'e inmiş olan *Milli Birlik Komitesi* (MBK) diğer kanat ise milletin temsilini sağlamak üzere oluşturulan *Temsilciler Meclisi* idi. Aynı tarihli ve 158 sayılı Kanuna göre Temsilciler Meclisi şu organ ve kuruluşlarca seçilen üyelerden oluşmuştur: Devlet Başkanı (10), MBK (18), İller (75), CHP (49), CKMP (25), Barolar (6), Basın (12), Eski Muharipler Birliği (2), esnaf kuruluşları (6), gençlik (1), işçi sendikaları (6), odalar (10), öğretmen kuruluşları (6), tarım kuruluşları (6), üniversiteler (12), yargı organları (12). Ayrıca Bakanlar Kurulu üyeleri de Temsilciler Meclisi üyesi sayılmışlardır. Görüldüğü üzere; CHP ve CKMP Temsilciler Meclisi'ne üye verirken DP'den üye alınmamıştır. Zira DP, mahkeme kararı ile kapatılmıştır. Şüphesiz bu durum, yeni hazırlanan anayasanın bir *"ulusal uzlaşma"* metni olmasını engellemiştir. **Bkz**. Bülent Tanör, **a.g.e.,** s.369-373

Kurucu Meclis tarafından hazırlanan yeni anayasa, halkoylamasına[227] sunularak kabul edilmiştir. 1961 Anayasası; seçimlerin, *"serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm*" esaslarına göre yapılacağını öngören 55. maddesiyle seçimin genel ilkelerini açıkça belirlemiş, yine seçimlerin *"yargı organlarının genel yönetim ve denetimi altında"* yapılmasını hükme bağlayan 75. maddesiyle de *"hâkim nezaretinde seçim"* prensibini ilk kez anayasal güvenceye kavuşturmuştur. Bunun yanında Anayasa, seçme ve seçilme hakkına dair bazı düzenlemeler getirmiş ise de seçim sistemi başta olmak üzere seçime dair diğer konularda düzenleme yapmamış, bunları seçim kanunlarına bırakmıştır.

Kurucu Meclis üç ayrı seçim kanunu hazırlayarak kabul etmiştir. Bunlar; *Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun*[228]*, Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu*[229] ve *Milletvekili Seçimi Kanunu*[230]'dur.

Bu kanunlardan birincisi olan 298 sayılı *Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun,* seçmen kütüklerinin düzenlenmesinden başlayarak seçim öncesi, oy verme ve seçim sonrası olmak üzere tüm seçim süreçlerine ilişkin iş ve işlemler hakkında uygulanacak usul ve esasları belirleyen temel kanundur. Bütün ara ve genel milletvekili seçimlerinde, mahalli idareler seçimlerinde, cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ve halk oylamalarında seçim işlemleri bakımından bu kanun hükümleri esas alınır ve diğer seçim kanunlarında bu kanuna atıflar yapılır. 298 sayılı Kanun, kabul edildiği 1961 yılından bu yana çok sayıda değişiklikle birlikte hâlen yürürlüktedir.

304 sayılı *Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu* sadece 1961 Anayasası döneminde uygulanmıştır. Zira 1961 Anayasası, Büyük Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'ndan oluşan iki meclisli bir parlamento yapısı kurmuş iken

---

[227] Kurucu meclis gibi halkoylamasının da Türkiye'deki ilk uygulaması 1961'de olmuştur. 9 Temmuz 1961 günü yapılan bu halkoylamasında yüzde 61,7 "evet", yüzde 38,3 "hayır" oyu çıkmıştır. (**Bkz**. TÜİK, **Halk Oylaması Sonuçları 2007, 1988, 1987, 1982, 1961**, Yayın No: 3156, Ankara 2008, s.2) DP çizgisinin izleyicisi olacak olan Adalet Partisi sözcüleri, kampanya döneminde "oyların hayırlı olması"nı dilemek gibi imalarda bulunmakla yetinmek zorunda kalmışlardır. (**Bkz**., Bülent Tanör, **a.g.e.,** s.375-376)

[228] 26 Nisan 1961 tarih 298 sayılı Kanun.

[229] 24 Mayıs 1961 tarih ve 304 sayılı Kanun.

[230] 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı Kanun.

1982 Anayasası ile tekrar tek meclisli parlamentoya dönülmüştür. Dolayısıyla 304 sayılı Kanun uygulanarak, 1961'den 12 Eylül 1980 askeri darbesine kadar toplam sekiz kez Cumhuriyet Senatosu Üyeliği Seçimleri yapılmıştır. Bunlardan ilki, 150 üyenin tamamı için 1961 yılında yapılmıştır. Diğerleri ise; 1964, 1966, 1968, 1973, 1975, 1977 ve 1979 yılarında, Cumhuriyet Senatosu üyelerini üçte birinin (50 üye) yenilenmesi için yapılan kısmî yenileme seçimleridir. [231]

306 sayılı *Milletvekili Seçimi Kanunu* da; 1961 Anayasası döneminde yapılan beş milletvekili genel seçiminde (1961, 1965, 1969, 1973 ve 1977 seçimlerinde) uygulanmıştır. Bu kanunla birlikte milletvekili seçimlerinde çoğunluk sistemi uygulaması terk edilmiş ve nispi temsil sistemi uygulamasına geçilmiştir.[232]

3.3.2.2.1.1. 1961 Seçimleri

1961 yılında yapılan Büyük Millet Meclisi (B.M.M.) seçimleri, Türk seçim tarihinde **nispi temsil** sistemine göre yapılan ilk seçimlerdir.[233] Seçim sistemlerinin anlatıldığı ilgili başlıklarda izah edildiği gibi, nispi temsil sisteminin uygulandığı seçimlerde, partilerin (ya da bağımsızların) kazanacağı sandalye sayısını hesaplamak için birçok farklı yöntem uygulanabilmektedir. 1961 seçimlerinde tercih edilen yöntem **çevre barajlı d'Hondt** yöntemi olmuştur. Bu yönteme göre; her seçim çevresinde kullanılan geçerli oy sayısı toplamı, o seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısına bölünerek öncelikle bir *"basit seçim sayısı"* bulunur. Bu sayıdan daha az oy alan partiler ya da bağımsız adaylar o seçim çevresinden milletvekili çıkaramazlar. Milletvekillikleri, bu sayıyı (*çevre barajını)*[234] geçen partiler ve bağımsızlar arasında dağıtılır. Bu dağıtım da *d'Hondt* yöntemine göre, yani partilerin aldığı oylar ayrı ayrı sırasıyla 1'e, 2'ye, 3'e, 4'e,… (o çevreden çıkacak milletvekili

---

[231] 1961-1979 yılları arasında yapılan Cumhuriyet Senatosu Seçimleri hakkında detaylı bilgi için **bkz**. Hasan Buran, **a.g.e.**, s. 114-118

[232] 306 sayılı Kanun m.1: *"Milletvekili seçimi tek derecelidir. Seçim **nispi temsil usulüne göre**, genel, eşit ve gizli oyla, bütün yurtta aynı günde yapılır. …"*

[233] Aynı tarihte (15 Ekim 1961) yapılan ilk Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde çoğunluk sistemi uygulanmışsa da daha sonra yapılan diğer senato seçimlerinde (kısmi yenileme seçimlerinde) nispi temsil esasına geçilmiş ve bu seçimlerde de aynı B.M.M. seçimlerinde olduğu gibi nispi temsil sisteminin değişik yöntemleri uygulanmıştır.

[234] Çevre barajı uygulaması bu seçimden sonra 1980 askeri darbesine kadar terk edilmiştir. 1961 Anayasası döneminde yapılan diğer seçimler barajsız seçimlerdir.

sayısına ulaşıncaya kadar) bölünmek suretiyle büyükten küçüğe sıralanarak dağıtılır.[235] Bu seçimlerde ayrıca **"tercihli oy"**[236] yöntemi de uygulanmıştır.

1961 seçimlerini Türk siyasal yaşamında önemli kılan bir başka husus, bu seçimlerin sonucunda Türkiye'nin ilk defa "yeni bir olgu" olarak "*koalisyon*"larla tanışmış olmasıdır.[237] Seçimlere Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin (CKMP) yanısıra, askeri darbe sonrası kapatılmış Demokrat Parti'nin mirasçısı olduğu mesajıyla kurulan iki parti daha, Adalet Partisi (AP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP)[238] katılmıştır. Seçimlerin sonucunda hiçbir parti tek başına hükümet kuracak çoğunluğu elde edememiş ve 1965 seçimlerine kadar geçen dört yıllık süreçte dört ayrı koalisyon hükümeti kurulmuştur. Askeri ihtilal yönetiminden olağan parlamenter demokratik rejime geçiş döneminin ürünü olan bu dört koalisyon hükümetinden ilk üçü askerlerin etkisi/zorlaması[239] ile CHP Genel Başkanı İsmet İnönü başkanlığında, dördüncüsü ise AP listesinden bağımsız Kayseri Senatörü seçilen Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında kurulmuştur.

---

[235] 306 sayılı Kanun m. 32

[236] ***"Tercihli oy"*** yöntemi; 306 sayılı Kanun döneminde 1961 seçimlerinden başka 1973 ve 1977 seçimlerinde, 2839 sayılı Kanun döneminde de 1991 seçimlerinde uygulanmıştır. 306 sayılı Kanun (m.25) dönemindeki *"tercihli oy"* uygulamalarında, bir seçim çevresinde çıkarılacak milletvekili sayısı kadar aday gösterilmiş, fazladan aday gösterilmediği gibi seçmen tercih yapmak isterse listedeki isimlerden en az yarısını tercih etme zorunda bırakılmıştır. Buna karşın 1991 seçimlerindeki *"tercihli oy"* uygulamasında, seçim çevresinden seçilecek milletvekili sayısının iki katı kadar aday gösterilmiş (m.12) ve seçmene bu iki kat aday arasından bir aday için tercih yapma imkânı verilmiştir. Esasen 2839 sayılı Kanunun ilk halinde de *tercihli oy* uygulaması seçmen açısından zorluklar içermekteydi. Şöyle ki; 2839 sayılı Kanunun ilk halinde seçmen oyunu tercihli olarak kullanmak isterse, listede bulunan iki kat sayıdaki adayın yarısı için tercih oyu kullanmak zorundaydı. Yani seçmen ya hiç tercih oyu kullanmayacak ya da o seçim çevresinden seçilecek milletvekili sayısından az ya da çok olmamak şartıyla tercih oyu kullanacaktı (m.28). Ancak kanun metninde yer almasına rağmen, 1983 ve 1987 seçimleri için getirilen geçici düzenlemeler ile bu seçimlerde tercihli oy yöntemi uygulanmamıştır. 1991 seçimleri öncesinde "sadece bir aday için tercih yapma" kuralı getirilmek suretiyle uygulama seçmen açısından basitleştirilmiş (24.8.1991 tarih ve 3757 sayılı Kanun m.9) ve etkin biçimde uygulanmıştır. Bu husus ilgili seçimleri konu eden başlıklarda izah edilecektir.

[237] Muzaffer Ayhan Kara, **Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgu; Demokrasi ve Uzlaşma Kültürü Açısından Koalisyonlar**, Otopsi Yayınları, İstanbul 2004, s.47

[238] Ekrem Alican'ın genel başkanlığında kurulan YTP; Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idamlarının gölgesinde yapılan 1961 seçimlerinde, Demokrat Parti'nin mirasına sahip olmak için çaba sarf etti ve bu yönde mesajlar verdi. Ancak o sıralarda Kayseri Cezaevi'nde yatmakta olan Celal Bayar, Ragıp Gümüşpala başkanlığındaki AP'den yana tavır koyunca YTP seçimlerde umduğunu bulamadı ve sonrasında giderek eridi. **Bkz**. M. Serhan Yücel, **a.g.e.**, s.39

[239] Geniş bilgi için bkz. Muzaffer Ayhan Kara, a.g.e., s. 49-53

15 Ekim 1961 tarihinde yapılan 12. Dönem Milletvekili Genel Seçimi sonuçları şu şekildedir:

Kayıtlı Seçmen Sayısı	*12.925.395*	
Katılım Oranı	*% 81,4*	
Milletvekili Sayısı	*450*	
PARTİLER	*OY ORANI (%)*	*MV. SAYISI*
CHP	*36,7*	*173*
AP	*34,8*	*158*
CKMP	*14*	*54*
YTP	*13,7*	*65*

Kaynak: YSK - TÜİK (ysk.gov.tr / seçim arşivi)

3.3.2.2.1.2. 1965 Seçimleri

Nispi temsil sisteminin ilk kez uygulandığı 1961 seçimleri sonrasında hiçbir partinin mecliste çoğunluğu elde edememesi üzerine, 1965'e kadar dört yılda kurulan dört koalisyon hükümetleri döneminde seçim sistemi tartışmaları da yaşanmıştır. Kısa ömürlü / istikrarsız koalisyon hükümetlerinden ve zorlu geçen hükümet kurma deneyimlerinden sonra seçim sisteminde değişiklik arayışı gayet normal karşılanabilirdi. Ancak ilginç olan, bu deneyimden sonra seçim sisteminin, meclis çoğunluğuna dayalı hükümet kurmayı kolaylaştıracak tarzda değil de daha parçalı bir meclis yapısı doğuracak biçimde değiştirilmiş olmasıdır. Üçüncü İnönü Koalisyon Hükümeti'nin son günlerinde, seçim kanunlarında yapılan değişiklikle[240] yine nispi temsil sistemi içinde kalınmış ama milletvekili sayılarının hesaplanması yöntemi olarak d'Hondt yöntemin yerine **"milli bakiye"**[241] (ulusal artık) yöntemi getirilmiştir. Böylelikle değişiklik, "yönetimde istikrar" yönlü değil, tam aksine "temsilde adalet" yönlü olmuştur. Hatta o kadar ki, bu değişiklikle Türk seçim tarihinde uygulanmış seçim sistemleri içinde temsil adaletini en üst seviyede gerçekleştiren yöntem benimsenmiştir. Dönemin siyasal atmosferi dikkate alındığında seçim sisteminin bu yönde değiştirilmesinin temel hedefinin, o sırada

[240] 13.02.1965 tarih ve 533 sayılı *Seçimlerle İlgili kanunların Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun*

[241] Milli bakiye yöntemi, sadece 1965 BMM seçimlerinde ve 1966 Cumhuriyet Senatosu kısmi yenileme seçimlerinde uygulanmıştır.

hızla yükselmekte olduğu gözlenen[242] Adalet Partisi'nin tek başına iktidara gelmesinin önünü kesmek olduğu görülmektedir.[243] Bunun böyle olduğu, değişikliğe sadece Adalet Partisi'nin[244] karşı çıkıp buna mukabil diğer tüm partilerin ısrarla / ittifakla desteklemesinden de anlaşılmaktadır.

Kullanılan her bir oyun değerlendirilmesini ve en az destekçisi olan siyasi görüşün dahi parlamentoda temsilini mümkün kılan *milli bakiye* yöntemi, seçim çevrelerinde değerlendirilemeyen oyların ve sandalyelerin ülke düzeyinde birleştirilip partilere dağıtılmasını öngörmekteydi.[245] Bu sistem sayesinde Türkiye'de ilk defa sosyalist bir parti, Türkiye İşçi Partisi (TİP), meclise 14 milletvekili ile girme imkanı bulabilmiştir.[246]

1965 seçimlerine; Adalet Partisi (AP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)[247], Yeni Türkiye Partisi (YTP), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)[248], Millet Partisi(MP) ve Türkiye İşçi Partisi (TİP) olmak üzere altı parti katılmıştır.

---

[242] AP, 7 Haziran 1964 tarihinde yapılan Cumhuriyet Senatosu kısmi yenileme seçimlerinde yüzde 50,3 oy alarak seçilen 51 senatörden 31'ini kazanmıştır. (Cumhuriyet Senatosu seçimlerinin sonuçları için **bkz**. Hikmet Sami TÜRK, Erol TUNCER, **Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi, Sistem Önerileri Seçim Uygulamaları,** TESAV Yayınları, Ankara 1995, s.317-324)

[243] Erem Sarıkoca, **a.g.t.**, s.149-150

[244] Bu arada AP'nin Genel Başkanı da değişmiştir. Ragıp Gümüşpala'nın ani ölümü sonrasında, 28 Kasım 1964'te Süleyman Demirel Genel Başkan seçilmiştir. Böylelikle takip eden yaklaşık kırk yıl boyunca Türk siyasal yaşamının en önemli aktörlerinden ve merkez sağ siyaset çizgisinin en karizmatik liderlerinden birinin önü beklenmedik bir ölümle açılmış oldu. Demirel'in Cumhurbaşkanlığı'na çıkışı da 1993'te dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın beklenmedik ölümü sonrasında –erkenden– gerçekleşmiştir.

[245] Milli bakiye yöntemine göre partilerin çıkaracakları milletvekili sayılarının hesaplanması kanun metninde şu şekilde izah edilmekteydi: *" Her seçim çevresindeki muteber oyların toplamı, o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına bölünür; bu suretle bulunan sayıya "seçim sayısı" denir. Her parti listesinin aldığı muteber oy toplamında "seçim sayısı" ne kadar var ise o parti o seçim çevresinde o kadar milletvekilliği kazanmış olur.*

... her partiye ait geriye kalan muteber oyların, seçimin yapıldığı bütün seçim çevrelerini içine alan "milli seçim çevresi" içerisinde toplamı yapılır. Bu toplam, yukarıdaki fıkranın uygulanması sonucunda bölüşülemeyerek açıkta kalan milletvekilliklerinin toplamını teşkil eden sayı ile bölünmek suretiyle "milli seçim sayısı bulunur. Daha sonra her partinin milli seçim çevresi içinde sahip olduğu muteber oy pusulası sayısı "milli seçim sayısı" ile bölünmek suretiyle bu milletvekillikleri de partiler arasında bölüştürülür. Bu işlem sonucunda da doldurulmamış milletvekillikleri kalırsa, bunlar, bakiye muteber oylarının büyüklük sırasına göre patiler arasında bölüştürülür. ..." (533 sayılı Kanun'un 7. Maddesi ile değişik 306 sayılı Kanunun 32. Maddesi.) Kanun metninin tamamı için **bkz**. Tarhan Erdem, **a.g.e.**, s. 310-317

[246] Mehmet Ö. Alkan, "Osmanlı'dan Günümüze …" **a.g.m.**, s.56

[247] CHP, 1965 seçimlerine "*ortanın solu*" sloganı/söylemiyle girmiştir. İsmet İnönü'nün 29 Temmuz 1965 tarihinde Milliyet Gazetesi'nden Abdi İpekçi'ye verdiği mülakatla siyasi gündeme giren *"ortanın solu"* kavramı, partinin politik çizgisini adlandırdığı gibi aynı zamanda siyasi yelpazedeki yerini de tariflemeyi hedefliyordu. Zira, 1961'den sonra yelpazenin solunda CHP'nin yanına katılan Türkiye İşçi Partisi, "sol / sosyalist" parti olduğunu açık açık ifade etmekte ve giderek etkili hale gelmekteydi. Bu durum karşısında CHP kendi politikasını ve yerini netleştirme ihtiyacı hissetti. Gerçi 1965 seçimleri sırasında bu kavramın içi pek doldurulamamış, kavramın içini doldurma işini Ekim 1966'daki 18. Kurultay sonrası Genel Sekreterliğe getirilen Bülent Ecevit üstlenmiştir. 1965 seçimlerinde AP'liler, CHP'nin bu sloganına *"ortanın solu Moskava'nın yolu"* sloganıyla karşılık vermişlerdir. Bu konuda

Milli bakiye yönteminin uygulandığı 10 Ekim 1965 tarihindeki 13. Dönem Milletvekili Genel Seçimi sonuçları:

Kayıtlı Seçmen Sayısı	*13.679.753*	
Katılım Oranı	*% 71,3*	
Milletvekili Sayısı	*450*	
PARTİLER	*OY ORANI (%)*	*MV. SAYISI*
AP	*52,9*	*240*
CHP	*28,7*	*134*
MP	*6,3*	*31*
YTP	*3,7*	*19*
TİP	*3*	*14*
CKMP	*2,2*	*11*
BĞMSZ[249]	*3,2*	*1*

Kaynak: YSK - TÜİK (ysk.gov.tr / seçim arşivi)

Görüldüğü üzere 1965 seçimlerinde, seçime giren bütün partiler meclise de girebilmişlerdir. Seçim kanunundaki değişikliğe, yani milli bakiye yönteminin getirilmesine rağmen AP zoru başarmış ve tek başına hükümet kurma çoğunluğunu elde edebilmiştir. Milli bakiye yöntemi küçük partilerin çok işine yaramıştır. Yüzde 2 oy alan CKMP ve yüzde 3 oy alan TİP parlamentoda temsil imkanını yakalayabilmişlerdir. Böylelikle AP'nin tek başına iktidarının önünü kesme hedefiyle yapılan değişiklik, istemeden de olsa Türk demokrasi tarihinin en geniş siyasal çeşitliliği barındıran parlamentosunun oluşmasını sağlamıştır.

Bu seçimlerde uygulanan *milli bakiye* sisteminin küçük partilerin işine nasıl yaradığını anlamak için, partilerin çıkardığı milletvekillerinin ne kadarını il seçim çevrelerinden, ne kadarını da milli seçim çevresinden kazandığını gösteren şu tabloya[250] bakılmalıdır:

---

geniş bilgi için **bkz**. Bülent Ecevit, **Ortanın Solu**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009. Feroz Ahmad, **a.g.e.,** s.295-306

[248] CKMP, 1961 seçimlerinden sonra ikiye bölündü. Osman Bölükbaşı'nın liderliğinde bir grup CKMP'den ayrılarak yeniden Millet Partisi'ni kurdu. 1965 seçimlerinden hemen önce de (1 Ağustos 1965'te) CKMP'nin genel başkanlığına Alparslan Türkeş seçildi. (**bkz**. M. Serhan Yücel, **a.g.e.,** s.36-37)

[249] Bazı kaynaklarda bağımsız milletvekili seçilmemiş gözükmekte, bunun yanında TİP 15 milletvekili çıkarmış gözükmektedir. Bunun nedeni, bu seçimlerde Çetin Altan'ın TİP listesinden bağımsız seçilmiş olmasıdır.

[250] Erol Tuncer, a.g.e., s. 103

Parti Adı	*İl Seçim Çevrelerinden Çıkardığı Milletvekili Sayısı*	*Milli Seçim Çevresinden Çıkardığı Milletvekili Sayısı*	*Toplam Milletvekili Sayısı*
AP	*204*	*36*	***240***
CHP	*102*	*32*	***134***
MP	*6*	*25*	***31***
YTP	*3*	*16*	***19***
TİP	1	13	**14**
CKMP	*-*	*11*	***11***
BGMZ	*1*	*-*	***1***

Sandalye dağılımında *milli bakiye* yöntemini kullanan seçim sistemi, temsil adaletini en fazla öne çıkaran "ekstrem" bir sistem olduğu için bu sistemin uygulandığı 1965 seçim sonuçlarını biraz daha yakından ele almak faydalı olacaktır. Bu amaçla da iki tabloya yer vermek gerekecektir.

Birincisi; 1965 seçimlerinde partiler bazında alınan oy oranları ile mecliste elde edilen sandalye oranları karşılaştıran *aşkın / eksik temsil* tablosudur:[251]

Parti Adı	*Oy Oranı %*	*Meclisteki Sandalye Oranı %*	*Aşkın / Eksik Temsil (+/-)*
AP	*52,9*	*53,3*	***+ 0,4***
CHP	*28,7*	*29,8*	***+1,1***
MP	*6,3*	*6,9*	***+0,6***
YTP	*3,7*	*4,2*	***+0,5***
TİP	*3,0*	*3,3*	***+0,3***
CKMP	*2,2*	*2,5*	***+0,3***
BĞMSZ	*3,2*	*-*	***-3,2***

Bu tablo göstermektedir ki; *milli bakiye* yöntemi en düşük aşkın/eksik temsil oranlarının ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu da temsil adaletsizliğinin asgari düzeye indirilebildiği anlamına gelmektedir.

[251] Erol Tuncer, a.g.e., s.325 (TİP Listesinden bağımsız seçilen bir sandalye de bu partiye eklenerek hesaplanmıştır.)

İkinci önemli tablo ise; 1965 seçim sonuçlarını başka sistemler üzerinden mukayese etmemizi sağlayan tablodur. Bu seçimlerde milli bakiye yöntemi değil de, başka seçim sistemleri/yöntemleri uygulansaydı nasıl sonuçlar alınacağını gösteren bu senaryo tablosu[252] dikkat çekicidir:

Parti Adı	*Oy Oranı %*	*Milli Bakiye*	*Listeli Çoğunluk*	*Barajsız d'Hondt*	*Çevre Barajlı d'Hondt*	*%10 Ülke Barajlı d'Hondt*	*Çifte Barajlı d'Hondt*
AP	*52.9*	***240***	*426*	*278*	*292*	*297*	*304*
CHP	*28,7*	***134***	*17*	*143*	*139*	*153*	*146*
MP	*6,3*	***31***	*3*	*15*	*9*	*-*	*-*
YTP	*3,7*	***19***	*4*	*10*	*7*	*-*	*-*
TİP	*3,0*	**14**	*-*	*3*	*2*	*-*	*-*
CKMP	*2,2*	***11***	*-*	*1*	*1*	*-*	*-*

Bu senaryo tablosundan anlaşılacağı üzere seçim sistemi olarak nispi temsil ve milli bakiye yöntemi tercih edilmemiş olsaydı, 1965 seçimlerinde AP belki de anayasayı tek başına değiştirebilecek meclis çoğunluğunu yakalayacaktı. Fakat böyle bir sonucun Türkiye'nin demokratik gelişimine ve istikrarlı kalkınmasına katkı sağlayacağının garantisi yoktur. Aksine farklı toplumsal kesimlerin ve siyasal görüşlerin mümkün olan en yüksek düzeyde temsiline imkan veren seçim sistemleri, ülkedeki demokratik kültürün yerleşmesi açısından büyük önem taşımakta ve son tahlilde daha pozitif sonuçlar doğurmaktadır. Bu konunun tartışılması ileride seçim sistemlerinin değerlendirildiği başlıklarda yapılacaktır.

1965 seçimlerinin seçim tarihi bakımından değinilmesi gereken iki önemli özelliği daha vardır:

Bunlardan birincisi; ilk kez bu seçimde **birleşik oy pusulası** uygulamasının başlamış olmasıdır. 1965 seçimlerinden hemen önce 533 sayılı Kanun ile seçim kanunlarında yapılan değişikliklerden biri de oy pusulasına ilişkindi. Daha önceki seçimlerde her parti ayrı ayrı oy pusulası hazırlarken, söz konusu değişiklikten[253]

---

[252] Erol Tuncer ve Necati Danacı'dan (**Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri,**Tesav Yay., Ankara, 2003, s.196) aktaran; Erem Sarıkoca, **a.g.t.**, s.153. Bu biçimdeki senaryolar için ayrıca **bkz.** Hikmet Sami Türk, Erol Tuncer, **a.g.e.,** s.102-106

[253] 13 Şubat 1965 tarih ve 533 sayılı Kanunun 3. maddesi ile 298 sayılı Kanunun 78. Maddesinde yapılan değişiklik.

sonra bugüne dek yapılan tüm seçimlerde seçime katılan bütün partilerin bir arada bulunduğu birleşik oy pusulası uygulamasına geçilmiştir.

Diğer önemli özellik ise; yine ilk kez bu seçimlerden önce kanuni gereklilik olarak **önseçim** yapılmış olmasıdır. 1965 seçimlerinden önce çıkarılan Türk siyasal yaşamının ilk Siyasi Partiler Kanunu[254], partilerin milletvekili (ve senatör) adaylarını önseçim ile belirlemeleri esasını getirmiştir. Gerçi önseçimin nasıl yapılacağı konusunda kanun koyucunun kafası karışıktı[255] ama bu düzenleme ile 1965 seçimlerinden itibaren Türkiye'nin siyaset gündemine önseçim uygulaması ve buna dair tartışmalar girmiş oldu.

3.3.2.2.1.3. 1969 Seçimleri

Geniş bir mutabakata dayanan kalıcı bir seçim sistemi arayışı yerine, dönemin "muktedirinin" kafasındaki siyasal dizayna uygun düşecek biçimde birilerinin önünü kesmek/açmak amacıyla ya da iktidarda bulunan siyasi kadroların kısa vadeli avantajı doğrultusunda seçim sistemlerinde konjonktürel değişiklikler yapma alışkanlığı Türkiye'de neredeyse seçim tarihi kadar eskidir. 1965 seçimlerinden 1969 seçimlerine giderken de olan aynıdır. Nasıl ki 1965 seçimlerinden önce AP'nin tek başına iktidar olmasını engellemek için CHP ve diğer partiler seçim sistemini değiştirmişse, 1965 seçimlerinden sonra değişiklik yapma sırası AP'lilere gelmişti.

1965 BMM seçimlerinden sonra, 1969 BMM seçimlerine kadar biri 1966 diğeri de 1968 yılında olmak üzere, iki kez Cumhuriyet Senatosu kısmi yenileme seçimleri yapıldı. 1966 CS kısmi yenileme seçiminde de, 1965 BMM seçimlerindeki gibi *milli bakiye* yöntemi uygulandı. Bu iki seçimden de açık ara birinci çıkmış olan ancak başka bir seçim sistemi uygulanmış olması halinde parlamentoda çok daha fazla sandalye ile temsil edilebileceğini gören Adalet Partisi, 1968 CS kısmi yenileme seçimlerinden önce seçim sistemini değiştirmek istedi. 1968 yılının Mart

---

[254] 16 Temmuz 1965 tarih ve 648 sayılı *Siyasi Partiler Kanunu.*

[255] Kanunun 29. maddesi, her seçim çevresinde gösterilecek adayların o seçim çevresinde kayıtlı *bütün parti üyelerinin* katılımıyla yapılacak bir önseçimle belirleneceğini hükme bağlarken, 30. madde önseçimin *parti tüzük ve yönetmeliklerine göre tespit edilecek üyelerin* katılımıyla yapılacağını düzenlemekteydi. Yani 29. madde *"geniş önseçimi"*, 30. madde ise *"dar önseçimi"* öngörmekteydi. 1965 seçimlerinden önce *"dar önseçim"* yapılmıştır. **Bkz**. Sonnur Bakır vd. **a.g.e.,** s. 107-108

ayında çıkarılan bir kanunla[256], *milli bakiye* yöntemi kaldırılmış, yerine daha önceden olduğu gibi *"çevre barajlı d'Hondt"* sistemi getirilmiştir. Ancak Türkiye İşçi Partisi'nin açtığı iptal davası neticesinde Anayasa Mahkemesi bu değişiklik kanunundaki "çevre barajı" düzenlemesini iptal etti.[257] Böyle olunca da yeni seçim sistemi, nispi temsil sisteminin ***"barajsız d'Hondt"*** yöntemi olmuş oldu. 1980 askeri darbesine kadar yapılan seçimlerde bu yöntem uygulandı.

1969 seçimlerine; Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Güven Partisi[258], Millet Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi[259], Birlik Partisi[260], Türkiye İşçi Partisi ve Yeni Türkiye Partisi olmak üzere sekiz parti katılmıştır.

12 Ekim 1969 tarihinde yapılan 14. Dönem Milletvekili Genel Seçimi sonuçları:

Kayıtlı Seçmen Sayısı	*14.788.552*	
Katılım Oranı	*% 64,3*	
Milletvekili Sayısı	*450*	
PARTİLER	*OY ORANI (%)*	*MV. SAYISI*
AP	*46,6*	*256*
CHP	*27,4*	*143*
GP	*6,6*	*15*
MP	*3,2*	*6*
MHP	*3*	*1*
BP	*2,8*	*8*
TİP	*2,7*	*2*
YTP	*2,2*	*6*
BĞMSZ	*5,6*	*13*

Kaynak: YSK - TÜİK (ysk.gov.tr / seçim arşivi)

---

[256] 20 Mart 1968 tarih ve **1036** sayılı *Seçimlerle İlgili Kanunların Bazı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılması ve 306 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanununa Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun*

[257] 6 Mayıs 1968 tarih ve E. 1968/15, K. 1968/13 sayılı Anayasa Mahkemesi Kararı. Resmi Gazete tarih/sayı: 24.10.1968/13035

[258] Güven Partisi; 12 Mayıs 1967 tarihinde Turhan Feyzioğlu başkanlığında, Orhan Öztırak ve Ferit Melen gibi CHP'nin sola kaymasını eleştirenler tarafından kurulmuş olup, 1971'de ismini Milli Güven Partisi olarak değiştirmiştir. 1973'te de Cumhuriyetçi Parti ile birleşerek Cumhuriyetçi Güven Partisi adını almıştır. **Bkz**. M. Serhan Yücel, **a.g.e.,** s. 42 ve 45

[259] Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, 8-9 Şubat 1969 tarihinde Adana'da yaptığı Olağanüstü Büyük Kongre ile adını Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirdi. (**Bkz.** M. Serhan Yücel, **a.g.e.**, s.43) Böylelikle 1965 seçimlerinden hemen önce Alparslan Türkeş'i Genel Başkanlığa getirmiş olan CKMP, 1969 seçimlerinden önce de ismini değiştirip seçimlere yeni ismiyle (MHP) girmiştir.

[260] Birlik Partisi; Ali Naki Ulusoy, Haydar Özdemir ve Hüseyin Çınar gibi Alevi inancına mensup kişiler tarafından 17 Ekim 1966 tarihinde kurulmuş olup 1969'da ismine Türkiye ibaresini eklemiştir. **Bkz**. M. Serhan Yücel, **a.g.e.**, s.42

Tablodan görüleceği üzere Adalet Partisi, bir önceki seçimlere göre oylarında düşüş olmasına rağmen seçim sistemindeki değişiklik sayesinde sandalye sayısını arttırarak, 1969 seçimlerinden de tek başına hükümet kuracak çoğunluğu elde ederek çıkmıştır. Bu seçimde seçilen bağımsız milletvekili sayısında ve bağımsızların toplam oy oranında artış göze çarpmaktadır. Seçim çevrelerinde baraj uygulanmamasının bağımsız seçilmeyi bir miktar kolaylaştırdığı görülmektedir. Ayrıca bağımsızların toplam oy oranının yüksek çıkması, başını Necmettin Erbakan'ın çektiği "Müstakiller Hareketi"nden[261] kaynaklanmıştır.

1969 seçimlerinde dikkat çeken bir husus da, seçime katılım oranın yüzde 64,3 gibi çok düşük bir seviyede (çok partili dönemin en düşük seviyesi) gerçekleşmiş olduğudur. Katılımın düşüklüğünde çok sayıda köyde gerçekleştirilen seçim boykotlarının[262] da etkisi olmuştur.

---

[261] 1969 seçimlerinden önce partileşmeyi düşünen "Milli Görüşçüler", parti kurma ve teşkilatlanmanın seçime yetişmeyeceği düşüncesiyle alternatif yollar denediler. Necmettin Erbakan ve bir grup arkadaşı önce AP'den adaylık başvurusu yaptılar. Ancak AP Genel İdare Kurulu bu isimlerin adaylıklarını reddetti. Bunun üzerine Erbakan Konya'dan bağımsız aday olurken, Ahmet Tevfik Paksu, Süleyman Karaagülle ve Rıfat Boynukalın gibi birçoğu sonradan Milli Nizam Partisi'nin kurucuları arasında yer alacak olan 35 kadar isim farklı illerden bağımsız aday oldular. Müstakiller (Bağımsızlar) Hareketi olarak anılan bu gruba mensup adaylardan Necmettin Erbakan dışındakiler bu seçimlerde milletvekili seçilemediler. (**Bkz.** Cemal A. Kalyoncu, Ayşe Adlı, "Bir Devrin Hikayesi: Milli Görüş / Milli Görüşün Dünü, Bugünü, Yarını", Aksiyon Dergisi, Sayı: 848, Mart 2011) Necmettin Erbakan, seçimlerden sonra 26 Ocak 1970 tarihinde Milli Nizam Partisi'ni kurdu. Adalet Partisi'nden ayrılan iki milletvekili de (Isparta Milletvekili Hüsamettin Akmumcu ve Tokat Milletvekili Hüseyin Abbas) katılınca, MNP mecliste üç milletvekili ile temsil edildi. Ancak 12 Mart 1971 Muhtırası sonrası Anayasa Mahkemesi kararıyla MNP kapatıldı. **Bkz**. M. Serhan Yücel, **a.g.e.,** s.44

[262] 1961'den sonra iki yılda bir yapılan Cumhuriyet Senatosu kısmi yenileme seçimleri de devreye girince çok sık yapılan seçimlerde, oy istemek için köylere giden aday politikacıların seçimlerden sonra vaatlerini yerine getir(e)memeleri köylülerin tepkisine yol açmıştı. Seçimleri boykot etme iki biçimde, seçimlerde oy kullanmama ve politikacıları köylerine sokmama biçiminde oluyordu. 1966 CS kısmi yenileme seçimleri ile başlayan boykotlar 1969 seçimlerinde iyiden iyiye yaygınlaştı. Boykot haberleri gazetelerde yayınlandıkça oy kullanmayan köylerin sayısı artıyordu. Muhtarlar kendi aralarında organize olarak "politikacılara hayır" diyorlardı. Bu boykotlar "demokratik tepki koyma kültürü" bakımından o tarihler itibariyle dikkat çekicidir. Tepkiler sadece yol, su, elektrik, sağlık ocağı, okul vs. gibi seçim vaatlerinin yerine getirilmemesi ile sınırlı değildi. İlginç örneklerden biri de Celal Bayar'ın köyü Bursa - Umurbey'de yaşanmıştır. Celal Bayar'ın siyasi yasağının kaldırılmamasını protesto eden Umurbeyliler seçimlere katılmamışlardır. **Bkz**. Mehmet Ö. Alkan, "İmparatorluktan Cumhuriyete Seçim Tarihinden Seçmeler", **Birikim Dergisi,** No:299, Mart-Nisan 2014, s.151

3.3.2.2.1.4. 1973 Seçimleri

1969'da kurulan sandıktan 1973'te kurulan sandığa kadar geçen sürenin yarıdan fazlasında Türkiye, sandıktan çıkmamış "ara dönem" hükümetleri tarafından idare edilmiştir. 12 Mart 1971'de dönemin Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının imzasıyla verilen "muhtıra" ile Demirel Hükümeti istifaya zorlanmış, sonrasında ise 1973'teki seçimlere kadar ilk ikisi Nihat Erim, takip eden ikisi de Ferit Melen ve Naim Talu başkanlığında olmak üzere çoğunluğu teknokratlardan oluşan dört hükümet görev yapmıştır. Bu "ara dönem" içerisinde anayasada köklü değişiklikler yapılmış ancak seçim sistemine pek dokunulmamıştır. 1973 seçimlerinde de tıpkı 1969 seçimlerinde olduğu gibi *barajsız d'Hondt* sistemi uygulanmıştır. Bununla birlikte, seçim öncesi çıkarılan bir değişiklik kanunu[263] ile daha önce 1961 seçimlerinde kullanılan "tercihli oy" uygulaması yeniden getirilmiştir.

1973 seçimlerine de sekiz parti katılmıştır. 12 Mart muhtırası sonrasında Türkiye İşçi Partisi ve Milli Nizam Partisi, Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılmıştı. Bu partilerden MNP, Milli Selamet Partisi (MSP) ismiyle yeniden örgütlenip seçimlere katılırken TİP, 1973 seçimlerine katılamamıştır. Adalet Partisi'nden kopan bir grup milletvekili de Demokratik Parti[264] (DP) adıyla partileşmiş ve ayrı bir parti olarak seçime katılmışlardır.

14 Ekim 1973 tarihinde[265] yapılan 15. Dönem Milletvekili Genel Seçimi sonuçları:

---

[263] 26 Haziran 1973 tarih ve 1783 sayılı *Siyasi Partiler Kanunu ile Seçimlerle İlgili Kanunların Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi, Bazı Hükümlerin Kaldırılması ve Bu Kanunlara Bazı Hükümler Eklenmesi Hakkında Kanun*. (m.25)

[264] 18 Aralık 1970 tarihinde kurulan Demokratik Parti'nin genel başkanlığına TBMM eski başkanlarından Ferruh Bozbeyli seçilmişti. Partinin kurucuları arasında; AP'nin önemli isimlerinden Sadettin Bilgiç ve Faruk Sükan'ın yanısıra, Adnan Menderes'in oğulları Yüksel ve Mutlu Menderes, Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy, Yassıada yargılamalarında Menderes ile birlikte birçok DP'linin avukatlığını yapan Talat Asal gibi isimler bulunuyordu. Bu isimlerden Sadettin Bigiç'in başını çektiği bir grup, 1.Milliyetçi Cephe Hükümetinin kurulması aşamasında (1975) yeniden AP'ye dönmüştür. **Bkz**. M. Serhan Yücel, **a.g.e.**, s.44

[265] 1973'te yapılacak seçimlerin tarihi konusunda sorun yaşanmıştır. Sorunun kaynağı Anayasa'ya eklenmiş olan bir geçici madde idi. 12 Mart 1971 askeri müdahalesi sonrası Anayasa'da -20.9.1971 tarih ve 1488 sayılı Kanun ile- yapılan değişiklikler esnasında eklenen geçici maddelerden biri, 1971 yılında yapılması gereken Cumhuriyet Senatosu kısmi yenileme

Kayıtlı Seçmen Sayısı	*16.798.164*	
Katılım Oranı	*% 66,8*	
Milletvekili Sayısı	*450*	
PARTİLER	*OY ORANI (%)*	*MV. SAYISI*
CHP	*33,3*	*185*
AP	*29,8*	*149*
DP	*11,9*	*45*
MSP	*11,8*	*48*
CGP	*5,3*	*13*
MHP	*3,4*	*3*
TBP	1,1	1
MP	0,6	-
BĞMSZ	*2,8*	*6*

Kaynak: YSK - TÜİK (ysk.gov.tr / seçim arşivi)

Bu seçimlerde "Karaoğlan" benzetmesiyle yıldızı parlayan Bülent Ecevit[266] liderliğindeki CHP birinci parti olarak ipi göğüslemişse de hiçbir parti mecliste tek başına hükümet kurmaya imkân verecek 226 sandalyeye ulaşamamıştır.

1973 seçimleriyle Türkiye, 1961-65 arası dönemden sonra ikinci kez koalisyonlar dönemine girmiştir.[267] Türkiye bu tarihten 1980 askeri darbesine kadar sürekli koalisyon ya da azınlık hükümetleri tarafından yönetilmiştir.

---

seçimlerinin 1973'teki genel seçimlerle birlikte yapılmak üzere ertelenmesini düzenlemekteydi. Ne var ki bu düzenleme yapılırken bir takvim hatası yapılmıştı. Anayasa'ya eklenen Geçici Madde 12 şu şekilde idi: *"Cumhuriyet Senatosu üyelerinden üçte birinin yenilenmesi (...) için 10 Ekim 1971 gününde yapılacak seçimler 12 Ekim 1973'te yapılması gereken milletvekili genel seçimleriyle birlikte yapılmak üzere ertelenmiştir. ..."* Anlaşılan bu metni hazırlayanlar takvime bakmamıştı. Zira artık Anayasa hükmü olan bu metindeki 12 Ekim tarihi "Cuma" gününe gelmekteydi. Halbuki Seçim Kanunu'na göre seçimlerin Ekim ayının ikinci "Pazar" günü, yani bu durumda 14 Ekim'de yapılması gerekiyordu. Bir başka tuhaflık da, bu sorunun ancak seçim tarihi yaklaşınca fark edilebilmiş olmasıydı. Anayasa değişikliği için vakit kalmamış olduğundan Yüksek Seçim Kurulu devreye girmiş ve "maddi hata" yapıldığından bahisle seçimlerin 14 Ekim 11973 Pazar günü yapılmasına karar vermiştir. Böylelikle bir Anayasa hükmü, YSK kararıyla değiştirilmiş oldu. (**Bkz**. Mehmet Ö. Alkan, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Seçim Tarihimizden Manzaralar", **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 210, Haziran 2011, s.52

[266] 12 Mart 1971 Muhtırası sonrası CHP içinde "tarihi bir kopuş" yaşanmıştır. Muhtıraya karşı net bir tutum takınan ve muhtıra sonrası kurulan hükümetlere partisinin destek vermemesi gerektiğini savunan Bülent Ecevit, Genel Başkan İsmet İnönü ile ters düşmüş ve yürütmekte olduğu CHP Genel Sekreterliği görevinden istifa etmiştir. Parti içindeki bu önemli görüş ayrılığının büyümesi neticesinde İnönü genel başkanlıktan çekilmek zorunda kalmış, yerine de 14 Mayıs 1972'de Bülent Ecevit seçilmiştir. **Bkz**. Mustafa Çolak, **Bülent Ecevit-Karaoğlan**, İletişim Yayınları, Ankara 2016

[267] Bu dönem koalisyon hükümetlerine dair geniş bilgi için **bkz**. Muzaffer Ayhan Kara, **a.g.e.,** s.106-210

1973 seçimlerinden 1977'ye kadar geçen dönem içerisinde üç hükümet görev yapmıştır. İlk olarak kurulan CHP-MSP koalisyonu yaklaşık on ay kadar sürmüş, bunu Kontenjan Senatörü Prof. Sadi Irmak başkanlığında kurulan ama güvenoyu alamayan dört buçuk aylık "partilerüstü" hükümet izlemiştir. Son olarak da Nisan 1975'te AP, MSP, CGP ve MHP arasında bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Türkiye 1977 seçimlerine, *Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti* olarak adlandırılan bu hükümetle gitmiştir.

3.3.2.2.1.5. 1977 Seçimleri

1961 Anayasası döneminde yapılan son milletvekili genel seçimi 1977 seçimleridir. Bu seçimler aynı zamanda bu dönemin tek erken seçimidir. Uygulanan seçim sistemi bakımından bir öncekinden hiçbir farkı olmayan bu seçimler, normal vaktinden dört ay kadar erken yapılmıştır.

5 Haziran 1977 tarihinde yapılan 16. Dönem Milletvekili Genel Seçimi sonuçları:

Kayıtlı Seçmen Sayısı	*21.207.303*	
Katılım Oranı	*% 72,4*	
Milletvekili Sayısı	*450*	
PARTİLER	*OY ORANI (%)*	*MV. SAYISI*
CHP	*41,4*	*213*
AP	*36,9*	*189*
MSP	*8,6*	*24*
MHP	*6,4*	*16*
CGP	*1,9*	*3*
DP	*1,8*	*1*
TBP	0,4	-
TİP	0,1	-
BĞMSZ	*2,5*	*4*

Kaynak: YSK - TÜİK (ysk.gov.tr / seçim arşivi)

Bu seçimlerde CHP oylarını daha da arttırdı ama çok yaklaşmasına rağmen yine 226 sandalyeye ulaşamadı. Böylelikle yine hiçbir parti tek başına hükümet kuramadığından 12 Eylül 1980'deki askeri darbeye kadar koalisyon ya da azınlık hükümeti seçenekleri denendi. Öncelikle Süleyman Demirel'in başkanlığında AP,

MSP ve MHP'nin ortak olduğu ve *İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti* olarak adlandırılan koalisyon hükümeti kurulmuştur. Beş buçuk ay kadar görev yapan bu hükümet AP'den 11 milletvekilinin ayrılmasıyla[268] düşmüştür. Ardından Bülent Ecevit'in AP'den ayrılan 11 milletvekilinden 10'una bakanlık vererek kurduğu ve sadece 2 milletvekiline sahip CGP'nin 2 bakanlık ve yine sadece 1 milletvekili bulunan DP'nin de 1 bakanlık aldığı CHP-CGP-DP koalisyon hükümeti kurulmuştur. İki yıldan fazla işbaşında kalan bu hükümet ise, Ekim 1979'da yapılan ara seçim ile Cumhuriyet Senatosu'nun üçte bir yenileme seçimlerinin sonuçlarını CHP açısından açık başarısızlık olarak değerlendiren Bülent Ecevit'in istifası ile düşmüştür. Zira boş bulunan 5 milletvekilliğinin tamamını, 50 senatör sandalyesinin de 33'ünü AP kazanmıştı. CHP sadece 12 senatörlük alabilmişti. Bu durum karşısında yeni hükümeti MSP ve MHP'nin dışarıdan destek verdiği AP kurmuştur. 12 Eylül 1980'deki askeri darbeye kadar bu azınlık hükümeti görev yapmıştır.

Böylelikle 1969, 1973 ve 1977 seçimlerindeki "*barajsız d'Hondt"* uygulamasının da sonuna gelinmiş oldu. Zira 1982 Anayasası dönemindeki seçimlerde *d'Hondt* yönteminin barajlı uygulamalarına geçilmiştir. *Barajsız d'Hondt* yöntemi; *milli bakiye* yöntemine kıyasla daha düşük seviyede, *barajlı d'Hondt* uygulamalarına kıyasla ise daha yüksek seviyede temsil adaletini sağlayan bir uygulama olarak Türk seçim tarihindeki yerini almıştır.

3.3.2.2.2. 1982 Anayasal Dönemi Seçimleri

12 Eylül 1980 günü Türk Silahları Kuvvetleri, İç Hizmet Kanunu'nun 35. maddesindeki *"Türkiye Cumhuriyeti'ni kollama ve koruma"*[269] görevini dayanak

---

[268] Bu hadise siyasi tarihimize *11'ler olayı* yahut *Güneş Motel olayı* olarak geçmiştir. AP'den ayrılan 11 milletvekiline (Şerafettin Elçi, Ali Rıza Septioğlu, Tuncay Mataracı, Ahmet Karaaslan, Hilmi İşgüzar, Fethi Acar, Güneş Öngüt, Enver Akova, Mete Tan, Orhan Alp ve Oğuz Atalay) CHP'nin kuracağı hükümette bakanlık teklif edilmiş, biri hariç (Oğuz Atalay) hepsi bu teklifi kabul etmişlerdir. 1977'nin son günlerinde yapılan bu bakanlık görüşmeleri/pazarlıkları, İstanbul Belediyesi'ne ait *Güneş Motel*'de yapıldığından hadise bu isimle anılır olmuştur. Bkz. Cüneyt Arcayürek, **Cüneyt Arcayürek Açıklıyor – 7: Demokrasinin Sonbaharı (1977-1978)**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1985

[269] Darbecilerin kendine dayanak gösterdiği bu madde *(04.01.1961 tarih ve 211 sayılı TSK İç Hizmet Kanunu'nun 35. maddesi)* 2013 yılında değiştirilmiştir. *13.7.2013 tarih ve 6196 sayılı Kanun* ile maddenin ilk halindeki *"Silahlı kuvvetlerin vazifesi; Türk yurdunu ve anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumaktır"* ifadesi kaldırılmıştır. Madde metninin yeni halin şu şekilde düzenlemiştir: *"Silahlı kuvvetlerin vazifesi; yurtdışından gelecek tehdit ve*

göstererek, *"emir ve komuta zinciri içinde ülke yönetimine bütünüyle el koymuş"*[270] ve böylece çok partili demokratik düzene üçüncü kez doğrudan müdahale etmiştir. Genelkurmay Başkanı'nın başkanlığında Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı'ndan oluşan Milli Güvenlik Konseyi, parlamentoyu feshetmiş ve yasama yetkilerini geçici olarak üstlenmiştir.[271] Konsey kullandığı bu yetki ile bir kanun[272] çıkararak, temel görevi yeni bir anayasa ile birlikte yeni siyasi partiler ve seçim kanunları yapmak olan bir Kurucu Meclis[273] kurmuştur. Bu Kurucu Meclis'in hazırladığı yeni Anayasa, 7 Kasım 1982 günü halkoyuna sunuldu ve yüzde 91,27 oy oranı ile kabul edildi.[274] Bütün siyasi partilerin kapatıldığı, bütün siyasi liderlerin yasaklı olduğu, "Anayasaya hayır" kampanyası düzenlemenin mümkün olmadığı ve sıkıyönetim şartlarının hüküm sürdüğü bir ortamda yapılan halkoylamasında bu derece yüksek kabul oyu çıkması elbette şaşırtıcı değildir. Bu şartlarda hazırlanan Anayasadan sonra yeni siyasi partiler ve seçim yasaları[275] da aynı siyasal iklim içerisinde hazırlanarak yürürlüğe girdi.

Önceki dönemi ve topyekûn sivil siyaset kurumunu "şeytanlaştırma" çabası, darbe yönetiminin ana motivasyonunu oluşturmaktaydı. Atılan adımların çoğu, darbeciler tarafından adeta "bütün kötülüklerin anası" gibi kabul edilen yahut öyle gösterilen 1961 Anayasası ve onun siyaset düzenine tepki mahiyetindeydi. "*Bozulan kamu düzeninin ve zayıflayan devlet otoritesinin yeniden tesisi"*[276] gerekçesiyle yürütmenin elini güçlendirmeye, temel hak ve özgürlükler ile siyaset alanlarını

---

tehlikelere karşı Türk vatanını savunmak, caydırıcılık sağlayacak şekilde askeri gücün muhafazasını ve güçlendirilmesini sağlamak, TBMM kararıyla yurtdışında verilen görevleri yapmak ve uluslararası barışın sağlanmasına yardımcı olmaktır". Böylelikle darbelerin yasal dayanağı (!) ortadan kaldırılmıştır.

[270] *Milli Güvenlik Konseyi 1 Numaralı Bildirisi.* (12.9.1980 tarih ve 17103 sayılı –mükerrer- Resmi Gazete)

[271] 27.10.1980 tarih ve 2324 sayılı *Anayasa Düzeni Hakkında Kanun*. (28.10.1980 tarih ve 17145 sayılı Resmi Gazete)

[272] 29.6.1981 tarih ve 2485 sayılı *Kurucu Meclis Hakkında Kanun* (30.6.1981 tarih ve 17386 sayılı – mükerrer- Resmi Gazete)

[273] Bu seferki Kurucu Meclis de 1961'deki gibi yine iki kanatlı idi. Kanatlardan biri darbeci beş generalden oluşan Milli Güvenlik Konseyi diğeri ise 160 üyeden oluşan Danışma Meclisi idi. Danışma Meclisi'nin tüm üyeleri (120 üyesi her il valisinin gösterdiği adaylar arasından, 40 üyesi de doğrudan doğruya) Milli Güvenlik Konseyi'nce seçilmiştir.

[274] 1982 Anayasa'nın hazırlanış süreci için bkz. A. Şeref Gözübüyük, **a.g.e.,** s.185-189

[275] 22.4.1983 tarih ve 2820 sayılı *Siyasi Partiler Kanunu* ile 10.6.1983 tarih ve 2839 sayılı *Milletvekili Seçimi Kanunu*

[276] Darbenin Lideri Kenan Evren, neredeyse her konuşmasında bu "kalıplaşmış" ifadelere vurgulu bir biçimde yer vermekteydi.

daraltmaya dönük bu temel yaklaşım, gerek Anayasada gerekse siyasi partiler ve seçim yasaları başta olmak üzere hemen her alanda kendini hissettirmiştir.

1982 Anayasası ile 1961 Anayasası'nın çift meclisli sistemi terk edilmiş dolayısıyla da her iki yılda bir yapılan Senato seçimleri tarihe karışmıştır. Bununla birlikte milletvekili seçimlerinin de beş yılda bir yapılması kuralı getirilmiştir. Bu düzenlemenin görünürdeki hedefi yasama faaliyetlerini hızlandırılmak olsa da böyle bir kurgunun temelinde toplumu mümkün olduğunca sandıktan ve genel olarak siyasal etkinliklerden uzak tutmak suretiyle "apolitikleştirme" çabasının yattığını söylemek mümkündür.

Her ne kadar 1982 Anayasası ile milletvekili genel seçimlerinin beş yılda bir yapılması öngörülmüşse de bu dönem içerisinde beş yıl doldurularak yapılan hiçbir seçim yoktur. Dört yılı aşan ve beş yıllık sürenin tamamlanmasına en fazla yaklaşan tek seçim, normal süresinden üç buçuk ay kadar erken yapılmış olan 2007 seçimleridir. Zaten 2007 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile de seçimlerin beş yılda bir yapılması kuralından vazgeçilmiş ve süre yeniden dört yıla indirilmiştir.

Yeni dönemde parlamento üye sayısı da değişmiştir. 1982 Anayasası'nın ilk halinde 400 olarak belirlenen milletvekili sayısı, 1987 seçimlerinden önce 450'ye, 1995 seçimlerinden önce de 550'ye çıkarılmıştır.

Bu dönemde çıkarılan 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nda, seçim sistemi olarak **nispi temsil**, hesaplama yöntemi olarak da **d'Hondt** yöntemi korunmuş ancak radikal bir tercihle ilk kez ülke barajı uygulaması getirilmiştir. Üstelik bu dönemin ilk üç seçiminde (1983, 1987 ve 1991 seçimlerinde) yüzde 10'luk ülke barajı ile birlikte yüzde 50'ye kadar çıkabilen çevre barajı da uygulanmıştır. Bu durumda 1982 Anayasal Döneminde yapılan seçimlerin ilk üçü **çift barajlı d'Hondt**, sonrakileri ise **yüzde 10 ülke barajlı d'Hondt** yöntemine göre yapılmıştır. Seçim sistemindeki bu tercih de, geçmiş döneme tepki mahiyetindeki adımlardan biridir ve bu yönüyle 1982 Anayasasının ana eğilimine uygun düşmektedir. 1980 askeri darbesini yapanların kafasında darbe öncesi kaotik durumun baş müsebbibi "zayıf" koalisyon ve azınlık hükümetleri olduğundan, yeni

siyasal düzen kurgulanırken "güçlü" tek parti hükümetlerinin kurulmasını kolaylaştıracağı düşünülen bir seçim sistemi tercih edilmiştir. Ancak bu tercihe rağmen 90'lı yıllarda yapılan seçimlerden koalisyon hükümetlerinin çıkmasına engel olunamamıştır.

1982 Anayasası döneminde yapılan seçimlerin ilk ikisi (1983 ve 1987 seçimleri) ile 2002 yılından sonra yapılan seçimlerden (2002, 2007, 2011 ve 2015-Kasım seçimlerinden) tek parti hükümetleri çıkmış, buna karşılık bu iki dönem arasında yapılan üst üste üç seçimden de (1991, 1995 ve 1999) koalisyon hükümetleri çıkmıştır. En az bunun kadar dikkat çekici bir husus da; 1987'den 2002 yılına kadar, bu iki seçim de dâhil olmak üzere üst üste yapılan beş seçimde, hep farklı partiler birinci parti olmuş, bir önceki seçime göre birinci partiler hep değişmiştir. Hâlbuki bu dönemde seçim mevzuatında birtakım değişiklikler yapılmış olsa da seçim sisteminin temel karakteri hiç değişmemiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin siyasal hayatında 90'lı yılların tamamında süren ve büyük ölçüde siyasi yelpazenin sağ ve sol kanatlarının kendi içindeki parçalanmışlığından kaynaklanan bu "oynak" / "dalgalı" / "istikrarsız" dönemi, seçim sistemi üzerinden izah etmek mümkün değildir. Bu da göstermektedir ki; seçim sistemleri bir ülkenin siyasal düzenine şekil veren temel değişkenlerden sadece biridir. Evet çok önemli bir değişkendir ama toplumdaki başka sosyo-politik ve ekonomik tabanlı gerçekliklerle birlikte ele alınmadığı müddetçe isabetli analizler için yeterli olmayacaktır.

3.3.2.2.2.1. 1983 Seçimleri

12 Eylül 1980'de askeri müdahale ile ara verilen "demokratik hayata", üç yıl sonra geri dönülmüştür. Ne var ki bu dönüş "denetimli" bir biçimde gerçekleşmiştir. Zira siyasi partilerin kurulmasına yeniden izin verilmesinden sonra 1983'te yapılacak seçimlere katılacak olanlar hem parti hem de aday düzeyinde Milli Güvenlik Konseyi'nin sıkı denetimine tabi tutulmuştu. Az sayıda partinin seçime katılmasını isteyen Konsey bunu iki yolla yapmıştır. Konsey; ya Büyük Türkiye Partisi (BTP)[277]

[277] 1980 öncesi partilerinden AP çizgisinde ve Süleyman Demirel'e yakınlığı ile bilinen Hüsamettin Cindoruk, Mehmet Gölhan ve Orhan Keçeli gibi isimler tarafından 20 Mayıs 1983 tarihinde kurulan ***Büyük Türkiye Partisi***'nin genel başkanlığını Emekli General Ali Fethi Esener üstlenmişti. MGK, 26 Temmuz 1983'te 79 no'lu kararıyla BTP'yi kapattı. **Bkz**. M. Serhan Yücel, **a.g.e.**, s.68

örneğinde olduğu gibi doğrudan doğruya partiyi kapatmış ya da Doğru Yol Partisi (DYP)[278], Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP)[279] ve Refah Partisi (RP)[280] örneğinde olduğu gibi partinin kurucu isimlerinden bir kısmını "veto" ederek kurucu sayısını otuzun altına düşürmek suretiyle seçime katılmalarını engellemiştir.

MGK "veto mekanizmasını" sadece parti kurucuları için değil bunun yanında seçime katılmasına müsaade ettikleri partilerin gösterecekleri adaylar için de çok etkin bir biçimde işletmiştir. Bu yönüyle "vetolu seçim" olarak anılan 1983 seçimleri öncesinde Konsey, parti kurucusu olmak isteyen 416 ismin dışında, milletvekili adayı olmak isteyen 672 ismi de veto etmiştir.[281]

Başta darbe lideri / Cumhurbaşkanı Kenan Evren olmak üzere Konsey'in yaklaşımına göre Türkiye için "iki buçuk parti" yeterliydi. O nedenle de yeni kurulan partilerden Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP)[282], Halkçı Parti (HP)[283] ve Anavatan Partisi (ANAP)[284] dışındaki partilerin seçime katılmalarına müsaade edilmemiştir.

---

[278] BTP'nin kapatılması gündeme gelir gelmez Süleyman Demirel yeni bir parti kurulması için çalışma başlattı. 23 Haziran 1983'te bu kez ***Doğru Yol Partisi (DYP)*** ismiyle kurulan partinin Genel Başkanı Ahmet Nusret Tuna idi. MGK tarafından veto edilen Tuna'nın yerine Yıldırım Avcı genel başkan olmuşsa da parti 1983 seçimlerine katılamamıştır. Bkz. M. Serhan Yücel, a.g.e., s.70

[279] 1980 öncesi partilerinden CHP çizgisinde ve Erdal İnönü'nün genel başkanlığında 6 Haziran1983'te kurulan ***Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP)***, vetolar yüzünden kurucu üye sayısının otuzun altında kalması nedeniyle 1983 seçimlerine katılamamıştır. Bkz. M. Serhan Yücel, a.g.e**.,** s.69

[280] 1980 öncesi partilerinden MSP çizgisinde 19 Temmuz 1983 tarihinde kurulan ***Refah Partisi***'nin Kurucu Genel Başkanı Ali Türkmen'in MGK tarafından veto edilmesi üzerine Ahmet Tekdal genel başkanlığa getirilmiştir. Bu parti de vetolar nedeniyle 1983 seçimlerine katılamamıştır. Bkz. M. Serhan Yücel, a.g.e., s.77

[281] Mehmet Ö. Alkan, **"Osmanlı'dan Günümüze …" a.g.m.,** s.59

[282] Darbe yönetiminin açıktan destek verdiği ***Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP)***, 16 Mayıs 1983'te kurulmuştur. Genel başkanlığını Emekli Orgeneral Turgut Sunalp'in yaptığı partinin kurucuları arasında Ali İhsan Kırımlı, İmren Aykut, Ali Bozer ve İzzettin Doğan gibi isimler bulunuyordu. 1983 seçimlerinden sonra 1984 mahalli seçimlerinde de beklenen neticeleri alamayınca 4 Mayıs 1986 tarihinde parti kendini feshederek Anavatan Partisi'ne katıldı. Bkz. M. Serhan Yücel, a.g.e., s. 54-56

[283] 12 Eylül yönetiminin Başbakanlık Müsteşarı Necdet Calp'in genel başkanlığında 25 Mayıs 1983'te kurulan ***Halkçı Parti***'nin kurucuları arasında Bahriye Üçok ve Mucip Ataklı gibi isimler bulunuyordu. Bu parti 3 Kasım 1985'te SODEP ile birleşerek ***Sosyaldemokrat Halkçı Parti*** **(SHP)** adını aldı. SHP ise; 12 Eylül yönetimince kapatıldıktan sonra 1992'de yeniden açılan ***Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)*** ile 14 Şubat 1995 tarihinde CHP ismi altında birleşmiştir. Bkz. M. Serhan Yücel, a.g.e., s.69 ve 101

[284] ***Anavatan Partisi***; 20 Mayıs 1983 tarihinde Turgut Özal liderliğinde Adnan Kahveci, Bedrettin Dalan, Cavit Kavak, Cemil Çiçek, Hüsnü Doğan, Mustafa Taşar, Vehbi Dinçerler, Erol Aksoy ve Mesut Yılmaz gibi isimler tarafından kurulmuştur.

Onların kafasındaki kurgu doğrultusunda 1983 seçimlerine; siyasi yelpazenin sağında büyük bir parti olarak MDP, solunda büyük bir parti olarak HP ve ortada da "buçuk parti" olarak ANAP katılmıştır.

1983 seçimleriyle birlikte Türk seçim tarihinde 2839 sayılı yasa dönemi de başlamış oldu. Çok sayıda değişiklikle birlikte günümüzde de yürürlükte olan 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu, nispi temsil seçim sistemi ile birlikte barajlı d'Hondt yöntemini benimsemiştir. 1983 seçimlerinde yüzde 10'luk ülke barajına ilave olarak seçim çevresi düzeyinde çevre barajı da uygulanmıştır. Dolayısıyla 1983 seçimlerinde uygulanan seçim sistemi, **çift barajlı d'Hondt yöntemli nispi temsil sistemi** olarak adlandırılmaktadır. Buna göre; ülke genelinde geçerli oyların yüzde 10'unu alamayan siyasi partiler milletvekili çıkaramayacakları gibi, ülke barajını aşsa bile bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların o seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesi ile elde edilen seçim sayısından az oy alan partiler de milletvekili çıkaramayacaklardır.

2839 sayılı Kanun metninde **"tercihli oy"** imkânı da getirilmişti. Ancak aynı kanundaki geçici bir hüküm (Geçici Madde 5) gereğince 1983 seçimlerinde bu yöntem uygulanmamıştır.

6 Kasım 1983 tarihinde yapılan 17. Dönem Milletvekili Genel Seçimi sonuçları şu şekildedir:

Kayıtlı Seçmen Sayısı	*19.767.366*	
Katılım Oranı	*% 92,3*	
Milletvekili Sayısı	*399 (400 – 1)*[285]	
PARTİLER	*OY ORANI (%)*	*MV. SAYISI*
ANAP	*45,1*	*211*
HP	*30,5*	*117*
MDP	*23,3*	*71*
BĞMSZ	*1,1*	*-*

Kaynak: YSK - TÜİK[286] *(ysk.gov.tr / seçim arşivi)*

[285] 1983 milletvekili genel seçiminde ANAP, gösterdiği adayın MGK tarafından veto edilmesi sonrası eksikliği vaktinde tamamlayamadığından dolayı, Bingöl'de 3 milletvekili yerine 2 milletvekili çıkartmıştır. Bu nedenle Meclis'e 400 milletvekili yerine 399 milletvekili seçilmiştir. (Bkz. ysk.gov.tr)

Seçim sonuçları, "vetolar marifetiyle" yeni siyaseti "dizayn" etmeye çalışan darbeciler bakımından tam anlamıyla hayal kırıklığı olmuştur. Onların "buçuk parti" olarak rol biçtiği Anavatan Partisi (ANAP), birinci parti olup mecliste tek başına hükümet kuracak çoğunluğu elde ederken, destek verdikleri Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) beklentilerin çok altında kalmıştır.

1983 seçimleriyle birlikte seçimlere katılım oranı dikkat çekici şekilde yükselmiştir. Bunda 2839 sayılı yasanın (m.63) oy kullanmayanlara para cezası[287] getirmiş olmasının etkisi göz ardı edilemez. Bir sonraki seçimler (1987 seçimleri), yüzde 93,3 katılım oranı ile Türk seçim tarihinin en yüksek katılım oranına sahip seçimleridir.

3.3.2.2.2.2. 1987 Seçimleri

Askeri yönetimden sonra yeniden demokratik hayata geçiş sonrası 1983'te yapılan ilk genel seçimler, yoğun veto uygulamaları ile eski siyasilere getirilen yasakların gölgesinde yapılmıştı. 6 Eylül 1987 tarihinde yapılan bir referandumla, eski siyasi liderler başta olmak üzere 1980 öncesinin önemli siyasilerinin siyaset yapma yasağı "kıl payı" farkla kaldırıldı.[288] Böylelikle "normalleşme" yönünde önemli bir merhale daha geçilmiş oldu. Referandum sonuçlarının açıklanması ile birlikte dönemin Başbakanı Turgut Özal, yasağı kalkan liderlerin başına geçeceği diğer siyasi partilerin güçlenmesine imkan vermeden seçime gitmek istedi ve iki buçuk ay gibi kısa bir süre içerisinde, 29 Kasım 1987 tarihinde, normal vaktinden bir yıl önce erken seçime gidildi.

1987 seçimlerinden önce seçim mevzuatımda bir dizi değişiklik yapıldı. Her ne kadar 1983'te benimsenen "*çift barajlı d'Hondt yöntemi"* korunmuşsa da, getirilen

---

[286] Yüksek Seçim Kurulu web sayfasında (seçim arşivi bölümünde), 1983-2007 yılları arasındaki milletvekili genel seçimlerine ait sonuçların Türkiye İstatistik Kurumu verileri esas alınarak verildiğine dair bir not koymuştur. http://www.ysk.gov.tr (Erişim tarihi: Ekim 2016)

[287] Oy kullanmayanlar için getirilen para cezası uygulamasının, seçimlerin serbestliği ilkesi ile çeliştiği söylenebilir. Ceza söz konusu değilken oy verme bir "hak" iken bu uygulamayla niteliği değişerek "hak ve görev" haline dönüşmektedir. **Bkz**. Hasan Buran, **a.g.e.,** s. 120

[288] Referandum sonuçları; *yüzde 50,16* EVET, *yüzde 49,84* HAYIR (Yüksek Seçim Kurulu Bildirisi, 12.9.1987 tarih ve 19572 sayılı Resmi Gazete)

değişikliklerden bazıları temsil adaletini bozacak ve seçim sonuçlarını doğrudan etkileyecek nitelikte önemli değişikliklerdi.

Bunların en önemlisi bu seçimlerde ve bir sonraki genel seçimlerde (1991) uygulanan **"kontenjan adaylığı"** düzenlemesidir. Seçim kanununda yapılan üst üste değişikliklerle[289]; 6 ve daha fazla milletvekili çıkaracak illerin 4, 5 ve 6 milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde siyasi partilerin birer kontenjan adayı göstermesi ve o seçim çevresinde en fazla oyu alan partinin kontenjan adayının çevre barajını geçip geçmediğine bakılmaksızın milletvekili seçileceği hükmü getirilmiştir. Bu düzenleme birinci parti konumundaki partiye büyük avantaj sağlamasının yanında, çevre barajını yükseltici etkisiyle de temsil adaletini bozmuştur. Zira aynı değişiklik kanunuyla (3270/m.33) kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde, çevre barajını bulmak için seçim çevresindeki geçerli oyların o bölgeden çıkacak milletvekili sayısına değil kontenjan adayı düşülerek bir eksiğine bölünmesi kuralı getirilmiştir. Bu da zaten oldukça yüksek olan çevre barajının fiilen biraz daha yükselmesi sonucunu doğurmuştur.

Aynı dönemde yapılan değişikliklerden biri de seçim çevrelerinin büyüklüğü ile ilgili olmuştur. Bir seçim çevresinden çıkacak en fazla milletvekili sayısı 7'den 6'ya indirilerek (3377/m.7) seçim çevreleri daraltılmıştır.

Kontenjan adaylığı, çevre barajının fiilen yükselmesi ve seçim çevrelerinin daraltılması değişiklikleri birlikte düşünüldüğünde, seçim mevzuatında 1986 ve 1987'de yapılan değişikliklerin temsil adaletini alabildiğince bozan yönde değişiklikler olduğu görülecektir.

Bu arada yapılan bir Anayasa değişikliği[290] ile milletvekili sayısı 400'den 450'ye yükseltilmiş, seçim öncesi çıkarılan bir başka kanunla[291] da 2839 sayılı

---

[289] 28.3.1986 tarih ve 3270 sayılı Kanunla (m.10) getirilen ilk düzenlemede; siyasi partilerin *"... 6 ve daha fazla milletvekili çıkaracak illerin 5, 6 ve 7 milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde"* birer kontenjan adayı göstermeleri öngörülürken, bir sene sonra 23.5.1987 tarih ve 3377 sayılı Kanunla, seçim çevreleri 6 milletvekili ile sınırlandırıldığından (m.7), partilerin "*... 4, 5 ve 6 milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde"* birer kontenjan adayı göstermeleri (m.13) öngörülmüştür.

[290] 17.5.1987 tarih ve 3361 sayılı Anayasa Değişiklik Kanunu

[291] 10.9.1987 tarih ve 3403 sayılı Kanun (m. 9)

Kanun metninde yer alan **"tercihli oy"** yönteminin 1987 seçimlerinde uygulanmayacağı hükmü getirilmiştir.

Böylelikle yapılan değişikliklerden sonra 1987 seçimlerinde uygulanan seçim sistemini; *"çift barajlı d'Hondt yöntemi + kontenjan milletvekilliği uygulamasını esas alan daraltılmış bölgeli nispi temsil sistemi"* olarak tarif etmek gerekecektir.

29 Kasım 1987 tarihinde yapılan 18. Dönem Milletvekili Genel Seçimi sonuçları şu şekildedir:

Kayıtlı Seçmen Sayısı	*26.376.926*	
Katılım Oranı	*% 93,3*	
Milletvekili Sayısı	*450*	
PARTİLER	*OY ORANI (%)*	*MV. SAYISI*
ANAP	*36,3*	*292*
SHP	*24,8*	*99*
DYP	*19,1*	*59*

Kaynak: ***YSK - TÜİK*** *(ysk.gov.tr / seçim arşivi)*

Seçim tarihimizin en yüksek katılımlı seçimi[292] olan 1987 seçimlerine yüzde 10 ülke barajını geçip parlamentoda temsi hakkı elde eden bu üç partinin dışında dört parti daha katılmıştır. Demokratik Sol Parti (DSP)[293] yüzde 8.5, Refah Partisi (RP) yüzde 7.2, Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP)[294] yüzde 2.9 ve Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP)[295] yüzde 0,8 oranında oy alarak parlamento dışı kalmışlardır.

---

[292] Çok partili dönemde yapılan milletvekili genel seçimlerinde en yüksek katılım yüzde 93,3 ile bu seçimlerde gerçekleşmiş iken en düşük katlım ise yüzde 64,3 ile 1969 seçimlerinde görülmüştür. Milletvekili genel seçimlerine katılım oranlarını bir tablo halinde görmek için **bkz**. Erol Tuncer, **a.g.e.,** s.204

[293] ***Demokratik Sol Parti (DSP)*** 14 Kasım 1985 tarihinde, CHP'nin eski lideri Bülent Ecevit siyasi yasaklı olduğu için eşi Rahşan Ecevit başkanlığında kuruldu. 6 Eylül 1987'de yapılan referandumla yasakların kalkmasından hemen sonra Bülent Ecevit genel başkan oldu.

[294] 1980 öncesi partilerden MHP'nin lideri Alparslan Türkeş'in cezaevinde iken verdiği talimat üzerine 7 Temmuz 1983'te kurulan Muhafazakar Parti, 30 Kasım 1985 tarihinde ***Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP)*** adını aldı. Siyasi yasakların kalkmasından sonra diğer eski liderler gibi Alparslan Türkeş de aktif siyasete döndü ve 4 Ekim 1987'de MÇP'nin genel başkanı oldu. 24 Aralık 1993 tarihinde yapılan kongreyle de bu parti, 1980 öncesindeki isme döndü ve ***Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)*** adını aldı. Bkz. M. Serhan Yücel, a.g.e., s.85

[295] ***Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP),*** 1980 öncesi "Yeniden Milli Mücadeleciler" olarak adlandırılan grup tarafından 21 Mart 1884 tarihinde Aykut Edibali başkanlığında kuruldu. Bkz. M. Serhan Yücel, a.g.e., s. 79

1987 seçimleri, çok partili dönemde yapılan seçimler içerisinde temsil adaletsizliği en yüksek olan seçimlerden biridir. Bu sonucun doğmasında, her ikisi de çok yüksek olan çifte baraj (yüzde 10 ülke barajı + yüzde 50'lere varan çevre barajı) uygulamasının yanında seçim öncesi getirilen kontenjan milletvekilliği ve daraltılmış seçim çevresi düzenlemeleri etkili olmuştur. Bu seçimlerdeki temsil adaletsizliğini göstermesi bakımından, partilerin aldıkları oy oranları ile mecliste elde ettikleri sandalye oranları karşılaştıran *aşkın / eksik temsil* tablosu dikkat çekicidir:

Parti Adı	*Oy Oranı %*	*Meclisteki Sandalye Oranı %*	*Aşkın / Eksik Temsil (+/-)*
ANAP	*36,3*	*64,9*	***+ 28,6***
SHP	*24,8*	*22,0*	***-2,8***
DYP	*19,1*	*13,1*	***-6,0***
DSP	*8,5*	*-*	***-8,5***
RP	*7,2*	*-*	***-7,2***
MÇP	*2,9*	*-*	***-2,9***
IDP	*0,8*	*-*	***-0,8***

Kaynak: Erol Tuncer, ***Osmanlı'dan Günümüze Seçimler****, s.330*

Görüldüğü üzere 1987 seçimlerinde, ANAP lehine +28,6 gibi çok yüksek bir aşkın temsil oranı ortaya çıkmıştır. Bu oran; 1954 seçimlerindeki DP lehine +34,5 puanlık ve 2002 seçimlerindeki Ak Parti lehine +31,7 puanlık aşkın temsil oranlarından sonra, çok partili seçimler döneminde ortaya çıkan en yüksek üçüncü aşkın temsil oranıdır.

3.3.2.2.2.3. 1991 Seçimleri

1991 seçimleri için yapılacak seçim sistemi tarifi, 1987 seçimleri ile aynıdır. 1991 seçimlerinde de tıpkı 1987'de olduğu gibi; *"çift barajlı d'Hondt yöntemi + kontenjan milletvekilliği uygulamasını esas alan daraltılmış bölgeli nispi temsil sistemi"* uygulanmıştır. Ne var ki; hemen her seçimden önce olduğu gibi bu seçimlerden önce de seçim mevzuatına müdahale edilmiş ve sistem değişikliği içermemekle birlikte seçim sonrası oluşacak parlamento ve hükümet yapısına ciddi etkileri olacak değişiklikler yapılmıştır. Ancak o vakte kadar seçimlerden önce seçim

yasalarında yapılan değişikliklerin aksine bu seferki değişiklikler ilk defa temsil adaletsizliğini azaltıcı ve daha demokratik sayılabilecek değişikliklerdir.

Seçimlerden önce çıkarılan değişiklik yasası[296] ile getirilen önemli değişikliklerden biri; uygulanmakta olan çevre barajının en fazla yüzde 25 ile sınırlandırılması olmuştur. Her seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların o çevreden çıkarılacak milletvekili sayısına bölünmesi suretiyle elde edilen çevre barajı, değişiklik öncesi bazı seçim çevrelerinde çok yüksek oranları (iki milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde yüzde 50, üç milletvekili çıkaranlarda yüzde 33,3) bulabilmekteydi. Yeni düzenleme ile iki, üç ve dört milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde çevre barajı yüzde 25 olarak belirlenmiştir. Küçük partilerin lehine olan bu düzenleme sayesinde çevre barajından kaynaklanan temsil adaletsizliği bir miktar azaltılmış oldu.

Aynı yasa ile getirilen bir başka önemli değişiklik de **"tercihli oy"** uygulamasıyla ilgiliydi. Her ne kadar 1983 ve 1987 seçimlerinden önce geçici düzenlemeler getirilerek o seçimlerde uygulanmamışsa da yürürlükteki 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununda tercihli oy yöntemi yer almaktaydı. Kanun metninin ilk halinde bu yöntemin uygulanması seçmen açısından zorluklar içermekteydi. Buna göre oyunu tercihli olarak kullanmak isteyen seçmen, oy pusulasında yer alan iki kat aday arasından o seçim çevresinde çıkacak milletvekili sayıdan az olamamak şartıyla tercih yapabilmekte, bu sayıdan daha az ya da daha çok tercih yapmış ise o tercih geçersiz sayılmaktaydı. Üstelik tercihli oyların hesaba katılabilmesi için, kullanılan tercihli oy sayısının o seçim çevresinde partiye verilmiş tüm geçerli oyların en az yüzde 25'i kadar olması şartı aranmaktaydı. Getirilen yeni düzenleme ile seçmenin tercihli oy kullanmasını zorlaştıran bu sebepler ortadan kaldırılmıştır. Seçmene, kendisine sunulan iki kat aday arasından yalnızca biri için tercih oyu kullanma imkânı getirilmiş ve yüzde 25'lik oran da yüzde 15'e indirilmiştir. Böylelikle gayet demokratik bir yöntem olan tercihli oy uygulaması kolaylıkla ve etkin bir biçimde

---

[296] 24.8.1991 tarih ve 3757 sayılı *2839 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanununda Değişiklik Yapılması ve XIX. Dönem Milletvekili Genel Seçiminde Uygulanacak Hükümler Hakkında Kanun*

uygulanabilmiştir. 1991 seçimleri seçim tarihimizde tercihli oy yönteminin hem en etkin[297] hem de son defa uygulandığı seçim olmuştur. Tercihli oy uygulaması bundan sonraki seçimlerde terk edilmiştir.

1991 seçimlerinde etkin kullanılan sadece "tercihli oy" yöntemi değildir. Bu seçimlerde aynı zamanda siyasi partiler arasında etkin **"seçim ittifakları"** da yapılmıştır. Bu ittifaklar sonuç vermiş ve tek başlarına yüzde 10'luk ülke barajını ve seçim çevrelerindeki barajları geçemeyecek olan partiler parlamentoda temsil imkânına kavuşmuşlardır.

20 Ekim 1991 tarihinde yapılan 19. Dönem Milletvekili Genel Seçimi sonuçları:

Kayıtlı Seçmen Sayısı	*29.979.123*	
Katılım Oranı	*% 83,9*	
Milletvekili Sayısı	*450*	
PARTİLER	*OY ORANI (%)*	*MV. SAYISI*
DYP	*27,0*	*178*
ANAP	*24,0*	*115*
SHP	*20,8*	*88*
RP	*16,9*	*62*
DSP	*10,8*	*7*

Kaynak: ***YSK - TÜİK*** *(ysk.gov.tr / seçim arşivi)*

Seçimlere resmi olarak altı parti katıldığı ve seçim barajını beş parti aştığı[298] halde, seçim sonrası oluşan parlamentoda sekiz parti temsil edilebilmiştir. Bu durum, biri siyasi yelpazenin sağında diğeri de solunda olmak üzere yapılan iki ittifak sayesinde mümkün olabilmiştir. Siyasi yelpazenin sağında yer alan partilerden Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ve Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP) kendi

[297] 1961, 1973, 1977 ve 1991 seçimlerinde uygulanan tercihli oy yöntemi, uygulandığı bu dört seçimin tamamında değil sadece iki seçimde, 1973 ve 1991 seçimlerinde sonuç vermiştir. Bu iki seçimden birinde de (1973 seçimlerinde) tercih oyuyla seçilen milletvekili sayısı oldukça düşüktür. 1973'te sadece 4 milletvekili tercihli oy yöntemi sayesinde seçilmiştir. Tercihli oy yönteminin en etkin sonuç verdiği 1991 seçimlerinde ise; 35 ildeki 42 seçim çevresinden 54 aday, seçilecek sırada olmadıkları halde, aldıkları tercih oyları sayesinde listedeki sıraları değişmek suretiyle milletvekili seçilmiştir. **Bkz**. Erol Tuncer, **a.g.e.,** s.115

[298] Seçime katılan altıncı parti ***Sosyalist Parti (SP)*** idi. Doğu Perinçek'in genel başkanlığını yaptığı SP, yüzde 0.4 oy almış ve baraja takılmıştı.

isimleriyle değil Refah Partisi'nin (RP) ismi ve çatısı altında, Kürt siyasi hareketinin partisi olan Halkın Emek Partisi (HEP)[299] ise yelpazenin solundaki Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin (SHP) tüzel kişiliği altında seçime katılmıştır. Seçimlerin sonucunda; RP listelerinden seçime giren MÇP 19 ve IDP 3 milletvekiliyle, SHP listelerinden seçime giren HEP ise 20 milletvekiliyle parlamentoda temsil imkânı yakalamışlardır.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere; 1991 seçimlerinde hiçbir parti parlamentoda tek başına hükümet kurmaya yetecek sayıda milletvekili (226) çıkaramamıştır. Seçimlerden sonra, DYP ile SHP koalisyon hükümeti kurmuş, sekiz yıldır tek başına iktidarda bulunan ANAP ise muhalefete düşmüştür.

Böylelikle Türkiye; 1961-65 ve 1974-79 dönemlerinden sonra üçüncü kez koalisyonlar dönemine girmiştir.[300] 1991 seçimleriyle başlayan bu *"üçüncü koalisyonlar dönemi"* 2002 yılına kadar devam edecektir.

3.3.2.2.2.4. 1995 Seçimleri

Her seçimden önce seçim kanunlarında köklü değişiklikler yapma geleneğine uygun biçimde yapılan değişikliklerin sonuncusu 1995 seçimleri öncesi yapılmıştır. Bu seçimlerle birlikte söz konusu "gelenek"[301] terk edilmiş ve bu seçimlerden önce gerçekleşen değişikliklerle şekillenen seçim kuralları pek dikkate değer bir değişikliğe uğramadan sonraki seçimlerde de uygulanmıştır.

---

[299] 1990'lı yılların başında Kürt siyasi hareketinin partileşmeye başlamasıyla kurulan ilk siyasi parti olan ***Halkın Emek Partisi (HEP)***, Fehmi Işıklar'ın genel başkanlığında Ahmet Türk, Abdullah Baştürk, Cüneyt Canver ve Arif Sağ'ın da aralarında bulunduğu SHP'den ayrılan milletvekilleri tarafından 7 Haziran 1990'da kuruldu. 14 Temmuz 1993'te Anayasa Mahkemesi tarafından "*Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı amaçladığı ve Yasa'ya aykırı siyasi faaliyetlerin mihrakı olduğu*" gerekçesiyle kapatıldı *(14.7.1993 tarih ve E:1992/1 K:1993/1 sayılı karar)*. Daha sonra birbiri ardına Anayasa Mahkemesi'nce kapatıldıkça yahut kapatılma ihtimali ortaya çıktıkça her defasında yeni bir parti kurmak suretiyle aynı çizginin partileri siyasal hayatta varlıklarını sürdürmüştür. Bu bağlamda birbirinin ardılı olmak üzere; 1993'te Demokrasi Partisi **(DEP)**, 1994'te Halkın Demokrasi Partisi **(HADEP)**, 1997'de Demokratik Halk Partisi **(DEHAP)**, 2005'te Demokratik Toplum Partisi **(DTP),** 2008'de Barış ve Demokrasi Partisi **(BDP)** ve 2013'te Halkların Demokrasi Partisi **(HDP)** kurulmuştur.

[300] Geniş bilgi için **bkz.** Muzaffer Ayhan Kara, **a.g.e**., s.222 ve sonrası

[301] Seçim mevzuatında seçimlerden hemen önce değişiklik yapma "geleneği" bu seçimlerden sonraki 1999 seçimlerinde de kendini göstermişse de, yapılan değişiklikler seçim sonuçlarını etkileyecek düzeyde olmamıştır. Üstelik 2001 yılında yapılan değişiklikle Anayasa'ya "*"Seçim kanunlarında yapılan değişiklikler, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmaz."* (m.67) hükmü eklendiğinden, o tarihten itibaren seçimlerden önce seçim mevzuatında değişiklik yapılmasının önüne anayasal engel bulunmaktadır.

1995 seçimlerine giderken seçim mevzuatına yeni bir şekil veren önemli değişikliklerin bir kısmı parlamentonun iradesi ile gerçekleşmişse de bazı radikal değişiklikler parlamento iradesinin hilafına Anayasa Mahkemesi kararları ile hayata geçmiştir.

1995 yılında seçim mevzuatındaki değişiklikler, Anayasa değişiklikleri ile başlamıştır. O yıl Anayasa'da kapsamlı bir değişiklik yapılmıştır.[302] 12 Eylül 1980 askeri darbesini meşrulaştıran ifadelerin Anayasa'nın Başlangıç bölümünden çıkarıldığı bu değişiklik paketinin içinde seçim hukukuna dair de önemli değişiklikler yer almıştır. Bu kapsamda; milletvekili sayısı 450'den 550'ye çıkarılmış, seçmen sayısı 18'e indirilmiş ve yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarının oy kullanmalarının önü açılmıştır. Ayrıca aynı değişiklik kanunu ile Anayasa'nın 67. Maddesine bir fıkra eklenmek suretiyle, *"Seçim kanunları temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir"* hükmü getirilmiş ve böylelikle ilk defa seçim kanunlarının dayanması gereken esasların anayasal çerçevesi çizilmiş oldu. Nitekim aşağıda ifade edileceği üzere, Anayasa Mahkemesi bu hükme dayanarak seçim çevresi barajı uygulamasını iptal etmiştir. Daha önce anayasalarda bu hususta bir düzenleme bulunmamakta ve hangi seçim sistemi ile hangi ilkelerin benimseneceği tamamen kanunların alanına bırakılmaktaydı.

Anayasa değişikliğini takiben, yeni düzenlemelerle uyum sağlamak amacıyla seçim kanunlarında da değişikliğe gidilmiştir.[303] Ancak yapılan değişiklikler Anayasa değişikliklerine uyumla sınırlı kalmamış, seçim mevzuatında başkaca köklü değişiklikler de yapılmıştır.

Bu bağlamda öncelikle, 1987 ve 1991 seçimlerinde uygulanan "kontenjan adaylığı" ile 1991 seçimlerinde uygulanan "tercihli oy" usulleri kaldırılmıştır.

Yapılan önemli değişikliklerden biri de seçim çevrelerini genişletmek olmuştur. Daha önce en büyük seçim çevresi 6 milletvekili çıkarabilirken, yeni

---

[302] 23.7.1995 tarih ve 4121 sayılı *Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Başlangıç Metni ve Bazı Maddelerin Değiştirilmesine Dair Kanun.*

[303] 27.10.1995 tarih ve 4125 sayılı *Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile Siyasî Partiler Kanunu ve Milletvekili Seçimi Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun*

düzenleme ile (4125/m.9) bu sayı 18'e çıkarılarak, milletvekili sayısı 18'e kadar olan iller bir seçim çevresi, 19'dan 35'e kadar olan iller iki, 36 ve daha fazla olan iller ise üç seçim çevresine bölünmüştür. Bu durumda üç seçim çevreli İstanbul ile ikişer çevreli Ankara ve İzmir dışındaki illerin tamamı birer seçim çevresi haline getirilmiştir.

Ayrıca **"Türkiye Milletvekilliği"** diye adlandırılabilecek yeni bir uygulama getirilmek istenmiştir. Buna göre (4125/m.8); 550 milletvekilinin 100'ü ülke seçim çevresi milletvekili olarak seçilecek, bunlar yüzde 10 ülke barajını geçmiş olan partiler arasında aldıkları oy oranlarına göre dağıtılacaktı. Fakat bu düzenleme Anayasa Mahkemesi kararı[304] ile iptal edilmiştir. Böylelikle Anayasa değişikliği sonrası sayıları 450'den 550'ye çıkmış olan milletvekillerinin tamamı eskiden olduğu gibi illeri esas alan seçim bölgelerinden seçilecektir.

Anayasa Mahkemesi aynı kararıyla, seçim sistemine rengini veren temel düzenlemelerden birini daha Anayasaya aykırı bulmuş ve 1983 seçimlerinden itibaren uygulanmakta olan "seçim çevresi barajı" düzenlemesini "temsilde adalet" ilkesiyle bağdaşmadığı gerekçesiyle iptal etmiştir. Mahkeme bu ilkesel tutumunu, aynı yıl gerçekleştirilen değişiklikle Anayasa metnine dahil edilmiş olan *"Seçim kanunları temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir"* hükmine dayandırmıştır.[305] Bu iptal kararıyla 1982 Anayasası döneminde, parlamentodaki parti sayısını azaltmak ve tek parti hükümetlerinin kurulmasını kolaylaştırmak amacıyla getirilen "çifte baraj" uygulaması son bulmuş, sadece ülke genelinde yüzde 10'luk tek bir barajın uygulandığı seçimler dönemi başlamıştır.

---

[304] Anayasa Mahkemesi'nin 18.11.1995 tarih ve E:1995/54, K:1995/59 sayılı kararı. (21.11.1995 tarih ve 22470 (mükerrer) sayılı Resmi Gazete)

[305] Anayasa Mahkemesi'nin gerekçeli kararında; *"... (67.) Maddenin değişik altıncı fıkrası, seçim yasalarının "temsilde adalet" ve "yönetimde istikrar" ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenleneceğini öngörmektedir. Amaç, seçmen istencinin yasama organına olabildiğince uygun yansımasıdır. (...) Anayasa'nın amaçladığı "yönetimde istikrar ilkesi" için milletvekili seçimlerinde bir ülke barajı öngörülmüşken, ayrıca her seçim çevresi için yeni bir barajın getirilmesi "temsilde adalet" ilkesiyle bağdaşmaz. Kaldıki uygulanmakta olan nisbî temsil sisteminin bir türü olan D'Hondt sistemi de kendi içinde bir baraj taşımaktadır."* ifadelerine yer verilmiştir.

Böylelikle seçim sistemi, gerek yapılan yasal düzenlemeler gerekse de Anayasa Mahkemesi kararlarıyla yeniden şekillenmiş oldu. 1995 seçimleri öncesi gerçekleşen bu değişikliklerle şekillenen *"yüzde 10 ülke barajlı d'Hondt yöntemini esas alan geniş bölgeli nispi temsil sistemi"* 1999, 2002, 2007, 2011 ve 2015 yıllarında yapılan seçimlerde de uygulanmıştır.

24 Aralık 1995 tarihinde yapılan 20. Dönem Milletvekili Genel Seçimi sonuçları şu şekildedir:

Kayıtlı Seçmen Sayısı	*34.155.981*	
Katılım Oranı	*% 85,2*	
Milletvekili Sayısı	*550*	
PARTİLER	*OY ORANI (%)*	*MV. SAYISI*
RP	*21,4*	*158*
ANAP	*19,6*	*132*
DYP	*19,2*	*135*
DSP	*14,6*	*76*
CHP	*10,7*	*49*

Kaynak: ***YSK - TÜİK*** *(ysk.gov.tr / seçim arşivi)*

1995 seçimlerine on iki siyasi parti katılmış, bunlardan beşi yüzde 10 ülke barajını geçerek parlamentoda temsil hakkı kazanabilmiştir. Baraja takılan partiler arasında yüzde 8,2 oy alan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ile yüzde 4,2 oy alan Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) dikkat çekmiştir. Barajı geçemeyen diğer partiler yüzde 1'den daha az oy almışlardır. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ise yüzde 10,7 oy ile barajı kıl payı geçebilmiştir. Yüzde 10'luk yüksek seçim barajı bu seçimde de partileri ittifak yapmaya itmiştir. Anavatan Partisi (ANAP) listelerinden seçime giren Büyük Birlik Partisi (BBP)[306] bu yolla 7 milletvekilliği kazanabilmiştir.

Tablodan da görüleceği üzere hiçbir parti tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğu yakalayamamıştır. Bir önceki seçimde (1991) toplam yüzde 51 oy almış olan (yüzde 27 DYP + yüzde 24 ANAP) merkez sağ partilerin oylarında büyük düşüş yaşanmıştır. Bu iki parti (yüzde 19,6 ANAP + yüzde 19,2 DYP) bu seçimde toplam yüzde 38,8 oy alabilmiştir. Buna karşılık muhafazakâr sağ parti RP, oylarını dikkate

[306] ***Büyük Birlik Partisi (BBP);*** 1991 seçimlerinde RP çatısı alında yapılan seçim ittifakı ile MÇP (MHP) listelerinden parlamentoya giren Eski Ülkü Ocakları Genel Başkanı Muhsin Yazıcıoğlu'nun liderliğinde beş milletvekili ve Ülkü Ocakları'nın bazı eski yöneticileri tarafından 29 Ocak 1993 tarihinde kurulmuştur. Bkz. M. Serhan Yücel, a.g.e., s.114

değer biçimde arttırmış ve bu siyasi çizgi açısından bir ilk yaşanarak birinci parti olmayı başarmıştır.

Seçimlerden sonra önce, Anavatan Partisi ile Doğru Yol Partisi arasında kamuoyu ve medya tarafından ANAYOL Hükümeti diye adlandırılan koalisyon hükümeti kuruldu. Üç buçuk ay gibi kısa bir süre (6 Mart 1996-28 Haziran 1996) devam edebilen bu hükümetten sonra, bu defa REFAHYOL Hükümeti diye adlandırılan Refah Partisi ile Doğru Yol Partisi arasında bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bir yıl (28 Haziran 1996-30 Haziran 1997) süren bu hükümetin, 28 Şubat 1997'de yapılan MGK toplantısı ile başlayan ve "post-modern askeri darbe" olarak anılan siyasi kriz neticesinde düşmesinden sonra ise bu seçim döneminin üçüncü koalisyon hükümeti ANASOL-D kurulmuştur. Anavatan Partisi, Demokratik Sol Parti ve Demokrat Türkiye Partisi[307] tarafından kurulan bu hükümet, üç partili bir azınlık hükümetiydi. Zira bu üç partinin de milletvekili sayısı yeterli olmadığından hükümet ancak Cumhuriyet Halk Partisi'nin dışarıdan verdiği destek ile kurulabilmiştir. Nitekim bu partinin desteğini çekip gensoru vermesiyle 25 Kasım 1998'de düşen hükümetin yerine yeni bir koalisyon hükümeti kurulamamış ve Demokratik Sol Parti'nin kurduğu azınlık hükümeti ile 1999 seçimlerine gidilmiştir.

3.3.2.2.2.5. 1999 Seçimleri

Bülent Ecevit'in başbakanlığında ülkeyi seçimlere götürmek üzere kurulan DSP azınlık hükümetinin görev süresi içerisinde, yakın dönem Türk siyasal hayatının ve terörle mücadele tarihinin önemli hadiselerinden biri gerçekleşmiş ve terör örgütü PKK'nın lideri Abdullah Öcalan yakalanarak Türkiye'ye getirilmiştir. Mesut Yılmaz başkanlığındaki bir önceki hükümet (ANASOL-D) döneminde başlatılan ısrarlı takip neticesinde, örgütünü yönetmekte olduğu Suriye'den çıkmak zorunda kalan Öcalan'ın, Rusya ve İtalya'dan sonra gittiği Kenya'da 15 Şubat 1999'da yakalanıp Türkiye'ye getirilmesi, kuşkusuz Nisan ayında yapılan seçimlerin "havasını" da etkilemiştir.

---

[307] **Demokrat Türkiye Partisi (DTP);** Refahyol Hükümeti kurulurken güvenoyu vermedikleri için DYP'den ihraç edilen ya da bu partiden istifa eden, İsmet Sezgin, Rıfat Serdaroğlu, Hamdi Üçpınarlar ve Gökberk Ergenekon gibi dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e yakınlığıyla bilinen milletvekilleri tarafından 7 Ocak 1997 tarihinde kurulmuştur. Partinin genel başkanlığını ise o sırada milletvekili olmayan TBMM eski başkanlarından ve Eski DYP Genel Başkanı Hüsamettin Cindoruk üstlenmiştir.

Bu "siyasal" gelişme bir yanda tutulursa, "hukuki ve teknik" bakımdan 1999 seçimleri, 1995 seçimleriyle aynı şartlar altında yapılmıştır. Uygulanan seçim sistemi/yöntemi 1995 seçimleriyle aynıdır. Bu seçimlerde de 2015'e kadar yapılan tüm milletvekili genel seçimlerinde olduğu gibi *"yüzde 10 ülke barajlı ve d'Hondt yöntemli nispi temsil sistemi"* uygulanmıştır.

1999'da milletvekili genel seçimleri ile mahalli idareler genel seçimleri birlikte yapılmıştır. Bu yönü ile 1999 seçimleri, Türk seçim tarihinde ilk (ve bugüne kadar) tek örnektir.

18 Nisan 1999 tarihinde yapılan 21. Dönem Milletvekili Genel Seçimi sonuçları:

Kayıtlı Seçmen Sayısı	*37.495.217*	
Katılım Oranı	*% 87,1*	
Milletvekili Sayısı	*550*	
PARTİLER	*OY ORANI (%)*	*MV. SAYISI*
DSP	*22,2*	*136*
MHP	*18*	*129*
FP	*15,4*	*111*
ANAP	*13,2*	*86*
DYP	*12*	*85*
BĞMSZ	*0,9*	*3*

Kaynak: ***YSK - TÜİK*** *(ysk.gov.tr / seçim arşivi)*

Seçime katılan siyasi parti sayısı bakımından o yıla kadar yapılan seçimlere kıyasla adeta bir patlamanın yaşandığı 1999 seçimlerine yirmi siyasi parti katılmıştır. Bunlardan sadece beşi ülke barajını geçerek parlamentoda temsil imkânını yakalayabilmiştir. Bu beş partiden de sadece biri yüzde 20'nin üzerine çıkabilmiş, dolayısıyla hiçbir parti tek başına hükümet kuracak çoğunluğa erişemediği gibi, oldukça parçalı bir parlamento tablosu ortaya çıkmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) yüzde 8,7 oy alarak baraja takılmış ve Cumhuriyet tarihi boyunca katıldığı seçimlerde ilk defa parlamento dışı kalmıştır. Kürt siyasi hareketinin partisi Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) de bir önceki seçime benzer biçimde yüzde 4,7 oy almış ve yine parlamentoya temsilci sokamamıştır. Ülke barajını aşamayan diğer partilerden Büyük Birlik Partisi (BBP) yüzde 1,5 oranında oy alırken, kalan on iki parti ise yüzde 1 seviyesinin altında oy almıştır.

"Öcalan'ın yakalanmasını sağlayan Başbakan" olarak seçime giren Ecevit'in partisi Demokratik Sol Parti (DSP) seçimden birinci parti olarak çıkarken, seçim öncesi oluşan ve milliyetçi refleksleri öne çıkaran bu siyasi iklimim de etkisiyle Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) büyük bir çıkış yapmış ve yüzde 18'lik oy oranıyla ikinci parti konumuna yükselmiştir. Bir önceki seçimde birinci parti konumunda olan Refah Partisi yerine kurulan Fazilet Partisi (FP)[308] bu sefer üçüncü parti konumuna gerilemiştir. Asıl dikkat çekici gerileme yine merkez sağ partilerde görülmüştür. Toplam oyları 1991 seçimlerinde yüzde 51, 1995 seçimlerinde yüzde 38,8 olan iki merkez sağ partisi ANAP ve DYP'nin oylarındaki hızlı gerileme 1999 seçimlerinde de devam etmiştir. Bu seçimlerde iki partinim toplam oyu 25,2 düzeyine düşmüştür.

Seçimlerden sonra; Demokratik Sol Parti, Milliyetçi Hareket Partisi ve Anavatan Partisi arasında, kamuoyunda ANASOL-M adıyla anılan koalisyon hükümeti kurulmuş ve 2002 seçimlerine bu koalisyon yapısıyla gidilmiştir.

3.3.2.2.2.6. 2002 Seçimleri

1999'da kurulan üçlü koalisyon (ANASOL-M) hükümeti iş başındayken, Türkiye biri Kasım 2000, diğeri de Şubat 2001'de olmak üzere peş peşe iki büyük finansal kriz yaşamıştır. Derin sosyal maliyetlere yol açan bu krizleri aşmak üzere *"Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı"* adıyla uygulamaya konan ekonomik tedbirlerin olumlu neticelerinin alınması beklenmeden, koalisyon ortaklarından MHP Lideri Devlet Bahçeli'nin talebi/ısrarıyla seçimler normal vaktinden bir buçuk sene erkene çekilmiş ve 2002 yılının Kasım ayında seçime gidilmiştir.

Seçimlerden önce seçim mevzuatında bir değişiklik yapılmamıştır. Tam tersine seçim öncesi değişikliklerin önüne anayasal engel getirilmiştir.[309] 1995 ve 1999 seçimlerinde uygulanan ve "*geniş çevreli ve yüzde 10 ülke barajlı d'Hondt yöntemi"*

---

[308] ***Fazilet Partisi (FP);*** 28 Şubat sürecinde Refah Partisi'nin kapatılması ihtimali yükselince 17 Aralık 1997 tarihinde İsmail Alptekin başkanlığında kuruldu. Nitekim 16 Ocak 1998 tarihinde Anayasa Mahkemesi kararıyla (E:1997/1, K:1998/1) Refah Partisi kapatılınca Refah Partisi milletvekilleri Fazilet Partisi'ne katıldı. Aynı kararla, Refah Partisi'nin Genel Başkanı Necmettin Erbakan'a beş yıl süreyle siyaset yasağı getirildiğinden, yeni partinin genel başkanlığına İsmail Alptekin'den sonra 14 Mayıs 1998 tarihinde Recai Kutan getirildi. **Bkz.** M. Serhan Yücel, **a.g.e.,** s. 137

[309] 3.10.2001 tarih ve 4709 sayılı *Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun* (m.24) ile Anayasa'nın 67. maddesine *"Seçim kanunlarında yapılan değişiklikler, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmaz."* hükmü eklenmiştir.

olarak tarif edilebilecek olan nispi temsil sistemi 2002 seçimlerinde de aynen uygulanmıştır. Ne var ki; hiçbir değişiklik yapılmamasına rağmen 1995 ve 1999 seçimlerinde koalisyon hükümetleri üreten bu seçim sisteminden 2002 yılında açık bir parlamento çoğunluğuna dayalı tek parti hükümeti çıkmıştır.

3 Kasım 2002 tarihinde yapılan 22. Dönem Milletvekili Genel Seçimi sonuçları:

Kayıtlı Seçmen Sayısı	*41.407.027*	
Katılım Oranı	*% 79,14*	
Milletvekili Sayısı	*550*	
PARTİLER	*OY ORANI (%)*	*MV. SAYISI*
AK PARTİ	*34,28*	*363*
CHP	*19,39*	*178*
DYP	*9,54*	-
MHP	*8,36*	-
GP	*7,25*	-
DEHAP	*6,22*	-
ANAP	*5,13*	-
SP	*2,49*	-
DSP	*1,22*	-
YTP	*1,15*	-
BBP	*1,02*	-
BĞMSZ	*1,00*	*9*

Kaynak: ***YSK*** *(ysk.gov.tr / seçim arşivi) 09 Kasım 2002 tarih ve 883 sayılı YSK Kararı 10 Kasım 2002 tarih ve 24932 sayılı Resmi Gazete* (NOT: Yüzde 1'in üzerinde oy alan partiler dikkate alınmıştır.)

Seçimlere on sekiz parti katılmış ancak bunlardan sadece ikisi (AK PARTİ ve CHP) yüzde 10'luk ülke barajını geçerek parlamentoda temsil imkânına kavuşabilmiş, böylelikle iki partili bir parlamento yapısı ortaya çıkmıştır. Seçimlerden bir yıl kadar önce kurulmuş olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK PARTİ)[310] tek başına hükümet kurma çoğunluğunu açık ara elde etmiştir. Partinin kurucu genel başkanı Recep Tayyip Erdoğan siyasi yasağı[311] nedeniyle milletvekili

---

[310] **Adalet ve Kalkınma Partisi (AK PARTİ);** 14 Ağustos 2001tarihinde Recep Tayyip Erdoğan önderliğinde Ali Babacan, Binali Yıldırım, Hayati Yazıcı, İsmail Safi ve Yaşar Yakış'ın aralarında bulunduğu 74 kurucu üye ile kuruldu. Aynı tarihte; Abdullah Gül, Abdüllatif Şener ve Bülent Arınç'ın başını çektiği eski Fazilet Partisi'nin "yenilikçi" kanadına mensup 53 milletvekili de AK PARTİ'ye katıldı. Bkz. *http://www.hurriyet.com.tr/adalet-ve-kalkinma-partisi-kuruldu-10017* (Erişim:01.11.2016)

[311] R. Tayyip Erdoğan; İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı iken 6 Aralık 1997'de Siirt'te yaptığı bir konuşmada okuduğu şiir ve kullandığı ifadeler nedeniyle *"halkı sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkça tahrik etmek"* suçunu işlediği gerekçesiyle Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin 21 Nisan 1998 tarihli kararıyla 10 ay hapis cezasına mahkûm edilmiş, cezasının onanmasından sonra da 4 ay 10 gün cezaevinde kalmıştı. O dönem bu mahkûmiyet kararı haberleştirilirken ülkenin en yüksek tirajlı gazetelerinden birinde, Erdoğan'ın ceza aldığı kanun maddesine (Türk Ceza Kanunu, m.312/2) istinaden ***"Muhtar bile olamaz"***

seçilemediği için seçimlerden sonra kurulan ilk AK PARTİ hükümeti Abdullah Gül'ün başkanlığında kurulmuştur.

Yaşanan ekonomik krizin ve seçimleri erkene çekmenin bedelini koalisyon hükümetini oluşturan üç parti (DSP, MHP ve ANAP) ağır biçimde ödemiştir. Koalisyon ortaklarının üçü birden meclis dışında kalmıştır. En dramatik düşüş DSP'nin oylarında görülmüştür. Bir önceki seçimde yüzde 22,2 ile birinci parti olan DSP'nin oy oranı bu seçimde yüzde 1,2 düzeyine inmiştir. Diğer koalisyon ortaklarından MHP yüzde 8,4 oy oranıyla, ANAP ise yüzde 5,1 oy oranıyla parlamento dışında kalmıştır. Parlamento dışı kalan sadece koalisyon ortakları olmamış, seçimlerden önce muhalefette bulunan DYP de yüzde 9,5 oy oranıyla baraja takılmaktan kurtulamamıştır. Seçimlerden kısa bir süre önce siyaset sahnesine çıkan Genç Parti (GP)[312] aldığı yüzde 7,3 oyla kendisi parlamentoya girememiş olsa

---

biçiminde kışkırtıcı /müstehzi bir ibare kullanılmıştı. (***"Tayyip'e şok ceza" - 22.4.1998 tarihli Hürriyet Gazetesi***).Bu ibaredeki *"olamaz"* sözcüğü yerine *"seçilemez"* sözcüğü tercih edilmiş olsaydı, gazetenin yaptığı belki hukuki bilgilendirme/yorum olarak değerlendirilebilirdi. Zira *2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu*'nun 11. maddesi, T.C.K.'nun 312/2 maddesinden mahkûm olanların affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemeyeceklerini öngörmekte, muhtarlık adaylığını düzenleyen seçim kanununda da (*2972 s .Kanun)* bu hükme atıfta bulunulmaktadır. Nitekim Yüksek Seçim Kurulu, 2002 seçimleri öncesinde (20.9.2002 tarihli kararıyla) 2839 sayılı Kanunun bu maddesi ile Anayasa'nın 76. maddesini dayanak göstererek Erdoğan'ın milletvekilliği adaylık başvurusunu reddedip seçilmesini engellemiştir. (Her ne kadar Erdoğan'ın ceza aldığı 312. madde seçimlerden çok önce –06.02.2002 tarih ve 4744 sayılı Kanun ile– değiştirilmiş ve Erdoğan'ın eylemi suç olmaktan çıkmış ise de YSK, Erdoğan'ın mahkûmiyetini aynı zamanda Anayasa'nın 76. Maddesinde sayılan suçlardan *"ideolojik ve anarşik eylemlere katılma"* suçu kapsamında olduğunu değerlendirmiştir. Bu suçlardan mahkum olanlar da Anayasa'nın bu maddesi gereğince affa uğramış olsalar dahi milletvekili seçilemeyecekleri gibi bu kapsamdaki suçlardan dolayı verilmiş mahkûmiyet kararları 5352 sayılı Kanunun geçici 2/2 maddesi gereğince kişilerin adli sicil kaydından silinemezdi. YSK ayrıca, 312. maddede yapılan değişikliğin suçu ortadan kaldırmadığı gerekçesiyle Tayyip Erdoğan'ın adli sicil kaydının silinemeyeceği yönündeki Yargıtay kararına da değinmiş ve Erdoğan'ın milletvekili adaylığını oy çokluğu ile reddetmiştir.) Ancak seçimlerden hemen sonra yaşanan bir gelişme Erdoğan'ın milletvekili seçilmesinin yolunu açmıştır. YSK, Siirt'in bir köyündeki (Pervari - Doğan Köyü) üç sandıkta sandık kurulunun usulünce oluşturulmadığı gerekçesiyle bu ilde yapılan seçimlerin iptaline karar verdi. Bu karardan sonra Tayyip Erdoğan'ın Siirt'ten milletvekili seçilebilmesini temin etmek üzere Anayasa'nın 76. ve 78. maddelerinde değişikliğe gidilmiştir (27.12.2002 tarihli ve 4777 sayılı Kanun). Söz konusu değişiklik, Erdoğan'ın partisi AK PARTİ'nin mecliste tek başına Anayasa değiştirecek çoğunluğu olmadığından muhalefet partisi CHP'nin de desteğiyle gerçekleşmiştir. Böylelikle Erdoğan 9 Mart 2003 tarihinde yenilenen seçimler neticesinde Siirt Milletvekili olarak parlamentoya girmiş ve akabinde de 59. Hükümeti kurarak Başbakan olmuştur. Hakkında *"muhtar bile olamaz"* yorumu yapılmış Tayyip Erdoğan, kesintisiz 11 yıl Başbakanlık yaptıktan sonra, 10 Ağustos 2014 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin 12. Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

312 **Genç Parti (GP);** bünyesinde banka, GSM operatörü ve medya şirketleri bulunduran Uzan Şirketler Grubu'nun patronu Cem Uzan ve arkadaşları tarafından 9 Temmuz 2002 tarihinde

da MHP, DYP ve ANAP'ın seçmen tabanından önemli ölçüde oy devşirerek bu partilerin meclis dışında kalmasında pay sahibi olmuştur. Kürt siyasi hareketinin partisi olan Demokratik Halk Partisi (DEHAP) oylarını yüzde 6,2'ye yükselmesine rağmen bu seçimde de temsil imkânı yakalayamamıştır. Milli Nizam, Milli Selamet ve Refah Partisi çizgisini devam ettiren Fazilet Partisi'nin kapatılmasından sonra, Recep Tayyip Erdoğan ile Abdullah Gül'ün başını çektiği "yenilikçi" kanadın ayrılması neticesinde zayıflayan Milli Görüş Hareketi'nin partisi Saadet Partisi (SP)[313] ise yüzde 2,5 oy oranında kalmıştır.

Hem ürettiği "geçici/dönemsel" temsil eksikliği hem de bu eksiklik üzerine inşa edilmiş "kalıcı/uzun vadeli" yeni siyaset düzeni dikkate alındığında, Türkiye'nin yakın dönem siyaset ve seçim tarihinde önemli bir yeri olan 2002 seçim sonuçları üzerine daha detaylı bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır.

2002 seçimleri; 1991'de başlayan üçüncü koalisyonlar dönemini sona erdirip uzunca bir süre devam edecek olan tek parti hükümeti dönemini başlatan seçim olmuştur. "Yönetimde istikrar" yahut "yönetimde etkinlik" ilkesiyle işaret edilen ihtiyacı fazlasıyla karşılayan bu seçim sonuçları, "temsilde adalet" bakımından son derece sorunlu bir tabloyu ortaya çıkarmıştır. Bu seçimde ülke barajını geçerek parlamentoda temsil hakkı elde edebilen iki partinin oy toplamı yüzde 53,7 düzeyinde kalmıştır. Bu orana bağımsız olarak seçilen adayların aldığı oylar eklendikten sonra dahi yüzde 45'i aşan oranda seçmenin oyu parlamentoda temsil edilememiştir. Bu oran "temsil krizi" olarak adlandırılabilecek kadar yüksektir.

---

kuruldu. Ancak parti kısa bir süre sonra yapılacak 2002 seçimlerine katılabilmek için gerekli yasal şartları *(seçim gününden altı ay evvel yurt genelinde teşkilatlanmış ve genel kurul yapmış olma şartını)* taşımadığından, bu yeterliliğe sahip partilerden Yeniden Doğuş Partisi'ne katılıp bu partinin ismini değiştirmesi yöntemi benimsenmiştir. Bu amaçla YDP'nin 23 Ağustos 2002 tarihinde yapılan kongresinde partinin adı Genç Parti olarak değiştirildi ve Cem Uzan genel başkanlığa getirildi.

[313] Fazilet Partisi'nin 22 Haziran 2001 tarihinde Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmasının ardından bu partiye mensup milletvekilleri, "gelenekçiler" ve "yenilikçiler" olarak ayrılıp iki ayrı kanattan parti kurma çalışmalarına başladılar. **Saadet Partisi (SP)** bu iki kanattan "gelenekçi" olarak adlandırılanlar tarafından 20 Temmuz 2001tarihinde kuruldu. Recai Kutan'ın genel başkanlığında kurulan Saadet Partisi'ne kapatılan Fazilet Partisi'nin milletvekillerinden 48'i katılmıştır. "Yenilikçiler" olarak adlandırılan 53 milletvekili ise Adalet ve Kalkınma Partisi'ne katılmıştır. Bkz. M. Serhan Yücel, a.g.e., s.147

2002 seçim sonuçları, çok yüksek aşkın/eksik temsil oranlarına yol açmıştır. Bu seçimler Türk seçim tarihinde, çok partili hayat boyunca 1954 seçimlerinden (DP lehine +34,5) sonra en yüksek ikinci (AK PARTİ lehine +31,7) aşkın temsil oranının görüldüğü seçimler olmuştur. Mecliste temsil edilme hakkını elde etmiş olan her iki parti açısından aşkın temsil söz konusu iken, ülke barajını aşamadığı için temsil edilemeyen partilerin toplam oyları kadar eksik temsil ortaya çıkmıştır. Seçim sonuçlarına göre aşkın/eksik temsil oranları şu şekildedir:

Parti Adı	*Oy Oranı %*	*Çıkarılan Milletvekili Sayısı*	*Meclisteki Sandalye Oranı %*	*Aşkın /Eksik Temsil (+/-)*
AK PARTİ	*34,3*	*363*	*66*	***+31,7***
CHP	*19,4*	*178*	*32,4*	***+13***
BĞMSZ	*1*	*9*	*1,6*	***+0,6***
DİĞER PARTİLER	*45,3*	*-*	*-*	***-45,3***

Aşkın/eksik temsil oranlarının bu kadar yüksek seviyelerde çıkmış olmasını yalnızca seçim sistemine bağlayarak açıklamak isabetli olmayacaktır. Zira bundan önce 1995 ve 1999 yıllarında ve bundan sonra 2007, 2011 ve 2015 yıllarında yapılan seçimlerde de aynı seçim sistemi uygulanmış olmasına rağmen bu düzeyde bir temsil sorunu ortaya çıkmamıştır. Sandığa giden seçmenin yarıya yakın bir bölümünün parlamentoda temsil karşılığı bulamadığı bu "çarpıcı" sonucun ortaya çıkmasında, yüksek ülke barajının yanı sıra ciddi bir finansal krizin etkilerini yaşamakta olan seçmen tercihlerinin şekillendirdiği genel siyasal atmosfer ile siyasi yelpazedeki dağınıklık da etkili olmuştur. Yüzde 10'luk ülke barajının hemen altında üç siyasi partinin birden kalmış olması gibi sık görülemeyecek bir durumun ortaya çıkması böyle "istisnai bir temsil krizi"ne yol açmıştır.

Her ne kadar tek başına seçim sisteminden kaynaklanmasa ve "istisnai" bir sonuç olsa da, 2002 seçimlerinde karşılaşılan temsil adaletsizliğinin boyutlarını görmek amacıyla, uygulanan seçim sistemini başka seçim sistemleri ile karşılaştırmak faydalı olacaktır. Aşağıdaki tablo[314], "*yüzde 10 ülke barajlı d'Hondt*

[314] Erol Tuncer, Necati Danacı, **Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri,** TESAV Yayınları, Ankara 2003, s.108-109

yöntemi" yerine farklı yöntemler/sistemler uygulanmış olsaydı nasıl bir parlamento yapısının ortaya çıkabileceğini göstermektedir:

Parti Adı	*Oy Oranı %*	*%10 Ülke Barajlı d'Hondt*	*%5 Ülke Barajlı d'Hondt*	*Barajsız d'Hondt*	*Milli Bakiye*	*Listeli Çoğunluk*
AK PARTİ	*34,28*	***363***	*266*	*262*	*185*	*415*
CHP	*19,39*	***178***	*117*	*117*	*100*	*79*
DYP	*9,54*	*-*	*44*	*44*	*54*	*-*
MHP	*8,36*	*-*	*34*	*33*	*48*	*-*
GP	*7,25*	*-*	*28*	*28*	*39*	*-*
DEHAP	*6,22*	*-*	*53*	*53*	*41*	*56*
ANAP	*5,13*	*-*	*8*	*8*	*30*	*-*
SP	*2,49*	*-*	*-*	*4*	*15*	*-*
DSP	*1,22*	*-*	*-*	*-*	*7*	*-*
YTP	*1,15*	*-*	*-*	*-*	*7*	*-*
BBP	*1,02*	*-*	*-*	*1*	*6*	*-*
YP	*0,94*	*-*	*-*	*-*	*6*	*-*
İP	*0,51*	*-*	*-*	*-*	*3*	*-*
BTP	*0,48*	*-*	*-*	*-*	*3*	*-*
ÖDP	*0,34*	*-*	*-*	*-*	*2*	*-*
LDP	*0,28*	*-*	*-*	*-*	*2*	*-*
MP	*0,22*	*-*	*-*	*-*	*1*	*-*
TKP	*0,19*	*-*	*-*	*-*	*1*	*-*

Tablodan görüleceği üzere; 2002 seçimlerinde uygulanan ülke barajı yüzde 10 değil de yüzde 5 olsaydı, parlamentoda temsil edilen siyasi parti sayısı 2'den 7'ye, temsil oranı da yüzde 54 seviyelerinden yüzde 90'ın üzerine çıkabilecekti. Ancak şu hususu ifade etmek gerekecektir ki; yüzde 10'luk ülke barajı uygulaması sürmesine rağmen 2002 seçimlerinden sonra yapılan seçimlerde parlamentoda temsil düzeyi artmıştır.

3.3.2.2.2.7. 2007 Seçimleri

1982 Anayasası, milletvekili genel seçimlerinin beş yılda bir yapılmasını öngörmüş olmasına rağmen bu anayasa döneminde yapılan seçimlerin hiç biri beş yıllık süre tamamlanarak yapılamamıştır. Beş yıllık süreye en fazla yaklaşan seçim

2007 seçimleridir.[315] Ancak bu seçimler de hukuken bir "erken seçim" mahiyetinde olup normal vaktinden üç buçuk ay kadar önce yapılmıştır.

2007'de seçimlerin erkene alınmasına Cumhurbaşkanlığı seçiminde yaşanan kriz sebep olmuştur. Literatüre *"367 krizi"* olarak geçen krizin çıkış noktasını, Eski Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu'nun ileri sürdüğü; Anayasa'nın 102. maddesinde Cumhurbaşkanı seçilmek için aranan sayının/nisabın (ilk iki turda 2/3, üçüncü ve dördüncü turlarda ise salt çoğunluk) sadece "karar yeter sayısı" değil, aynı zamanda "toplantı yeter sayısı" niteliğinde olduğu yönündeki argüman oluşturmuştur.[316] Bu argümana göre, Cumhurbaşkanı seçmek üzere toplanacak TBMM oturumlarının ilk iki turunda 367 milletvekili hazır değilse, TBMM toplanmış sayılamaz, dolayısıyla da seçim yapılamazdı. Bu görüş etrafında şekillenen ve kutuplaşan siyasal tartışma ortamında, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin adayı Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı seçilmesini engellemek isteyen muhalefet partileri, seçimin yapılacağı meclis oturumlarına katılmama kararı aldılar. 27 Nisan 2007 tarihinde yapılan ilk tur seçime AK PARTİ'den 352 milletvekili ile birlikte diğer partilerden birer ikişer olmak üzere toplam 361 milletvekili katıldı. Dolayısıyla 2/3 çoğunluk (367) sağlanamadı. Oylamadan hemen sonra CHP, konuyu Anayasa mahkemesine taşıdı. Anayasa Mahkemesi de oylamanın yapılacağı oturuma 367 milletvekilinin katılması gerektiği yönündeki görüşe katıldı ve ilgili TBMM Kararının "eylemli İçtüzük değişikliği" niteliğinde olduğu gerekçesiyle oylamayı iptal etti.[317] Ayrıca birinci tur oylamanın yapıldığı gece Genelkurmay Başkanlığı'nın internet sitesine, sonradan *"27 Nisan e-muhtırası"* olarak anılacak laiklik vurgulu bir basın açıklaması konmuş, böylelikle Cumhurbaşkanlığı seçim sürecine (daha doğru ifadeyle seçim sürecinin tıkanmasına) Türk Silahlı Kuvvetleri de müdahil olmuştur.

Bu şartlar altında iktidarda bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi "seçim kartını" oynayıp erken seçim kararı almıştır. İktidar partisi ayrıca o sırada 21 milletvekili

---

[315] 3 Kasım 2002 - 22 Temmuz 2007 arası 4 yıl 8 ay 19 günlük görev süresiyle 22. Yasama Dönemi, sadece 1982 Anayasası dönemi bakımından değil çok partili dönemin tamamı bakımından en uzun süreli dönemdir. Bkz. Erol Tuncer, **Seçim 2007: 22 Temmuz 2007 Milletvekili Genel Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme**, TESAV Yayınları, Ankara 2007, s.11

[316] Sabih Kanadoğlu, *"AKP Tek Başına Seçemez"*, Cumhuriyet Gazetesi, 26 Aralık 2006

[317] 01.5.2007 tarih ve E: 2007/45 K: 2007/54 sayılı Anayasa Mahkemesi Kararı

bulunan Anavatan Partisi (ANAP) ile de anlaşarak "radikal" bir adım daha atmış ve parlamentoda seçimi krize dönüşmüş olan Cumhurbaşkanının bundan sonra halk tarafından seçilmesini kural haline getirmek üzere Anayasa değişikliğine gitmiştir.[318] Bu değişiklik 2007 milletvekili seçimlerine yetiş(tirile)memiş,[319] seçimlerden sonra 21 Ekim 2007 tarihinde yapılan referandum ile gerçekleşebilmiştir.

2007 seçimlerinden önce seçim sisteminde bir değişikliğe gidilmemiştir. Seçim sistemi aynı kalmakla beraber seçim mevzuatında dikkate değer iki değişiklik yapılmıştır.

Bunlardan biri, Ekim 2006'da milletvekili seçilme yaşının 30'dan 25'e indirilmesine dair Anayasa değişikliğidir.[320] Bu değişiklik seçimlerin erkene alınmasından ötürü, (Anayasa'nın 67. maddesindeki *"Seçim kanunlarında yapılan değişiklikler, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmaz."* hükmü gereğince) 2007 seçimlerinde uygulanamamıştır.

Diğer değişiklik ise, yine aynı zamanda (Ekim 2006) yapılan bağımsız adayların da siyasi partilerle birlikte birleşik oy pusulasında yer almasına ilişkin kanun değişikliğidir. Esasen bu değişiklik de erkene alınmış olan 2007 seçimlerinde (yine Anayasa'nın 67. maddesi hükmü gereğince) uygulanamazdı. Ancak Meclis bu değişiklikte ısrar etti ve Anayasa'ya geçici bir madde[321] ekleyip 67. maddedeki

---

[318] 31.5.2007 tarih ve 5678 sayılı *"Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun"*.

[319] Esasen Adalet ve Kalkınma Partisi ile Anavatan Partisi'ne mensup milletvekillerinin sayısı, Anayasa değişikliğinin referanduma sunulmadan yürürlüğe girmesine imkân sağlayacak sayıdan (367'den) fazlaydı. Nitekim cumhurbaşkanının halkoyuyla seçilmesinin yanısıra milletvekili genel seçimlerinin de 4 yılda bir yapılmasını öngören bu değişiklik teklifinin tümü, Meclis'te 10 Mayıs 2007 tarihinde 376 oyla kabul edildi. Ancak dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Anayasa değişiklik paketini bir daha görüşülmek üzere Meclis'e iade etti. 31 Mayıs'ta Meclis değişiklik teklifini aynen kabul edince, Cumhurbaşkanı Sezer bu kez Anayasa'nın kendisine verdiği yetkiyi kullanarak değişiklikleri halkoyuna sundu *(16.6.2007 tarihli ve 26554 sayılı Resmî Gazete)*. 21 Ekim 2007 tarihinde yüzde 67,51 katılım oranıyla yapılan halkoylaması sonucunda değişiklikler yüzde 68,95 evet oyuyla kabul edilmiştir *(ysk.gov.tr – seçim arşivi)*.

[320] 13.10.2006 tarih ve 5551 sayılı *"Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun"* ve 19.10.2006 tarih ve 5552 sayılı *"Milletvekili Seçimi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun"*

[321] 10.5.2007 tarih ve 5659 sayılı *"2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına Geçici Madde Eklenmesine Dair Kanun"* ile Anayasa'ya eklenen geçici madde metni şu şekildedir: GEÇİCİ MADDE 17- *Bu Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra yapılacak ilk genel seçimde, Anayasanın*

yasağa istisna getirmek suretiyle 2007 seçimlerinden itibaren bağımsız adayların birleşik oy pusulasında yer almalarını karara bağladı.

22 Temmuz 2007 tarihinde yapılan 23. Dönem Milletvekili Genel Seçimi sonuçları:

Kayıtlı Seçmen Sayısı	*42.799.303*	
Katılım Oranı	*%84,25*	
Milletvekili Sayısı	***549*** [322]	
PARTİLER	*OY ORANI (%)*	*MV. SAYISI*
AK PARTİ	*46,58*	*341*
CHP	*20,88*	*112*
MHP	*14,27*	*70*
BAĞIMSIZLAR	*5,24*	*26*

*Kaynak: **YSK** (ysk.gov.tr / seçim arşivi)*

Tablodan da görüleceği üzere 2007 seçimlerinde üç parti (AK PARTİ, CHP ve MHP) seçim barajını geçerek "doğrudan" parlamentoda temsil hakkını elde etmişlerdir. Ancak bu tabloda gözükmeyen dört parti daha (DTP, ÖDP, BBP ve DSP) "dolaylı" olarak parlamentoya girmişlerdir.[323] "Dolaylı" girişten kasıt; uygulanmakta olan yüzde 10 ülke barajını aşmak için bazı partilerin, kendi parti tüzel kişilikleri ile seçime katılmak yerine bağımsız aday göstermek yahut başka bir partiyle işbirliği/ittifak yapmak suretiyle parlamentoda temsil imkânını yakalamış

---

67 nci maddesinin son fıkrası 10/6/1983 tarihli ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun bağımsız adayların birleşik oy pusulasında yer almasına ilişkin hükümleri bakımından uygulanmaz."

[322] İstanbul (3) numaralı seçim çevresinden MHP 3. sıra milletvekili adayı gösterilen Mehmet Cihat Özönder, 26 Temmuz 2007 tarihinde geçirdiği trafik kazası sonucunda vefat etmişti. YSK, Özönder'in oy verme günü olan 22 Temmuz 2007'den sonra vefat etmiş olması nedeniyle milletvekili seçilmiş sayılmasına ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir üyeliğin boşalmış olduğuna karar verdi. *(27.7.2007 tarih ve 716 no'lu YSK Kararı)*

[323] Önceki seçimlerde ülke genelinde yüzde 10'luk seçim barajını aşacak düzeyde oy potansiyeline ulaşamamış olan Kürt siyasi hareketi, 2007 seçimlerine parti olarak katılmak yerine 43 ilde gösterilen 60 adayı destekleme kararı aldı. Bu adaylardan 22'si milletvekili seçildi ve bu 22 milletvekilinden 21'i Demokratik Toplum Partisi'ne (DTP), biri ise Özgürlük ve dayanışma Partisi'ne (ÖDP) katılmıştır. ÖDP'ye katılan Ufuk Uras, bu partinin eski genel başkanıydı. Bağımsız adaylık yoluyla parlamentoda temsil imkanı bulan diğer parti ise Büyük Birlik Partisi (BBP) idi. BBP Genel Başkanı Muhsin Yazıcıoğlu Sivas'tan bağımsız milletvekili seçildikten sonra yeniden partisine dönüp genel başkan olmuştur. Parlamentoya "dolaylı" giren dördüncü parti Demokratik Sol Parti (DSP) ise bağımsız adaylık yoluyla değil, CHP ile yaptığı seçim işbirliği neticesinde parlamentoya girebilmiştir. CHP listelerinden aday gösterilen DSP'li 13 isim, milletvekili seçildikten sonra tekrar kendi partilerine katılmışlardır. Böylelikle seçime katılmadıkları halde bu dört parti parlamentoda temsil imkânını yakalayabilmiştir. Daha geniş bilgi için **bkz**. Erol Tuncer, **a.g.e.**, s.164-165

olmalarıdır. Tablodaki bağımsız seçilmiş milletvekili sayısı ile oy oranındaki göreceli yüksekliğin altında yatan temel sebep de bu durumdur. Seçilmiş olan 26 bağımsız milletvekilinden sadece 3 isim[324] kendi girişimiyle bu sonucu alabilmiştir.

Seçime katılıp da parlamentoda temsil hakkı elde edemeyen partiler baraj sınırına pek yaklaşamadılar. Bu partilerden en yüksek oyu yüzde 5,42 ile Demokrat Parti (DP)[325] alırken, onu yüzde 3,04 ile Genç Parti (GP), yüzde 2,34 ile de Saadet Partisi (SP) izledi. Diğer partiler yüzde 1 seviyesinin de altında kaldı.

2007 seçimlerinden sonra oluşan TBMM'de temsil düzeyi oldukça yükselmiştir. Parlamento dışında kalan oyların toplam içindeki payı yüzde 13.03'e düşmüştür. Bağımsız seçilen milletvekilleri de hesaba katılınca parlamentoda temsil edilen oyların toplam geçerli oylar içerisindeki payı yüzde 86.97'ye ulaşmıştır. Bu sonuç, seçim sisteminde herhangi bir değişikliğe gidilmemiş olmasına ve yüksek seçim barajının korunmasına rağmen temsil adaleti açısından olumlu bir gelişmeyi ifade etmektedir.[326]

3.3.2.2.2.8. 2011 Seçimleri

1982 Anayasası döneminde yapılan diğer birçok seçim gibi dört yıl aradan sonra yapılmış olmasına rağmen 2011 seçimleri, bu dönemin "normal" zamanında yapılan ve "erken seçim" niteliği taşımayan ilk seçimidir. Zira 2007 yılında yapılan

---

[324] Rize'den Mesut Yılmaz, Tunceli'den Kamer Genç ve Şanlıurfa'dan Seyit Eyyüpoğlu

[325] **Demokrat Parti (DP),** *merkez sağda bütünleşme projesi* çerçevesinde Doğru Yol Partisi'nin aldığı isimdir. Bu projeye göre; merkez sağda 1980 sonrası kurulmuş iki parti -Doğru Yol Partisi (DYP) ile Anavatan Partisi (ANAP)- bu siyaset çizgisinin ilk partisi olan Demokrat Parti'nin ismi altında birleşecekti. Partilerin genel başkanları Mehmet Ağar (DYP) ile Erkan Mumcu (ANAP) arasında 5 Mayıs 2007 tarihinde imzalanarak kamuoyuna duyurulan protokol gereği, Doğru Yol Partisi ismini Demokrat Parti olarak değiştirecek bilahare Anavatan Partisi bu partiye katılacaktı. Bu maksatla DYP, 27 Mayıs 2007 tarihinde topladığı kongre ile ismini Demokrat Parti (DP) olarak değiştirdi. Ancak daha sonra bütünleşme sürecinin diğer aşamaları tamamlanamadı. Seçimlere ortak aday listesi ile gitme girişimi de aday listelerinin YSK'ya verileceği son gün akamete uğradı. ANAP, ortak liste verileceğine dair mutabakat gereği parti olarak seçime katılmama kararını YSK'ya iletmiş ancak mutabakat son anda bozulduğu için seçimlere katılamamış oldu. DYP (yeni ismiyle DP) ise seçimlere kendi aday listesiyle tek başına girdi. 2007 seçimlerinden sonra ortaya çıkan parlamento kompozisyonunu etkileyen siyasal hadiselerden biri, kuşkusuz bu bütünleşme projesinin son anda başarısızlıkla sonuçlanmış olmasıdır. Bu iki parti arasındaki bütünleşme projesi, seçimlerden çok sonra Hüsamettin Cindoruk (DP) ile Salih Uzun'un (ANAP) genel başkanlıkları döneminde, 31 Ekim 2009 tarihinde toplanan ortak bütünleşme kongresi ile tamamlanabilmiştir.

[326] Erol Tuncer, **a.g.e.**, s.74-75

Anayasa değişikliği ile milletvekili genel seçimlerinin beş yılda değil dört yılda bir yapılması kuralı getirilmiştir.[327]

Bu değişiklikten başka seçim mevzuatında; Kürtçe propagandanın -daha doğru bir ifadeyle Türkçe dışında bir dilde yapılan propagandanın- yasak olmaktan çıkarılması da dahil olmak üzere bir takım yeni düzenlemeler[328] yapılmış olmakla birlikte seçim sisteminde bir değişiklik söz konusu olmamış ve bu seçimlere de aynı seçim sistemiyle *(yüzde 10 ülke barajlı ve d'Hondt yöntemli nispi temsil sistemi)* gidilmiştir.

12 Haziran 2011 tarihinde yapılan 24. Dönem Milletvekili Genel Seçimi sonuçları:

Kayıtlı Seçmen Sayısı	*52.806.322*	
Katılım Oranı	*% 83,16*	
Milletvekili Sayısı	*550*	
PARTİLER	*OY ORANI (%)*	*MV. SAYISI*
AK PARTİ	*49,83*	*327*
CHP	*25,98*	*135*
MHP	*13,01*	*53*
BAĞIMSIZLAR	*6,57*	*35*

Kaynak: ***YSK*** *(ysk.gov.tr / seçim arşivi)*

15 siyasi partinin katıldığı bu seçimde, bir önceki seçimde olduğu gibi yine üç siyasi parti (AK PARTİ, CHP ve MHP) seçim barajını aşarak doğrudan, bir siyasi parti de (Barış ve Demokrasi Partisi-BDP) desteklediği bağımsız adaylar üzerinden olmak üzere dört parti parlamentoya girmiştir. Kürt siyasi hareketinin partisi olan BDP seçimlere *"Emek, Demokrasi ve Özgürlük Bloğu"* olarak adlandırdıkları bir

---

[327] 31.5.2007 tarih ve 5678 sayılı kanunla Anayasa'da yapılan ve halkoylamasına sunularak 21.10.2007 tarihindeki halkoylaması neticesinde kabul edilen değişikliğinin gereği olarak 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nda da bu yönde değişiklik yapılmış ve milletvekili genel seçimlerinin dört yılda bir yapılması hükme bağlanmıştır. (22.10.2009 tarih ve 5922 sayılı *Milletvekili Seçimi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun* m.2)

[328] Bu düzenlemeler; 8.4.2010 tarih ve 5980 sayılı "*Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile Milletvekili Seçimi Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"* ile yapılmıştır. Seçim mevzuatında çok sayıda değişiklik yapan bu Kanunun 7. maddesi ile 298 s. K. m.58 yeniden düzenlenmiştir. Maddenin eski halinde *"... seçim propagandalarında, Türkçe'den başka dil ve yazı kullanılması yasaktır"* hükmü yer alırken, yeni halinde bu hüküm *"... Siyasi partiler ve adayların yapacakları propagandalarda Türkçe kullanılması esastır."* şeklinde düzenlenmiştir. Böylelikle seçim propaganda çalışmalarında Kürtçenin de kullanılabilmesinin önü açılmıştır.

grup bağımsız adayla katılma kararı almış ve bunlardan 35 ismi parlamentoya taşıyabilmiştir.

Adalet ve Kalkınma Partisi (AK PARTİ) bu seçimde de oyunu arttırmış ve üst üste üç dönem milletvekili genel seçiminde her defasında oy oranını arttırmak suretiyle tek başına hükümet kuracak parlamento çoğunluğunu elde etmeyi başarmıştır. Bu yönüyle çok partili siyasal yaşama geçiş sonrası bir ilk yaşanmıştır.[329] Bununla birlikte AK PARTİ üç dönem oy oranını arttırmış olmasına rağmen çıkardığı milletvekili sayısı her defasında düşmüştür.

2011 seçimlerinde yüzde 10'luk ülke barajını aşan üç siyasi partinin dışında kalan partilerden sadece biri (Saadet Partisi) yüzde 1 seviyesinin üstüne o da kıl payı (yüzde 1,27) geçebilmiştir. Halkın Sesi Partisi[330] (yüzde 0,77), Büyük Birlik Partisi (yüzde 0,75) ve Demokrat Parti (yüzde 0,65) dışındaki sekiz parti de yüzde 0,5 seviyesinin altında kalmıştır. Bu seçimlerde parlamento dışında kalan siyasi partilerin tamamının oy oranı yüzde 5'in dahi altında (yüzde 4,6) kalmıştır. Diğer ifadeyle bağımsız milletvekillerine verilen oylar da dahil edildiğinde, parlamentoda temsil edilebilen oy oranı yüzde 95'in üstüne (yüzde 95,4) çıkmıştır.

Bu sonuçlara bakıldığında 2011 seçimlerinin temsil adaletini sağlama bakımından son derece olumlu bir tablo ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Ne var ki nicelik itibariyle doğru gözüken bu analiz, niteliksel anlamda sorun barındırmaktadır. Bu sorun "*seçim barajının uzun dönemli / birikimli / davranışsal etkisi*"[331] ile açıklanabilir. Buna göre; yüzde 10 gibi yüksek bir seçim barajının etkisiyle, kayda değer sayıda seçmenin barajı geçemeyeceği düşüncesiyle ilk

---

[329] Çok partili döneme geçildikten sonra ilk kez Demokrat Parti (DP); 1950,1954 ve 1957 seçimleri olmak üzere üst üste üç seçim tek başına iktidar olacak parlamento çoğunluğunu elde etmişti. Ne var ki DP bu başarısını, üç seçim üs üste oy oranını arttırarak elde edememiş, üçüncü seçiminde oy oranını düşürmüştü. DP'nin tek başına iktidar olduğu 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde oy oranları sırasıyla şu şekilde idi: % 55,2 – % 58,4 – % 48,6

[330] **Halkın Sesi Partisi (HAS PARTİ);** 1 Kasım 2010 tarihinde Numan Kurtulmuş liderliğinde kurulmuş, 2011 seçimlerindeki başarısız sonuçtan sonra yaklaşık bir yıl daha siyasi hayatını sürdürmüş, 12 Temmuz 2012 tarihinde de kendini feshetmiştir. Fesih kararından sonra Numan Kurtulmuş bir grup arkadaşıyla birlikte AK PARTİ'ye katılmıştır.

[331] Türkmen Göksel, Yetkin Çınar, **Mevcut Seçim Sisteminin İyileştirilmesine Yönelik Sayısal Analizler ve Politika Önerileri,** TEPAV Yayınları, Ankara 2011, s.119 ve 122

tercihleri yerine, barajı geçebileceklerini düşündükleri ikincil ve hatta üçüncül tercihlerine oy vermesi kağıt üzerinde gözükmeyen bir temsilde adalet sorununa işaret etmektedir. Bu yüksek barajın uzun süre uygulanması, görece küçük partilerin zamanla tamamen erimesine yol açmaktadır. Nitekim 2011 seçimlerinin sonuçları böyle bir tabloyu ortaya koymuştur. Bu sonuçlar, yüksek seçim barajının parlamento kompozisyonuna doğrudan etkisinin dışında, seçmen davranışları üzerindeki etkisiyle de temsil adaletini olumsuz etkileyebileceğini böylelikle de alternatif siyasi eğilimleri iyice zayıflatıp çoğulculuğu sınırlandırabileceğini ve siyasi rekabetsizlik ortamına yol açabildiğini göstermiştir.

3.3.2.2.2.9. 2015 Seçimleri

Türk seçim tarihi bakımından 2014 ve 2015 yılları özel yıllar olmuştur. Bu iki yılda bazı "ilkler" yaşanmıştır.

2014 yılında Türkiye'de genel oyla yapılan seçim uygulamaları ve bunlara ilişkin istatistikler arasına yeni bir seçim türü daha (cumhurbaşkanlığı seçimi) eklenmiştir. Bu yıl, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından (genel oyla) seçildiği ilk seçim yapılmıştır. 2007'de gerçekleştirilen anayasa değişikliğinden sonra, yeni cumhurbaşkanını *"tek dereceli - iki turlu çoğunluk sistemi"*[332] ile doğrudan halk tarafından seçmek üzere 10 Ağustos 2014 tarihinde sandık kurulmuş ve seçimin ilk turunda geçerli oyların yarıdan fazlasını alan Recep Tayyip Erdoğan[333], Türkiye Cumhuriyeti'nin doğrudan halkoyu ile seçilen ilk cumhurbaşkanı olmuştur.

2015 yılında da seçim/siyaset tarihimiz bakımından ilkler yaşanmıştır. Öncelikle 1877 yılında yapılanlardan sonra ilk kez 2015'te, aynı yıl içinde iki (25.

---

[332] 19.01.2012 tarih ve 6271 sayılı *Cumhurbaşkanı Seçimi Kanunu*'nda (m.4) seçim sistemi ve uygulaması şu şekilde tarif edilmiştir: *"Genel oyla yapılacak seçimde, geçerli oyların salt çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. İlk oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamayı izleyen ikinci pazar günü ikinci oylama yapılır. Bu oylamaya, ilk oylamada en çok oy almış bulunan iki aday katılır ve geçerli oyların çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur."*

[333] Cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk turunda adaylardan Recep Tayyip Erdoğan % 51,79 oy oranına ulaşarak seçildi. Diğer adayların oy oranları ise şöyle: - Ekmeleddin Mehmet İhsanoğlu %38,44 Selahattin Demirtaş %9,76 *(ysk.gov.tr/seçim arşivi)*

ve 26. Dönem) milletvekili genel seçimi yapılmıştır. Ayrıca çok partili siyasal yaşama geçildikten sonra ilk kez seçimlerin yenilenmesi kararı Cumhurbaşkanı tarafından verilmiş ve yine Cumhuriyet tarihinde ilk kez bir "*geçici seçim hükümeti*" kurulmuştur.

7 Haziran 2015 tarihinde yapılan genel seçimin sonucunda hiçbir siyasi partinin tek başına hükümet kurmaya yetecek parlamento çoğunluğunu elde edememesi ve 45 günlük anayasal süre içinde de bir koalisyon hükümeti kurulamaması üzerine Cumhurbaşkanı tarafından seçimlerin yenilenmesine karar verilmiştir.[334] Böylelikle seçmen yaklaşık beş ay sonra, 1 Kasım 2015 tarihinde, yeniden milletvekili seçmek üzere sandık başına gitmiştir.

2015 yılında yapılan her iki seçimde de seçim sistemi değişikliği söz konusu olmamış, bu seçimlerde de yine *"geniş çevreli, yüzde 10 ülke barajlı ve d'Hondt yöntemli nispi temsil sistemi"* uygulanmıştır.

20 siyasi partinin katıldığı 7 Haziran seçimlerine, Kürt siyasi hareketi bu kez bağımsız adaylarla değil, Halkların Demokratik Partisi (HDP)[335] çatısı altında katılmış ve ülke barajını geçerek parlamento aritmetiğini önemli ölçüde etkilemiştir.

---

[334] Yeni seçilen Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Başkanlık Divanı seçiminden sonra (ayrıca hükümetlerin güvenoyu alamamaları yahut güvensizlik oyuyla düşürülmelerinden sonra ya da Başbakanın istifa etmesi üzerine) 45 günlük süre içerisinde hükümet kurulamaması halinde Cumhurbaşkanına seçimleri yenileme yetkisi 1982 Anayasası (m.116) ile verilmiştir. 1961 Anayasası'nda da (m.108) Cumhurbaşkanın seçimleri yenileme yetkisi bulunmaktaydı ama bu yetkinin kullanımı, "18 aylık bir süre içerisinde hükümetin iki kez güvensizlik oyuyla düşürülüp üçüncü kez gensoru verilmiş olması" ve "Başbakanın isteği" şartlarına bağlanmıştı ki bunun pratikte pek bir karşılığı olamamıştır.

[335] **Halkların Demokratik Partisi (HDP);** 2011 seçimleri öncesinde Kürt siyasi hareketinin partisi BDP'nin öncülüğünde oluşturulan *Emek; Demokrasi ve Özgürlük Bloğu*'nun genişletilmesi sürecinin sonunda kurulmuştur. 2011 seçimlerinden sonra başka sol/sosyalist parti ve sivil toplum örgütlerinin katılımıyla *Halkların Demokratik Kongresi* ismi altında ortak politik tutum belirleyen bu hareketin partileşme kararı alması sonucu 15 Ekim 2012 tarihinde HDP kurulmuştur. Eş genel başkanlık sistemini benimseyen parti, 2015 seçimlerine Selahattin Demirtaş ve Figen Yüksekdağ'ın liderliğinde girmiştir. http://wikisosyalizm.org/Halklar%C4%B1n_Demokratik_Partisi Erişim Tarihi: 10.10.2016

7 Haziran 2015 tarihinde yapılan 25. Dönem Milletvekili Genel Seçimi sonuçları:

Kayıtlı Seçmen Sayısı	*56.608.817*	
Katılım Oranı	*% 83,92*	
Milletvekili Sayısı	*550*	
PARTİLER	*OY ORANI (%)*	*MV. SAYISI*
AK PARTİ	*40,87*	*258*
CHP	*24,95*	*132*
MHP	*16,29*	*80*
HDP	*13,12*	*80*

Kaynak: ***YSK*** *(ysk.gov.tr / seçim arşivi)*

Tablodan da görüleceği üzere; 7 Haziran 2015 seçimleri sonunda dört siyasi parti yüzde 10'luk seçim barajını aşarak parlamentoda temsil hakkı elde etmiştir. Bu dört siyasi partinin dışında seçimlere 16 siyasi parti daha katılmıştır. Ancak bu partilerden sadece Saadet Partisi (BBP ile işbirliği halinde) yüzde 2,06 oy oranına ulaşabilmiş diğerleri yüzde 0,5 seviyesinin de altında kalmıştır.

7 Haziran 2015 seçimlerinin asıl çarpıcı sonucu, uzunca sayılabilecek bir aradan sonra (2002 seçimlerinden itibaren) ilk kez bu seçimlerde, hiçbir partinin parlamentoda tek başına hükümet kurmaya yetecek sandalye sayısını (276) elde edememiş olmasıdır. Kurucu lideri R. Tayyip Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra Ahmet Davutoğlu başkanlığında seçime giren Adalet ve Kalkınma Partisi (AK PARTİ), kuruluşundan sonra girdiği dördüncü milletvekili genel seçiminden de birinci parti çıkmış ancak tek başına iktidar için yeterli çoğunluğa ulaşamamıştır. Bu durum, üst üste üç seçim tek başına iktidar için gerekli parlamento çoğunluğunu elde etmiş olan AK PARTİ'nin dördüncü seçimde de bunu başarmak suretiyle çok partili dönemde bir ilke imza atmasına engel olmuştur. AK PARTİ'nin dördüncü genel seçim sonuçlarına göre hükümet kurabilmesi ancak bir başka partinin dışarıdan desteği yahut koalisyonla mümkün hale gelmiştir.

13 yıl aradan sonra tekrar bir koalisyon hükümeti kurulmasını gerekli kılan bu parlamento aritmetiğini başlıca iki gelişme ortaya çıkarmıştır. Bunlardan birincisi;

önceki seçime göre oylarını yüzde 3 oranında arttıran MHP'nin 80 milletvekili çıkararak o döneme kadar -yüzde 18 oy ve 129 milletvekili çıkardığı 1999 seçimlerinden sonra- tarihindeki en yüksek ikinci oy oranı ve sandalye sayısına ulaşmış olmasıdır. İkinci gelişme ise; Kürt siyasi hareketinin (ve birlikte hareket ettikleri bloğun) başka bir partiyle işbirliği halinde yahut bağımsız adaylar üzerinden değil de kendi partileri (HDP) ile girdikleri bir seçimde ilk kez seçim barajını aşmaları, bununla da kalmayıp o döneme kadarki en yüksek oy oranı ve milletvekili sayısına ulaşmış olmalarıdır. Böylelikle siyasi yelpazenin iki ucundaki iki parti (MHP ve HDP) elde ettikleri 80'er sandalye ile parlamentodaki koalisyon denklemlerinin başat değişkeni yahut hükümet kurma(ma) tartışmalarının başat aktörü haline gelmişlerdir. Zira MHP, HDP'nin içinde yer alacağı yahut dışarıdan destek vereceği bir formülü hiçbir koşulda kabul etmeyeceğini peşinen ilan ederek koalisyon alternatiflerini büyük ölçüde sınırlandıran bir tutumu benimsemiştir.

Seçimlerden sonra başlayan koalisyon çalışmaları sonuç vermemiştir. Cumhurbaşkanı tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilen AK PARTİ Genel Başkanı Davutoğlu, uzunca bir süre CHP ile "istikşafi"[336] görüşmeler yapmış, bilahare MHP ile görüşerek 45 günlük anayasal süreyi tek başına doldurup görevi iade etmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan da, başka bir partiyi/ismi hükümeti kurmakla görevlendirmeyi tercih etmemiş ve Anayasa'nın 116. maddesindeki yetkisini kullanarak seçimlerin yenilenmesine karar vermiştir.[337]

Böylelikle 7 Haziran 2015 seçimleriyle başlayan ve beş aydan daha az ömrü olan 25. Dönem, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin en kısa yasama dönemi olarak siyaset ve seçim tarihindeki yerini almıştır.

---

[336] Esasen diplomasi alanında kullanılan ve "keşif amaçlı", "uzlaşma ihtimalinin olup olmadığını araştırmaya/ortaya çıkarmaya dönük" anlamlarına gelen bu kelime AK PARTİ – CHP arasındaki koalisyon görüşmelerini nitelemek için Ahmet Davutoğlu tarafından kullanılınca siyaset literatürüne de girmiş oldu.

[337] 24.8.2015 tarih ve 29455 mükerrer sayılı Resmi Gazete

1 Kasım 2015 tarihinde yapılan 26. Dönem Milletvekili Genel Seçimi sonuçları:

Kayıtlı Seçmen Sayısı	*56.949.009*	
Katılım Oranı	*% 85,23*	
Milletvekili Sayısı	*550*	
PARTİLER	*OY ORANI (%)*	*MV. SAYISI*
AK PARTİ	*49,50*	*317*
CHP	*25,32*	*134*
MHP	*11,90*	*40*
HDP	*10,76*	*59*

Kaynak: ***YSK*** *(ysk.gov.tr / seçim arşivi)*

2015 yılında yapılan ikinci genel seçimde de parlamento yine dört partili yapısını korudu. Ancak seçim sisteminde/mevzuatında hiçbir değişiklik olmamasına rağmen ikinci seçimde sandalye dağılımında önemli değişiklikler yaşandı. AK PARTİ yaklaşık beş aylık bir kesinti sonrasında tekrar tek başına hükümet kurabilecek sandalye sayısına ulaştı.

7 Haziran seçimlerinde yüzde 40,87 oy oranıyla 258 milletvekili çıkarabilen AK PARTİ, 1 Kasım 2015 seçimlerinde oy oranını 9 puana yakın arttırarak 317 milletvekili çıkarmıştır. CHP oy oranı ve milletvekili sayısını korurken, diğer iki parti MHP ve HDP, hem oy oranı hem de sandalye sayısı bakımından ciddi gerileme yaşamıştır. 7 Haziran'da 80'er sandalyeye sahip olan bu iki partiden MHP sandalye sayısını 40'a, HDP ise 59'a düşürmüştür.

7 Haziran seçimlerine 20 siyasi parti katılmışken 1 Kasım seçimlerine 16 parti katılmıştır. Bu partilerden ülke barajını geçemeyerek parlamento dışında kalanların oy oranları 7 Haziran seçimlerinden de daha düşük bir seviyeye inmiştir. Bu kez parlamento dışında kalan partilerden hiçbiri yüzde 1 seviyelerine dahi ulaşamamıştır. Bu tablo, 2011 seçim sonuçlarının değerlendirilmesi sırasında ifade edildiği üzere, "*seçim barajının uzun dönemli / davranışsal etkisi"* ile açıklanabilir. Bu seçim sonuçları da göstermiştir ki; uzun süre uygulanan yüzde 10 gibi yüksek seçim barajı, seçmen davranışlarını etkilemek suretiyle, görece küçük partilerin zamanla tamamen erimesine yol açmaktadır. Bu durum "örtülü bir temsil adaletsizliği" anlamına geldiği gibi demokratik kültürün derinleşmesinde büyük önem taşıyan "çoğulcu siyasal ortamın" hayat bulmasını da engelleyebilmektedir.

2002 yılından sonra yapılan parlamento seçimlerinin sonuçları birlikte değerlendirildiğinde; Adalet ve Kalkınma Partisi'nin girdiği beş genel seçimden dördünde tek başına hükümet kurmaya yetecek parlamento çoğunluğunu elde etmiş olduğu görülecektir. 7 Haziran ile 1 Kasım 2015 seçimleri arasındaki teknik olarak "kesinti" diye tanımlanan beş aylık süre içerisinde her ne kadar "geçici seçim hükümeti" görev yapmış ise de araya bir başka partinin kurduğu hükümet girmemiş olduğundan, 13 yılı aşan "kesintisiz" bir iktidar döneminden söz etmek mümkündür. Bu durum Türkiye'de *"hâkim parti sistemi"*[338] tartışmalarını başlatmıştır.

[338] Bir partinin 3-4 seçim üst üste ya da yirmi yıl gibi uzunca bir süre demokratik usullerle yapılan seçimlerde parlamentoda mutlak çoğunluk elde ettiği ülkelerde parti sistemi *"hakim parti sistemi"* olarak adlandırılmaktadır. Örneğin Japonya'da Liberal Demokratik Parti, 1955-2009 arasında (1993-1994 arasındaki 11 aylık ara istisna tutulursa) tam 54 yıl iktidarda kalmıştır. Bir başka örnek Hindistan'daki Kongre Partisi deneyimidir. Kongre Partisi, 1947 ile 1977 yılları arasında 30 yıl boyunca iktidarı elinde bulundurmuştur. Güney Afrika ve Malezya'da ise hakim parti sistemi halen yürürlüktedir. Malezya'da 1974'den beri UMNO, Güney Afrika'da da 1994'den beri Afrika Ulusal Kongresi'nin hakimiyetleri sürmektedir. **Bkz**. Mustafa Altunoğlu, **2015 Seçimleri ve Türkiye'de Hakim Parti Dönemi,** SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı) Yayını, İstanbul, 2015, s.21-23

İKİNCİ BÖLÜM

SEÇİM İTTİFAKLARI

Seçim ittifakı; birden fazla partinin seçimlerden önce yahut seçim sırasında kalıcı ya da geçici güç/iş/eylem birliği yapmasıdır. "*Seçim ittifakı*" kavramsallaştırması esas itibariyle bu anlama yani seçimlerde partiler-arası güç ve eylem birliğine karşılık gelse de partileşmemiş siyasal organizasyonların platform, girişim, hareket vb. isimler altında seçimlerin sonuçlarına tesir etmeye dönük işbirlikleri de geniş anlamda "seçim ittifakı" kavramının kapsamı içinde değerlendirilmelidir. Hatta farklı siyasal eğilimleri temsil eden yapıların, farklılıklarını muhafaza etmek suretiyle kalıcı olarak bir parti çatısı altında bir araya gelmelerini dahi "ittifak" olarak görmek gerekmektedir. Bu durumda ittifaktan söz etmek için, gerçekleşen iş veya güç birliğinin mutlaka "partiler-arası" hüviyetinin olması şartı aranmayacak, tek bir parti zemininde/çatısında ortaya konan birlikte iş yapma/saf tutma ve siyasal sonuç alma iradesine de "ittifak" nazarıyla bakılacaktır. Bu bakışın odaklandığı husus; farklı toplum kesimlerini temsil edebilme karakterine sahip farklı siyasal dinamikler (kültürel, ideolojik, etnik, sınıfsal, inançsal dinamikler) arasında gerçekleşen işbirliği ve bir araya gelişlerdir. Bu işbirliği ve bir araya gelişlerin "seçim ittifakı" kavramsallaştırmasına konu edilebilmesinin tek koşulu, bunların başka amaçlarla değil, ülke yönetiminde etkin olabilme yani "seçimlere tesir edebilme" amacıyla yapılmış olmasıdır.

Ancak bu çalışma; *"seçim ittifakı"* kavramsallaştırmasının, farklı siyasal eğilimleri temsil eden partileşmemiş siyasal organizasyonlar arasındaki işbirliğini de içine alan geniş anlamına değil, özellikle "*partiler-arası"* boyutuna odaklanacaktır.

Çok-partili liberal demokratik rejimlerde siyasi partilerin birçok alanda olduğu gibi seçimlerde de işbirliği yapması doğal, hatta bazen kaçınılmazdır. Özellikle siyasi coğrafyanın büyük ölçüde parçalanmış bir görünüm arz ettiği ve/veya yüksek bir seçim barajının uygulandığı ülkelerde seçim ittifakları küçük partilerin lehine işleyen, bu partilerin oylarının ziyan olmasını engelleyen bir kurum yahut siyasal bir

araç olarak karşımıza çıkar. Ancak seçim ittifaklarını, sadece küçük partilerin "ihtiyacı" olarak görmek yanlış, en azından eksik olur. Çünkü bu tür ittifaklar, oy tabanını ve sandalye sayısını artırmaya çalışan büyük siyasi partilere de "cazip" gelebilir.[339]

Partiler-arası seçim ittifakları**,** tercih edilen seçim sistemine göre farklı biçimlerde ortaya çıkabilir**.** Tek turlu seçimlerde yahut iki turlu seçimlerin birinci turunda seçimlere ortak adaylarla yahut aday listeleriyle girmek biçiminde olabileceği gibi anlaşan partilerin oylarının birlikte sayılması biçiminde de gerçekleşebilir. İki turlu seçimlerin ikinci turunda karşılıklı çekilme yahut feragatler de seçim ittifakının sıkça karşılaşılan biçimlerindendir. Bunun dışında nispi seçim sistemlerinde partiler, kendi aralarında yaptıkları ittifak anlaşmaları ile seçim sisteminde yer alan baraj yahut hesaplama yönteminden kaynaklanan engelleri aşma yoluna gidebilirler. Yine bazı nispi seçim sistemlerinde artık oyların dağılımı konusunda anlaşmalar yapmak mümkündür.

Tüm bu biçimlerde ortaya çıkan seçim ittifakları açık veya zımni, yöresel veya ulusal nitelikte de olabilir.[340]

Bu bölüme; "*seçim ittifaklarının genel olarak parti ittifakları/işbirlikleri içindeki yeri ve diğerleri ile ilişkileri"* konusunda bir çerçeve çizilerek başlanacaktır. Zira seçim ittifakları, partiler-arası ittifakların bir alt türüdür. Partiler arasında sadece seçim ittifakları değil, parlamento ittifakları ve hükümet ittifakları da kurulabilmektedir.

Bu genel çerçevenin çizilmesinden sonra, önceki bölümle irtibat kurulacak ve "*seçim sistemlerinin seçim ittifakları ile ilişkileri"* ele alınacaktır. Bu bağlamda belli başlı seçim sistemleri, seçim ittifaklarına ve işbirliklerine imkân sağlama kapasiteleri bakımından ve bu tür girişimleri "teşvik edici" yahut "zorlaştırıcı" mahiyete olup olmadıkları yönünden değerlendirilecektir.

---

[339] Levent Gönenç, "İttifakların Yolu Açılmalı", Radikal Gazetesi (WEB), 01.08.2002, http://www.radikal.com.tr/yorum/ittifaklarin-yolu-acilmali-639994/ E.T.: 15.01.2017

[340] Maurice Duverger, **Siyasi Partiler,** (çev.) Ergun Özbudun, Bilgi Yayınevi, Ankara,1974, s.425

Bilahare *"seçim ittifaklarının siyasal/toplumsal hayata etkileri"* ayrıntılı olarak analiz edilecektir. Bu analiz; *"siyasal çoğulculuk"*, *"siyasal istikrar"* ve *"toplumsal barış"* boyutlarıyla yapılacak ve böylece partiler-arası ittifak ve işbirliği girişimlerinin toplumsal hayat üzerindeki son derece geniş ve bir o kadar da derin etkileri ortaya konacaktır.

Nihayet bu teorik temelin üzerine seçim ittifakları konusu, Türkiye özelinde ele alınacaktır. Bu bağlamda; Türkiye'de yürürlükte bulanan *"siyasi partiler ve seçim hukuku"* seçim ittifakları bakımından irdelenecek ve mevzuat kısıtlarına rağmen *"Türkiye'de yapılmış olan seçim ittifakları"* ele alınacaktır. Öncelikle Türkiye'nin seçim/siyaset tarihinde gerçekleşmiş olan seçim işbirlikleri genel/kronolojik olarak tespit edildikten sonra, belirgin dört seçim ittifakı detaylı olarak analiz edilecektir. Bu çerçevede; parlamento seçimlerinde sağ ve sol partilerin kendi aralarında yaptıkları ittifaklara örnek olarak 1991 seçimlerindeki iki ayrı seçim ittifakı, yerel seçimlerde yapılan ittifak örneği olarak da 2004 seçimlerindeki '*Demokratik Güç Birliği*' konu edilecektir. Son örnek ise yeni bir uygulama olarak Türkiye'de ilk defa doğrudan halkoyu ile yapılan 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimindeki *"CHP-MHP Güç Birliği – Çatı Aday"* deneyimi değerlendirilecektir.

1. Seçim İttifaklarının Genel Olarak Parti İttifakları İçindeki Yeri

Siyasi partilerin kendi tüzel kişiliklerini, kimliklerini, ideolojik pozisyonlarını ve karar alma süreçlerini muhafaza ederek, belirli bir amaca dönük bir süre birlikte hareket etmeleri sıkça rastlanan bir davranış biçimi olup[341], partilerin bu türden davranışlarını *"parti ittifakları"* üst başlığı altında tarif etmek mümkündür.

Parti ittifakları üzerine ilk kapsamlı analizleri Fransız Siyaset Bilimci *Maurice Duverger* yapmıştır.[342] O'nun da dikkat çektiği gibi, siyasi partiler arasındaki ittifaklar çok değişik biçimler ve derecelerde görülebilmektedir. Bazıları sadece bir seçimde avantaj sağlamak için yahut bir hükümeti desteklemek ya da düşürmek

---

[341] Fuad Aleskerov, Hasan Ersel, Yavuz Sabuncu, **Seçimden Koalisyona Siyasal Karar Alma**, Efil Yayınevi, Ankara, 2010, s.233

[342] Maurice Duverger, **Siyasi Partiler,** (çev.) Ergun Özbudun, Bilgi Yayınevi, Ankara,1974, s.417-451

amacıyla *"geçici ve örgütsüz"* mahiyette iken bazıları da birden fazla seçim ve hükümet dönemini kapsayan uzun süreli siyasal blok niteliğinde ve adeta bir *"süper parti"* gibi çok daha *"sürekli ve sağlam örgütlü"* olabilmektedir.[343]

Farklı tasnifler elbette mümkünse de Duverger'nin yaptığı şu üçlü tasnif, partiler arasındaki ittifakların en çok karşılaşılan üç ayrı formunu göstermektedir: [344]

> *"Seçim, Parlamento ve Hükümet İttifakları: (...) Bunlardan birincisi aday, ikincisi milletvekili, üçüncüsü de bakan düzeyinde yer alır. Bu üç çeşit ittifak bir arada bulunabileceği gibi, ayrı ayrı da olabilir."*

Duverger'nin yaptığı bu üçlü tasnif bağlamında *seçim ittifakları;* seçimlerde avantaj sağlamak amacıyla, aday düzeyinde yapılan partiler-arası işbirliği anlaşmalarıdır. Bu anlaşmalar, kimi zaman seçimler neticesinde parlamentoda temsil imkânı yakalamak isteyen küçük partiler arasında, kimi zaman da zaten bu imkâna sahip olan ama tek başına elde edilebileceği sayıdan daha fazla milletvekilliği kazanıp avantaj sağlamak isteyen partiler arasında yapılır. Bu durumlarda partiler; ortak aday gösterme, ortak aday listeleri hazırlama yahut -özellikle iki turlu seçimlerde- farklı bölgelerdeki adaylarını karşılıklı olarak birbirlerinin lehine adaylıktan çekme gibi, adaylar üzerinden seçim stratejileri geliştirirler.

Yine bu üçlü tasnif bağlamında *parlamento ittifakları;* siyasi partilerin parlamentoda ya bir hükümeti desteklemek ya da onu düşürmek için milletvekili düzeyinde yaptıkları ittifaklardır. Bu alanda tesadüfî ve istisnaî mahiyetteki dayanışma ve işbirliklerinden tutun, karar alma süreçlerine dair ortak kurumlara sahip örgütlenmiş birliklere kadar, ittifakların bütün çeşit ve derecelerine rastlamak mümkündür."[345]

---

[343] **a.g.e.,** s. 417
[344] **a.g.e.,** s.425
[345] **a.g.e.,** s.427

Üçlü tasnifin üçüncü ayağı *hükümet ittifakları* ise; iktidarı kullanmak üzere bakan düzeyinde yapılan parti ittifaklarıdır. Duverger'nin hükümet ittifakı diye adlandırdığı bu tür ittifaklar daha çok "koalisyon" adıyla anılırlar.

Parti ittifaklarının bu üç çeşidi arasındaki ilişkiler karmaşıktır. Bunların hepsi bir arada bulunabilecekleri gibi, ayrı ayrı da olabilirler. Özellikle parlamento ve hükümet ittifakları arasında bir yönüyle içi-içe geçmişlik söz konusudur. Bütün hükümet ittifakları (özellikle parlamenter sistemlerde) muhakkak bir parlamento ittifakıyla tamamlanır. Ancak bunun tersi doğru değildir. Parlamentoda hükümet ittifaklarının dışında *"muhalefet ittifakları"*na da rastlanabilir. Ayrıca azınlık hükümetleri bakımından *"destekleme ittifakları"* da mümkündür."[346]

Parlamento ve hükümet ittifaklarının kendi aralarındaki nispeten sıkı ve bir yönüyle de zorunlu-tamamlayıcı ilişki, bunların seçim ittifakları ile ilişkisi bakımından söz konusu değildir. Parlamento ve hükümet ittifakları, seçim ittifakı yapılmadan da gündeme gelebilir ve gerçekleşebilir. Seçimlere tek başına girmiş partiler, parlamentoda hiçbir partinin salt çoğunluğu elde edemediği durumlarda, bir hükümet kurma ya da bir hükümeti destekleme (yahut da bir hükümeti engelleme) üzerine işbirliği yapabilirler. Elbette seçim düzeyinde bir dayanışmanın olmayışı, parlamento ve hükümet düzeyindeki dayanışmayı zayıflatır. Böyle durumlarda genellikle her parti, halkın hoşuna gitmeyen hükümet icraatlarının sorumluluğunu müttefikine (koalisyon ortağına) atmaya, hoşa gidenlere ise sahip çıkmaya çalışır.[347] Seçim düzeyinden itibaren başlayan ittifaklar diğer düzeylerde (parlamento ve hükümet düzeylerinde) de devam ederse, bu durum ittifakları güçlendirir ve daha uyumlu/istikrarlı hükümet modelleri üretir. Buna karşılık, seçim sisteminin zorlamasıyla yahut başka bir nedenle kurulan seçim ittifaklarının da her durumda hükümet ittifakıyla sonuçlanması beklenemez. Zira Duverger'nin dediği gibi, *"milletvekilliği kazanmak amacıyla birleşmek* (ittifak yapmak)*, iktidarı kullanmak üzere birleşmekten daha kolaydır."* [348]

---

[346] **a.g.e.,** s.428
[347] **a.g.e.,** s.428-429
[348] **a.g.e.,** s.429

Duverger, seçim ittifakları ile hükümet ittifakları arasında var olan ve bunların doğalarından kaynaklanan önemli bir farka da vurgu yapmıştır. Bu fark, ittifak yapan partiler arasındaki *"doktrin ve eğilim ayrılıkları"* ile paralel olarak önem kazanır. Seçim ittifaklarında bu çeşit ayrılıklar tolere edilebilirse de bunun iktidarda devam ettirilmesi güçtür. Seçim anlaşmaları; uzun vadeli bir eylem planı ortaya koymaktan ziyade, oy toplamaya yarayan ve sloganlarla genel başlıklardan meydana gelen çerçeve anlaşmalar olup araçlardan çok amaçlara odaklanırlar. Oysa Duverger'ye göre hükümet etme, bir araç sorunudur. Bu noktadan hareket eden Duverger, iki ittifak türü (seçim ve hükümet ittifakları) arasındaki "doğal" farkı şu şekilde formülleştirmiştir:[349]

> *Seçim ittifakları en aşırı partinin, hükümet ittifakları ise en ılımlı partinin hakimiyeti altında olma eğilimindedir. (...) seçmenler doğal eğilimlerine uyarak kendi görüşlerini en güçlü şekilde savunanlara yani (...) en aşırı adaylara oylarını verme yoluna gitmektedirler; bu bakımdan seçim düzeyindeki koalisyonlara (ittifaklara) aşırı kanat hâkimdir. İktidara geldikten sonra ise her şey değişir. Koalisyondaki ılımlı parti hükümet faaliyetlerinin gereklerine karşı en duyarlı olan partidir; onun ılımlılığı, gerçeklerin koyduğu sınırlara uygun düşer. Dolayısıyle, (...) hükümet etmeye en elverişli parti, odur. Eğer ittifak hükümet düzeyinde devam edecekse, mutlaka bu partinin hâkimiyeti altında olması gerekir."*

Siyasi partiler arasındaki işbirliği/ittifak biçimleri üzerine yapılan bir tasnif de; *"seçim ittifakı"* ve *"sınırlı güç birliği"* şeklindeki ikili tasniftir. Bu tasnife göre siyasi partiler *seçim ittifakı* yaparak, örneğin oy barajını geçebilmek için birlikte hareket edebilecekleri gibi, *sınırlı güç birliği* yapmak üzere anlaşarak, iyi tanımlanmış bir konuda beraber hareket edip o konu dışında serbest davranma yolunu tercih edebilirler.[350]

---

[349] **a.g.e.,** s.430-431
[350] Fuad Aleskerov vd., **a.g.e.,** s.233

2. Seçim İttifaklarının Seçim Sistemleri ile İlişkisi

Seçim ittifakı pratikleri esasen siyasal yaşamın akışı içerisinde beliren ihtiyaçların karşılığı olarak ortaya çıkmış birer sonuçtur. Bu ihtiyacı ve dolayısıyla da sonucu üreten ise ülkede cari olan seçim sistemidir.

Birinci bölümde çok daha geniş biçimde izah edildiği üzere seçim sistemleri; seçimle ilgili kurallar, teknikler, yöntemler ve seçim geleneklerinden oluşan[351] bir bütünü ifade etmektedirler. Bu itibarla ülkede uygulanan seçim sisteminin o ülkedeki siyasal hayata etkisi tartışmasızdır.

Seçim sistemlerinin siyasal hayata etkilerini yani siyasal sonuçlarını Emre Erdoğan'ın[352] yaptığı gibi "*statik*" ve "*dinamik*" olmak üzere iki kategoride ele almak isabetli olacaktır.

Seçim sistemlerinin "*statik*" sonuçları, seçimler sonrası oluşan parlamento dağılımında kendini hissettirir.[353] Seçimlerde uygulanan hesaplama yöntemleri ülkedeki büyük partilere ya da çoğunluğa yaslanan siyasal eğilimlere avantaj sağlayabilecekleri gibi küçük partileri kollayıp azınlık görüşlerinin etkinliğini arttırarak çoğulcu bir siyasal ortamın oluşmasına da imkân verebilirler. Zira herhangi bir seçimde aynı sayıdaki oy miktarına farklı seçim sistem, teknik ve yöntemlerinin uygulanması, temsilci dağılımını farklılaştırmaktadır.[354]

Seçim sistemlerinin etkisi sadece o seçimle oluşan organdaki aritmetik sandalye dağılımının belirlenmesi meselesiyle sınırlı kalmayıp ülkedeki parti sistemine ve partilerin yapısına da sirayet eder. Seçim sistemleri bunu seçmen ve parti davranışlarını etkileme kapasitesi sayesinde başarır. Çünkü seçmenler ve partiler, "oyunun kurallarını" göz önünde bulundurup kendi davranışlarını değiştirerek/ayarlayarak seçim sisteminin çıktıları üzerinden reaksiyon üretirler. Seçmenlerin ve partilerin bu reaksiyonları yahut davranış değişiklikleri seçim

---

[351] Hasan Buran, **Seçim Sistemleri ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Önerisi**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2005, s.2
[352] Emre Erdoğan, **Seçim Sistemleri ve Siyasal Sonuçları**, 1999 s.13 http://www.academia.edu/
[353] a.g.m., 13
[354] Hasan Buran, **a.g.e**., s.2

sistemlerinin "*dinamik*" sonuçlarıdır[355] ki seçim ittifakları, seçim sistemlerinin bu türden siyasal sonuçları arasındadır. Seçim ittifakları sıklıkla, küçük partiler açısından dezavantajlı hesaplama yöntemleri yahut baraj gibi engeller barındıran ve dolayısıyla temsiliyet sorununa yol açan seçim sistemi tercihlerine "reaksiyon" olarak ortaya çıkar. Muhatap oldukları dezavantajlı kuralın etkisini ya da önlerindeki baraj engelini aşmak isteyen partiler kendi davranışlarında değişikliğe giderek ya birleşirler ya da seçime birlikte girerler.

Bununla birlikte seçim sistemleri, siyasi partilerin yahut farklı toplumsal kesimleri temsil eden siyasi hareketlerin uzlaşarak ittifak yapmalarına ve seçimlere birlikte girmelerine izin verip vermemek yoluyla ülkedeki siyasal hayatla birlikte toplumsal hayata da etki ederler. Çünkü seçim sisteminin yol açtığı hoşnutsuzluklar bazen toplum düzenini ve toplumsal barışı bozacak boyutlara ulaşabilir. Eğer bir seçim sistemi, belirli bir partinin temsil ettiği toplumsal kesimi sürekli olarak sistemden dışlıyorsa, böyle bir dışlanma, siyasal sistem açısından bir "meşruiyet krizine" dönüşüp, bütünüyle siyasal (hatta toplumsal) düzeni tehdit edebilir. İşte seçim ittifaklarının yapılabiliyor olması, toplumun belli bir kesiminin siyasal sistemden sürekli dışlanmasını engelleyecektir.[356] Bu noktadan bakıldığında, seçim sistemlerinin seçim ittifaklarını kolaylaştıran/teşvik eden yahut tam aksine zorlaştıran/önleyen unsurlarının değeri daha iyi anlaşılabilmektedir. Zira seçim sistemleri; partiler-arası yahut siyasal hareketler-arası ittifaklara izin vererek çoğu zaman ülkenin siyasal iklimini ılımanlaştırabildikleri gibi bu tür uzlaşmaların önünü kesmek hatta onları yasaklamak suretiyle sert rüzgârların etkisi altında kutuplaştırıcı bir siyasal iklimin enstrümanı haline de gelebilirler. Bazen de kimi ülkelerde bunun tam tersi bir sonucun ortaya çıktığı görülebilmektedir. Bu ülkelerde seçim ittifaklarına izin veren hatta yapısı gereği ittifakları teşvik eden seçim sistemleri, ülkenin sosyolojisine paralel olarak karşılıklı siyaset blokların oluşmasına yol açmak suretiyle toplumdaki kutuplaşmayı derinleştirebilmektedirler.

---

[355] Emre Erdoğan, **a.g.m.**, s.14
[356] Emre Erdoğan, **a.g.m.,** s.15 ve 25

Seçim sistemlerinin seçim ittifakları açısından değerlendirmesi yapılırken, seçim ittifaklarının sadece temsiliyet sorunlarının yarattığı huzursuzlukların aşılması ve siyasal iklim üzerindeki uzlaştırıcı yahut kutuplaştırıcı misyonunu konu etmek yeterli olmayacaktır. Zira seçim ittifakları ile seçim sistemleri arasındaki ilişkide bu "misyon" boyutunun dışında seçim sistemlerinin temel/amaçsal kurgularını ilgilendiren bir de "teknik" boyut bulunmaktadır. Şöyle ki;

Seçim sistemlerine dair siyasal ve akademik tartışmalar genel olarak "*temsilde adalet*" veya "*yönetimde istikrar*" prensipleri etrafında yapılmakta olup bunlardan birinin ağırlıklı olarak tercih edilmesine bağlı olarak seçim sistemi kurgulanmaktadır. İşte seçim ittifaklarının önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Siyasi partiler-arası ittifaklar, seçim sistemlerinin temel tercihlerini belirleyen ve üzerinde kurgulandıkları bu iki prensipten her ikisinin de ayrı ayrı yöneldiği ve birbirine tamamen zıt istikametteymiş gibi görünen amaçları bağdaştırabilecek yani hem temsil adaletini hem de yönetim istikrarını telif edebilecek önemli araçlardan biridir. Seçimden önce temsil önündeki engelleri aşabilmenin yolu olarak başvurulan ve böylece "*temsilde adalet*"in tesisine hizmet eden seçim ittifakları, seçimden sonra uyum içinde hükümet sorumluluğu üstlenebilecek geniş yapıları ortaya çıkarması bakımından da "*yönetimde istikrar*"ı mümkün kılmaktadırlar.

Velhasıl seçim sistemlerinin seçim ittifakları ile ilişkisi, biri doğrudan diğeri dolaylı olmak üzere iki biçimde ortaya çıkmaktadır. Bünyelerinde barındırdıkları barajlar, hesaplama yöntemleri ve yasaklar üzerinden seçim ittifakları konusunda doğrudan belirleyici olabilen seçim sistemleri, ürettikleri parti sistemleri üzerinden de dolaylı olarak konunun temel değişkeni haline gelmektedirler.

Öyleyse bu konu; önce "*seçim sistemleri ile parti sistemleri arasındaki ilişki*" sonra da "*belli başlı seçim sistemlerinin seçim ittifakı üretme (teşvik/engelleme) kapasiteleri*" bakımından ayrı ayrı başlıklar altında ele alınacaktır.

2.1. Seçim Sistemleri İle Parti Sistemleri Arasındaki İlişki

Klasik ayrımla parti sistemleri; tek-parti, iki-parti ve çok-parti sistemleri olarak sınıflandırılmaktadır.[357] Bu ayrım sistemdeki etkin partilerin sayılarına[358] göre yapılmaktadır.

Ülkelerin parti sistemleri üzerinde belirleyici rol oynayan birçok etken olmakla birlikte, bu etkenler içinde seçim sistemlerinin özel bir yeri bulunmaktadır. Siyaset bilimi ve anayasa hukuku disiplinlerinin en önemli isimlerinden Maurice

---

[357] Maurice Duverger, **a.g.e.**,, s.272. Ayrıca **bkz**. Ergun Özbudun, **Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s.12. Parti sistemleri konusunda başka ayrımlar da yapılmaktadır: *Bağımsız partiler ya da ittifaklar sistemi, dengeli partiler ya da hâkim parti sistemi, büyük ya da küçük partiler sistemi, istikrarlı ya da istikrarsız partiler sistemi vb.* (Duverger, **a.g.e**,. s.272). Sartori de yine parti sayılarına göre şöyle bir ayrım yapmaktadır: *1. Tek Parti Sistemi: a. Totaliter, b. Otoriter, c. Pragmatik, 2. Hegemonya Partisi, 3. Egemen Parti (Hâkim Parti), 4. İki Partili Sistem, 5. Ilımlı Çok Partili Sistem 6. Aşırı Çok Partili Sistem, 7. Atomlaşmış Parti Sistemi.* (Giovanni Sartori, **Parties and Party Systems**, 1976, s.36-38, **aktaran;** Erdoğan Günal, **Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005, s.46). Blondel ise partilerin hem sayısı hem de görece büyüklüklerini dikkate alarak şöyle bir ayrım önermiştir: *İki partili sistem, iki buçuk partili sistem, hâkim partili çok parti sistemi, hâkim partisiz çok parti sistemi.* (Jean Blondel, **"Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies"**, Canadian Journal of Political Science 1, no:2, 1968, s.184-187, **aktaran;** Arend Lijphart, **Demokrasi Modelleri – Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları**, çev: Güneş Ayas, Utku Umut Bulsun, İthaki Yayınları, İstanbul, 2016, s.95

[358] Parti sisteminin mahiyetini belirleyen etkin partilerin sayısı nasıl belirlenecektir? Küçük partiler hesaba katılacak mıdır? Katılacaksa hangileri katılacaktır? Bu konuda İtalyan siyaset bilimci Sartori'nin öne sürdüğü iki sayım kuralı (*hesaba katma kuralı*) makul bir çözüm olarak kabul görmektedir: "*Kural 1. Küçük bir parti, uzun bir dönem boyunca gereksiz kaldığı, yani hiçbir olası koalisyon çoğunluğu için kullanılmadığı veya kendisine ihtiyaç duyulmadığı takdirde sayım dışı bırakılabilir. Aksine küçük bir parti, ne kadar küçük olursa olsun, uzun bir dönem boyunca veya belli bir anda, mümkün olan hükümet çoğunluklarından hiç değilse birini belirleyecek konumda bulunmuşsa, o partinin sayılması gerekir. (...) Kural 2. Eğer bir partinin varlığı veya görünümü, parti yarışmasının taktiklerini etkiliyorsa, özellikle hükümete yönelik partilerin yarışma yönünü ... sola doğru, sağa doğru veya her iki yönde değiştiriyorsa, o parti önemli sayılır."* Bu durumda bir partinin o ülkedeki parti sisteminin bir unsuru olarak sayılabilmesi/hesaba katılabilmesi için ya Kural-1 gereğince *"koalisyon potansiyeline"* ya da Kuarl-2 gereğince *"şantaj potansiyeli"*nden birine sahip olması gerekir. Her iki potansiyele de sahip olamayan partilerin bir önemi olmadığından onların hesaba katılmamaları gerekir. (**Bkz.** Giovanni Sartori, **Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği,** s.51) Görüldüğü üzere Sartori'nin birinci kuralı *"hükümet etmeye yönelik"* partiler için olup esas hesaba katma kuralıdır. İkinci kural ise, yine O'nun ifadesiyle, *"muhalefete yönelik*" ya da *"ideolojik bakımdan uyumsuz"* partiler için olup onların tehdit/korkutma gücüne (şantaj potansiyeline) dayanan yardımcı bir hesaba katma kuralıdır. Bu tür partiler diğer partilerin tümü ya da büyük bir çoğunluğu tarafından, ideolojik sebeplerle koalisyon ortağı olarak kabul edilmez bulunmalarından dolayı koalisyon potansiyelinden yoksundurlar. Fakat yeteri kadar büyük olmaları halinde onların da hesaba katılmaları gerekir. 1970'lere kadarki Fransız ve İtalyan Komünist Partileri bu duruma örnektir. **Bkz**. Arend Lijphart, **a.g.e.,** s.93

Duverger'ye göre[359]; seçim sistemi, bir ülkedeki parti sistemini şekillendiren "*en önemli teknik etken*" olup o ülkedeki partilerin sayısı, kuvvetleri, ittifakları ve temsilleri üzerinde ciddi etkilere sahiptir. Parti sistemi ile seçim sistemini, *"birbirlerine çözülemez şekilde bağlı ve bazen çözümleme yoluyla bile ayrılmaları güç iki gerçeklik"* olarak tanımlayan Duverger, bu ikisi arasındaki ilişkiyi şu üç "*formül"* ile açıklar:[360]

> *"(1) Orantılı* (nispi) *temsil, sert, bağımsız ve (coşkusal akımlar dışında) istikrarlı partilerden kurulu bir çok-parti sistemini teşvik eder;*
>
> *(2) İki-turlu çoğunluk usulü, yumuşak, bağımlı ve (bütün durumlarda) nisbeten istikrarlı partilerden meydana gelen bir çok-parti sistemini teşvik eder;*
>
> *(3) Tek-turlu basit çoğunluk sistemi, iktidarın büyük bağımsız partiler arasında el değiştirdiği bir iki-parti sistemini teşvik eder."*

Bu önermeler, -Duverger'nin de ifade ettiği gibi- elbette seçim sistemleri ile parti sistemleri arasındaki ilişkinin bütününü açıklamak için yeterli olmayıp, sadece temel eğilimleri ortaya koyan "*ilk varsayımlar*"dır. Esasen Duverger de, bu üç önermeyi yaptıktan sonra, parti sistemlerinin oluşmasında seçim sistemlerinin etkisinin "*geçek bir itici gücün*" etkisinden ziyade "*fren ya da hızlandırıcının*" (*"fren ya da gaz pedalının"*) etkisine benzediğini hatırlatma ihtiyacı hissetmiştir. Bu bağlamda, bir ülkede tercih edilmiş olan bir seçim sistemi, o ülkede belli bir parti

---

[359] Maurice Duverger; ülkelerin parti sistemlerinin belirleyen etkenleri, "*her ülkenin kendisine özgü*" olanlar ile "*genel nitelikte*" olanlar olmak üzere öncelikle iki kategoriye ayırır. Birinci kategoridekileri, yani her ülkenin kendisine özgü olan etkenleri; *gelenek ve tarih, dinsel inançlar, etnik bileşim, ulusal rekabetler vb.* biçiminde sayar. İkinci kategoridekileri, yani bütün ülkelerde ortak olan genel nitelikteki etkenleri de; "*sosyo-ekonomik etkenler*", *ideolojik etkenler*" ve "*teknik etkenler*" olmak üzere başlıca üç grupta toplar. Seçim sistemlerinin bu gruplandırmadaki yeri ise teknik etkenler içerisindedir. Duverger seçim sistemlerine özel bir vurgu yapar. O'na göre; *"en önemli teknik etken (...) seçim sistemidir."* (**a.g.e.**, s.273-274)

[360] **a.g.e.,** s. 274

sisteminin oluşmasını kolaylaştırabilir ya da zorlaştırabilir, ancak tek başına o parti sisteminin oluşmasını sağlayamaz.[361]

Seçim sistemleri ile parti sistemleri arasındaki ilişkinin temel eğilimlerini ortaya koyan bu üç tez, Duverger tarafından 1951'de[362] öne sürülmesinden bu yana farklı yönleriyle birçok eleştiriye konu edilmişse de, ana hatları itibariyle günümüzde de değerini korumaktadır. Duverger'den otuz küsur yıl sonra, 1984'te, Hollandalı siyaset bilimci Arend Lijphart, demokrasi ile idare edilen 21 ülkenin siyasal sistemlerini karşılaştırmalı olarak incelediği çalışmasında[363], bu üç tezin (daha çok da birinci ve üçüncüsünün) genellikle doğrulandığını gösteren bulgulara yer vermiştir.[364] Lijphart bu çalışmasını 1999 ve 2012 yıllarında genişletmiş/güncellemiştir.[365] İncelediği demokratik ülke sayısını yirmibirden otuzaltıya çıkaran ve bu otuzaltı ülkede 1945 ila 2010 yılları arasında yapılmış olan seçimleri analiz eden Lijphart, bu yeni çalışmasında da Duverger'nin tezlerini -birkaç sapmayla birlikte- büyük ölçüde doğrulayan verileri yayımlamıştır. Buna göre; seçim sistemi olarak tek-turlu çoğunluk sisteminin uygulandığı İngiltere ve Yeni Zelenda'da partilerin ortalama efektif sayılarının 2 civarında, nispi temsil sisteminin uygulandığı İsviçre ve İsrail'de ise 5'in üzerinde olduğu görülmektedir. Yeni Zelenda örneği daha da dikkat çekicidir. 1996'da nispi temsil sisteminin yürürlüğe girmesinden sonra bu ülkede parti sayısında artış gözlenmiştir.[366]

Lijphart ayrıca *"Duverger Kanunu"*nun daha ince formülleştirmelere elverişli olduğunu belirterek onu şu şekilde geliştirmiştir: [367]

> *"Bir seçim sistemi ne kadar 'izin verici' ise, partilerin etkin sayısının o kadar yüksek olacağı tahmin edilebilir. Dolayısıyle*

---

[361] **a.g.e.,** s.273. Ayrıca **bkz.** Ergun Özbudun, **a.g.e.**, s.89
[362] Maurice Duverger'nin **Siyasi Partiler** (*Les Partis Politiques)* adlı kitabının ilk basım yılı.
[363] **Çağdaş Demokrasiler - Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri** *(Democracies: Patterns of Majoritarian & Consensus Government in Twenty-one Countries, Yale University Press, 1984)*
[364] **a.g.e.**,, s.104-107
[365] **Demokrasi Modelleri – Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları** *(Patterns of Democracy: Government Forms & Performance in Thirty-six Countries, Yale University Press, 1999)*
[366] **a.g.e.,** s.104-105
[367] Arend Lijphart, **Çağdaş Demokrasiler,** s.106

> *partilerin etkin sayısının, nisbi çoğunluk sistemlerinde küçük, mutlak çoğunluk sistemlerinde biraz daha büyük, yarı-nisbi sistemlerde daha büyük, nisbi sistemlerde ise en büyük olması gerekir."*

Bununla birlikte, demokrasinin gelişimime paralel olarak "çoğulcu" anlayışın öne çıkmış olması da dikkate alındığında, günümüz demokrasilerinde parti sistemlerinin şekillenmesini sadece bu tür "teknik formüller" ile izah etmeye çalışmak, daha detaylı analizler için yetersiz kalmaktadır. Bir ülkedeki parti sisteminin nasıl oluştuğunu açıklayabilmek ve mevcut parti sistemini veri kabul ederek onun ortaya çıkarabileceği siyasal sonuçlara dair analiz yapabilmek için öncelikle partilerin içinde kök saldığı ve geliştiği topluma bakmak gerekecektir. Toplumda hangi karşıtlıklar temelinde ne tür bölünmelerin olduğunu hesaba katmadan, parti sistemi ve onun siyasal sonuçları üzerine yapılan değerlendirmeler isabetli olmayacaktır. Şayet etnik, bölgesel, kültürel, dinsel ve ekonomik bölünmeler var ise bunların partiler arasında nasıl temsil edildiklerine bakmak gerekecektir.[368]

Nitekim Duverger'ye önemli bir itiraz da bu bağlamda gelmiştir. Şöyle ki;

Duverger, öne sürdüğü üç tezden en çok üçüncüsüne, yani "*tek-turlu çoğunluk usulünün iki-parti sistemini teşvik ettiği*" yönündeki tezine vurgu yapmış ve bu tezini kendi ileri sürdüğü tezler/varsayımlar arasında *"gerçek bir sosyolojik kanuna en çok yaklaşanı"* olarak nitelendirmiştir. O'na göre;

> *"Tek-turlu çoğunluk usulü ile iki-parti sistemi arasında hemen hemen tam bir korelasyon gözlemlenebilir: İki-partili ülkeler, çoğunluk sistemine sahiptir; çoğunluk sistemine sahip olanlar da*

---

[368] Leslie Lipson'dan (**Demokratik Uygarlık**, çev: Haldun Gülalp, Türker Alkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1984, s.278) **aktaran**; Erdoğan Günal, **a.g.e.,** s.50. İLAVE NOT: Lipson bu noktadan hareketle kendi tezini daha da ilerletiyor ve Duvrger'den farklı olarak; seçim sistemlerinin parti sistemlerini değil, bilakis parti sistemlerinin seçim sistemlerini belirlediğini ileri sürüyor. **a.g.e.,** s.51

> *iki-partilidir. İstisnalar çok nadirdir ve özel koşullarda açıklanmaları genellikle mümkündür."*[369]

Sartori; Duverger'nin bu konuda yanıldığını, istisnaların pek de nadirattan olmadığını, tek-turlu çoğunluk sisteminin zaten mevcut iki-parti sistemin sürdürülmesine yardımcı olacağını ancak ülke genelinde daima iki-parti sistemi yaratmayacağını, aksine bu seçim sisteminin bölgesel nitelikli küçük partilerin varlığıyla bağdaşabileceğini, hatta bu tip partilere nispi temsil sisteminde elde edebileceklerinden daha fazla güç kazandırabileceğini ileri sürmektedir.[370] Bu durum, özellikle Sartori'nin "*zorlanamayan azınlıklar*" diye tarif ettiği ırksal ve dinsel azınlıkların, belli bölgelerde çoğunlukta oldukları hallerde geçerlidir.[371] Sartori, tek-turlu (basit) çoğunluk sisteminin sadece şu iki şart altında iki-parti sistemine yol açacağını savunmaktadır:[372]

> *"Birincisi, parti sisteminin yapısallaşmış olması; ikincisi, seçim sisteminin baskısına karşı direnen seçmenlerin basit çoğunluğu oluşturmayacak oranlarda dağılmış bulunmaları.*
>
> *(...) Tersine, ırksal, dilsel ve ideolojik bakımdan yabancılaşmış, tek bir soruna dayanan, ya da zorlanması başka bir bakımdan mümkün olamayan (ve iki büyük kütle partisince temsil edilemeyen) azınlıklar, belli seçim çevrelerinde veya coğrafi ceplerde basit çoğunluğu aşkın oranlarda yoğunlaşmışlarsa, iki parti biçimi, seçim sistemi ne olursa olsun imkansızdır."*

O halde toplumda var olan bölgesel, etnik, dinsel vb. bölünmeleri dikkate almadan, seçim sistemlerinin -gerek doğrudan gerekse ürettikleri parti sistemleri üzerinden- siyasal yaşama etkilerine dair yapılacak değerlendirmeler hatalı olacaktır.

---

[369] Maurice Duverger, **a.g.e.,** s.290
[370] Seçim sistemlerinin parti sistemlerine etkilerine dair *"Duverger kanunları"* karşısında Sartori'nin geliştirdiği "*kanunlar*" için **bkz.** Giovanni Sartori, **a.g.e.,** s.59
[371] Ergun Özbudun, **a.g.e.,** s.91.
[372] Giovanni Sartori, **a.g.e.,** s.59

2.2. Seçim Sistemlerinin Seçim İttifaklarını Teşvik/Engelleme Kapasiteleri

Bu bölümün birinci başlığında, seçim sistemlerinin siyasal sonuçları ile ilgili Emre Erdoğan'ın yaptığı ikili ayrıma yer vermiştik. Buna göre; seçim sistemlerinin siyasal sonuçlarını *"statik"* ve *"dinamik"* sonuçlar olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Bir seçim sisteminin statik sonuçları, bir nevi o sistemin çıktılarıdır. Statik sonuçlar, o seçim sisteminin barındırdığı seçim barajları, seçim çevresi büyüklüğü, oy verme ve hesaplama yöntemleri gibi teknik değişkenler aracılığıyla elde edilen parlamento yapısında ortaya çıkar. Zira farklı değişkenleri kullanan seçim sistemleri ile farklı çıktılar, yani farklı parlamento yapıları elde edilir. Dinamik sonuçlar ise statik sonuçların bittiği yerde başlar. Bu türden sonuçlar, seçim sistemlerinin statik sonuçlarına göre seçmenlerin ya da siyasi partilerin davranışlarında ortaya çıkar. Seçmenler ve siyasi partiler ülkede uygulanmaya devam eden seçim sisteminin çıktılarına göre kendi davranışlarını ayarlamaya çalışırlar.[373]

Görüleceği üzere; seçim sistemlerinin dinamik sonuçları; biri seçmenler diğeri de siyasi partiler olmak üzere esasen iki eksen etrafında ortaya çıkar. Ülkede uygulanan seçim sistemi, büyük partilere avantaj sağlayan nitelikte ise, küçük partilere oy vermeyi düşünen ama oylarının boşa gitmesinden kaygı duyan seçmeler davranışlarını değiştirerek büyük partilerden birini tercih etmeye yönelirler. Benzer şekilde, yürürlükte olan seçim sisteminin kendilerini dezavantajlı konuma ittiğini gören/düşünen siyasi partiler de kendi davranışlarını ayarlayıp seçim sisteminin muhtemel çıktılarına karşı strateji geliştirirler.

İşte seçim sistemlerinin seçim ittifakı üretme kapasiteleri bu noktada ortaya çıkar. Seçim sistemleri ya bizzat temel kurguları ya da içerdikleri teknik unsurlar marifetiyle siyasi partilerin davranışları üzerinde "teşvik edici" rol oynayabilecekleri gibi "zorlaştırıcı" veya "engelleyici" etki de yapabilirler.

Bazı seçim sistemleri, büyük partileri avantajlı kılmaya dönük kurguları veya bünyelerinde barındırdıkları barajlar ve temsil adaletsizliğine yol açan hesaplama yöntemlerinden ötürü seçim ittifaklarının motivasyon kaynağı haline gelirler. Bu tür

---

[373] Emre Erdoğan, **a.g.m.,** s.13-14

seçim sistemleri, ürettikleri temsil adaletsizliğini aşmak isteyen siyasi partileri işbirliği yapmaya ve aralarında seçim ittifakı kurmaya teşvik ederler. Temsil adaletini sağlamaya dönük kurgulanmış seçim sistemleri ise, siyasi partiler arasında işbirliği ihtiyacı doğurmayacaklarından seçim ittifakları için herhangi bir motivasyon unsuru içermezler.

Bazen de -Türkiye örneğinde olduğu gibi- geniş anlamda seçim sistemi kavramının içinde mütalaa edilmesi gereken seçim mevzuatı eliyle seçim ittifaklarının engellenmesi söz konusu olabilir. Bu durumu, *"Türkiye'de Seçim İttifakları – İttifakların Önündeki Hukuki Engeller"* başlığı altında ele alacağız.

Şimdi konuyu, iki temel seçim sistemi (*çoğunluk ve nispi temsil*) bakımımdan ayrı ayrı değerlendireceğiz.

2.2.1. Çoğunlukçu Seçim Sistemleri ve Seçim İttifakları

Çoğunlukçu seçim sistemleri, temel olarak *"yönetim istikrarı"*na odaklanarak kurgulanmış sistemlerdir. Çoğunluk sistemlerinin kurgusu istikrarlı hükümet tercihine dayanmaktadır. Bu sistemlerin ana hedefi; parlamentoda yeterli çoğunluğa sahip bir hükümetin kurulabilmesi, diğer bir ifadeyle hükümet istikrarsızlıklarının baştan önlenebilmesidir. Gerçekten de çoğunlukçu seçim sistemlerinin uygulandığı ülkelerde uzun süreli hükümet istikrarsızlıkları pek görülmez.[374] Ancak bunu *"temsil adaleti"*ni göz ardı etme pahasına gerçekleştirirler. Sartori'nin de altını çizdiği gibi; çoğunluk sistemleri, siyasal partiler arasında adaletli oy dağılımını yansıtan bir parlamento aritmetiğini amaçlamazlar; *"açık bir galibe"* hükümet kurma imkanı sunmayı ön planda tutarlar.[375]

Birinci Bölüm'de geniş olarak ele alındığı üzere; çoğunlukçu seçim sistemleri, öncelikle *tek-isimli* ve *listeli* olmak üzere ikiye ayrılır. Tek-isimli çoğunluk sistemleri de kendi içinde tek-turlu ve iki-turlu olmak üzere yeniden ikiye ayrılır.

---

[374] Erdoğan Günal, **a.g.e.,** s.25
[375] Şeref İba, **Siyasi Partiler ve Seçim Hukuku,** Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015, s.154

"Kazananın her şeyi aldığı", dolayısıyla aşırı oranda temsil adaletsizliğine yola açan *listeli çoğunluk sistemleri* günümüz demokrasilerinde pek tercih edilmediğinden bu sistemin seçim ittifakları ile ilişkisi üzerinde durmayacağız.

Tek-turlu ve *iki-turlu* çoğunluk sistemlerinin her ikisi de yönetim istikrarı hedefine yönelmekle birlikte, siyasal partilerin davranışları üzerindeki etkileri bakımından hayli farklı sonuçlar doğurabilmektedirler. Birincisinde (tek-turlu çoğunluk siteminde) siyasi partilerin işbirliği ihtiyacı ve karşılıklı bağımlılıkları hemen hemen hiç görülmezken, ikincisinde (iki-turlu seçim sisteminde) özellikle ikinci tur öncesinde partiler-arası işbirliği ve seçim ittifakları sıkça görülebilmektedir.

2.2.1.1. Tek-Turlu Çoğunluk Sistemi ve Seçim İttifakları

Seçim sistemleri ile parti sistemleri arasındaki ilişkiyi anlatırken, tek-turlu çoğunluk sisteminin genellikle iki büyük partili siyasal düzenlere yol açtığını belirtmiş ve bu konuda "*Duverger Kanunları"* olarak da bilinen üç tezi anlatmıştık. Bu tezlerden biri (ve en iddialısı); "*Tek-turlu basit çoğunluk sistemi, iktidarın büyük bağımsız partiler arasında el değiştirdiği bir iki-parti sistemini teşvik eder"* önermesiydi. Duverger bu tezini kendi tezleri arasında *"gerçek bir sosyolojik kanuna en çok yaklaşanı"* olarak nitelendirmişti. Bu teze göre; *"Tek-turlu çoğunluk usulü ile iki-parti sistemi arasında hemen hemen tam bir korelasyon gözlemlenebilir: İki-partili ülkeler, çoğunluk sistemine sahiptir; çoğunluk sistemine sahip olanlar da iki-partilidir. İstisnalar çok nadirdir…"*[376]

Gerçekten de tek-turlu (basit) çoğunluk sistemi; büyük partilere önemli avantaj sağladığından, -İngiltere[377] örneğinde olduğu gibi- genellikle iktidarın birbirleri arasında el değiştirdiği iki büyük partili siyasal yapıları teşvik ve tahkim eder.

---

[376] Maurice Duverger, **a.g.e.,** s.274 ve 290

[377] İngiltere'de 2015 seçimlerinde; Muhafazakar Parti %36.9 oy oranı ile 331, İşçi Partisi %30.4 oy oranı ile 232 milletvekili çıkarmışken, Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi %12.6 oy oranı ile yalnızca 1 ve Liberal Demokrat Parti %7.9 oyla 8 milletvekili çıkarabilmiştir. **Bkz.** Murat Bilgin, "Parlamenter Sistemin Doğduğu Ülke: İngiltere", Semra Gökçimen (Ed.), **Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Parlamenter Sistem (Almanya Güney, Afrika, Hindistan, İngiltere, İtalya ve Japonya Örnekleri)** , TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Yayın No:8, Ankara, 2017, s.212

İki büyük partinin egemen olduğu parti sistemlerinde, sadece seçim ittifaklarına değil, parti ittifaklarının başka herhangi bir türüne de pek rastlanmaz. Deverger, bu tür parti sistemlerinin hüküm sürdüğü ülkelerde, parti ittifaklarına ancak iç veya dış tehlike arz eden istisnai durumlarda "ulusal birlik" biçiminde karşılaşılabileceğini söyler.[378] Elbette böyle istisnai durumlarda söz konusu olan ittifak da seçim ittifakı değildir. Böyle durumlarda ortaya çıkabilecek parti ittifakı, seçim düzeyinde değil, ancak parlamento ve hükümet düzeylerinde söz konusu olur.

Tek-turlu çoğunluk sistemi, seçimlerde büyük partileri ve onların adaylarını açıkça kayırdığı için ülkedeki (ve elbette parlamentodaki) parti sayısını azaltır. Bu durumda seçmenler, seçim kurallarının yarışta önde giden partilerin adayları haricindekilerine şans tanımadığını bildikleri için, oylarını birinci tercihlerinden ikinci en iyi tercihlerine kaydırarak, sandıkta uzlaşmayı sağlarlar.[379] Yani bir anlamda seçim ittifakı, seçmenler tarafından sandıkta gerçekleştirilmiş olur.

Esasen bu durum bir "döngü" mahiyetindedir. Şöyle ki;

Tek-turlu çoğunluk esasına dayalı seçim sistemi, büyük partilere (genellikle iki büyük partiye, bazen de iki buçuk partiye) avantaj sağlar. Seçim çevrelerinde en çok oyu alan partinin/adayın o seçim çevresine ait sandalyeyi (yahut sandalyelerin tamamını)[380] kazandığı bu seçim sisteminde yarış doğal olarak en öndeki iki parti/aday arasında geçer. Seçimin kuralı üçüncünün (ve diğerlerinin) aleyhine işler. Bu sistem üçüncü partiler açısından daima *"eksik temsil"* sorununa yol açar. Tek-turlu çoğunluk sisteminin iki-partili sistemi teşvik eden bu karakterini Duverger *"mekanik etken"* olarak adlandırmaktadır. Ancak mesele burada bitmez. Duverger'nin *"mekanik etken"* diye tarif ettiği durum, yine O'nun ifadesiyle *"psikolojik etken"*i harekete geçirir ve seçmen davranışını etkileyerek

---

[378] Maurice Duverger, **a.g.e.,** s.418

[379] Emre Erdoğan, **a.g.m.,** s.20-21

[380] Böyle bir durum liste usulü çoğunluk sistemlerinde söz konusu olur. Ancak, çağdaş demokrasilerin neredeyse tamamının terk ettiği bu sistem, seçim sistemlerinin ele alındığı Birinci Bölümde anlatılmış olup, seçim ittifaklarının değerlendirilmesi bakımından dikkate alınmamıştır. Seçim sistemlerinin seçim ittifakları üzerindeki etkisinin işlendiği bu bölümde, tek-turlu çoğunluk sistemi olarak *"tek-turlu, tek isimli (dar bölgeli) çoğunluk sistemi"* esas alınmaktadır.

*"kutuplaşma"*ya yol açar.[381] Bu noktada "döngü" başlamış olur. Seçmenler, aslında en çok istedikleri ama oyunun kuralları yüzünden seçilemeyeceğini bildikleri aday yerine seçilme şansının olduğunu düşündükleri başka adaya (muhtemelen iki büyük partiden birinin adayına) yönelirler. Sonuçta şu olur: Tek-turlu çoğunluk sistemi iki-partiyi öne çıkararak seçmenlerin önündeki alternatifleri azaltır, oylarını "israf" etmek istemeyen seçmenler de bu iki partiden birinin adayını tercih ederek üçüncü partiyi/partileri devre dışı bırakır. Böylelikle "döngü" tamamlanır. Büyük iki partiden birinin adayını tercih ederken seçmenin motivasyonu, genellikle "en çok istemediği" ya da "en fazla karşı çıktığı" aday/parti karşısında "ehven-i şer" yani "kötünün iyisi" olduğunu düşündüğü adayı/partiyi seçmek biçiminde ortaya çıkmaktadır. Böylelikle seçim ittifakı da, partiler tarafından değil ama bizzat seçmen tarafından sandık başında yapılmış olmaktadır.

İki büyük partinin birbirlerinin aslî alternatifi olarak güçlerini muhafaza etmelerini sağlayan bu sistemde, başat partiler dışında küçük partiler de varlıklarını sürdürebilmektedirler. Bazı durumlarda bu küçük partiler, tek başlarına seçime katılmaları halinde, oylarının karşılığı olacak şekilde parlamentoda adil temsil imkânı yakalayamayacaklarını görerek, kendi aralarında seçim ittifaklarına girmeyi tercih edebilmektedirler. Bu duruma örnek olarak; İngiltere'de Liberal Parti ile Sosyal Demokrat Parti arasında 1983 ve 1987 yıllarında yapılan seçim ittifakları gösterilebilir. Bu partiler arasında iki genel seçimde yapılmış olan seçim ittifakları daha sonra partilerin birleşmesiyle sonuçlanmıştır.[382] Bu birleşmede[383] tek-turlu çoğunluk seçim sisteminin yukarıda anlatılan "parti sayısını azaltıcı" karakterinin etkisi kanaatimizce göz ardı edilmemelidir. Seçim sistemi partileri ayrı ayrı faaliyet

---

[381] **Bkz**. Maurice Duverger, a.g.e., s. 298 ve 300.

[382] Emre Erdoğan **a.g.m.,** s.21

[383] İngiltere'de Liberal Parti ile Sosyal Demokrat Parti, 1988'de birleşerek Liberal Demokrat Parti adını almıştır. Liberal demokratlar genellikle yüzde 20'ler civarında oy almalarına rağmen, seçim sisteminin öndeki iki partiye avantaj sağlayıp üçüncü partinin eksik temsiline yol açmasından ötürü diğer iki partiye nazaran çok az sayıda vekil çıkarabilmektedir. Bununla birlikte, 2010 yılında yapılan genel seçimlerde, çok uzun bir aradan sonra ilk kez parlamentoda hiçbir parti tek başına çoğunluğu elde edemediğinden, Muhafazakar Parti Liberal Demokrat Parti ile koalisyon hükümeti kurmak zorunda kalmıştır. Böylelikle, iki-partili sistem yerleşik olmasına rağmen, bir "hükümet ittifakı" yani "koalisyon" gerekliliği ortaya çıkabilmiştir. **Bkz.** Murat Bilgin, **a.g.k.b.,** s.212

göstermektense birleşerek daha büyük/etkin bir yapı oluşturmaya teşvik etmiş olabilir.

Tek-turlu (basit) çoğunluk sisteminin uygulandığı demokrasilerde seçim ittifaklarının görülmemesinin tek nedeni, bu seçim sisteminin iki-partili sistemi teşvik ediyor olması değildir. Bizzat sistemin doğası da seçim ittifaklarına elverişli değildir. Sistemin tek-turlu olması, (ikinci turun bulunmaması) partiler arasında seçim ortaklıklarına ya da anlaşmalarına fırsat vermemektedir.[384] Her ne kadar tek-turlu olmak tek başına bu konuda belirleyici olmasa da (çünkü nispi temsilde de tek-tur olmasına rağmen seçim ittifaklarına rastlanmaktadır) iki-turlu sistemlerin ikinci tur öncesi partilere sağladığı ortak strateji geliştirme ve ittifak anlaşmaları yapma fırsatı, doğal olarak tek-turlu seçim sisteminde bulunmamaktadır. Bu itibarla, seçim sisteminin tek-turlu oluşu seçim ittifakları bakımından dezavantajdır.

Öte yandan bu sistemin de daima iki-partili siyasal hayata yol açtığını ve partilerin karşılıklı bağımlılıklarının hiçbir şartta söz konusu olmayacağını dolayısıyla da seçim ittifaklarının hiç gündeme gelmeyeceğini düşünmek doğru değildir. Zira Duverger'nin parti sistemlerine dair tezlerini anlatırken, O'nun *"... İki-partili ülkeler, çoğunluk sistemine sahiptir; çoğunluk sistemine sahip olanlar da iki-partilidir."* şeklindeki tezine Giovanni Sartorinin itirazına yer vermiştik. Sartori; Duverger'nin bu tezinde yanıldığını, tek-turlu çoğunluk sisteminin ülke genelinde daima iki-parti sistemi doğurmayacağını, aksine bu seçim sisteminin bölgesel nitelikli küçük partilerin varlığıyla bağdaşabileceğini, hatta bu tip partilere nispi temsil sisteminde elde edebileceklerinden daha fazla güç kazandırabileceğini ileri sürmekteydi. Bu durum, özellikle Sartori'nin *"zorlanamayan azınlıklar"* diye tarif ettiği etnik ve dinsel azınlıkların, belli bölgelerde çoğunlukta oldukları hallerde geçerli olduğunu ifade etmiştik.[385] İşte ülkenin sosyo-politik realitesinin ürünü olarak

---

[384] Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku (Genel Esaslar)**, Beta Basın Yayım Dağıtım, İstanbul 2009, s.289. Ayrıca **bkz**. Erdoğan Günal, **a.g.e.**, s.59

[385] Giovanni Sartori, **a.g.e.,** s.59. Böyle bir durum için, Büyük Britanya'da (İngiltere'de) 2015 seçim sonuçları örnek gösterilebilir. Bu seçimlerde, Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi aldığı % 12,6 oy oranı ile sadece 1 milletvekili çıkarabilmişken, İskoç Ulusal Partisi, % 4,7 oyla 56 milletvekili çıkarmıştır. İskoçya bölgesinde çoğunluğu elde etmiş olan İskoç Ulusal Partisi, aldığı oy oranıyla beşinci sırada olmasına rağmen, seçim sisteminin sağladığı avantaj sayesinde, elde ettiği sandalye sayısı bakımından parlamentoda üçüncü parti konumuna gelebilmiştir. **Bkz.** Murat Bilgin, **a.g.k.b.,** s.212

parti sisteminde bu türden parti(ler) mevcutsa, partilerin karşılıklı bağımlılıkları kaçınılmaz olur. Seçim sisteminin tek-turlu çoğunluk olması, bu hallerde parti ittifaklarını engelleyemez. Üstelik bu tabloda parti ittifaklarına sadece seçim düzeyinde değil her düzeyde (parlamento ve hükümet düzeylerinde de) rastlanabilir. Sözü edilen biçimde etnik ve dinsel azınlıkları temsil eden siyasi partilerle sistemin başat partileri arasında yapılacak seçim ittifakı anlaşmaları her iki taraf için de cazip olabilir. Çünkü belli bölgelerde yoğunlaşmış ve çoğunluğu yakalamış olmakla birlikte ülkenin diğer bölgelerinde de az-çok seçmen katkısı verebilecek azınlıklar sayesinde elde edilecek ilave sandalyeler ile parlamento aritmetiğinde önemli avantajlar yakalama ihtimali doğabilir.

2.2.1.2. İki-Turlu Çoğunluk Sistemi ve Seçim İttifakları

İki-turlu seçim sistemi seçim ittifaklarının en fazla görüldüğü seçim sistemidir. Seçimlerin iki turlu oylamayla yapılması, partiler arasındaki karşılıklı bağımlılığı ve işbirliği ihtiyaçlarını arttırmakta, böylelikle de ittifaklar için uygun bir vasat oluşturmaktadır.

İki turlu çoğunluk sisteminde[386] seçilebilmek için, birinci turda kullanılan geçerli oyların mutlak çoğunluğunu elde etme şartı aranır. Adaylardan biri mutlak çoğunluğa ulaşmış ise seçim tek turda tamamlanmış olur, ikinci tura geçilmez. Dolayısıyla sistem her durumda ikinci tur oylamayı zorunlu kılmaz. İkinci tur, mutlak çoğunluğun sağlanamadığı durumlarda söz konusudur.[387] İşte sistemin seçim ittifakları ile irtibatı bu noktada ortaya çıkmaktadır. Yapılan seçimde mutlak çoğunluk sağlanamazsa zorunlu olarak ikinci tur oylamaya gidileceğinin bilinmesi, partileri daha en başta stratejiler geliştirmeye itmektedir. Bu da partiler arasında ittifak anlaşmaları yapılabilmesi için uygun vasat yaratmakta ve hatta onları seçim ittifakı kurma yönünde teşvik etmektedir.

---

[386] İki-turlu çoğunluk sisteminden kastımız; tek-isimli (dar bölgeli) iki-turlu çoğunluk sistemidir. Liste usulü çoğunluk sistemlerini, günümüz demokrasilerinde artık terk edilmiş olduğundan, seçim ittifaklarının değerlendirilmesi bakımından dikkate almayacağımızı daha önce de belirtmiştik.

[387] **Bkz**. Birinci Bölüm: "Tek İsimli İki Turlu Çoğunluk Sistemleri" başlığı

Seçim sistemlerinin ne türden parti sitemine yol açtığına dair *"Duverger kanunları"*nın iki turlu çoğunluk sistemiyle ilgili olanı; "*İki-turlu çoğunluk usulü, yumuşak, bağımlı ve (bütün durumlarda) nisbeten istikrarlı partilerden meydana gelen bir çok-parti sistemini teşvik eder"*[388] biçimindeydi. Gerçekten de seçimin iki turlu olması, bütün partilere birinci turda şanslarını deneyip ikinci turda seçim anlaşmaları/pazarlıkları yapma fırsatı vermesi bakımından küçük partilerin de (özellikle yerel düzeyde iyi örgütlü olanların) varlıklarını sürdürebilmelerine imkân sağlamaktadır. Bu itibarla iki turlu çoğunluk sistemi, tek turlu İngiliz sistemine (yahut diğer yaygın adlandırmayla Anglo-Amerikan sistemine) kıyasla, ikiden çok partinin gelişmesini ve çok partili bir siyasal hayatın oluşmasını kolaylaştırmaktadır.[389]

Uygulanmakta olan seçim sisteminin büyük partileri kayıran kuralları/bariyerleri nedeniyle, kendilerinin tek başına başarılı olamayacaklarını düşünen küçük partilerin, tek turlu çoğunluk sisteminde olduğu gibi, başka bir partiyle birleşmek suretiyle kendilerini elimine etmeleri bu sistemde beklenmemelidir. Zira ilk turda kendi isimleriyle (kendi tüzel kişilikleriyle) yarışma imkânına sahip oldukları ve ikinci tur ittifaklarında da yerel stratejiler izleyebildikleri (örneğin A seçim bölgesinde X, B seçim bölgesinde Y partisi ile ittifak yapabildikleri) için kurumsal olarak varlıklarını ortadan kaldırmayı gerektirecek bir durum söz konusu olmaz. Dolayısıyla, iki turlu çoğunluk sistemlerinde, tek turlu olanlarının aksine, seçim ittifaklarının kurumsal birleşmelere dönüşmesi zordur.[390] Dolayısıyla iki turlu çoğunluk sisteminde parti sayılarının azalması beklenmez.

Tek turlu çoğunluk sisteminin "parti sayısını azaltıcı etkisi", bu sistemde, seçime katılan partiler bakımından görülmez ama parlamentoya giren partiler bakımından görülebilir. Daha açık bir ifadeyle; iki turlu çoğunluk formülü, seçime katılan partilerin sayısını azaltmaz (aksine arttırabilir)[391] ama ikinci turda bir

---

[388] Maurice Duverger, **a.g.e.,** s. 274
[389] Erdoğan Teziç, **a.g.e.,** s.292
[390] Emre Erdoğan, **a.g.m.**, s.25
[391] Gerek ilk turda seçime katılabilmenin verdiği kendini ifade olanağı, gerekse de akıllıca yapılmış seçim ittifakları ile sandalye kazanabilme ihtimalinin varlığı, yeni partilerin kurulmasını motive eden, dolayısıyla parti sayısının artmasına yol açan unsurlardır. **Bkz**. Emre Erdoğan, **a.g.m.,** s.25

kısmının elenmesi nedeniyle parlamentoya giren partilerin sayısını azaltabilir. Ancak ikinci tur öncesi seçim ittifakları yapma imkânı sayesinde, uygun ittifakları yapmayı başarabilmiş olan küçük partiler de parlamentoya girebildikleri için, parlamentodaki parti sayısı da, tek turlu çoğunluk sistemindeki kadar az olmayacaktır.[392]

İki turlu çoğunluk sistemlerinde, partilerin kendi aralarında yasal olarak seçim ittifakı anlaşmaları yapma imkânı olsa da olmasa da, bu türden ittifak yahut işbirliği arayışları daima gündeme gelir. Çünkü bu sistemde genellikle birinci tur seçimlerde sonuç alınamayıp çoğu seçim çevrelerinde ikinci tura gitmek durumunda kalınmakta, bu da partileri birbirlerine karşı daha anlayışlı ve işbirliğine açık olmaya yöneltmektedir.[393] Bu yöneliş ülkenin siyasal kültürünü de etkiler. İki turlu seçim sisteminin teşvik ettiği, hatta bir anlamda "dayattığı" ikinci tur ittifakları sayesinde, bu seçim sistemini tercih eden ülkelerde, uzun vadede özellikle sağ ve sol partilerin kendi içlerinde daha *"uzlaşmacı"* ve *"koalisyoncu"* tutum takındıkları bir siyasal kültür gelişmektedir.[394] [395] Bu durum uzlaşmacı siyasal kültürün gelişip yerleşmesi ile seçim sistemi tercihi arasındaki sıkı ilişkiyi göstermesi bakımından önemlidir.

Seçim sistemi tercihi olarak iki turlu çoğunluk usulünü benimseyen ülkelerde – tek turlu çoğunluk usulünü benimseyenlere nazaran– parti davranışları gibi seçmen davranışları da farklıdır. Bu sistemde seçmen psikolojisi, "kullandığı oyun israf olacağı kaygısı" üzerinden şekillenmez. Çünkü ikinci turun varlığını bilen seçmen, birinci turda seçilme şansı olmasa bile, kendi tercih ettiği partiye/adaya oy vermekten çekinmez. Buna karşılık ikinci turda seçmen daha stratejik oy verme eğilimindedir. Zira iki tur arasında yapılmış olan seçim ittifakları ve bunun sonucunda da partilerden/adaylardan bir kısmının diğerleri lehine "çekilmiş" yahut "feragat

---

[392] **a.g.m.**, s.24

[393] Erdoğan Günal, **a.g.e.,** s.60

[394] Hüdai Şencan, **"Çatışmacı Parlamentarizmden Melez Bir Çözüme: Fransa'da Yarı Başkanlık Sistemi"**, Semra Gökçimen (Ed.), **Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Yarı-Başkanlık Sistemi (Fransa, Polonya ve Rusya Örnekleri)**, TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Yayın No:6, Ankara, 2017, s.68

[395] İki-turlu seçim sisteminin, seçim ittifakları marifetiyle, sağ ve sol partileri kendi içlerinde daha "uzlaşmacı" tutum takınmaya ittiği düşüncesini Gazeteci-Hukukçu Taha Akyol da savunmakta ve böyle bir seçim sistemini Türkiye için önermektedir. O'na göre; *"İki turlu seçim sağı sağda, solu da solda toparlayarak "yöneten demokrasinin" önünü açabilir. Ancak bunun için öncelikle seçim ittifaklarının önünü açmak gerekir."* (**"İki Turlu Seçim"**, Milliyet Gazetesi, 8.1.1999 aktaran; Erdoğan Günal, **a.g.e**., s.198)

etmiş"[396] olmaları nedeniyle seçimlerin ikinci turu, partilerden oluşan "blokların" yarışına sahne olmaktadır. Dolayısıyla bu turda seçmen artık birincil siyasal tercihlerinin ötesinde, kendi eğilimine en yakın başka partiye/adaya oy vermekte ya da seçilmesini istemediği bir adayı engelleme amacıyla oy kullanmaktadır. Bu nedenle iki turlu tek isimli (dar bölgeli) seçim sistemi için yerleşik bir söyleyişle; *"ilk turda seçme, ikinci turda eleme yapılır"* denmektedir.[397] Seçmen davranışının bu şekilde ortaya çıkıyor olması, kuşkusuz siyasi partilerin davranışlarını da etkilemektedir. İki turlu seçimdeki seçmen psikolojisini dikkate/ciddiye alan partiler, daha işin başında aday belirlerken ikinci turun hesabını yapacaklar ve ikinci tura kalınması halinde, başka partilerin seçmeninden de oy alabilecek vasıfta isimleri aday gösterme yoluna gideceklerdir. Partiler, çatışmacı dil kullanan sert mizaçlı isimler yerine daha uzlaşmacı ve üzerinde ittifak edilebilir mutedil isimleri aday göstereceklerdir. İşte bu durum, iki turlu çoğunluk sistemlerinin, ülkedeki uzlaşmacı siyasi kültürün gelişmesi ve yerleşmesine katkı veren bir diğer[398] önemli boyutudur.

İki turlu dar bölgeli çoğunluk sisteminin bir başka özelliği de aşırı ya da sistem karşıtı partileri cezalandırmasıdır. Bu cezalandırma, seçim ittifakları marifetiyle mümkün olabilmektedir. Bu türden partiler, seçimin ikinci turundan önce –genellikle de bu partilerin adaylarının seçilmesini engelleme motivasyonu ile– yapılan ittifak anlaşmalarından dışlandıkları için, oy oranlarının çok altında milletvekilliği kazanabilirler.[399] Üstelik böyle partilerin ikinci turda aldıkları oylar da birinci turdakine nazaran büyük ölçüde düşmektedir. Çünkü seçmen kazanamayacağını gördüğü aday yerine ikinci turda başka bir partinin adayına yönelmektedir. Bu cezalandırma mekanizması, iki turlu dar bölgeli seçim sisteminin anavatanı olan Fransa'da işlemektedir. Fransa'da aşırı sağcı Ulusal Cephe Partisi, hemen her

---

[396] Fransa'da **"çekilme"** ile **"feragat"** birbirinden ayırt edilir. Feragat eden aday yahut partiler, seçimi terk ederken (çekilenden farklı olarak) seçmenlerini belirli bir adaya/partiye oy vermeye davet ederler. **Bkz**. Birinci Bölüm, *Tek İsimli İki Turlu Çoğunluk Sistemi* başlığı

[397] Erdoğan Teziç, **a.g.e.**, s.291-292. Bu yüzden, iki turlu çoğunluk sistemine göre yapılan seçimlerde ülkenin *"siyasal fizyonomisi"*, stratejilerinin belirleyici olduğu ikinci turda değil, yalnızca birinci turda görülebilmektedir. (**a.g.e.,** s.291)

[398] İki turlu çoğunluk sisteminin uzlaşmacı siyasal kültüre yaptığı katkının diğer boyutu, "parti davranışları üzerinden" yukarıda izah edilmişti. Bu sefer "seçmen davranışları üzerinden" aynı yöndeki katkıya dikkat çekilmiştir.

[399] Ergun Özbudun, **a.g.e.,** s. 92

seçimde bu mekanizma sayesinde dışlanabilmektedir.[400] Sartori, iki turlu çoğunluk sisteminin bu özelliğine, kutuplaşmış toplumlarda yönetilebilirliği kolaylaştırdığı düşüncesiyle büyük önem atfetmektedir. O'na göre; *"En uzak, yani en soldaki ya da en sağdaki (aşırı) partileri cezalandıran bir seçim sistemi (ki, iki-turlu sistem bunu kuşkusuz yapmaktadır) elbette ters* (elverişsiz) *koşullar altında yönetilebilirliği büyük ölçüde kolaylaştıran bir sistemdir. Bu da küçük* (önemsiz) *bir erdem değildir."*[401] Şu hususu bir kez daha belirtmek gerekir ki; iki turlu seçim sistemi, Sartori'nin "önemli erdem" olarak nitelediği bu vasfına seçim ittifakları marifetiyle sahip olabilmektedir. Uçlardaki partilerin cezalandırılarak sistemin rahatlatılması, ikinci tur öncesi yapılan ittifak anlaşmalarında bu partilerin dışlanması yoluyla gerçekleşebilmektedir.

İki turlu çoğunluk sisteminin seçim ittifaklarının kuruluşu üzerindeki etkileri, bu sistemin farklı uygulanış biçimlerine göre de değişiklik göstermektedir. Bu sistemin temel mantığı, ilk turda mutlak çoğunluğun aranıyor olmasıdır. Adaylardan birinin ilk turda geçerli oyların yarıdan bir fazlasını alması halinde seçim o noktada biter, ikinci tur diye bir durum söz konusu olmaz. İlk turda hiçbir aday mutlak çoğunluğa ulaşamamış ise o takdirde ikinci tur yapılır. İşte farklılık bu noktada ortaya çıkmaktadır. Zira ikinci turda "mutlak çoğunluk şartı" değişmez kural değildir. İkinci tur oylamaya hangi adayların katılacağı ve ikinci turda mutlak çoğunluk mu basit çoğunluk mu aranacağı konusunda farklı uygulamalar

---

[400] Jean-Marie Le Pen liderliğindeki Ulusal Cephe (*Front National*), 2002 yılındaki parlamento seçimlerinin birinci turunda %11,1 oy almışken ikinci turda oy oranı %1,9'a düşmüş ve hiç milletvekili çıkaramamıştır. Aynı şekilde 2007 seçimlerinin birinci turunda %4,3 oy alan Ulusal Cephe ikinci turda sadece %0,1 oy alabilmiş ve hiç milletvekili çıkaramamıştır. Yine 2012 yılında, bu kez Jean-Marie Le Pen'in kızı Marine Le Pen başkanlığında seçime giren Ulusal Cephe, ilk turda %13,6 gibi hatırı sayılır bir oy almasına rağmen, ikinci turda oy oranı %3,7'ye düşmüş ve sadece 2 sandalye çıkarabilmiştir. https://tr.wikipedia.org/wiki/Ulusal_Cephe_(Fransa) E.T.:1.3.2017. Ayrıca **bkz.** Michael G. Roskin, **Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür,** çev.: Bahattin Seçilmişoğlu, Adres Yayınları, Ankara 2012, s.136

[401] Giovanni Sartori, **a.g.e.,** s. 96, (parantez içinde verdiğimiz aynı anlamdaki sözcük tercihleri, Sartori'nin eserini tercüme eden Ergun Özbudun'un aynı cümleleri kendi eserinde aktarırken yaptığı tercihlerdir. Özbudun, **a.g.e.,** s. 92), Bu konuda şu notu da düşmek gerekmektedir: İki-turlu çoğunluk sisteminin, Sartori'nin vurguladığı biçimde, uçtaki partileri cezalandırmak suretiyle yönetilebilirliği kolaylaştırması, ancak merkez sağ ve sol partilerin güçlü oldukları durumlarda mümkün olabilmektedir. Buna karşılık uçtaki sağ ve sol partilerin güçlü olduğu durumlarda, aynı seçim sistemi (iki-turlu çoğunluk formülü), demokratik hoşgörüden uzak, gerilim endişelerinin ağırlaştığı, çatışmacı ve aşırı kutuplaşmış bir siyasal ortama yol açabilmektedir. **Bkz**. Erdoğan Teziç, **a.g.e.,** 293

olabilmektedir. Birinci turda en fazla oy alan sadece iki adayın ikinci turda yarışmasını öngören sistemlerde, bir adayın seçilebilmesi için doğal olarak ikinci turda da mutlak çoğunluk aranmış olmaktadır. Fransa'da (ve 2014'ten itibaren Türkiye'de) cumhurbaşkanlığı seçiminde uygulanan yöntem budur. Fakat Fransa'da parlamento seçimlerinde farklı bir yöntem uygulanmaktadır. Buna göre ilk turda oyların belirli bir oranını (Fransa örneğinde sekizde bir - %12,5) alan adaylar ikinci tur oylamaya katılırlar. İkinci turda artık mutlak çoğunluk aranmaz, en çok oy alan aday seçilir.[402] Bu iki farklı uygulamanın, seçim ittifaklarının kuruluş biçimlerine etkisi de farklı olabilmektedir. Bunlardan birincisi, yani ilk turda en çok oy alan sadece iki adayın ikinci tura kaldığı uygulama, teorik olarak bu iki aday dışındakileri zaten elediğinden ittifakları şeklen gereksiz kılar gibi görünür. Gerçekten de ikinci tur öncesi partiler arasında ittifak anlaşması yapmaya pek ihtiyaç kalmaz. Ancak bu durumda seçim ittifakları ikinci tur öncesinden birinci tur öncesine kayar. Zayıf partiler birinci turda belirli bir aday üzerinde yoğunlaşma konusunda anlaşabilirler. Aksi halde bunlar ikinci tura katılamazlar ve baştan kaybetmiş olurlar.[403] İki turlu çoğunluk sisteminin farklı uygulamalarından ikincisi ise bu başlık altında şimdiye kadar anlatılan uygulamadır. İkinci turda yarışacak adayların sayısını iki ile sınırlamayan ve dolayısıyla ikinci turda da mutlak çoğunluk şartı aramayan bu uygulama biçiminde seçim ittifakları genellikle ikinci tur öncesinde yapılmaktadır.

Çoğunluk sistemleri genellikle temsil adaletsizliklerine yol açarlar. Alınan oylar ile kazanılan sandalye sayıları arasındaki oranın adil olmaması ve şaşırtıcı sonuçlar doğurabilmesi, bütün çoğunluk sistemlerinin olduğu gibi, iki turlu çoğunluk sisteminin de tipik özelliğidir. Bu sistemin uygulandığı seçimlerin ilk turunda daha fazla oy alan parti ya da parti blokları, ikinci tur öncesi kendilerinin aleyhine geliştirilen stratejiler ve yapılan yeni ittifak anlaşmaları sonucunda daha az oy alıp daha az sandalye kazanabilirler.[404] Buna ilaveten iki-turlu çoğunluk sistemi, (tek-turlu versiyonuna benzer şekilde) büyük partilere avantaj sağladığı için de temsiliyet sorununa yol açar. Ancak seçim ittifaklarının yaygın biçimde yapılıyor olması, çoğu

---

[402] **Bkz**. Birinci Bölüm: "Tek İsimli İki Turlu Çoğunluk Sistemleri" başlığı
[403] Maurice Duverger, **a.g.e.**, s. 421
[404] Erdoğan Teziç, **a.g.e.,** s.292

kez bu temsiliyet sorununu azaltabilir. Küçük partiler akıllı seçim ittifaklarına girerek, karşı karşıya oldukları temsil engellerini aşabilirler hatta avantajlı hale bile gelebilirler.[405] Benzer biçimde, ikinci tur öncesi seçim ittifaklarının yapılabiliyor olması, toplumun belli bir kesiminin siyasal sistemden dışlanmasını önleyebilecektir. Basit çoğunluk sisteminde sürekli kaybetmeye mahkûm azınlıklar bile yapacakları stratejik ittifak anlaşmaları sayesinde, kendi kimliklerini yitirmeden parlamentoda temsil imkânı yakalayabilirler.[406]

Son olarak şu hususa da dikkat çekmek gerekmektedir: İki turlu çoğunluk sisteminin, ister birinci turda ister ikinci turda, seçim ittifaklarını teşvik ediyor olması, bu sistemin demokratiklik boyutu[407] yönünden olumlu bir durumdur. Çünkü bu sistemde seçmen, daha seçim öncesinde kimin kimle işbirliği yapacağını görebilmekte ve oylarını ona göre kullanmaktadır. Oysa nispi temsil sistemlerinde seçmenlerin böyle bir imkânı pek olamamaktadır. Nispi temsilin esas alındığı seçim sistemini tercih eden ülkelerde, siyasi partiler arasındaki işbirliği arayışları genellikle seçimlerden sonra parlamento ve hükümet düzeylerinde gerçekleşmektedir. Bu ise seçmeni öngörmediği pek çok hükümet seçeneği ile karşı karşıya bırakmaktadır.[408]

---

[405] İki turlu çoğunluk sisteminde seçim ittifaklarının temsiliyet sorununu azaltıp azaltmayacağı, toplumsal yapıya bağlı olarak değişebilir. Örneğin iki büyük parti ittifak yaparak almaları gerekenden çok daha fazla sandalye kazanabilirler. **Bkz**. Emre Erdoğan, **a.g.m.**, s. 24.

[406] **a.g.m.**, s.25

[407] Seçim sistemlerinden hangisinin daha demokratik olduğu tartışmasını, Fransız siyaset bilimci Guy Lardeyret, siyasal uzlaşmayı gerçekleştirme yöntemlerindeki farklılık üzerinden yapmıştır. Ona göre;

"...Çoğunluk sistemleri partileri seçimlerden önce birleşmeye zorlar. Partiler mümkün olduğu kadar çok sayıda seçmenin farklı düşünce ve menfaatlerini birleştirmek, seçmenlere tutarlı bir hükümet programı sunmak ve çoğunluğu bir araya getirebilme yeteneğine sahip olduklarını (seçimlerden önce) *kanıtlamak durumundadırlar. Çoğunluk sistemlerinde partiler ılımlı olmak zorundadırlar, çünkü oyların çoğunluğu henüz karar vermemiş merkezde yer alan seçmenlerden kazanılmak zorundadır.*

Orantılı (nispi) *temsil, yeni hükümetin hem politikasının hem de kadrosunun seçiminin sorumluluğunu bütün oylar verildikten sonra ve kamuoyunun etkin olamayacağı kapalı kapılar arkasında parti liderlerine yıkar. Bu nedenle bir sistemi diğerinden ayırt etmede "oydaşma"dan çok siyasal uzlaşmayı gerçekleştirme yöntemlerindeki farklılık önemlidir. Çoğunluk sistemlerinin yöntemi hem daha demokratik hem de daha etkindir. Kararlar vatandaşların kendileri tarafından alınır."* Guy Lardeyret, "Orantılı Temsile İlişkin Sorun", (çev.: Mehmet Turhan), Larry Diamond, Marc F. Plattner (Der.) **Demokrasinin Küresel Yükselişi**, Ankara1995, s.202

[408] Erdoğan Günal, **a.g.e.,** s. 61.

2.2.2. Nispi Temsil Sistemleri ve Seçim İttifakları

Nispi (orantılı) temsil prensibine dayanan seçim sistemleri, seçime katılan partilerin aldıkları oy nispetinde parlamentoda temsillerini sağlama hedefine dönük kurgulandıklarından, esasen seçim ittifakı kurma yönünde bir ihtiyaç üretmezler. Ancak bu seçim sistemlerinin bünyelerinde barındırdıkları birbirinden farklı hesaplama yöntemleri, seçim çevresi büyüklükleri ve özellikle seçim barajı opsiyonları, siyasi partileri değişik düzeylerde ittifak kurmaya yöneltirler.

Hatırlanacağı üzere, Duverger'nin seçim sistemleri ile parti sistemleri arasındaki ilişkiyi açıklayan ve *Duverger Kanunları* olarak bilinen üç tezinden birincisi (nispi temsil sistemi ile ilgili olanı) şu şekildeydi: *"Orantılı temsil, sert, bağımsız ve (...) istikrarlı partilerden kurulu bir çok-parti sistemini teşvik eder."*[409] Gerçekten de çoğunlukçu seçim sistemlerin temsil adaletini bozan sonuçlarına tepki mahiyetinde gelişen ve bu anlamda çıkış noktası küçük-büyük tüm partilere temsil imkânı verme düşüncesi olan nispi temsil sistemlerinin çok-partili siyasal düzen için daha anlamlı olduğu açıktır.

Ancak nispi temsil sisteminin seçim ittifakları bakımından değerlendirilmesi esnasında, Duverger'nin bu tezindeki *"çok-parti sistemi"* vurgusundan ziyade, bu partilerin *"sert, bağımsız ve istikrarlı"* nitelikleri (en çok da *bağımsız* oluşları) önem kazanmaktadır. Zira yukarıda ifade edildiği gibi nispi temsil fikri, toplumda var olan belli başlı tüm siyasi eğilimlerin parlamentoda temsil edilmesi gerektiği inancına dayanır. Bu fikre göre parlamentolar; *"toplumsal bütünün tüm fiziksel, ideolojik, iktisadi nüanslarını"* yansıtan adeta bir *"mikro-kozmos"* olması gerekir.[410] İşte bu fikir siyasi partileri bağımsız davranmaya yöneltir. Bu fikri esas alan seçim sistemi sayesinde parlamentoda temsil edilebilmelerinin önünde hiçbir engel bulunmadığını bilen/gören en küçük siyasi partiler dahi tek başlarına varlıklarını ve faaliyetlerini sürdürme eğiliminde olacaklar, başka partilerle işbirliği ya da karşılıklı bağımlılık ilişkisi içine girmeyi tercih etmeyeceklerdir.

---

[409] Maurice Duverger, **a.g.e.,** s. 274
[410] Jean-Marie Cotteret ve Claude Emeri, **Seçim Sistemleri,** s,46

Nispi temsil sistemlerinin siyasi partileri bağımsız davranmaya iten ve birbirleriyle işbirliğinden uzak tutan bu yapısı, sadece seçim düzeyi için geçerlidir. Seçim sistemi olarak nispi temsilin tercih edildiği siyasal düzenlerde, seçim düzeyinde pek görülmeyen parti ittifakları, parlamento ve hükümet düzeylerinde sık görülür. Bu durum da esasen nispi temsilin mantığından kaynaklanan bir sonuçtur. Zira bu sistem, temsil adaletini sağlamaya odaklandığından, parlamentoya çok sayıda partinin girmesine imkân verir. Böyle olunca da çok parçalı parlamento yapısında, tek başına hükümet kurma çoğunluğunu elde etmek zorlaşır. Bu durumda partiler parlamento ve hükümet düzeylerinde işbirliği zaruretiyle karşılaşırlar ve birlikte koalisyon hükümeti kurma, kurulması düşünülen hükümeti dışarıdan destekleme ya da engelleme yahut da var olan hükümeti düşürme konularında işbirliği yaparlar. Seçim ve hükümet düzeyleri arasındaki bu farklılığı "*çelişki*" diye nitelendiren Duverger, hükümet istikrarsızlıklarını arttırdığı gerekçesiyle bu durumu *"orantılı temsilin küçümsenemeyecek bir sakıncası"* olarak görmektedir.[411] Duverger'nin sözünü ettiği bu sakıncanın giderilebilmesi için, nispi temsil sistemlerinde, partiler açısından seçim öncesinde bir gereklilik olmadığı halde, seçimlerden sonraki planlar bakımından seçim ittifakları yine de gündeme gelebilmektedir.[412] Bu takdirde, seçim düzeyinde başlayan parti işbirlikleri, parlamento ve hükümet düzeylerinde de devam eder ve böylelikle hükümetin dayandığı parlamento çoğunluğunun kolayca bozulması beklenmediğinden daha istikrarlı hükümet yapıları ortaya çıkar.

Nispi temsili esas alan seçim sistemleri, yine kendi mantıkları gereği, tek turlu listeli seçimi zorunlu kılar.[413] Bu bakımdan, bizatihi ikinci tur oylamanın varlığından kaynaklanan seçmen ve parti stratejileri ile ikinci tur öncesi karşılıklı çekilme ya da feragatler yahut ittifak anlaşmaları burada söz konusu olmaz.

---

[411] Maurice Duverger konuyu şu şekilde izah etmektedir: *"Orantılı temsil mahiyeti icabı olarak, partileri yalnız başına bırakan bir sistemdir; bu sistem, her partiye tam bir seçim bağımsızlığı verme eğilimi gösterir. Fakat tek bir partiye nadiren salt çoğunluk kazandırdığından, gene de parlamento ittifaklarına yol açar.* ***Seçim düzeyi ile hükümet düzeyi arasındaki bu çelişki, orantılı temsilin küçümsenemeyecek bir sakıncasıdır****. Sistem, partileri seçim düzeyinde birbirlerinden tamamen bağımsız kılar; hükümet düzeyinde ise, aralarında işbirliği yapmaya zorlar. Normal olarak bu, parlamento koalisyonlarının kurulmasını daha güçleştirir ve hükümet çoğunluklarının durumunu daha da istikrarsızlaştırır."* **a.g.e.,** s.422

[412] Erdoğan Günal, **a.g.e.,** s.61

[413] Erdoğan Teziç, **ag.e**., s.295, keza **bkz.** Birinci Bölüm, Nispi Temsil Sistemleri başlığı.

Nispi temsil sistemlerinin seçim ittifakı üretme kapasiteleri bakımından buraya kadar çizilen genel çerçeve; nispi temsil fikrinin "saf" / "yalın" haliyle uygulama alanı bulması durumuna ilişkindir. Ancak nispi temsilin bu saf halinin uygulaması nüfus bakımından küçük birkaç ülke dışında pek yaygın değildir. Gerçekte nispi temsil sistemleri, ülkeden ülkeye çok farklı uygulama biçimleri ile karşımıza çıkmaktadır. Bu farklılıklar temel olarak; seçim çevresi büyüklükleri, oyların sandalye sayılarına dönüştürülmesi esnasında kullanılan matematiksel hesaplama yöntemleri ve seçim barajları gibi ilave değişkenlerden kaynaklanmaktadır. Bu değişkenler sisteme kendi renklerini vermekte ve özünde nispi temsile dayanmasına rağmen farklı versiyonların her biri adeta ayrı birer seçim sistemi niteliğine bürünebilmektedir.

İşte bu önemli değişkenlerle birlikte nispi temsil sisteminin büründüğü yeni biçimler, onun "saf" halinin aksine, seçim ittifaklarını çoğu zaman teşvik etmekte hatta bazı durumlarda özellikle küçük partiler açısından neredeyse zorunluluk haline getirmektedir. Temsil adaletine odaklandığı için yönetim istikrarını "ıskaladığı" düşünülen bu sistemlerde, söz konusu eksikliği gidermek, yani istikrarı da sağlamak amacıyla küçük partilerin parlamentoda temsilinin önüne bir kısmı doğrudan (yüksek seçim barajları gibi) bir kısmı da dolaylı (büyük partileri kollayan hesaplama formülleri ve geniş seçim çevreleri gibi) birtakım engeller konulmuştur. Bu engelleri aşma yolu olarak da seçim ittifakları sık sık gündeme gelebilmektedir.

Nispi temsili esas alan ancak istikrarı da gözeten bu seçim sistemlerinde, ortaya çıkan temsiliyet problemlerini aşmak için başvurulan seçim ittifakı uygulamalarından biri; *"ortak liste"* (*joint list*) yöntemidir.[414] Bu ittifak yönteminde partiler seçime ortak liste ile girerler. Bu durumda birlikte hareket etmek üzere anlaşan birden fazla siyasi partinin adayları tek bir listede yer alır. Seçim sonucunda kazanacak adaylar, ortak listedeki sıralamaya göre belirleneceğinden, bu yöntemde partiler arasındaki anlaşmanın düğüm noktasını "adayların listedeki yeri" oluşturmaktadır. Bu yöntemin uygulandığı ülkelerde, özellikle seçim sisteminde baraj uygulaması söz konusu

[414] Levent Gönenç, "İttifakların Yolu Açılmalı", Radikal Gazetesi (WEB), 01.08.2002, http:// www.radikal.com.tr/yorum/ittifaklarin-yolu-acilmali-639994 E.T.:15.01.2017

olduğunda, ortak listeyle seçime katılan partiler ile tek başlarına seçime katılan partiler arasında eşitsizlik/adaletsizlik ortaya çıkabilir. Bunu engellemek için, *Moldova* ve *Slovakya*'da[415] olduğu gibi, ortak listelere daha yüksek bir oranda baraj uygulanabilmektedir.[416] İsrail'de ise ortak listeler için baraj oranında farklı bir uygulama söz konusu değildir.

Nispi temsil sisteminde seçim ittifakı uygulamalarının bir diğeri ise; "*apparentement"* (*kartel* veya *birlik*) adı verilen yöntemdir. İsviçre (*listenverbindung – listeler birliği*)[417] ve Hollanda'da bu yönteme izin verilmektedir. Bu yöntemde, partiler kendi başlarına varlıklarını korur ve oy pusulasında ayrı ayrı yer alır. Seçmenler de bu partilerin içinden kendi desteklediklerini partiye oy verirler. Ancak oy sayımı iki adımda yapılır. Sayımın birinci adımında ittifak yapan partilerin aldıkları oylar sanki tek bir partiye verilmiş gibi topluca sayılır. Böylelikle varsa seçim barajının aşılması ve sandalye dağılım hesabı bakımından dezavantajlar bertaraf edilmiş olur. Daha sonra, sayımın ikinci adımına geçilir ve birinci adımda kazanılmış sandalyeler işbirliği yapan bu partiler arasında orantılı olarak ayrı ayrı bölüştürülür.[418] Dolayısıyla bu yöntemde, partiler arasındaki seçim ittifakı anlaşması yapmak daha kolaydır. Zira burada partiler sadece seçim ittifakı yapıp yapmama konusunda karar vermektedirler. Birbirleri ile "liste/sıralama pazarlığı" yapmaları gerekmez. Her parti kendi aday listesini kendisi yapar. Hangi partinin listesinden hangi aday(lar)ın seçileceği ise doğrudan seçmenin oyu ile belirlenmiş olur.

Bu iki farklı seçim ittifakı uygulamasından başka, nispi temsil sistemlerinde görülen gerek "*tercihli oy*" gerekse de *"artık oyların değerlendirilmesi"* usulleri de, partilerin seçimlerden maksimum kazancı elde etmek üzere işbirliğine gitmelerini mümkün kılar. Bu usullerden birincisinin, yani "*tercihli oy*" yönteminin kullanıldığı seçim sistemlerinde, sandalyelerin dağıtımı yapılırken tercih sıralamaları dikkate alınır. Bu durumda partiler kendi seçmenlerine ilk tercihlerini kendi adayları için, sonraki tercihlerini ise ittifak yapılan parti ya da partiler için kullanmaları yönünde

---

[415] **Bkz**. Birinci Bölüm, Barajlı Seçim başlığı
[416] Levent Gönenç, **a.g.m.**
[417] **Bkz**. https://www.pusulaswiss.ch/isvicre-secim-sistemi-nasil-isliyor.html/ E.T. 15.01.2017
[418] Levent Gönenç, **a.g.m.,** ayrıca Arend Lijphart, **Demokrasi Modelleri**, s.189

çağrı yaparlar. Bu imkân Avustralya ve İrlanda'da partilere tanınmıştır.[419] Bazen de (İsrail'de olduğu gibi)[420] siyasi partiler aralarında *"artık oy"* (bakiye) anlaşması yaparak, barajı geçmeleri durumunda artık oyların paylaşılırken avantaj kazanmaya (ya da dezavantajlı konumdan çıkmaya) çalışırlar.

Şimdi nispi temsil sisteminin belli başlı uygulama biçimlerine ve bunların seçim ittifakları karşısındaki durumlarına biraz daha yakından bakalım:

2.2.2.1. Ulusal Düzeyde Nispi Temsil ve Seçim İttifakları

"*Tam nispi temsil*" yahut "*tam orantılı temsil*" de denilen bu sistemde[421], ülkenin tamamı tek bir seçim çevresi olarak kabul edilir. Seçim çevresinin büyüklüğü parlamentodaki sandalye sayısı kadardır. İsrail ve Hollanda gibi nüfusu az ülkelerde uygulanabilmekte olan bu sistemde, siyasi partiler, parlamentodaki üye tam sayısı kadar aday ismini içeren listelerle seçime katılırlar. Listeler seçim çevresi düzeyinde değil, ulusal düzeyde yarışır. Her parti ülke genelinde aldığı oy oranında milletvekili çıkarır. Bu sistemle çok küçük partiler bile parlamentoda temsil imkânı bulabilir, temsil edilmeyen oylar minimum düzeye iner.

Duverger'ye göre, "*tam orantılı temsil, ittifaklara meydan vermez.*"[422] Bu sistemde partiler bağımsız hareket etme eğilimindedirler. Daha doğru bir ifadeyle, partileri işbirliğine zorlayan yahut iten bir gerekçe yoktur. O'nun bu tezini Hollanda örneği doğrulamaktadır.

Tam nispi temsil sistemi Hollanda'da özel bir seçim barajı olmaksızın uygulanmaktadır. Burada, ülke genelinde kullanılan geçerli oy sayısının parlamento üye tam sayısına bölünmesi suretiyle bulunan *"milli seçim sayısı"*ndan başka baraj yoktur. 150 sandalyeli Hollanda Temsilciler Meclisi'nde milletvekili çıkarabilmek için, geçerli oy toplamının 150'ye bölünmesiyle ortaya çıkan sayı kadar oy almak

---

[419] Arend Lijphart, **a.g.e.,** s.189
[420] **Bkz.** Mustafa Kulu, **2015 İsrail Seçimleri: Süreçler, Aktörler, Projeksiyonlar**, ORSAM (Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi) Rapor No: 197, Mart 2015, s.10
[421] Jean-Marie Cotteret, Claude Emeri, **a.g.e.**,s.48, keza **bkz.** Birinci Bölüm, Ulusal Düzeyde Nispi Temsil başlığı
[422] Maurice Duverger, **a.g.e.,** s.423

yeterli olmaktadır.[423] Bu durumda Hollanda'da seçim barajı fiilen 1/150 (yüzde 0,67) gibi çok düşük olduğundan siyasi partiler neredeyse hiç temsil sorunuyla karşılaşmazlar. Böyle olunca da, seçim ittifaklarına (*apparentement)* izin verildiği halde Hollanda'da siyasi partiler seçime başka partilerle ittifak kurarak gitme ihtiyacı pek hissetmezler.

Ancak aynı sistemin uygulandığı İsrail'de ise, Duverger'nin tezinin aksine, 2015 seçimlerinde çok sayıda seçim ittifakı yapılmıştır.[424] Zira bu ülkede yüzde 3,25 oranında bir seçim barajı (yalın oran olarak bakıldığında düşük bir seçim barajı gibi görünse de ülkenin nüfusu/seçmen sayısı ve parlamentodaki toplam sandalye sayısı dikkate alındığında görece yüksek bir seçim barajı) uygulanmaya başlamıştır.[425] Ülkenin tamamının tek bir seçim bölgesinden oluştuğu ve sadece partiler tarafından hazırlanan listelerin yarıştığı (bağımsız adaylığın mümkün olmadığı)[426] İsrail'de, 120 sandalyeli parlamentoda (*Knesset*) temsil imkânı elde edebilmek yahut hükümet çoğunluğunu yakalayabilmek için siyasi partiler *"ortak liste"* ile seçime girmeyi tercih etmektedirler.

Görüldüğü üzere, nispi temsilin bu tam/saf hali, aslında siyasi partiler açısından seçim ittifakı ihtiyacı doğurmaz. Çünkü bu haliyle sistem, zaten temsil sorunu yaşamayacağını düşünen partileri, seçimlerden önce işbirliği yapmaya teşvik edecek herhangi bir unsur barındırmaz. Buna karşılık yüksek bir seçim barajı ile birlikte uygulanması halinde, tam nispi temsil sitemi de seçim ittifaklarına yol açabilmektedir.

---

[423] Enes Bayraklı, Oğuz Güngörmez, **Hollanda Parlamento Seçimleri ve Aşırı Sağı Yükselişi,** Analiz, Sayı:194, SETA Yayını, Mart 2017, s.9

[424] 2015'teki İsrail seçimlerinde yarışan 11 listenin 5'i "ortak liste" mahiyetindedir. Bu 5 liste, seçim ittifakı yapan 12 siyasi parti tarafından hazırlanmıştır. Örneğin; merkez sol İşçi Partisi ile merkez Hatnua Partisi *Siyonist Kamp* adı altında, İsrail'de yaşayan Arapların dört partisi HADAŞ, RAAM (İslami hareket), BALAD ve TAAL de *Müşterek Liste (Birleşik Arap Listesi)* adıyla ittifak yaprak tek bir liste ile girmişlerdir. **Bkz.** Mustafa Kulu, **a.g.ç,** s.9-15

[425] 1992'den önce %1 olan seçim barajı, önce %1.5'a, sonra 2003'te %2'ye çıkarılmıştır. 2015 seçimlerinden önce de bu oran %3.25'e yükseltilmiştir. **Bkz**. Ufuk Ulutaş, Selin M. Bölme, Gülşah Neslihan Demir, Furkan Torlak, Saliha Ziya, **İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu,** SETA Yayınları, Ankara 2012, s.32. Mustafa Kulu, **a.g.ç.**, s.10

[426] 1992 tarihli Partiler Kanunu'nun kabulünden sonra, İsrail'de seçimlere liste sokabilme hakkı yalnızca siyasi partilere veya bu partilerce oluşturulan ittifaklara tanınmaktadır. **Bkz**. Ufuk Ulutaş vd., **a.g.e.**, s.30

2.2.2.2. Seçim Çevresi Düzeyinde Nispi Temsil ve Seçim İttifakları

Nispi temsilin bu uygulamasında ülke, ulusal düzeydeki gibi tek bir seçim çevresinden ibaret olmayıp, birden çok sandalye için seçim yapılan çok sayıda seçim çevresine bölünmüştür. Seçim ittifakları bakımından yapılacak değerlendirmede önemli olan söz konusu seçim çevrelerinin büyüklüğüdür. Seçim çevreleri ne kadar büyürse, yani bir seçim çevresinden seçilecek milletvekili sayısı ne kadar fazla ise, temsil adaleti o kadar yüksek gerçekleşmiş olur. Buna karşılık seçim bölgelerinin küçülmesi, temsil adaleti sorunu yaratacağından, ortaya çıkması muhtemel bu adaletsizliği aşmak için seçim ittifakları, siyasi partilerin başvuracağı öncelikli yollarından biri olarak gündeme gelecektir.

Nispi bir formül ile amaçlanan temsil adaletinin gerçekleşebilmesi için, seçim bölgelerinin parlamentoda en az sekiz veya dokuz sandalyeye sahip olması beklenir. Aksi takdirde küçük partilerin sandalye elde edebilmesi için gereken asgari oranı yakalamaları zorlaşacak ve oyları boşa gitmiş olacaktır. Sekiz sandalyeden az sandalyeye sahip seçim çevreleri, genellikle ancak iki ya da üç partiden temsilci çıkarabilmektedirler.[427] Bu durum karşısında küçük partiler kendi aralarında ittifak kurarak, seçim çevrelerinde en yüksek oyu alan ilk üç parti arasına girmeye çalışacaklardır.

Seçim bölgesi daraldıkça, seçmen davranışları küçük partiler aleyhine oluşacak psikoloji ile şekillenecektir. Tıpkı çoğunlukçu seçim sistemleri gibi, nispi temsil sisteminin daraltılmış seçim çevresindeki uygulamaları da seçmeni, seçilemeyeceğini düşündüğü adaydan çekilip onun yerine, yarışı önde götürdüğüne inandığı partilerden birinin aday(lar)ına yöneltecektir.[428] Bu durumda da söz konusu psikolojik etkiyi kırabilmenin yolu olarak küçük partilerin elindeki en önemli enstrüman seçim ittifakıdır. Yapacakları ittifak anlaşmaları ile daha güçlü siyasal alternatifler oluşturmayı becerebilen partiler, bu yolla seçim yarışında iddialı pozisyona gelebileceklerdir.

---

[427] Luis Lopez Guerrra, "İspanya'da Demokrasi ve Seçim Sistemi", **Türkiye ve Avrupa'da Seçim Sistemleri** –Uluslararası Konferans Tebliğler Kitabı, 9-10 Haziran 1995, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul 1996, s.103

[428] Emre Erdoğan, **a.g.m.**, s.33

Seçim çevrelerinin küçülmesi, aynı zamanda "*artık (bakiye) oy*" sayılarının artmasına da yol açacaktır. Bazı ülkelerde artık oyların dağılımı konusunda partilerin anlaşma yapmalarına izin verilebilmekte ise de bu yaygın bir uygulama değildir.

Nispi temsilin en yaygın uygulama biçimi, artık oy sorunu yaratmayan, daha doğrusu bu sorunu kendi içinde çözebilen *d'Hondt* yöntemidir.

2.2.2.3. d'Hondt Yöntemi ve Seçim İttifakları

Günümüz demokrasilerinde en yaygın uygulama alanı olan seçim sistemlerinin başında *d'Hondt* sistemi/yöntemi gelmektedir. Bu sistem, seçim ittifakları bakımından tek başına belirleyici faktör değildir. Seçim çevresi büyüklüğü ve baraj uygulamaları ile birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Belirli ölçüde büyük partilere, özellikle de birinci partiye avantaj sağlayan yönüyle d'Hondt yöntemi de temsil adaletsizliğine yol açabilmektedir. Ancak bu durumu seçim ittifaklarının tetikleyicisi olarak sunmak gerçeği tam olarak yansıtmaz. d'Hondt yönteminin sebep olduğu temsil adaletsizliğini küçük partiler açısından dayanılmaz hale getiren asıl faktör, seçim çevrelerinin küçüklüğüdür. Yukarıda da ifade edildiği gibi, temsil adaletinin gerçekleşebilmesi için seçim çevrelerinin en az sekiz sandalyeli olmaları gerekmektedir. Bu sayıdan daha küçük seçim çevreleri temsil sorunu üretir. Seçim çevresi daraldıkça, d'Hondt yönteminin yol açtığı temsil sorunu katlanarak artar. İşte bu katlamalı etki, sadece dezavantajlı partileri değil, sahip olduğu avantajı daha da arttırıp parlamento çoğunluğunu hedefleyen partileri de seçim ittifakları üzerinden stratejiler geliştirmeye itebilir.

Daraltılmış seçim çevreleri ile birlikte uygulanması halinde d'Hondt yöntemi, ulusal düzeyde zayıf olup toplam seçmen sayısının sadece küçük bir yüzdesine hitap ediyor olsa da belirli illerde güçlü seçmen desteğine sahip olan bölgesel partilere, oylarının çok üstünde bir temsil avantajı sunabilmektedir.[429] Ancak aynı anda bir de ülke düzeyinde seçim barajı uygulanmakta ise, sözü edilen bu tür bölgesel partilerin

[429] İspanya'da da çoğu seçim bölgesi sekizden daha aza milletvekili çıkarmaktadır. Bu durumda uygulanmakta olan d'Hondt formülü, Bask ve Katalonya'da bölgesel ve milliyetçi partilere, toplam İspanyol seçmeni içinde azınlık olmalarına rağmen kendi bölgelerinde güçlü bir desteğe sahip oldukları için avantaj sağlamaktadır. Luis Lopez Guerra, **a.g.b.**, s.103

değil temsil avantajı, sınırlı bir temsil imkânı bile ortadan kalkmaktadır. Böyle durumlarda bu partiler, oyları ülke düzeyinde dağılmış diğer partiler ile –şayet başarabilirlerse– seçim ittifakı kurmak suretiyle baraj engelini aşma yoluna giderler. Belirli bölgelerde güçlü olan bu tür partilerle seçim ittifakı yapmak, (çok-boyutlu "yan etkileri" ve işin "siyasal muhasebesi" bir yanda tutulursa) diğer partiler için de "teknik" olarak kârlı olacaktır. Zira daraltılmış bölgelerde d'Hondt yönteminin sağladığı avantaj sayesinde ittifak partilerin toplam oy oranlarının üstünde bir sandalye elde etmeleri mümkün olacaktır. Bunun örneği Türkiye'de 1991 seçimlerinde (SHP-HEP ittifakında) görülmüştür.

2.2.2.4. Barajlı Nispi Temsil ve Seçim İttifakları

Seçim barajı uygulaması esas olarak nispi temsil sistemlerinde görülür. Çoğunluk sistemleri ile pek uyuşmaz.[430] Temsil adaletini hedefleyen nispi temsilin, yönetim istikrarından tamamen uzaklaşmasını önlemek için genellikle bu yola başvurulur. Anayasa Hukukçusu Yavuz Sabuncu –her ne kadar Türkiye özelinde olsa da– bir nispi temsil uygulamasında seçim barajı ile ulaşılmak istenen amaçları, genel bir çerçeve oluşturacak mahiyette sıralamıştır. O'na göre seçim barajının tamamı "istikrar" ile bağlantılı olan amaçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:[431]

a. *Parlamentoda bir tek parti çoğunluğu sağlamak, böylece uzun süre görev yapabilecek istikrarlı hükümetlerin kurulmasını sağlamak;*
b. *Bu olmazsa bile parlamentodaki parti sayısını sınırlayarak parçalanmış bir parlamento yapısının oluşumunu engellemek;*
c. *Ülke barajını geçmenin zor olması nedeniyle çok sayıda siyasal partinin kurulması*na *ve seçimlere girmesine yol açabilecek siyasal etkileri en aza indirebilmek;*

---

[430] Bu konuda bir ayrım yapmak gerekiyor: Tek-turlu çoğunluk sistemlerinde (çevresel ya da ulusal) hiç baraj uygulanamaz. Fakat iki turlu çoğunluk sistemlerinin ilk turunda (Fransa örneğinde olduğu gibi) çevresel baraj söz konusu olabilir. **Bkz.** Abdullah Sezer, **Demokrasi Teorisi ve Pratiğinde Seçim Barajları**, s. 38

[431] Yavuz Sabuncu, "Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları", **Anayasa Yargısı Dergisi,** Sayı:23 (Anayasa Mahkemesinin 44. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Bildiriler), Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2006, s. 193

d. ... muhtemel bölgesel partilerin oluşumunu zorlaştırmak, bu olmazsa en azından parlamentoya girmelerini engellemek

e. Seçmenleri, ziyan olması riskini göze almamak için oylarını büyük partilerde tercihan iki büyük partide toplamaya teşvik etmek,(...)

Seçim barajı uygulamasıyla güdülen bu amaçlar, seçim ittifakları açısından değerlendirildiğinde görülecektir ki; seçim ittifakları, seçim barajının "istikrar odaklı" hedefleri karşısında siyasi partilerin sahip olduğu "adalet odaklı" en önemli "karşı hamle aracı" niteliğindedir.

Barajın ulaşmak istediği birinci hedef olan "*uzun süreli - istikrarlı hükümetler*", seçim ittifakları marifetiyle de kurulabilir. Seçim düzeyinde başlayıp parlamento ve hükümet düzeylerinde sürdürülen parti ittifakları, her ne kadar "*bir tek parti çoğunluğuna*" dayanmasa da, uzun süreli ve uyumlu hükümet yapıları ortaya çıkarabilmektedir.

Seçim barajının "*parlamentoya ve hatta seçimlere giren parti sayısını sınırlama*" hedefi karşısında da siyasi partiler birbirleriyle akılcı ittifak anlaşmaları yapmak suretiyle siyasal hayattaki varlıklarını koruyup hem seçimlere hem de parlamentoya girmeyi başarabilmektedirler.

Seçim barajından umulan, "*bölgesel partilerin parlamentoya girmelerini engellemek"* biçimindeki bir diğer amaç da yine seçim ittifakı enstrümanıyla sonuçsuz bırakılabilmektedir. Zira belirli bölgelerde güçlü desteğe sahip partiler, ülkenin tamamında az ya da çok yaygın seçmen desteğine sahip diğer partilerle seçim ittifakı yaparak parlamentoya girmenin yollarını bulabilmektedirler.

Son olarak, seçim barajının seçmen davranışı üzerindeki psikolojik etkisiyle mücadele yolu olarak da ittifaklar gündeme gelebilmektedir. Küçük partiler, birbirleriyle yapacakları ittifaklar sayesinde nispeten daha güçlü siyasal yapılar ortaya çıkarabilmekte ve böylelikle "*oylarının ziyan olması riskini göze almak istemeyen"*, bu nedenle de büyük partilere yönelme eğiliminde olan seçmenleri etkileme şansını yakalayabilmektedirler.

Özetle; baraj uygulamasının amaçlarından hareketle yaptığımız değerlendirmeler neticesinde, seçim barajları ile seçim ittifakları arasında sıkı bir ilişkinin var olduğunu söyleyebiliriz.

Bu ilişkinin varlığı, Amerikalı siyaset bilimci Sona N. Golder'in yaptığı bir inceleme ile de doğrulanmıştır. Golder, 1940-1998 yılları arasında değişik ülkelerden toplam 339 seçimde, toplam 134 seçim ittifakı saptamıştır. O'na göre; seçim ittifakları/seçim öncesi koalisyonlar (*pre-electoral coalition*) ile seçim barajları arasındaki ilişki, barajın yüksekliği oranında daha belirgin hale gelmektedir. Nispi temsil sitemlerinde baraj yükseldikçe, seçim ittifaklarına gidiş olasılığı da artmaktadır.[432]

3. Seçim İttifaklarının Siyasal / Toplumsal Hayata Etkileri

Siyasi partiler-arası seçim ittifaklarının siyasal/toplumsal hayata etkilerini; *"siyasal çoğulculuk", "siyasal istikrar"* ve *"toplumsal barış"* olmak üzere üç boyutta ele alacağız.

Zira seçim ittifakları;

1) Toplumda "çoğunluk" haline gelememiş, -tersinden ifadeyle- azınlıkta kalmış kesimlerin de siyasal karar alma süreçlerine katılabilmelerine ve böylelikle birbirinden faklı tüm toplumsal kesimlerin kendi varlıkları ve talepleri ile ülkenin siyasal hayatında belirleyici olabilmelerine imkân sağlaması bakımından *"siyasal çoğulculuğun"* oluşmasına,

2) Seçim sistemlerinin "yönetimde istikrar" uğruna "temsilde adalet" ihtiyacını tamamen göz ardı etme eğilimlerinin yol açacağı sorunları giderebilmesi (en azından hafifletebilmesi) ve böylelikle hem "etkin ve uzun ömürlü hükümetler çıkarma" hem de "temsil adaletini sağlama" hedeflerinin birlikte gerçekleşmesini mümkün kılabilmesi bakımından ülkede *"siyasal istikrarın"* yakalanmasına,

---

[432] Sona N. Golder'den ("Pre-electoral Coaliitions in Comparative: A Test Of Existing Hypotheses" Electoral Studies, Vol.24, 2005, p.661) **aktaran**; Abdullah Sezer, **a.g.e.,** s.28

3) Etnik, kültürel yahut ideolojik bölünmelerin derin olduğu toplumlarda, seçim sistemi yüzünden sürekli olarak siyasal sistemden dışlanan toplumsal kesimlerin yeniden sistem içinde tutunmalarını sağlayabilme ve böylelikle bu siyasal dışlanmanın yaratacağı hoşnutsuzlukların topyekûn sosyal düzeni tehdit eden bir meşruiyet krizine dönüşmesini engelleyebilme kapasitesi bakımından ülkede *"toplumsal barışın"* sürdürülmesine

katkı sağlar.

Seçim ittifaklarının siyasal sonuçlarını birbiriyle iç içe olan bu üç boyutta analiz ederken, Amerikalı siyaset bilimci Larry Diamond'un *"demokrasinin üç paradoksu"*[433] olarak adlandırdığı, üç gerilim/çelişki alanı (*anlaşmazlığa karşı oydaşma, temsile karşı yönetilebilirlik* ve *etkinliğe karşı rıza*) ile paralellik kuracağız. Bu bağlamda, demokrasinin doğasında bulunan bu üç paradoks yahut gerilim durumunun her üçünde de birbiriyle çelişik vaziyette duran demokratik hedeflerinin dengelenmesinde ve söz konusu gerilimlerin yumuşatılıp uzlaştırılmasında faydalanılabilecek en önemli araçlardan birinin "seçim ittifakları" olduğu tezini öne süreceğiz.

3.1. Seçim İttifakları ve Siyasal Çoğulculuk

Modern toplumların hemen hepsi karmaşık toplumlardır. Karmaşıklıktan kasıt, etnik veya dinsel kimlik mensubiyetlerine, kültürel veya ideolojik bölünmelere, üretim araçlarına göre tayin edilen sınıf esasına, işbölümüne göre belirlenen statülere yahut bu farklılıkların birbirini kesen bileşkelerine dayanan çoklu toplumsal katmanlaşmadır. *"Çoğulculuk"*; toplumun bu çoklu karmaşık yapısı içinde ortaya çıkan farklı çıkar ve taleplerin kamusal ifadesine, buradan da siyasi karar alma süreçlerine aktarılmasına imkân verilmesi gerektiği fikridir.[434] *"Siyasal çoğulculuk"* ise; toplumun bu çoğulcu yapısının bir yansıması olacak şekilde, farklı çıkar ve

---

[433] Larry Diamond, "Demokrasinin Üç Paradoksu", (çev.: Mehmet Turhan), Larry Diamond, Marc F. Plattner (Der.) **Demokrasinin Küresel Yükselişi**, Ankara1995, s.127

[434] Levent Köker. "Seçim Sistemleri ve Siyasi Çoğulculuk: Demokratik Meşruluk Açısından Bir Değerlendirme", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Sayı:23 (Anayasa Mahkemesinin 44. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Bildiriler), Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2006, s.201

taleplere, dünya görüşlerine ve programlara sahip toplumsal kesimlerin serbestçe örgütlenip siyasal iktidar yarışına katılabilmeleri gerektiğini ifade eder.[435] Çoğulcu(lukcu)lara göre, birbirine rakip farklı çıkarların varlığı, demokratik dengenin ve demokratik kamu siyasetinin sağlıklı gelişmesinin temelidir.[436] Peki bu demokratik denge nasıl sağlanacak, birbirine rakip farklı çıkarlar nasıl bağdaştırılacaktır?

Bu noktada Larry Diamond'un *"demokrasinin üç paradoksu"* diye tarif ettiği gerilimlerden birincisi gündeme gelmektedir. Diamond'a göre, demokrasinin en temel gerilimi, *"anlaşmazlık ile oydaşma"* arasındaki gerilimdir. Zira demokrasi, aralarında yarış ve çekişme olan *ayrılık ve bölünmeler* üzerine kuruludur.[437] Demokrasinin doğası gereği iktidar için kurumsallaşmış bir yarışma sistemi olduğunu vurgulayan Diamond, bu yarışın barındırdığı gerilimi şu şekilde ifade ediyor:[438]

> *"Yarışma ve çekişme olmadan demokrasi olamaz. (...) Demokrasi çekişme gerektirmektedir; fakat sadece dikkatlice tanımlanmış ve evrensel olarak kabul edilmiş sınırlar içinde bu yarışma gerçekleşmelidir. Bölünmeler oydaşma ile hafifletilmelidir."*

Bölünmeleri hafifletecek olan "oydaşma"nın gerçekleşebilmesi için toplumun neye ihtiyaç duyacağına dair ise yazar, Robert Dahl'e de referans vererek, demokratik siyasal kültüre ve onun değerlerine işaret diyor:[439]

> *"Demokratik siyasal kültürün (...) diğer unsurları; muhalefet ve ayrılığa karşı hoşgörülü olmayı, akranları olan siyasal aktörlere güvenmeyi, işbirliğini, uzlaşma ve ödün vermede istekli olmayı ve böylece belirli bir yumuşaklık, ılımlılık, incelik ve kişinin partizanlığını frenleyebilmesini içerir. Ilımlılık ve uzlaşma konusundaki sağlıklı alışkanlıkların demokrasilerde anlaşmazlık ve*

---

[435] Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2012, s.294
[436] **a.g.e.**, s.242
[437] Larry Diamond, **a.g.m.,** s.136
[438] **a.g.m.,** s.128
[439] **a.g.m.,** s.136

oydaşma arasındaki dengenin ortaya çıkmasını sağladığı gayet iyi bilinmektedir."

"Başka siyasal aktörlere güvenme", "işbirliği", "uzlaşma" ve "ılımlılık" gibi değerler ile "demokratik yarış" olgusunu yan yana getirdiğimizde aklımıza ilk gelecek siyaset enstrümanı, kuşku yok ki seçim ittifaklarıdır.

Farklı toplumsal kesimlerce örgütlenmiş olan siyasi partilerin birbirleriyle rekabet halinde olmaları, onların bazı konularda kısa ya da uzun süreli işbirliği yapamayacakları anlamına gelmez. Hatta siyasi partiler belli bir konu olmaksızın da uzlaşma yoluna gidebilirler ki bunun tipik örneği; iki ya da daha fazla partinin, aralarında ittifak anlaşması yapıp birbirlerine destek vermek suretiyle her birinin seçimlerden daha başarılı çıkmaları durumudur.[440] Bu ittifak anlaşmaları sayesinde, normal şartlar altında siyasal temsil imkanı yakalamakta zorlanan nispeten küçük toplumsal gruplar ve zayıf örgütlenmeler bu dezavantajlarını bertaraf edebilmekte ve azınlıkta kalmış olsalar dahi siyasi karar alma süreçlerine dahil olabilmektedirler. Böylelikle toplumda var olan *"çoğulcu yapı"* siyasal alana (etkin siyasal alana) taşınabilmekte, yani *"siyasal çoğulculuk"* hayat bulabilmektedir.

Bu duruma, yani seçim ittifakları yoluyla siyasal çoğulculuğun tesisine katkıda bulunma tecrübesine hem Türkiye'den hem de başka ülkelerden örnekler vermek mümkündür:

İlk örnek olarak; Avrupa'nın bölgeselci hareketlerden biri olan İtalya'daki Kuzey Ligi'nin, ülke siyasetini ulusal düzeyde hatırı sayılır biçimde etkileyebilmiş olması verilebilir. *Kuzey Ligi (Lega Nord) Hareketi*, sistem-karşıtı etno-bölgeselci söylemlerine rağmen, 1990'lı yıllardan itibaren İtalya'da önemli siyasal başarılar elde edebilmiştir. Kuzey Ligi Hareketi söz konusu siyasal başarılarını, biri kendi içinde diğeri de başka siyasal partilerle olmak üzere iki farklı düzeyde yaptığı ittifaklara borçludur. Zira Kuzey Ligi Hareketi'nin bizzat kendisi de, İtalya'nın kuzeyinde özerklik yanlısı çok sayıda bölgesel partinin bir araya gelmesiyle oluşmuş

[440] Fuad Aleskerov vd., **Seçimden Koalisyona Siyasal Karar Alma,** s.231

bir "ittifak modeli"[441] yahut bir "çatı siyasal yapılanma"dır. Ülke genelinde oy oranı genellikle yüzde 4 ila yüzde 8 arasında seyreden Kuzey Ligi Hareketi, 1994 seçimlerinde *Forza Italia* ile ittifaka girerek, daha etkili bir temsil imkânının yanı sıra merkezi hükümetlerde koalisyon ortağı olarak yer alabilmiştir. 1994-1996 ve 2001-2006 yılları arasında iki kez Silvio Berlusconi önderliğindeki merkez sağ eğilimli *Özgürlükler Evi (Casa delle Libertà – CdL)* koalisyonunda yer alan Kuzey Ligi Hareketi, inişli çıkışlı olmakla beraber içinde bulunduğu ittifaklar marifetiyle, İtalya'nın ulusal düzeydeki önemli siyasal aktörlerinden biri olmayı sürdürmektedir.[442]

Bu konuda verilebilecek ikinci örnek, İsrail'deki Arap partilerinin yaptığı seçim ittifakıdır. İsrail'de yaşayan Arapları temsil eden dört parti; HADAŞ, RAAM, BALAD ve TAAL, 2015'te yapılan seçimlere, *Müşterek Liste / Birleşik Arap Listesi (Harşima Hameşutefet)*[443] adı altında birlikte girmişler ve yüzde 10,98 oy oranıyla, 120 sandalyeli Knesset'te 14 sandalye elde ederek, Likud ve Siyonist Birlik'in ardından üçüncü grup olmayı başarmışlardır.[444] İdeoloji olarak farklı düşüncelere sahip olsalar da Arap toplumunun sosyal ve ekonomik durumlarının iyileştirilmesi ve Filistin meselesinin çözülmesi gerektiği hususundaki ortak yaklaşımlarıyla[445] bir araya gelen Arap partilerinin, yaptıkları bu seçim ittifakı sayesinde parlamentoda daha etkin olma şansını yakalamış olmaları, İsrail siyasetinin çoğulcu yapıya kavuşması bakımından azımsanamayacak değerdedir.

Seçim ittifaklarının siyasal çoğulculuğa katkısını görmek bakımından Türkiye'den verilecek ilk örnek ise, 1991 genel seçimlerinde merkez-sol çizgideki Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) ile Kürt siyasi hareketinin ilk partisi olan Halkın Emek Partisi (HEP) arasında yapılan ittifaktır.[446] İki parti arasında yapılan ittifak

---

[441] "Alternatif İttifak Modelleri" başlıklı 3. Bölüm'de, Kuzey Ligi Hareketi, ittifak modellerinden biri olarak daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

[442] Bu konuda **bkz.** Alper Arısoy, "İtalya'da Kuzey Bölgeselciliği ve Kuzey Ligi Hareketi"**, Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı:1, Ocak 2010, s.26-44 Erişim Adresi: http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esam/article/view/5000127176. Erişim Tarihi: 3.5.2017

[443] Mustafa Kulu, **2015 İsrail Seçimleri: Süreçler, Aktörler, Projeksiyonlar**, s.10

[444] Seçim sonuçları için **bkz.** http://www.ntv.com.tr/dunya/israilde-secim-sonuclari-belli-oldu Erişim Tarihi: 3.5.2017

[445] Mustafa Kulu, **a.g.ç**, s. 15

[446] SHP-HEP İttifakı, *"Türkiye'de Yapılan Seçim İttifakları"* başlığı altında daha geniş olarak ele alınacaktır.

anlaşması gereğince, SHP listelerinden aday gösterilen HEP üyesi Kürt siyasetçilerden 22 kişi milletvekili seçildi. Bu sayı, SHP'nin çıkardığı toplam milletvekili sayısının (88) dörtte birini oluşturmaktaydı. Hiçbir partinin tek başına hükümet kurma çoğunluğunu yakalayamadığı seçimlerden sonra, birinci parti Doğru Yol Partisi (DYP) ile üçüncü parti SHP arasında koalisyon hükümeti kurulunca, SHP listelerinden parlamentoya girmiş olan HEP'li Kürt milletvekilleri de dolaylı olarak koalisyon ortağı konumuna geldiler. Her ne kadar Meclis'te yemin oturumunun yapıldığı ilk günden itibaren krizler patlak vermiş ve 31 Mart 1992'de HEP listesinden seçilenler SHP'den istifa etmiş olsalar da, bu arada geçen yaklaşık dört buçuk aylık süre zarfında dahi, hükümetin Kürt meselesine dair demokratik kanallardan bir çözüm geliştirmesi konusunda ihtimal belirmiştir.[447] En azından bu ihtimal Türkiye'nin siyasal gündeminde konuşulmaya başlanmıştır. Zira dönemin Başbakanı ve DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel, HEP'in koalisyon içindeki varlığını avantaj olarak görmüş olacak ki, hükümetin kurulmasından hemen sonra, 8 Aralık 1991 tarihinde, koalisyon ortağı SHP'nin Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü ile birlikte bölge gezisine çıkmıştır.[448] Bu gezi esnasında Demirel, Diyarbakır'da yaptığı konuşmada, *"Kürt realitesi"*nin tanınmasından söz etmiştir:

> *"Bu devleti Türk ırkından gelenler kurmuştur, diğerleri ikinci sınıf vatandaş değildir. Beraber kurmuşuz, kader birliğimizi rıza ile kurmuşuz. Biz-siz diye bir şey yok, hepimiz varız. Hepimiz varsak, buradaki insana, yani Kürtçe konuşan, 'Kürt asıllıyım' diyen insana da 'Kürt kimliği' diyoruz. Artık buna karşı çıkmak da mümkün değildir. (...) Yani Kürt realitesini Türkiye tanıyacak ki tanımıştır ve bana göre son bir senenin en önemli olayı odur. Öyleyse, şimdi Kürt realitesini tanımak aslında Türkiye birliğini muhafazaya mani değildir."* [449]

İlk kez bir Başbakan tarafından Kürt kimliğine ve realitesine vurgu yapılmış olması bakımından önem arz eden Demirel'in bu konuşması, aynı zamanda siyasal

---

[447] Tuncay Şur, **Türkiye'de Legal Kürdi Siyaset, Dahil Olma Arayışı ve Sistematik İnkâr**, Ütopya Yayınevi, Ankara 2016, s. 89

[448] Eyyüp Demir, **Yasal Kürtler: HEP'ten HDP'ye Kürt Siyaseti**, Ütopya Yayınevi, Ankara 2016, s.134

[449] Cumhuriyet Gazetesi'nden (9 Aralık 1991) aktaran; Eyyüp Demir, **a.g.e.,** s.136

çoğulculuk istikametinde atılmış ciddi bir adım olarak kayda geçmiştir. Kuşku yok ki Türk siyasetinde böyle bir adımın atılmasında, Kürt siyasi hareketinin kendi kimliği ile siyasal temsil imkânı elde etmesine yol açan SHP-HEP seçim ittifakının oluşturduğu iklimin etkisi büyük olmuştur.

Buraya kadar verdiğimiz üç örnek de, farklı etnik kimlikler üzerinden çoğulcu anlayışın tesisine dönük ittifak girişimlerine dair örnekler oldu. Bu ittifakların siyasi çoğulculuk ile birlikte toplumsal barışın da tesisine ve sürdürülmesine katkıları olduğu açıktır.

Türkiye'den vereceğimiz son örnek ise; etnik değil ideolojik/politik farklılık esasına dayalı bir seçim ittifakı olup, az taraftarı olan siyasal görüşlerin de siyasal karar alma süreçlerine dâhil olmaları halinde ülkenin siyasal gündeminin belirlenmesinde nasıl etkili hale gelebileceğini göstermesi, dolayısıyla da siyasi çoğulculuğun değerinin anlaşılması bakımından dikkat çekici bir örnektir:

1995'te yapılan seçimlerden önce Anavatan Partisi (ANAP) ile Büyük Birlik Partisi (BBP) arasında yapılan seçim ittifakı, seçimden sonra oluşan parlamento aritmetiğinin de etkisiyle önemli siyasal sonuçlar doğurmuştur. BBP; Türk milliyetçiliği çizgisinin partisi olan Milliyetçi Hareket Partisi'nden, (o zamanki adıyla Milliyetçi Çalışma Partisi-MÇP'den) bu partinin *"Türk-İslam ülküsü"* misyonundan uzaklaştığını iddia edip, *"Türk"* kimliğinin yanında *"Müslüman"* kimliğine ve *"İslami hassasiyetlere"* vurgu yapmak suretiyle "ilkesel" ve "ideolojik" gerekçelerle ayrılanların kuruduğu bir siyasi partidir.[450] Bu ideolojik bölünme, Muhsin Yazıcıoğlu liderliğinde 1993 yılında partileştikten sonra, yaklaşık yüzde 1-2 seviyesinde seçmen desteğine sahip bir siyasal hareket haline geldi. 1995 seçimlerinde ANAP ile yapılan seçim ittifakı neticesinde, bu partinin listelerinden aday gösterilen 7 BBP'li siyasetçi parlamentoya girip sonra tekrar kendi partilerine dönmüşlerdi. Seçimlerden sonra çok-parçalı bir parlamento tablosu ortaya çıkmış, önce ANAP ile DYP arasında bir koalisyon denenmiş ve üç ay gibi kısa bir süre

---

[450] Hareketin lideri Muhsin Yazıcıoğlu, 7 Temmuz 1992'de MÇP'den istifa ederken yaptığı konuşmada, MÇP'yi *"siyasi yapıda militarist ve uygulamada oportünist"* olmakla eleştiriyor, kendi siyasal çizgilerini/ideolojik pozisyonlarını ise şu şekilde izah ediyordu: *"fikirde milli, Müslüman, demokrat, Türk kimliğini esas alan ..." (***Bkz.** Tanıl Bora, Kemal Can, **Devlet ve Kuzgun: 1990'lardan 2000'lere MHP,** İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s.44). Ayrıca BBP'nin 29 Ocak 1993 tarihindeki resmi kuruluşundan hemen önce, 6 Aralık 1992 tarihinde Ankara'da yapılan İstişare Kurultayı esnasında satılan Muhsin Yazıcıoğlu'nun video-kasetinin adı; *"Benim İslam Davası Diye Davam Vardır"* konmuştu. (**a.g.e.,** s.56)

sonra bu koalisyon hükümeti bozulmuştu. Bunun üzerine İslamcı-Milli Görüş çizgisindeki Refah Partisi (RP) ile merkez-sağ çizgideki Doğru Yol Partisi (DYP)'nin birlikte hükümet kurması gündeme gelmişti. Esasen bu iki partinin milletvekili sayısı hükümet kurmak / güvenoyu almak için yeterli sayıdan (276) fazla idi. Ancak DYP içinde RP ile koalisyona karşı olan bir grup milletvekili vardı. Bu noktada, parlamentoda 7 üye ile temsil edilmekte olan BBP devreye girdi ve kurulacak olan REFAHYOL Hükümetine güvenoyu vereceklerini ilan etti. Gerçekten de hükümet 7 BBP'li milletvekilinin desteği sayesinde, ancak 278 oya ulaşarak güvenoyu alabildi. Bu durum göstermiştir ki; küçük-büyük tüm ideolojik hareketlerin ve siyasal örgütlenmelerin, karar alma süreçleri içinde etkin biçimde yerlerini almaları son derece önemlidir. Böylelikle toplumda karşılığı olan siyasal/ideolojik çeşitlilik siyasal alana yansıyabilmekte ve ülkenin siyasal hayatında kendini hissettirebilmektedir. İşte *siyasal çoğulculuğu* besleyen bu vasatın oluşmasında seçim ittifaklarının katkısı açıktır.

3.2. Seçim İttifakları ve Siyasal İstikrar

Seçim ittifaklarının seçim sistemleri ile ilişkisini anlatırken; seçim sistemlerinin kabaca "*temsilde adalet*" veya "*yönetimde istikrar*" prensiplerinden birinin tercih edilişine bağlı olarak kurgulandıklarını, seçim ittifaklarının da bu iki seçeneğinin birbirine zıt gibi görünen amaçlarını bağdaştırabilecek, yani hem temsil adaletini hem de yönetim istikrarını telif edebilecek önemli araçlardan biri olduğunu savunmuştuk. Bu tezimiz, *"yönetimde istikrar"* kavramı yerine daha geniş bir anlam içeriğine sahip olan *"siyasal istikrar"*[451] kavramı kullanıldığında daha anlaşılır hale gelmektedir. Zira *"yönetimde istikrar"* kavramının vurgusu, sağlam bir parlamento

---

[451] *"Siyasal istikrar nedir – ne değildir?"* sorusunu, en genel çerçevede -ve son derece isabetli biçimde-, *"Siyasal istikrar siyasetin amacıdır."* diye yanıtlayan Anayasa Hukukçusu Meltem Caniklioğlu, tanımlanması güç bu kavramı, ona egemen olan unsurlar üzerinden şu şekilde tarif etmektedir: *"Farklı açılardan farklı tanımlar verilmesine karşın, siyasal istikrar kavramına belli başlı iki unsur egemendir; Düzen ve süreklilik. Birincisi, siyasal sistemin şiddetten, kaba kuvvetten, zorlamadan ve yıkıcılıktan nispeten uzak olması demektir. İkincisi ise istikrarı, siyasal sistemin temel unsurlarının pek değişmemesiyle, siyasal süreçte kesintilerin olmamasıyla, toplumda siyasal sistemi temelden değiştirmek isteyen önemli siyasal güçlerin ve siyasal hareketlerin bulunmamasıyla özdeşleştirir."* Bu tariften sonra Caniklioğlu, siyasal istikrara dair çarpıcı bir tespitte daha bulunmaktadır. Caniklioğlu'na göre; *"İstikrar bir bakıma meşruluğa benzer, çünkü onun da yokluğunu fark etmek, varlığını fark etmekten çok daha kolaydır."* **Bkz**. Meltem Dikmen Caniklioğlu, "Seçim Sistemlerinin Siyasi İstikrarın Sağlanmasındaki Rolü", **Anayasa Yargısı Dergisi,** Sayı:16 (Anayasa Mahkemesi'nin 37. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Bildiriler), Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 1999, s.18

çoğunluğuna yaslanan ve düşürülme riski taşımayan uzun ömürlü iktidar yapıları üzerindedir. Dolayısıyla *"yönetimde istikrar"*ın ilk çağrıştırdığı *"hükümet istikrarı"*dır. Halbuki *"siyasal istikrar"*, hükümetin sürdürülebilir olmasından ziyade, bütünüyle demokratik siyasal işleyişin sürdürülebilirliğine işaret etmektedir. Bu düşüncemizi Sartori'nin şu ifadeleriyle desteklememiz mümkün gözüküyor:

> *"...hangi istikrar ya da kimin istikrarı(?) ... İstikrarlı demokrasi başka şeydir, istikrarlı hükümet başka şeydir. (...) Demokrasinin yıkılmaması gerektiği kuşkusuz önemlidir. Ama hükümetlerin düşmemesi gerektiği niçin önemli olsun? Cevap genellikle istikrarlı hükümetin, etkin hükümetin 'göstergesi' olduğudur. Ne yazık ki, hayır. Hükümet istikrarı sadece süreyi gösterir; hükümetler hem uzun süreli hem iktidarsız olabilirler. Hayat süreleri, etkinliğin veya etkililiğin hiç de göstergesi olmadığı gibi, bunlara canlılık kazandıran bir unsur hiç değildir."*[452]

Sartori'nin bahsettiği türden, hayat süreleri uzun olduğu halde rejimde istikrar sağlayacak etkinliği gösterememiş hükümetlere dikkat çekici bir örnek; 1921-1972 yılları arasında Kuzey İrlanda'daki Birlik Partisi hükümetidir. 51 yıl süren bu hükümet, istikrarlı bir demokratik rejim yaratamadığı gibi, Kuzey İrlanda'nın

---

[452] Giovanni Sartori, **Karşılaştırmalı Anaya Mühendisliği,** s.151. Sartori bu cümlelerinden hemen sonra, hayat süreleri çok uzun olduğu halde hiç etkili olmayan hükümetlere örnek olarak koalisyon hükümetlerini göstermektedir. Esasen bu tespitinde de büyük ölçüde haklıdır. Gerçekten de koalisyon hükümetlerinin birçoğu, Sartori'nin dediği gibi hayatlarını uzatmak için hiçbir şey yapmamayı tercih edebilmektedirler. Ancak bu başka bir bahistir ve üstelik o bahsin de seçim ittifakları bakımından değerlendirilmesine ihtiyaç vardır. Sartori'nin sözünü ettiği türden *"hayatlarını uzatmak için hiçbir şey yapmamayı tercih eden"* koalisyon hükümetleri genellikle, nispi temsilin tamamen temsil adaletine odaklanmış saf ya da safa yakın uygulama biçimlerinin ürettiği koalisyon hükümetleridir. Daha önce de izah edildiği üzere, nispi temsil sisteminin bu uygulama biçimi seçim ittifaklarını teşvik etmez. Bu seçim sisteminin uygulandığı yerlerde parti ittifakları seçim düzeyinde değil, hükümet düzeyinde gerçekleşir. Bunlar genellikle, seçimlerden sonra sırf hükümet kurabilmek üzere çoğu zaman da sıkı pazarlıklar sonrası yapılan parti ittifaklarıdır. Yani parlamento aritmetiğinin dayattığı "zoraki" koalisyonlardır. Halbuki, seçim düzeyinde (seçimlerden önce) yapılan parti ittifakları (seçim ittifakları), seçimlerden sonra gayet uyumlu koalisyon hükümetlerinin oluşmasına zemin hazırlayabilir. Bu itibarla; Sartori'nin sözünü ettiği *"hayatlarını uzatabilmek uğruna hiçbir şey yapmayan"* koalisyon hükümetleri ile programları birbirine uygun partiler arasındaki sağlıklı seçim ittifaklarına dayanan koalisyon hükümetlerini birbirine karıştırmamak gerekir.

sorunlarını çözmede gitgide yetersiz kalmış ve bu uzun ömürlü hükümet dönemi bir iç savaşla noktalanmıştır.[453]

Öyleyse istikrar ararken, sadece hükümetlerin sürelerine odaklanmış olan *"yönetim* istikrarı*"* yahut *"hükümet istikrarı"* yerine; hükümetlerle birlikte demokratik işleyişin bizatihi kendisine de odaklanmış olan, yani hem demokrasinin gereklerini hem de yönetilebilirliği birlikte gözeten *"siyasal istikrar"*ın peşinde olmak daha anlamlıdır.

Bu noktada Larry Diamond'un sözünü ettiği *"demokrasinin üç paradoksu"*ndan ikincisi gündeme gelmektedir. Çünkü demokrasinin gerekleri ile yönetilebilirliği aynı anda gözetmek ve bu ikisinin arasında denge kurmak zor iştir. Zira demokrasi, toplumda farklı kimlik ve taleplerle var olan ve birbiriyle yarışan tüm grupların siyasi partiler eliyle gereği gibi temsil edilebilmelerini gerektirir. Yani demokrasinin öncelikli talebi mümkün olan en yüksek düzeyde *"siyasal temsil"*dir. Buna karşılık yönetilebilirlik ise, iktidarın çok yaygınlaştırılmamasını gerekli kılar. Diamond, demokrasinin doğasında olan bu paradoksu, yani *"temsile karşı yönetilebilirlik"* çelişkisini şu şekilde ifade ediyor:[454]

> *"Yönetilebilirlik, politikaların hızlı ve enerjik bir biçimde uygulanabilmesi için iktidarın yeteri kadar özerkleşmesini ve belli bir yerde toplanmasını zorunlu kılar. (... Eğer iktidar çok sınırlanırsa veya çok yaygınlaştırılırsa hükümet topal bir hale gelebilir.) Bu husus genellikle iktidarda olanların halka karşı sorumlu tutulması, temsil ve denetimle çelişmektedir. (...) Her ülke bu evrensel gerilimi kendine göre çözmek zorundadır."*

---

[453] Arend Lijphart, **Çağdaş Demokrasiler,** s. 74. Kuzey İrlanda'nın 1970'li yıllarda yeniden iç savaş / terör ortamına sürüklenmesinin elbette derin sosyo-politik kökleri var ama bu noktada üzerinde durduğumuz husus, sadece hükümetlerin uzun ömürlü oluşları ile ülkede istikrarın sağlanamayacağıdır. Yapılan bütün seçimleri kazanarak 51yıl kesintisiz süren Birlik Partisi hükümeti, "ekstrem" bir örnek olmasına rağmen, bu gerçeği göstermesi bakımından dikkat çekici bir örnektir.

Kuzey İrlanda'daki bu hükümet; "yönetimde istikrar" uğruna, azınlıkta kalan kesimlerin sürekli sistemden dışlanması halinde, toplumsal barışın bozulacağını göstermesi bakımından da çarpıcı bir örnek olduğundan, bir sonraki başlıkta bu yönüyle bir kez daha konu edilecektir.

[454] Larry Diamond, **a.g.m.,** s.133

Diamond'un ifadesiyle her ülkenin kendine göre çözmek zorunda olduğu bu evrensel gerilimi tam anlamıyla ortadan kaldırmak mümkün olmasa da önemli ölçüde hafifletmenin yollarından biri seçim ittifaklarını teşvik eden seçim sistemlerini tercih etmektir. Çünkü programları birbirine uygun siyasi partiler arasında seçimlerden önce yapılan ayrıntılı ittifak anlaşmaları, seçimlerden sonra uyum içinde hükümet sorumluluğunu yerine getirebilecek geniş tabanlı yapıların ortaya çıkmasını sağlayabilir. Özellikle de partiler arasında yapılan ittifak anlaşmasında, seçim sonrası birlikte hükümet kurma iradesi ile kurulacak hükümetin ilke ve önceliklerinin baştan ilan edildiği durumlarda, "uzun ömürlü" olduğu kadar "etkin" de olan, yani hem istikrarlı hem de icraatçı/reformcu hükümetlerin ortaya çıkması mümkündür. Böylelikle seçim ittifakları marifetiyle hem demokrasinin talebi olan "*geniş tabanlı siyasal temsil"*in önü açılmış, hem de yönetilebilirliğin gereği olan "*politikaların hızlı ve enerjik bir biçimde uygulanabilmesi için iktidarın belli bir yerde toplanması"* sağlanmış olur.

Seçim ittifaklarının yönetilebilirliğe, dolayısıyla siyasal istikrara bir başka yoldan daha katkı sağlaması söz konusu olmaktadır. Bu katkı iki turlu çoğunluk seçim sisteminin uygulandığı ülkelerde ortaya çıkmaktadır. Daha önce, *İki-turlu Çoğunluk Sistemlerinin Seçim İttifakları ile İlişkisi* başlığında (2.2.1.2.) izah edildiği gibi; iki turlu dar bölgeli çoğunluk sisteminin uygulandığı ülkelerde, aşırı ya da sistem karşıtı partiler, seçimin ikinci turundan önce yapılan ittifak anlaşmalarından dışlanarak cezalandırılırlar. Uçlardaki partilerin bu şekilde –ikinci tur öncesi bu türden parti adaylarının seçilmelerini engelleme motivasyonuyla yapılan seçim ittifakları yoluyla- cezalandırılması sistemi rahatlatmakta ve yönetilebilirliği kolaylaştırmaktadır. Çünkü bu ittifaklar sayesinde (Fransa seçimlerinin ikinci turunda ortaya çıkan ittifaklarla aşırı sağcı Le Pen'in ve partisinin adaylarının seçilmesinin sürekli engellenmesinde olduğu gibi) söz konusu aşırı partilerin sistem-içinde ama yönetim-dışında tutulmaları başarılabilmektedir.

Kuşku yok ki; seçim ittifaklarının siyasal istikrara katkı sağlamaları, ancak onların programları birbirine uyan, en azından birbiriyle çatışmayan siyasi partiler arasında gerçekleşmiş olma şartına bağlıdır. Aksi halde, yani siyasal hedefleri

birbiriyle çatışan partilerin ittifak yapmaları durumunda, söz konusu ittifaklar seçim düzeyinde partilere belki bir avantaj sağlayabilir ama hükümet düzeyinde istikrarlı bir koalisyona imkan vermezler. Bu durumun örneklerinden biri İtalya'da yaşanmıştır. Siyasal çoğulculuğa katkı sağlayan ittifak örnekleri arasında verdiğimiz Kuzey Ligi Hareketi ile Forza İtalia arasında 1994'te kurulan seçim ittifakı, seçim başarısı elde etmiştir ama istikrarlı bir koalisyon hükümeti üretememiştir. Çünkü bu seçimde Forza İtalia'nın kurucusu ve lideri Silvio Berlusconi, siyaset tarihinde örneği pek az görülecek şekilde (İtalyan siyasal kültürünün ve seçim kurallarının da fırsat vermesiyle), ülkenin Kuzey ve Güney bölgelerinde iki ayrı seçim ittifakı yapmıştır. Ülkenin Kuzey Bölgelerinde özerklik yanlısı (hatta dönem dönem ayrılıkçı politikalar izleyen) Kuzey Ligi ile *"Polo delle Liberta"* adı altında ittifak yapan Berlusconi, bütün Güney bölgelerinde de aşırı sağcı/neo-faşist Ulusal İttifak (Alleanza Nazionale) ile *"Polo del Buongoverno"* adı altında ikinci bir ittifakla seçime girmiştir. Bu çelişkili durumu daha da ilginç hale getiren, Kuzey Ligi'nin lideri Umberto Bossi'nin seçim kampanyası sırasında ve sonrasında federalizmi savunmuş ve faşistleri eleştirmeye devam etmiş olmasıdır. Buna rağmen Berlusconi bu seçimlerde başarılı sonuç almış ve aynı kompozisyonla koalisyon hükumeti kurmuştur. Kuzey Ligi ve Ulusal İttifak partilerinin yer aldığı bu "*iki-yüzlü koalisyon*" bekleneceği üzere kısa-ömürlü bir hükümet deneyimi olarak (Nisan-Aralık 1994) İtalyan siyasi tarihindeki yerini almıştır.[455]

Seçim ittifaklarının siyasal istikrara katkısına dair son olarak yapacağımız değerlendirme, *"biçimsel istikrar-gerçek istikrar"*[456] ayrımına dayanmaktadır. Daha önce de birçok kez ifade edildiği gibi seçim sistemleri; bünyelerinde barındırdıkları

---

[455] Gianfranco Pasquino, "Seçim Sistemlerinde Reform: Birinci İtalyan Cumhuriyetinden İkinci İtalyan Cumhuriyetine", **Türkiye ve Avrupa'da Seçim Sistemleri** - Uluslararası Konferans Tebliğler Kitabı, 9-10 Haziran 1995, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul 1996, s.98

Her ne kadar 1994'teki bu *"iki-yüzlü koalisyon"* kısa-ömürlü olmuşsa da birbirine zıt bu iki partinin (özerklik yanlısı Kuzey Ligi ile aşırı sağcı-faşist Ulusal İttifak partilerinin) de içinde yer aldığı ve yine Berlusconi tarafından 2001'de kurulan koalisyon hükümeti bu kez 2006 yılına kadar iktidarda kalmıştır. Bu ikinci Berlusconi hükümeti İtalya Cumhuriyetinin en uzun ömürlü hükümeti olmuştur.(**Bkz.** Alper Arısoy, **a.g.m.,** s.9) Elbette bu koalisyon hükümeti için de "siyasal istikrar"ı sağladığını söylemek güçtür. Zira siyasal istikrar, hükümetlerin sadece ömürleri ile ilgili değil aynı zamanda etkinlikleri/etkililikleri ile de ilişkilidir. Bu durum daha çok İtalya'daki siyasal kültürün ürettiği ve imkan verdiği bir durumdur.

[456] Bu ayrım, Anayasa Hukukçusu Abdullah Sezer'e aittir. (**Demokrasi Teorisi ve Pratiğinde Seçim Barajları**, s.175

yüksek seçim barajları ve büyük partileri avantajlı hale getiren seçim formülleri gibi birtakım unsurlarla, *"yönetimde istikrar"* hedefine yönelirler. Bu unsurlar *dar ve biçimsel* anlamda istikrarı destekleyen unsurlardır. Ancak bazen bu unsurlar biçimsel istikrarı dahi sağlayamayabilir.[457] Tam tersine, bu unsurlar istikrarı bozucu sonuçlar da doğurabilir. Örneğin, çok yüksek seçim barajı yahut büyük bir-iki partiye aşırı avantaj sağlayan seçim formülleri, adalet duygusunu zedeleyerek, seçilenlerin meşruiyetini tartışmalı hale getirmek suretiyle istikrarsızlığa sebep olabilirler.[458]

Bu tez, yani adalet duygusundaki zedelenme/aşınmanın istikrarsızlığa yol açacağı düşüncesi, Türkiye'de 1995 yılında verilen bir Anayasa Mahkemesi kararında da güçlü bir biçimde savunulmuştur. *"Adalet, istikrar sağlar. Yalnızca istikrar düşüncesi, adalet olmayınca istikrarsızlık yaratır"* cümlesinde olduğu gibi, "adalet" ve "istikrar" arasında sıkı bir bağ olduğuna vurgu yapan karar metninde şu ifadelere yer verilmiştir:

> *"...İstikrar sağlayacağı sanılarak getirilen adaletsiz sistemlerin, toplumsal gelişmeleri önemli ölçüde engelleyen sonuçları olduğu bilimsel araştırmalarla açıklanmaktadır. Temsilde adaletin ağırlığı, yönetimde istikrarın temel koşuludur. Adalet, istikrar sağlar. Yalnızca istikrar düşüncesi, adalet olmayınca istikrarsızlık yaratır. (...) yönetimde istikrar, temsilde adalet... Kimi*

---

[457] Türkiye'de 1990'lı yıllarda yapılan seçimlerin sonuçları, bu durumun açık örnekleridir. "Yönetimde istikrar" prensibi doğrultusunda, yüzde 10 gibi çok yüksek bir seçim barajının ve genellikle büyük partileri kayıran d'Hondt seçim formülünün uygulandığı 1991, 1995 ve 1999 seçimlerinden, murad edilen "istikrarlı" tek parti hükümetleri değil, sürekli koalisyon hükümetleri (hatta bazen azınlık koalisyonları) çıkmıştır. Özelikle 1995 seçimlerinden sonra, çok kısa ömürlü hükümetler kurulmuş, dört yılda dört hükümet krizi çıkmıştır. Buna karşılık, "temsilde adalet" prensibini en yüksek düzeyde gözeten seçim sisteminin (milli bakiye) uygulandığı 1965 seçimlerinde, sandıktan "güçlü ve istikrarlı" bir tek parti hükümeti (Adalet Partisi hükümeti) çıkmıştır.

Bu da göstermektedir ki; "istikar" sadece seçim sistemi ile sağlanamaz. İstikrarsızlık, seçim sisteminin dışında çok daha derin sebeplerden ve sosyal-siyasal bölünmelerden kaynaklanabilmektedir. Diğer taraftan, azınlık oylarının değerlendirilmesine imkan veren bir seçim sistemi de, istikrarlı çoğunluklar üretebilmektedir. Bu da yine sadece seçim sistemiyle değil, ülkede bir partinin lehinde güçlü sosyal ve politik rüzgarların esmesiyle ilgili bir durumdur. (Bülent Tanör'den aktaran; Abdullah Sezer, **a.g.e.,** s.174).

Dolayısıyla "yönetimde istikrar" hedefine sadece seçim sisteminde yapılacak düzenlemelerle ulaşılamaz. Seçim sistemi istikrarın sağlanmasını kolaylaştırabilir ama tek başına gerçekleştiremez. (Zafer Üskül'den aktaran; Abdullah Sezer, **a.g.e.,** s.174)

[458] Zafer Üskül'den aktaran; Abdullah Sezer, **a.g.e.,** s.174

> *durumlarda birbirinin karşıtı gibi görünen bu iki ilkenin demokrasinin doğal aracı sayılan seçimlerde birbirini dengeleyecek ve tümleyecek biçimde birlikteliğine önem verilmelidir. Bunun için en az yakınılan seçim sisteminin uygulanması gerekmektedir. Bu iki ilkeyi her yönüyle olmasa da genelde bağdaştırmak, ülkelere göre değişmesi olağan bir durumdur."*[459]

Bu düşünceden hareketle, sadece *"biçimsel istikrar"* hedefine odaklanan seçim sistemlerinin adaleti zedeleyeceği, dolayısıyla da *"gerçek istikrarı"* bozacağı gerçeğini görmek[460] ve her ülkenin kendine özgü diğer sosyo-politik koşullarını da hesaba katarak bu hususun üzerinde düşünmek lazımdır. Çünkü hem "adalet" ve hem de "istikrar" toplumlar için zaruret derecesinde ihtiyaçtır. Bu ikisini bağdaştıracak, telif edecek yolları aramak siyasetin öncelikli meselelerinden olmalıdır.

Gerçekten de temsilde adalet fikrine ağırlık verildiği taktirde, siyasi yelpaze bölünmeye doğru teşvik edilmiş ve yönetilebilirlik zora sokulmuş oluyor; buna mukabil büyük partiler aşırı derecede ödüllendirildiği taktirde ise siyasi partilerin birinci işlevi olan temsil ve katılma işlevini yerine getirememelerinden kaynaklanan problemlerle baş etme riski ile karşı karşıya kalınmış oluyor. Öyleyse *"yöneten demokrasi"*[461] ihtiyacını yerine getirmek için gerekli olan; *"istikrarı sağlayıcı ama temsilde adaleti de fazla rencide etmeyen"* bir sistem / bir formüldür.[462]

---

[459] *18.11.1995 tarih ve E: 1995/54, K: 1995/59 sayılı* Anayasa Mahkemesi Kararı. (Resmi Gazete; 21.11.1995 - 22470) Anayasa Mahkemesi'nin bu kararı, 1995 yılında yapılan Anayasa değişikliklerinden sonra verilmiştir. 1995 yılında (26.7.1995 tarih ve 4121 sayılı Kanun ile) Anayasa'da bir dizi değişiklik yapılmış ve bu değişiklikler kapsamında, Anayasa'nın 67. maddesine; *"Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir"* hükmü eklenmişti. Söz konusu bu karar da; ülke genelinde uygulanan yüzde 10'luk bir seçim barajına ek olarak getirilen "çevre barajı" uygulamasının Anayasa'nın bu hükmüne aykırı olduğu gerekçesiyle iptaline ilişkin verilmiş karardır.

[460] Abdullah Sezer, **a.g.e.,** s. 175

[461] *"Yöneten demokrasi"* kavramını siyaset bilimi literatürüne kazandıranlar, George Burdeau ile Giovanni Sartori'dir. Ünlü siyaset bilimci /anayasa hukukçusu Fransız George Burdeau, "Traité de Science Politique" adlı eserinin 5,6 ve 7. ciltlerini "yöneten demokrasi" (démocratie gouvernante) konusuna ayırmıştır. Yine bir başka ünlü siyaset bilimci Giovanni Sartori de "Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**"** isimli kitabının beşinci bölümü "Yönetilen Demokrasi ve Yöneten Demokrasi" başlığını taşımaktadır. **Bkz.** Giovanni Sartori, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, çev: Tunçer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s.95-142

[462] Taha Akyol, "Siyasi Partiler Demokrasi ve Medya - Söyleşi", **Siyasi Partiler ve Demokrasi** - Uluslararası Sempozyum, 26-27 Mayıs 2006, Ankara, Türkiye Barolar Birliği - Ankara Barosu, Ankara Barosu Yayınları, Ankara 2006, s.262- 263

İşte seçim ittifaklarının değeri bu noktada kendini göstermektedir. Partiler arasında yapılan ittifaklar, seçim sistemlerinin bünyelerindeki temsil adaletini bozan unsurların, istikrarı da bozacak boyuttaki etkilerini törpülemektedir. Yönetim istikrarı uğruna temsil adaletini tamamen göz ardı eden seçim formülleri ile getirilen engeller ve aşırı yüksek seçim barajları, ancak seçim ittifakları marifetiyle aşılabilmekte, böylelikle de siyasal istikrarın temelden sarsılmasının önüne geçilebilmektedir. Üstelik seçim ittifakları siyasal istikrarın sadece muhafaza edilmesine katkı sağlamakla kalmaz, onun bizatihi oluşmasına da etki ederler. Çünkü yukarıda ifade edildiği gibi, seçimlerden önce siyasi partiler arasında yapılmış olan ittifak anlaşmaları, seçimlerden sonra uyumlu parlamento çoğunluklarının ortaya çıkmasını kolaylaştırdığı için, istikrarın oluşmasına da katkı sağlayabilmektedirler.

3.3. Seçim İttifakları ve Toplumsal Barış

Seçim ittifaklarının seçim sistemleri ile ilişkilerini anlatırken, *"oyunun kurallarına karşı reaksiyon"* metaforunu kullanmış ve ittifakların daha çok küçük partiler tarafından seçim sisteminin temsil adaletini bozan kurallarına karşı geliştirilen bir "reaksiyon" olarak ortaya çıktığını belirtmiştik. Ülkede tercih edilen seçim sisteminin barındırdığı seçim barajı yahut büyük partileri kayıran hesaplama yöntemleri karşısında kendilerini dezavantajlı konumda gören nispeten küçük siyasi partiler ve onların seçmenleri, genellikle bu duruma karşı reaksiyon gösterip seçim işbirliğine giderler. Böylelikle seçim kurallarının yol açtığı/açacağı temsiliyet sorunu bir ölçüde aşılmış olur. Ancak gösterilen "reaksiyon" her zaman "oyunun kuralları" yani seçim sistemi ile sınırlı kalmaz. Bazen de seçim sisteminin yol açtığı hoşnutsuzluklar, *"topyekûn siyasal sisteme karşı reaksiyon"* biçiminde kendini gösterebilir. Eğer bir seçim sistemi, belirli bir partinin temsil ettiği toplumsal kesimi sürekli olarak sistemden dışlıyorsa, sistem içinde tutunmakta zorlanan bu toplumsal kesimin üyeleri, reaksiyonlarını şiddet ve hukuk-dışılığa varacak biçimde farklı yöntemlerle göstermeye yönelebilirler. Böyle bir dışlanma, siyasal sistem açısından bir "meşruiyet krizine" dönüşüp, bütünüyle toplumsal düzeni tehdit edebilir.[463] İşte seçim ittifaklarının değeri bu noktada da ortaya çıkmaktadır. İttifakların yapılabiliyor olması, toplumun belirli bir kesiminin sürekli biçimde ülkenin siyasal sisteminden

[463] Emre Erdoğan, **a.g.m.,** s.15

dışlanmasını engelleyecektir.[464] Bu noktadan bakıldığında, seçim ittifaklarının ülkedeki siyasal hayat üzerindeki etkisinin, salt temsiliyet problemlerinin aşılmasından çok daha majör bir etki olduğu ve ülkenin siyasal iklimini değiştirerek toplumsal barışın sürdürülmesine katkı sağlayacak düzeyde/değerde bir etki olduğu görülecektir.

Demek ki; seçim sistemlerinin yol açtığı temsil sorunlarından kaynaklanan hoşnutsuzlukların toplumsal barışı tehdit edecek boyutlara ulaşmaması, ülkedeki siyasal sistemin (bu arada seçim sisteminin), vatandaşların tamamına yakını tarafından "meşru" görülmesine bağlıdır.

Seçim ittifaklarının siyasal sonuçlarını analiz ederken paralellik kurduğumuz *"demokrasinin üç paradoksu"*na dönecek olursak, bu durum; Larry Diamond'un demokrasinin doğasında var dediği üç çelişki alanından "*etkinlik ile rıza"* arasındaki çelişkiyi gündeme getirmektedir. Her ne kadar Diamond bu çelişkiyi, *"rıza"* uğruna *"etkinlik"*ten vazgeçme eğilimi olarak ortaya koysa da -bizim konumuz bakımından- asıl tehlike *"etkinlik"* uğruna *"rıza"*yı göz ardı etme ihtimalinde saklıdır. Diamond *"etkinlik ile rıza"* arasındaki çelişkiyi şöyle izah etmektedir:[465]

> *"Demokrasi sözlük anlamında 'halk tarafından yönetim' veya en azından yönetilenlerin rızasına dayanan yönetim anlamına gelmektedir. (...) evren üzerindeki halklar, ... sadece rızaları ile yönetilmeyi istediklerini açığa vurmaktadır. (...) Demokrasi rızayı gerektirmektedir. Rıza da meşruluğu gerektirmektedir. Fakat etkinlik rızaya kurban edilebilir."*

Demokrasinin rızayı gerektirdiğinde şüphe yok. Ancak Diamond'un endişesi; seçimle gelen politikacıların yeniden seçilememe kaygısıyla, aslında doğru olan ama halkın hoşuna gitmeyecek politikaları hayata geçirmekten kaçınacağı yönündedir. Bu endişe, yani "etkinliğin rızaya kurban edilmesi" endişesi elbette haklı bir endişedir. Zira özellikle ekonomi politikalarında, "popülist" tercihlerle atılan yanlış adımlar neticesinde, istenilen gelişmişlik ve refah düzeyinin gerisinde kalma riski her zaman söz konusudur. Etnik ve kültürel bölünmüşlüğün derin olmadığı toplumlarda, bu

---

[464] Emre Erdoğan, **a.g.m.,** s.25
[465] Larry Diamond, **a.g.m.,** s.128-129

türden olumsuzlukların üstesinden gelmek zaman alsa da imkânsız değildir. Ne var ki Diamond'un dile getirdiğinin tersi olursa, yani toplam seçmen kitlesi içinde azınlıkta kaldıkları için belirli bir toplum kesiminin *"rızası"* sürekli olarak göz ardı edilirse, bu durumda topyekûn siyasal sistemin çökmesi ve toplumsal barışın bozulması gibi çok daha büyük bir tehlike ile karşı karşıya kalınması ihtimali ortaya çıkar. Bu ihtimal daha çok etnik bölünmelerin olduğu toplumlarda, azınlıkta kalan kesimlerin sürekli olarak siyasal karar süreçlerinden dışlanması ve onların özellikle etno-kültürel taleplerinin sürekli olarak karşılıksız bırakılması durumlarında söz konusu olur. Derin etnik bölünmeler sorununun yaşandığı toplumlarda giderilmesi gereken öncelikli endişe budur. Gerek Batıdaki, gerekse başka yerlerdeki bölünmüş toplumlarda, rakip etnik grupların barış içinde bir arada yaşamaları, uzlaşmayı gerektirir. Bu da, bu grupların temsilcilerinin siyasal karar alma süreçlerine mümkün olan en geniş biçimde katılmalarını zorunlu kılar.[466] İşte bu noktada seçim sisteminin ve dolayısıyla seçim ittifaklarının önemi ortaya çıkmaktadır.

Etnik ve dinsel bölünmelerin olduğu toplumlarda, birbirinden farklı kimliklere ve dolayısıyla farklı taleplere sahip toplum kesimlerinin, toplumsal barış ve uzlaşmayı sürdürülebilir kılacak şekilde bir arada yaşamaları, bu kesimlerin öncelikle demokrasiyi ve ona bağlı olarak da siyasal katılıma imkân veren bir seçim sistemini "oyun kuralı" olarak kabullenmelerine / meşru bulmalarına bağlıdır. "Meşru" bulmadan kasıt, ahlaki ve duygusal bağlılıktır ki bu türden bir bağlılık da ancak demokrasinin pekiştiği, yerleşiklik kazandığı ülkelerde söz konusu olur. Peki demokrasi bir ülkede nasıl pekişecek? Nasıl *"kasabadaki tek oyun"* (*"the only game in town"*) haline gelecek? Adam Przeworski bu soruya şu cevabı veriyor:[467]

---

[466] Arend Lijphart, "Yeni Demokrasiler İçin Anayasal Tercihler", (çev: Ergun Özbudun), Larry Diamond, Marc F. Plattner (Der.), **Demokrasinin Küresel Yükselişi,** Ankara,1995, s.194

[467] Adam Przeworski'den (Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America, Cambridge 1991, s.26) **aktaran;** Erdoğan Günal, **a.g.e.**, s.204-205

İlter Turan'ın çevirisi şu şekildedir: *"Ne zaman ki, (...) kimse demokratik kurumlar dışına çıkarak siyasal eylemlerde bulunmayı aklına bile getirmez ve siyasal mücadeleyi kaybedenler kandilerini mağduriyete getiren kuralları reddetmek bir yana aynı kurallar altında yeniden şanslarını denemek isterler, o zaman demokrasinin yerleşiklik kazanmış olduğu söylenebilir. Kurallarına uyulması kendiliğinden sağlandığı zaman, ilgili siyasal güçlerin çıkarlarını ve değerlerini kurumlar arasında cereyan eden ve sonuçları kestirilemeyen bir etkileşime bırakmağa rıza gösterdikleri zaman demokrasi yerleşmiştir."* (Adam Przeworski, **Demokrasi ve Piyasa: Doğu Avrupa ve Latin Amerika'da Siyasal ve Ekonomik Reformlar**, çev: İlter Turan, Türk Demokrasi Vakfı Yayını, Ankara, ty, s.25)

> *"Demokrasi, ne zaman hiç kimse demokratik kurumların dışında hareket etmeyi düşünmezse, ne zaman kaybedenlerin hepsi kaybettiği kurumlarda şanslarını tekrar denemek isterse, kasabadaki tek oyun olmaktadır. Demokrasi kendi kendini gerçekleştirir olduğunda, yani siyasal güçlerin tümü kendi menfaatlerini ve değerlerini kurumların kesin olmayan birbirini etkilemesine teslim etmeye devam etmeyi en iyi bulduklarında pekişmiştir."*

Öyleyse yapılması gereken, demokrasinin pekişmesini sağlaya çalışmak, bunun için de toplumun tüm kesimlerinin, demokratik kurumların dışında hareket etmeyi düşünmeyecek, sistemin içinde kalıp çıkarları ve değerleri için mücadele edecek ve kaybetse de şanslarını tekrar denemeyi isteyecek düzeyde ülkenin kurum ve kurallarına inanç beslediği bir vasatı oluşturabilmektir. Demokrasinin kurum ve kuralları üzerinde genel bir konsensüsün, toplumsal barış ve uzlaşmanın hayat bulduğu böyle bir vasatın oluşturulmasında kullanılacak en önemli *"siyaset aracı"*[468] yine seçim sistemleri ve seçim ittifaklarıdır. Zira siyaset sosyoloğu Nur Vergin'in ifade ettiği gibi, bir ülkede toplumsal barış ve uzlaşma sadece *"soyut uzlaşma çağrıları"* ile yahut uzlaşmanın güzelliği ve erdemi üzerine irad edilen *"siyasi ve felsefi nutuklar"* sayesinde gerçekleş(e)mez. Vergin'e göre siyasal/toplumsal uzlaşma; *"seçim sisteminin meydana getirdiği, teknik bir müdahale ile elde edilen bir sonuç*"tur.[469] Bu durumda işe seçim sisteminden başlamak ve birtakım *"teknik müdahaleler"* ile toplumsal barış ve uzlaşma ortamına ulaşmaya hatta onu sürdürülebilir kılmaya çalışmak gerekecektir.

Bu noktada, bölünmüş toplumlar ve ülkelerin demokratikleşmesini amaçlayan kurumsal düzenlemeler üzerinde çalışmalar yapmış olan Amerikalı siyaset bilimi profesörü Donald L. Horowıtz'in şu önemli uyarısını hatırlatmak yerinde olacaktır:[470]

> *"...demokratikleşmede olan toplumlar, uzlaşmayı ve dışlayıcı olmaktan çok kapsayıcı olan hükümet sistemlerini kolaylaştırıcı*

---

[468] Giovanni Sartori, seçim sistemlerini son derece isabetli olarak, *"siyasetin en özgül manipülatif aracı"* olarak adlandırmıştır. (Aktaran; Arend Lijphart, **a.g.m.,**, s.186)

[469] Nur Vergin, "Genel Oy Kapsamında Cumhurbaşkanı", **Türkiye Günlüğü**, Sayı:16, Güz-1991, s.135

[470] Donald L. Horowitz, "Demokratik Sistemleri Karşılaştırmak", (çev: Levent Köker), Larry Diamond, Marc F. Plattner (Der.) **Demokrasinin Küresel Yükselişi**, Ankara,1995, s.168. (Bold karakterle vurgu tarafımıza aittir)

seçim sistemleri üzerinde düşünmek, çok ciddi biçimde düşünmek *zorundadırlar."*

Görülüyor ki, özellikle etnik ve dinsel bakımdan bölünmüş toplumlar söz konusu olduğunda; *"rakip siyasal güçlerin uyum sağlayışlarını azamileştiren bir seçim formülü"*[471] ile birlikte, nispi azınlıklarına bakılmaksızın toplumun her kesimine, (hiç olmazsa *seçim ittifakları* vasıtasıyla), siyasal temsil yollarını açık tutan bir seçim sistemini tercih etmek, zorunluluk düzeyinde önem arz etmektedir. Aksi takdirde toplumun belirli kesimleri sürekli olarak siyasal karar alma süreçlerinin dışında kalabilirler ki böyle bir durumda sürekli siyasal dışlanmanın muhatabı olan kesimlerin, şiddete ve hukuk-dışılığa savrularak gösterecekleri reaksiyon, tümüyle siyasal sistemi ve toplumsal barışı hedef alacak biçimde ortaya çıkabilecektir. Örneğin, Protestan bir çoğunlukla Katolik bir azınlık halinde ikiye bölünmüş olan Kuzey İrlanda'da, bu kesimlerin uyum sağlamalarını teşvik eden, onları buna zorlayan bir seçim formülü olmadığından, Protestan çoğunluğu temsil eden Birlik Partisi, Katolik azınlıkla uzlaşma ihtiyacı hissetmeden, 1921'den 1972'ye kadar bütün seçimleri kazanmış ve bütün hükümetleri kurmuştur. 51 yıl boyunca sürekli olarak siyasal dışlanmaya muhatap olan azınlıktaki Katoliklerin, 1960'ların sonlarında başlayan kitlesel protestoları sonunda bir Protestan-Katolik iç savaşına dönüşmüştür.[472]

Horowitz'in sözünü ettiği biçimde farklı etnik kesimlerin ve rakip siyasal güçlerin uyumlarını azamileştirmeye dönük bir seçim formülü, Nijerya'da uygulanmaktadır. Önemli ölçüde etnik ve dinsel bölünmüşlüğün var olduğu Nijerya'daki[473] başkanlık seçimlerinde, farklı etnik ve dinsel gruplardan asgari düzeyde destek alabilmiş olma şartı aranmaktadır. Çoğunluk sisteminin uygulandığı

---

[471] Bu tabir Horowitz'e aittir. **a.g.m.,** 168

[472] Arend Lijphart, **Çağdaş Demokrasiler,** s.14

[473] Nijerya'da 250'den fazla etnik grup yaşamaktadır. En büyük üç etnik grup Hausa-Fulani, Yoruba ve Igbo'dur. Daha çok kuzey kesimlerde yaşayan Hausa-Fulani'ler nüfusun %29'unu, batıda yaşayan Yoruba'lar %21'ini ve çoğunlukla güneydoğuda yaşayan Igbo'lar da %18'ini oluşturmaktadırlar. Dini inanç açısından ise Nijeryalılar, %50'si Müslüman ve %40'ı Hıristiyan olmak üzere iki büyük gruptan oluşmaktadırlar. Geriye kalan yüzde 10 ise bölgeye özgü diğer dinlere mensupturlar. Genel olarak Müslümanlar kuzeydeki eyaletlerde, Hıristiyanlar da güneydeki eyaletlerde çoğunluktadırlar. **Bkz.** Murat Bilgin, "Afrika'da ABD Tipi Başkanlık Sistemi: Nijerya Federal Cumhuriyeti", Semra Gökçimen (Ed.), **Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Başkanlık Sistemi (ABD, Arjantin, Azerbaycan, Brezilya ve Nijerya Örnekleri)** , TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Yayın No:7, Ankara, 2017, s.262

seçimlerde en çok oyu alan aday başkan seçilmektedir; ancak, adayın aynı zamanda tüm eyaletlerin üçte ikisinde oyların en az dörtte birini almış olması gerekmektedir. Bu şartların birlikte gerçekleşmemesi halinde, en çok oyu alan aday ile bu adayın dışında en çok eyalette oyların çoğunluğunu alan aday arasında ikinci bir seçim yapılmaktadır. Bu seçimde de iki şartın bir arada sağlanamaması halinde üçüncü kez seçim yapılır ve artık oyların çoğunu alan aday başkan seçilir.[474] Ülkenin kuzey, güney ve batı bölgelerindeki eyaletlerde farkı etnik ve dinsel grupların yaşadığı düşünüldüğünde, eyaletlerin üçte ikisinde belirli bir asgari destek oranı aranmış olması, tam da Horowitz'in ifade ettiği şekilde *"rakip siyasal güçlerin uyumlarını azamileştirme"* ve aralarında uzlaşma kültürünü geliştirme, böylelikle de toplumsal barışa katkı sağlama amacını taşımaktadır. Gerçekten de bu seçim formülü işe yaramış ve başkan adaylarını, iktidarı paylaşma yönünde işbirliği, ittifak ve koalisyon seçeneklerine yönelterek, ülkede hükümet kurma ilişkileri başta olmak üzere siyasal ortamın yumuşamasına katkı sağlamıştır. Örneğin 2007 yılındaki seçimlerde başkan seçilen Umaru Musa Yar'Adua, kurduğu hükümette başka partilerden az sayıda da olsa bakan atamak durumda kalmıştır. Yine 2015 yılındaki seçimlerden önce, ittifak kuran üç muhalefet partisi "Tüm İlericiler" adı altında birleşerek APC (All Progressives Congress)[475] partisini kurmuşlar ve bu partinin adayı Muhammadu Buhari, başkan seçilmiştir.[476]

Etnik ve dinsel bakımdan derin bölünmüşlüklerin bulunduğu ülkelerde partiler arası ittifakların toplumsal barışın sürdürülebilirliği bakımından değerine dair bir örnek de Malezya'dan[477] verilebilir. Malezya, 1973'ten beri çok-partili ve çok-etnik gruplu bir koalisyon[478] tarafından yönetilmektedir ki bu şekilde etnik iktidar

---

[474] Murat Bilgin, **a.g.k.b.**, s.273
[475] Nijerya'da resmi dil İngilizcedir.
[476] Murat Bilgin, **a.g.k.b.**, s.284 ve 286
[477] Malezya'nın etnik yapısı şu şekildedir: %62 Malay, %27,7 Çinli, %9,6 Hintli, %0,7 diğerleri. Bkz. http://www.mfa.gov.tr/malezya-kunyesi.tr.mfa E.T.: 1.4.2017
[478] Ulusal Cephe (Barisan Nasional) adı verilen koalisyon hükümetinde; Birleşik Malay Milli Organizasyonu (UMNO) başta olmak üzere Malay Çinli Cemiyeti (MCA) ve Malezya Hintli Kongresi (MIC) gibi partilerin aralarında bulunduğu toplam 13 parti yer almaktadır. 2013 yılında yapılan genel seçimlerde 222 üyeli Temsilciler Meclisinde, Ulusal Cephe koalisyonu (Dewan Rakyat) 133, muhalif Halkın İttifakı (Pakatan Rakyat) koalisyonu 89 sandalye elde etmiştir. http://www.mfa.gov.tr/malezya-siyasi-gorunumu.tr.mfa E.T.: 1.4.2017

paylaşımı, ancak partiler arasında ayrıntılı seçim-öncesi anlaşmalarla mümkün olabilmektedir.[479]

Bu konuda son olarak şu hususun belirtilmesi gerekmektedir:

"Sitem-dışı kalmak" ile "yönetim-dışı bırakılmak" farklı siyasal tablolardır. Bir toplumsal kesimin yahut onu temsil eden partinin sistem dışında kalması, bu kesimin siyasal karar alma süreçlerinin tamamından (hem temsil hem de yönetim boyutları itibarıyla) sürekli olarak dışlanması anlamına gelir. Onlar açısından siyasal temsil kanalları sürekli tıkalı bulunduğundan, yönetim süreçlerinde zaten yer alamayacakları gibi, taleplerini meşru demokratik zeminlerde seslendirme imkânını da yakalayamamış olurlar. Hâlbuki yönetim dışında bırakılan kesimlerin partileri, parlamentoda siyasal temsil hakkını elde ederler, ancak "yönetilebilirliğin kolaylaştırılması" veya "yönetimde istikrarın temini" maksadıyla sadece yönetim süreçlerinin (yürütmenin) dışında tutulmaya çalışılırlar. Bu ikinci durumda söz konusu partiler sistemin içinde ama yönetimin dışındadırlar. *Seçim ittifakları*, meselenin her iki boyutunda da fonksiyon icra eden bir *"siyaset aracı / enstrümanı"*dır. Partiler arasında seçimlerden önce yapılan ittifak anlaşmaları, etkili bir *"siyaset aracı"* olarak, hem farklı toplumsal kesimlerin meşru siyasal sistem içinde kalmalarının sağlanmasında hem de siyasi yelpazenin uçlarındaki aşırı partilerin dışlanarak yönetilebilirliğin kolaylaştırılmasında işlev görür. Birinci boyutu bakımından bu başlıkta izah edildiği gibi; özellikle etnik ve dinsel bakımdan bölünmüş toplumlarda farklı toplumsal kesimlerin partileri, seçim ittifakları marifetiyle parlamentoda temsil hakkı elde ederek demokratik siyasal sistemin içinde tutunmayı başarabilmektedirler. İkinci boyut bakımından ise bir önceki başlıkta izah edildiği gibi; bilhassa iki turlu seçimlerde ikinci tur öncesi yapılan seçim ittifakları yoluyla siyasi yelpazenin uçlarındaki partilerin cezalandırılması, sistemi rahatlatmakta ve yönetilebilirliği kolaylaştırmaktadır. Böylelikle ittifak anlaşmaları sayesinde, ideolojik bakımdan aşırı partilerin sistem-içinde ama yönetim-dışında tutulmaları başarılabilmektedir.

---

[479] Arend Lijphart, "Yeni Demokrasiler İçin Anayasal Tercihler", s.194

4. Türkiye'de Seçim İttifakları

Türkiye'de uygulanmakta olan seçim sistemi (*nispi temsil sistemi + barajlı d'Hondt yöntemi*) dikkate alındığında, teknik olarak şu üç biçimde[480] seçim ittifakı yapmak mümkün olabilirdi: 1- Seçimlere ortak adaylarla yahut aday listeleriyle girmek, 2- Anlaşan partilerin oylarının birlikte sayılması, 3- Seçime girmeyip başka partiyi yahut partileri destekleme kararı almak.

Ne var ki, bu üç yöntem de Türkiye'de hukuken yasaklanmış yöntemlerdir. Türkiye'de uygulanmakta olan siyasi partiler ve seçim mevzuatı, siyasi partilerin seçim ittifakı yapmalarını engellemektedir. Ancak buna rağmen birçok seçimde seçim ittifakı girişiminde bulunulmuş, bunların bir kısmı hayata geçmiş, onların da önemli bir kısmında maksat hâsıl olmuş, yani netice alınmıştır.

Hemen belirtmek gerekiyor ki; Türkiye'de gerçekleşmiş seçim ittifakları, siyasi partiler ve seçim hukukunun kısıtları içinde gerçekleştirilebilmiştir. Bu münasebetle, şimdiki başlık altında, öncelikle seçim ittifakları bakımından *"siyasi partiler ve seçim hukukunun kısıtları"* üzerinde durulacak, bilahare *"Türkiye'de gerçekleşmiş olan seçim ittifakları"* ele alınacaktır.

4.1. Siyasi Partiler ve Seçim Hukukunun Kısıtları[481]

Türkiye'de yürürlükte bulunan siyasi partiler ve seçim hukuku mevzuatında, partilerin seçim ittifakı yapmasını yasaklayan/kısıtlayan[482] iki düzenleme bulunmaktadır. Bunlardan biri; 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 16/1.

---

[480] Bu üç yöntemden başka; iki turlu seçimlerin ikinci turunda *"çekilme"* yahut *"feragatler"* de seçim ittifakının sıkça karşılaşılan biçimlerindendir. Yine bazı nispi seçim sistemlerinde partilerin, *"artık oyların dağılımı konusunda anlaşma"* yapmaları mümkündür. Ancak, Türkiye'de uygulanmakta olan seçim sistemi, tek turlu seçimleri ve "artık oy" bırakmayan d'Hondt yöntemini tercih ettiği için, bu seçenekler konu edilmemiştir.

[481] **ÖNEMLİ NOT:** Bu tezin teslimi aşamasında çıkarılan *13.3.2018 tarih ve 7102 sayılı Kanun* ile, bu başlık altında anlatılmış olan "kısıtlar" kaldırılmış ve böylece yasal ve açık seçim ittifaklarının önü açılmıştır.

[482] Esasen bu iki düzenleme siyasi partilerin seçim ittifakı yapmalarını yasaklamaktadır. Özellikle 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 90. maddesi, kanun metninin *"Siyasi Partilerle İlgili Yasaklar"* başlıklı Dördüncü Kısım ve *"Çeşitli Yasaklar"* başlıklı Dördüncü Bölümünde yer almaktadır. Fakat bu düzenlemelere rağmen partilerin yine de seçim ittifakı yapabilme imkânları bulunduğundan (ve fiilen yapabildiklerinden), biz de başlıkta "yasak" sözcüğünü değil "kısıt" sözcüğünü kullanmayı tercih ettik.

maddesindeki, *"Siyasi partiler anlaşarak müşterek liste halinde aday gösteremezler"* hükmü, diğeri ise; 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 90/2. maddesindeki, *"Siyasi partiler (...) seçimlerde başka bir partiyi destekleme kararı da alamazlar"* hükmüdür.

Bu iki düzenlemeyi detaylı olarak irdelemeden önce, Türkiye'de siyasi partiler hukuku alanındaki temel bir soruna değinmek gerekmektedir. Bu temel sorun; Türkiye'de siyasi partiler hukuku alanındaki yasal düzenlemelerin yoğunluğu sorunu, başka bir ifadeyle, Türkiye'deki siyasi partilerin uluslararası ölçülere göre yasal düzenlemeye boğulmuş olduğu sorunudur.[483] Hâlbuki birçok Avrupa ülkesinde, siyasi partileri bütünüyle kapsayan özel bir yasanın siyasi parti özgürlüğüne aykırı olduğu düşüncesi ve bu düşünce doğrultusunda zorunluluk olmadıkça siyasi partiler olgusunu yasal düzenlemelerin dışında tutma eğilimi göze çarpmaktadır. Almanya, İspanya, Portekiz ve Avusturya dışındaki Batı Avrupa ülkelerinde, siyasi parti olgusunun tümünü kapsayıcı özel bir siyasi partiler yasası bulunmamaktadır.[484] Özel bir yasanın bulunduğu ülkelerde de, bu yasanın partilere ilişkin her konuyu düzenlemesi söz konusu değildir. Örneğin Almanya'da siyasi partiler yasası sadece 41 maddeden oluşmakta olup[485], Anayasada öngörülen ilkelerin somutlaştırılmasından ibaret bir çerçeve yasa özelliğini aşmamaktadır. Yine Portekiz ve İspanya'da siyasi partiler yasaları, temel konuları bünyelerinde barındıran son derece kısa tutulmuş yasalardır. Türkiye'de ise partiler, hiçbir ülkede görülmemiş yoğunlukta yasal düzenlemeye boğulmuş durumdadır.[486]

---

[483] Fazıl Sağlam, **Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları,** Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1999, s.101

[484] **a.g.e.,** s. 27

Batı Avrupa'da siyasi partiler alanında yasal düzenlemelerden kaçınma eğiliminin ağır basması; bu ülkelerde demokrasinin uzun soluklu ve tedrici bir gelişim izlemesi ve temel demokratik değerlerin, başta siyasi grup ve partiler olmak üzere toplumun çoğunluğunca benimsenmiş olmasıyla açıklanabilir. (**a.g.e.,** s.38)

[485] Alman Hukukçu Konrad Hesse, Almanya'daki siyasi partiler yasasını dahi, oldukça dar düzenlenmiş (bir geçici madde ve bir de yürürlük maddesiyle birlikte ancak 42 madde) olmasına rağmen eleştirmiştir. O'na göre; "*partiler hukuku özü itibariyle anayasa hukukudur. Yasal düzenlemenin anayasal ilkeleri somutlaştırma dışında bir işlevi* yoktur. *Esasen siyasal parti olgusu, kendi yasasını kendisi doğuran, yasal düzenlemeye en az elverişli alanlardan birini oluşturur."* (aktaran: **a.g.e.,** s.100)

[486] **a.g.e.,** s.39 . Üstelik Türkiye'deki bu "düzenlemeye boğma" yahut "yoğun düzenleme" sorunu, yasadan evvel Anayasa'dan neşet etmektedir. 1982 Anayasası, siyasi partilere ilişkin sınırlama ve yasaklar yönünden, anayasa tekniğini dahi zorlayacak düzeyde ayrıntılıdır. Anayasa'daki bu

Siyasi partilerin seçim ittifakı yapmalarını yasaklayan mevzuat hükümlerini, Türk siyasi partiler hukukuna egemen olan bu genel sorun içinde değerlendirmek doğru olacaktır. Bu açıdan bakıldığında hem seçim hem de siyasi partiler mevzuatı, partilerin özgürlük alanlarını sınırlamakta ve onların seçim taktiklerini serbestçe belirleme imkânlarını ellerinden almaktadır.

Bu değerlendirmeden sonra, Türk hukukunda partilerin seçim ittifakı yapmalarını yasaklayan iki düzenlemeye tekrar dönelim.

i) 2839 Sayılı Kanunun 16/1. Maddesi:

10.6.1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun, *"Siyasi partilerin adayları ve bağımsız adaylar"* kenar başlıklı 16. maddesinin 1. fıkrası şu şekildedir:

"Siyasi partiler anlaşarak müşterek liste halinde aday gösteremezler."

Bu maddenin gerekçesinde ise, 306 sayılı Kanuna atıf yapılmaktadır. Madde gerekçesi şu şekilde kaleme alınmıştır:

> *GEREKÇE: "Siyasi partilerin aday listeleri ile ilgili Tasarının bu maddesi, 306 sayılı Kanunun 14. maddesinden alınmıştır. Maddenin getirdiği (...) ilke, siyasi partilerin müşterek listede aday göstermelerinin yasak olmasıdır. Bu hüküm 306 sayılı Kanunda da vardır. Orada, 'Nispi temsilde her fikir ve kanaatin temsil edilmesi esas olduğuna göre, siyasi partilerin müşterek liste yapmaları, sistemin bünyesine uygun görülmemiş' şeklindeki bir gerekçeyle alınmıştır. ..."*[487]

---

ayrıntılı düzenleme eğilimi yasaya daha büyük bir oranda sirayet etmiştir. Aynı durum, 1961 Anayasası dönemi için de geçerlidir. Her iki dönemde de aşırı düzenleme eğilim göze çarpmaktadır. Avrupa'da siyasi parti olgusunu bütünüyle düzenleyen ilk özel yasalardan biri olan 1965 tarihli Siyasi Partiler Kanunu (648 sayılı Kanun) 137 maddeden, 1983 tarihli Siyasi Partiler Kanunu (2820 sayılı Kanun) ise 124 madde yanında 6 ek ve 22 geçici maddeden oluşmaktadır. **(a.g.e.,** s.100)

[487] Madde gerekçesinin metni için **bkz**. Muzaffer Hatipoğlu, Ali Parlar, **Açıklamalı-Gerekçeli-İçtihatlı Siyasi Partiler ve Seçim Hukuku ile Seçim Suçları**, Yayın Matbaacılık, Ankara, 2002, s.639

Madde gerekçesinde atıf yapılan, 25.5.1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun 14. Maddesinin 1. fıkrasında da aynı hüküm yer almaktaydı:

"Siyasi partiler, müşterek liste halinde aday gösteremezler."[488] [489]

Anlaşılacağı üzere; her iki yasa da askeri darbe dönemlerinin ürünüdür.[490] Ancak 1961 tarihli yasa, incelediğimiz bu madde bakımından kendi içinde daha tutarlı gözükmektedir. Zira 1961 Anayasası döneminde yapılan bütün seçimler, (ilkinde, yani 1961 seçimlerinde uygulanan çevre barajı hariç tutulursa) barajsız seçimlerdir. Bilhassa 1965 Millet Meclisi ve 1966 Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde uygulanan *milli bakiye* yöntemi, nispi temsilin saf haline en çok yaklaşan seçim sistemidir. Daha sonra 1980 askeri darbesine kadar yapılan hem Millet Meclisi hem de Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde, barajsız d'Hondt yöntemi uygulanmıştır. Bu bağlamda 306 sayılı Kanunun 14. maddesinin gerekçesinde yazılmış olan *"Nispi temsilde her fikir ve kanaatin temsil edilmesi esas olduğuna göre, siyasi partilerin müşterek liste yapmaları, sistemin bünyesine uygun görülmemiştir"* ibaresi, (her ne kadar *d'Hondt* yöntemi bakımından sorunlu olsa da)[491] barajsız nispi temsil uygulamaları için genel olarak doğrudur.[492] Bu anlamda 306 sayılı Kanun, özgürlükçü bir yaklaşıma sahip olmasa da kendi içinde mantıksal

---

[488] Madde metni için **bkz**. Tarhan Erdem, **Yasma Meclisi Üyeleri Seçimi ve Siyasi Partiler Kanunları 1876-2013**, s.289

[489] Bu hüküm Türk seçim mevzuatına ilk kez 1961 yılında bu kanunla değil, 1954 yılında *6428 sayılı Kanun* ile girmiştir. Çok partili hayta geçişten sonra Türkiye'nin "demokratik seçim ilkelerine açıkça yer veren ilk kanunu" olan *1950 tarihli ve 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu*'nun ilk halinde böyle bir düzenleme yoktu. 1954 yılında bu Kanunun 35. Maddesinde değişiklik yapılarak (*6428 sayılı Kanun* ile) söz konusu hüküm ilk kez Türk seçim hukukuna girmiş oldu: *"...Muhtelif siyasi partiler müşterek liste halinde aday gösteremezler."* (Kanun metni için **bkz**. Tarhan Erdem, **a.g.e.,** s. 210). O tarihte böyle bir düzenlemenin kanuna sokulmasının nedeni, DP karşısındaki muhalefet partilerinin ittifak yapmalarının önünü kesme niyetidir. Bu hususa bir sonraki başlıkta, 1957 seçimleri öncesi CHP-CMP ve Hür P. arasında düşünülen seçim ittifakı anlatılırken değinilecektir.

[490] Önceki yasa *(25.5.1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu)* 27 Mayıs 1960 askeri darbesini yapanların, sonraki yasa (*10.6.1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu*) ise 12 Eylül 1980 askeri darbesini yapanların ayrıntılı düzenlemeler yoluyla siyasi partileri mümkün olduğunca sınırlayan/yasaklayan genel yaklaşımlarını yansıtmaktadır.

[491] Çünkü ilgili bölümde izah edildiği üzere *d'Hondt* yöntemi kendi içinde baraj barındırmaktadır.

[492] Bu noktada şu hususu göz ardı etmemek gerekir: Elbette barajsız nispi temsil sistemi uygulamaları, partilerin seçim ittifakı yapmaları bakımından uygun değildir (daha doğru ifadeyle bu tür seçim sistemleri ittifakları teşvik etmez) ama burada asıl yanlış olan, bu konuda yasal bir engel/yasaklama getirilmiş olmasıdır. Hâlbuki doğru olan yaklaşım, yasa ile bir yasaklama getirmek yerine, bu konuda takdiri siyasi partilere bırakmak olmalıydı. Seçim sistemi bir ittifak ihtiyacı doğurmayacaksa, partiler de zaten bu yola gitmeyeceklerdir.

tutarlılığa sahiptir. Fakat 1982 Anayasası dönemindeki seçimlerin tamamı barajlı seçimlerdir. Bu seçimlerde 2839 sayılı Kanun gereği, *barajlı d'Hondt* yöntemi uygulanmıştır. Hatta bu dönemin ilk üç seçiminde (1983, 1987 ve 1991 seçimlerinde) hem ülke hem de seçim çevresi düzeyinde olmak üzere çifte baraj uygulanmıştır. Dolayısıyla 306 sayılı Kanunda nispi temsilin barajsız uygulamaları için haklı bulunabilecek bir maddenin aynısının (üstelik madde gerekçesini dahi değiştirmeden), nispi temsilin yüzde 10 gibi çok yüksek bir barajla uygulanmasını öngören 2839 sayılı Kanuna aktarılmasının hiçbir tutarlı tarafı yoktur.

ii) 2820 Sayılı Kanunun 90/2. Maddesi:

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Türkiye'de partilerin seçim ittifakı yapmasını kısıtlayan ikinci düzenleme; 22.4.1983 tarih ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda yer almaktadır. Bu Kanunun *"Tüzük ve Programlar ile parti faaliyetlerine ilişkin sınırlamalar"* kenar başlıklı 90. maddesi şu şekildedir:

> *"Siyasi Partilerin tüzük, program ve faaliyetleri Anayasa ve bu Kanun hükümlerine aykırı olamaz.*
>
> *Siyasi Partiler, tüzük ve programları dışında faaliyette bulunamayacakları gibi seçimlerde başka bir partiyi destekleme kararı da alamazlar."*

Esasen maddenin sadece son tarafı konumuzla ilgili olup birinci fıkra ve ikinci fıkranın baş tarafının konumuzla doğrudan bir ilişkisi olmamasına rağmen buraya alıntılamak durumunda kaldık. Çünkü şimdi vereceğimiz madde gerekçesinden de anlaşılacağı üzere, bu maddeyle siyasi partilere getirilen *"seçimlerde başka bir partiyi destekleme kararı alma"* yasağı buraya adeta son anda "iliştirilmiş" gibi durmaktadır. Düzenlemeye ait madde gerekçesi şu şekilde yazılmıştır:

> *GEREKÇE: "Siyasi partilerin tüzük ve programlarının tabi olacakları esasları düzenlemek, Anayasanın 14. maddesindeki sınırlar dışına çıkılamayacağını belirtmek için bu maddeye yer verilmiştir."*[493]

[493] Madde gerekçesinin metni için **bkz**. Muzaffer Hatipoğlu, Ali Parlar, **a.g.e.,** s.437

Görüldüğü üzere, madde gerekçesi sadece madde metninin birinci fıkrasıyla ilişkilidir. İkinci fıkranın ve özellikle de *"siyasi partiler (...) seçimlerde başka bir partiyi destekleme kararı alamazlar"* ibaresinin hangi gerekçeyle madde metninde yer aldığına ve böyle bir düzenleme ile ne gibi bir amaç güdüldüğüne hiç değinilmemiştir. Bu durum kanaatimizce, bir askeri darbe döneminin genel havası içerisinde, kanun yapımında gösterilmesi gereken asgari özenin[494] gösterilmemiş olmasından kaynaklanmış olabilir.

Neticede "gerekçesiz" de olsa, Türk hukukunda *"siyasi partilerin seçimlerde başka partileri destekleme kararı almalarını yasaklayan"* bir düzenleme bulunmaktadır.

Peki, bu yasağın ihlal edilmesinin müeyyidesi var mıdır? Varsa nedir?

Bu sorunun cevabı, 1995 ve 2001 yıllarında yapılan Anayasa değişikliklerinden önce ve sonra olmak üzere farklılık göstermektedir.

"Siyasi partilerin seçimlerde başka partileri destekleme kararı alamayacaklarını" öngören hüküm, 2820 Sayılı S.P.K.'nun *"Siyasi Partilerle İlgili Yasaklar"* başlıklı Dördüncü Kısmında onun da *"Çeşitli Yasaklar"* başlıklı Dördüncü Bölümünde yer almaktadır. Dördüncü kısımda yer alan ve sayıları yirmiyi bulan bu yasakların müeyyidesi ise 100. ve 101. maddelerde düzenlenmişti. *"Siyasi partilerle ilgili yasaklara aykırılık halinde dava açılması"* kenar başlığını taşıyan 100. madde, (Yargıtay) Cumhuriyet Başsavcısı tarafından kapatma davası açılacağını düzenlemektedir. Bu maddede bir değişiklik olmamış fakat 101. madde sonradan köklü biçimde değişmiştir. Değişiklik sonrası, aralarında bizim konumuzu teşkil eden *"siyasi partilerin seçimlerde başka partileri destekleme kararı alma yasağı"* da bulunan birçok yasak müeyyidesiz kalmıştır. Şöyle ki;

---

[494] 12 Eylül Kurucu İktidarı, bu kanunu çıkarırken, sadece kanun yapma tekniği bakımından değil, aynı zamanda Anayasaya uygunluk bakımından da herhangi bir özen gösterme gereksinimi duymamıştır. **(**Fazıl Sağlam, **a.g.e.,** s.101) Çünkü Anayasa'nın geçici 15/3. maddesine; *"Bu dönem içinde çıkarılan kanunlar, kanun hükmünde kararnameler ile 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun uyarınca alınan karar ve tasarrufların Anayasaya aykırılığı iddia edilemez"* hükmü konmuştu. Konumuz olan Siyasi Partiler Kanunu ve Milletvekili Seçimi Kanunu da bu kanunlar arasında yer almaktaydı. Bu hüküm 2001'de yapılan Anayasa değişikliği (3.10.2001 tarih ve 4709 s.K.) ile kaldırılmıştır.

101. maddenin ilk hali; *"Dördüncü kısımdaki yasaklara aykırılık halinde partilerin kapatılması"* kenar başlığını taşımakta ve bir partinin tüzük, program veya faaliyetlerinin, sözü edilen bu yasaklara aykırı olması halinde ilgili parti hakkında Anayasa Mahkemesi'nce kapatma kararı verileceği düzenlenmekteydi.[495] 1995 yılında başka bir dizi değişiklik ile birlikte Anayasa'nın 68. ve 69. maddelerinde de önemli değişiklikler yapıldı.[496] Bu değişikliklerden sora siyasi partilerin kapatılmasına yol açabilecek yasaklar, Anayasa'da sayılı ve sınırlı (*ta'dâdî ve tahdîdi*) olarak düzenlendi ve bu hallerin dışındaki nedenlerle partilerin kapatılması hukuken imkânsız hale getirildi.[497] Anayasa'daki bu değişikliklerden sonra 1999 yılında çıkarılan bir uyum yasası ile S.P.K.'nda da aynı yönde değişiklikler yapılmıştır. Bu çerçevede 101. madde, kenar başlığı da dahil olmak üzere radikal biçimde değiştirilmiştir.[498] Maddenin kenar başlığı; değişiklikten önce *"Dördüncü kısımdaki yasaklara aykırılık halinde partilerin kapatılması"* iken, değişiklikten sonra *"Anayasadaki yasaklara aykırılık halinde partilerin kapatılması"* halini almıştır. Madde başlığındaki bu değişiklikten de anlaşılacağı üzere dördüncü kısımda yer alan yasakların birçoğu parti kapatma gerekçesi olmaktan çıkarılmıştır. Bu türden yasakların müeyyidesi için önce 1999'daki uyum yasasıyla S.P.K.'nun 104. maddesi işaret edilmiştir. Bilahare 2001 yılındaki Anayasa değişikliğine[499] uyum amacıyla bu

---

[495] Madde metninin ilk hali için bkz. Tarhan Erdem, **a.g.e.**, s.489

[496] 23.7.1995 tarih ve 4121 sayılı Kanun (Resmi Gazete: 26.7.1995- Sayı: 22355)

[497] Erdoğan Teziç, **a.g.e.,** s.340. Ayrıca bu konuda daga teferruatlı biligi için **bkz.** Emrah Akyazan, "1982 Anayasası'na Göre Siyasi Partilerin Kapatılması", Türkiye Barolar Birliği (TBB) Dergisi, Sayı: 65, Yıl: 2006, s.260-261 vd.

[498] 1995 yılında Anayasa'nın 68. ve 69. maddelerinde yapılan değişikliğe uygun olarak, 12.8.1999 tarih ve 4445 sayılı Kanun (m.16) ile; Siyasi Partiler Kanunu'nun 101. maddesi başlığı ile birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

"Anayasadaki yasaklara aykırılık halinde partilerin kapatılması

Madde 101 - *Anayasa Mahkemesince bir siyasi parti hakkında kapatma kararı;*

a) Bir siyasi partinin tüzük ve programının Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı olması, sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlaması, suç işlenmesini teşvik etmesi,

b) Bir siyasi partinin, Anayasanın 68 inci maddesinin dördüncü fıkrasına aykırı eylemlerin işlendiği odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesince tespiti,

c) Bir siyasi partinin, yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alması,

Hallerinde verilir".

[499] *3.10.2001 tarih ve 4709 sayılı Kanun* ile Anayasa'nın birçok maddesiyle birlikte 69. maddesinde de değişiklik yapılmıştır.

maddede de 2003 yılında değişiklik yapılmış ve söz konusu yasaklara aykırılık halinde ilgili partinin "*kapatılması için"* değil, *"devlet yardımından kısmen ya da tamamen yoksun bırakılması için*" dava açılması öngörülmüştü.[500] Fakat bu kez de Anayasa Mahkemesi, 2009 yılında verdiği bir kararla, *"devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakmanın devlet yardımı almayan siyasi partiler açısından infaz kabiliyetinin olmadığı",* dolayısıyla da böyle bir müeyyidenin *"Anayasanın 10. maddesindeki eşitlik kuralına aykırı olduğu"* gerekçesiyle, bu fıkrayı iptal etmiştir.[501]

Hal böyle olunca; S.P.K.'nun 101. maddesi hükümleri dışında, partilere getirilen yasakların tümü gibi[502], kanunun 90/2. maddesinde düzenlenmiş olan *"siyasi partilerin seçimlerde başka partileri destekleme kararı alamayacakları"* yönündeki yasağın ihlali de müeyyidesiz[503] kalmıştır.

Bu durumda akla şu soru gelebilir:

2820 sayılı S.P.K.'nun 90. maddesinde varlığını sürdüren yasağa rağmen, bir siyasi partinin seçimlerde başka bir partiyi destekleme kararı alması halinde, Yüksek Seçim Kurulu (Y.S.K.) devreye girerek bu girişimi engelleyebilir mi?

Bu konuda Y.S.K.'nun önüne gelmiş örnek bir olay ve Kurul'un verdiği bir karar bulunmaktadır. 1994 yılında yapılan Mahalli İdareler Seçimi öncesinde, Sivas

---

[500] 02.01.2003 tarih ve 4778 sayılı Kanun (m.12) ile Siyasi Partiler Kanunu'nun 104. maddesinin ikinci fıkrası *"Anayasa Mahkemesi, söz konusu hükümlere aykırılık görürse, bu aykırılığın giderilmesi için ilgili siyasi parti hakkında ihtar kararı verir. Bu yazının tebliği tarihinden itibaren altı ay içinde aykırılık giderilmediği takdirde, Cumhuriyet Başsavcılığı o siyasi partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması için Anayasa Mahkemesine re'sen dava açabilir."* biçiminde değiştirilmiştir.

[501] Anayasa Mahkemesi'nin 11.6.2009 günlü, E. 2008/5, K. 2009/81 sayılı kararı.

[502] Bu türden ihlali müeyyidesiz kalan yasaklara bir örnek de S.P.K.'nun *"Kullanılamayacak parti adları ve işaretler"* kenar başlıklı 96. maddesinde düzenlenmiş olan, *"komünist, anarşist, faşist ... gibi adlarla parti kurulamayacağı"* yönündeki yasaktır. Bu yasağa rağmen adını değiştirmemekte ısrar eden *Türkiye Komünist Partisi* hakkında açılan davada Anayasa Mahkemesi, yasal dayanağın ortadan kalkmış olması gerekçesiyle ceza vermemiş ve davayı düşürmüştür. (**Bkz.** Anayasa Mahkemesi'nin 9.7.2009 günlü E: 2002/4, K: 2009/2 sayılı kararı)

[503] Aslında Siyasi Partiler Kanunu'nda bir müeyyide daha vardı ki, yasaklara uymayan parti yöneticilerine, asgari altı ay hapis cezası öngörmekteydi. S.P.K.'nun 117. maddesi; *"Bu Kanunun dördüncü kısmında yazılı yasak fiilleri işleyenler, fiil daha ağır bir cezayı gerektirmediği takdirde, altı aydan az olmamak üzere hapis cezası ile cezalandırılırlar."* şeklindeydi. Bu hüküm de, 2012 yılında Anayasa Mahkemesi'nce iptal edildi. (12.01.2012 tarih ve E: 2011/62, K: 2012/2 sayılı Karar)

ilinde bağımsız bir belediye başkan adayı, bir parti ile başka bir partinin birbirlerini destekleme kararı aldıklarını, bu durumun 2820 sayılı Kanuna aykırı olduğunu ileri sürerek, bu partilerin seçime girmelerinin engellenmesini talep etmiştir. Y.S.K. ise bu talebi kendisini yetkili ve görevli görmediği için reddetmiştir. Y.S.K.'nun kararında şöyle denmektedir:

> *"2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununun 90. maddesi (siyasi partiler seçimlerde başka partiyi destekleme kararı alamazlar) hükmünü taşımakta ve bu hükmü ihlal etmeleri halinde 100. madde Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından partinin kapatılması davası açılabileceği belirtilmektedir. Görüldüğü gibi itiraz konusu olay hakkında yasada müeyyidesi ve uygulayacak merci gösterilmiş, Yüksek Seçim Kuruluna bu konuda bir yetki ve görev verilmemiştir."*[504]

Görüleceği üzere, söz konusu yasağın ihlali halinde Y.S.K. isabetli bir kararla kendisini yetkisiz (ve görevsiz) görmüş, adres olarak da Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ile Anayasa Mahkemesi'ni göstermiştir. Ancak yukarıda izah edildiği gibi; 1995 ve 2001 yıllarında yapılan Anayasa değişiklikleri ile bunlara paralel olarak 1999 ve 2002 yıllarında çıkarılan uyum yasaları ve som olarak da Anayasa Mahkemesi'nin 2009 yılında aldığı (2009/81) karar dikkate alındığında, Anayasa Mahkemesi yolu da sonuçsuz kalacaktır.

Netice olarak, S.P.K.'nun 90/2. maddesinde emredici bir hüküm olarak varlığını korumaya devam eden *"siyasi partiler seçimlerde başka partileri destekleme kararı almazlar"* biçimindeki düzenleme için şunu söylemek mümkündür: Söz konusu düzenleme ile "gerekçesiz" olarak getirilmiş olan bu yasak, artık aynı zamanda "müeyyidesiz" bir yasak haline gelmiştir.

"Siyasi Partiler ve Seçim Hukukunun Kısıtları" başlığını tamamlamadan önce son olarak şu hususun altını çizmek gerekmektedir:

---

[504] *28.02.1994 tarih ve 7/161 sayılı YSK Kararı.* Kararın metni için **bkz**. Muzaffer Hatipoğlu, Ali Parlar, **a.g.e.,** s. 437

Türk hukukunda partilerin seçim ittifakı yapmasını "yasaklayan" her iki düzenleme de esasen tam bir "*yasak*" olmaktan ziyade *"kısıt"* mahiyetindedir.

Zira bu iki düzenleme, siyasi partilerin seçimlerde birbirlerine "resmi olarak" destek vermelerini yahut "ortak liste ile" aday göstermelerini engellemektedir. Ancak, bu hükümler dikkatle incelendiğinde, siyasi partilerin seçimlerde birlikte hareket etme imkânının tümüyle ortadan kalkmadığı görülecektir. Örneğin, 2820 sayılı S.P.K.'nun 90/2. maddesi sadece bir siyasi partinin seçimlerde başka bir siyasi partiyi destekleme kararı almasını yasaklamaktadır. Öyleyse, böyle bir karar almaksızın, A partisinin B partisini desteklemesi, bu yönde seçmenlerine mesaj vererek onları yönlendirmesi mümkündür. Bunun önünde yasal bir engel yoktur. Aynı şekilde, 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 16/1. maddesi, siyasi partilerin anlaşarak "müşterek liste halinde" aday göstermelerini yasaklamaktadır. Öyleyse, A partisinin, B partisinden isimlere, sanki kendi adaylarıymış gibi listesinde yer vermesi mümkündür. Bunu da engelleyen yasal bir hüküm yoktur. Nitekim Türkiye'de birçok seçimde bu yönteme başvurulmuş ve bu sayede parlamentoda temsil imkânı yakalanabilmiştir.[505]

4.2. Türkiye'de Gerçekleştirilmiş Seçim İttifakları

Türkiye'de seçim mevzuatı (yukarıda izah edildiği üzere), açık ve yasal seçim ittifaklarına cevaz vermediği için, geçmişte yapılabilmiş ittifaklar esasen "kanuna karşı hile" biçiminde veya "kanunu dolanarak" yahut daha yumuşak bir ifadeyle, kanunun açık bıraktığı noktalardan yararlanmak suretiyle gerçekleştirilebilmiştir.

Siyasi partiler ve seçim hukukunun kısıtları içerisinde yapılabilen bu seçim ittifakları genellikle; işbirliği yapan partilerden sadece birinin seçime girmesi, diğerlerinin seçime katılmama kararı alıp parti yöneticilerinin kendi partilerinden istifa ederek, *"çatı parti"* denilen ittifaktaki büyük partinin listesinden aday gösterilmeleri ve seçimden sonra tekrar kendi partilerine dönmeleri şeklinde gerçekleşmiştir.[506]

---

[505] Levent Gönenç, **a.g.m.**
[506] Şeref İba, **Siyasi Partiler ve Seçim Hukuku,** s.155

İttifak imkânları bakımından yerel seçimler, mevzuat kısıtlarını aşmaya daha elverişli seçimlerdir. Bu seçimlerde yapılmış olan ittifaklar daha çok *"güç birliği"* olarak adlandırılabilecek biçimde gerçekleşmiştir.

Doğrudan halkın oyu ile yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde ise partiler-arası işbirliği kolayca gerçekleşebilmiştir. Zira Türk siyaset hayatında ilk kez 2014 yılında uygulanmaya başlayan bu seçimde ortak aday göstermenin önünde mevzuat engeli bulunmamaktadır.

Bu başlıkta öncelikle, Türkiye'nin seçim tarihinde gerçekleşmiş olan ittifaklar *kronolojik* olarak tespit edildikten sonra, farklı nitelikleri ile öne çıkmış olan dört önemli seçim ittifakı/güç birliği uygulaması etraflıca tahlil edilecektir.

Bu çerçevede; ilk önce sağ parti ittifaklarına örnek olarak *1991 Milletvekili Genel Seçimleri'*ndeki Refah Partisi (RP), Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ve Islahatçı Demokrasi Partisi'nden (IDP) oluşan "*üçlü ittifak*" yahut daha yaygın adıyla *"kutsal ittifak"* ele alınacaktır. Sol parti ittifaklarına örnek olarak da yine 1991'de gerçekleşen, Halkın Emek Partisi'ne mensup Kürt siyasetçilerin Sosyaldemokrat Halkçı Parti listelerinden parlamentoya girdikleri *"SHP-HEP ittifakı"* incelenecektir. Belediye seçimlerinde yapılmış olan ittifak örneği olarak ise *2004 Mahallî İdareler Seçimleri'*ndeki Sosyaldemokrat Halk Partisi (SHP), Demokratik Halk Partisi (DEHAP), Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP) ve Emek Partisi (EMEP) arasında '*Demokratik Güç Birliği*' adı altında kurulan ittifak (yine bir sol ittifak) üzerinde durulacaktır. Dördüncü örnek olarak da, Türkiye'de ilk kez doğrudan halkoyu ile yapılan 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimi'ndeki *"CHP-MHP Güç Birliği – Çatı Aday"* deneyimi konu edilecektir.

4.2.1. Kronolojik Olarak Türkiye'deki Seçim İttifakları

Türkiye Cumhuriyeti'nin seçim/siyaset tarihinde gerçekleşmiş olan seçim ittifaklarının tamamı 1982 Anayasası döneminde yapılmıştır. Zira bu dönemin en belirgin özelliği, yüzde 10 gibi çok yüksek düzeyde bir seçim barajının uygulanmasıdır. 1961 Anayasası dönemindeki seçimlerde nispi temsil sistemi

barajsız olarak uygulandığı için, partilerin ittifak yapma ihtiyacı pek ortaya çıkmamıştır. Daha önceki Anayasa (1924 Anayasası) döneminde ise 1946 yılına kadar tek-parti rejimi hüküm sürdüğü için doğal olarak ittifak söz konusu olmamış, ancak çok-partili siyasal hayata geçildikten sonra, uygulanmakta olan çoğunluk seçim sisteminin etkisiyle seçim ittifakı ihtiyacı hem hissedilmiş hem de fiilen ortaya çıkmıştır. Ne var ki, 1957 seçimlerinden önce ortaya çıkan bu ittifak girişimi, seçim kanunları değiştirilerek önlenmiştir.

Esasen burada sadece gerçekleşmiş seçim ittifaklarına yer verecek olsak da, "ilk girişim" olması ve seçim kanunlarında özel olarak yapılan değişikliklerle önlenmiş olması münasebetiyle, "hayata geçememiş" olmasına rağmen, seçim ittifakları kronolojisine 1957'deki ittifak girişimi ile başlayacağız.

i) 1957 Seçimleri; CHP – CMP – Hür P. İttifak Girişimi:

1957 seçimlerine giderken iktidardaki Demokrat Parti'nin (DP) karşısındaki üç muhalefet partisi; Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP)[507] ve Hürriyet Partisi (Hür P.)[508], işbirliği yapmak ve seçimlere bir "muhalefet cephesi" oluşturarak katılmak üzere harekete geçmişlerdi. Muhtemel işbirliğinin şekli konusunda iki fikir üzerinde duruyorlardı. Bunlardan birincisi; her partinin en kuvvetli olduğu bölgede seçime girmesi ve o bölgede diğer muhalefet partilerinin onu desteklemesi, ikincisi ise; ülke genelinde seçimlere sadece bir muhalefet partisinin (CHP'nin) çatısı altında girilmesi ve kazanılması halinde hemen Anayasayı değiştirerek nispi temsil sistemine geçilmesi.[509] Üç muhalefet partisi, 4 Eylül 1957 tarihinde ortak bir bildiri ile işbirliği niyetlerini açıkladılar. 9 Eylül günü de CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, partisinin kurultay açış konuşmasında bu

---

[507] Genel Başkanlığını Osman Bölükbaşı'nın yaptığı Cumhuriyetçi Millet Partisi, 1958 yılında Köylü Partisi ile birleştikten sonra Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) adını aldı. Bkz. Serhan Yücel, **Türkiye'nin Siyasal Partileri,** s.35

[508] Demokrat Parti'den ayrıla 28 Milletvekili tarafından 1955 yılında kurulan Hürriyet Partisi'nin (Hür P.) Genel Başkanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu idi. Bkz. Serhan Yücel, **a.g.e.,** s.35

[509] Cemal Aygen'den (**"Memleketimizde Seçimler ve Neticeleri"**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:XVII, 1962) **aktaran;** Ülkü Varlık, Banu Ören, **Seçim Sistemleri ve Türkiye'de Seçimler**, s.92

niyetlerini bir kez daha ifade etti.[510] Ancak CHP Lideri İsmet İnönü'nün bu konuşmayı yapmasından sadece iki gün sonra (11 Eylül'de), üç muhalefet partisi henüz hazırlık yaparken, DP meclisteki çoğunluğuyla seçim kanununda değişikliğe gitti ve bu ittifak girişiminin hayata geçmesini engelledi. DP, muhtemel seçim ittifaklarını önlemek amacıyla yürürlükte bulunan seçim kanununu[511] daha önce de değiştirip "*siyasi partiler müşterek liste halinde aday gösteremezler"* hükmünü getirmişti.[512] Bu seferki değişiklikler ise, doğrudan yukarıda sözü edilen iki seçeneğin önünü kesmeye yönelikti. Yapılan değişikliklerden biriyle; her partinin teşkilat kurduğu bölgelerde tek başına seçime katılması zorunluluğu getirildi.[513] Bu değişiklik ile yukarıda sözü edilen birinci seçenek hedef alındığı açıktır. Böylelikle partilerin kuvvetli olduğu seçim çevrelerinde seçime girip diğer muhalefet partilerinin onu desteklemeleri ihtimali ortadan kaldırıldı. Diğer bir değişiklikle; seçimlerden en az 6 ay önce partisinden istifa etmemiş olanların başka bir parti tarafından aday gösterilmesi yasaklandı.[514] Ayrıca bir partinin üyesi olanların, izinleri olsa bile başka bir parti tarafından aday gösterilemeyeceği hükmü kanuna eklendi. Bu değişiklik, somut olarak partisi ile ilişkileri oldukça bozulmuş olan DP'nin kurucularından Fuat Köprülü ile DP'nin İstanbul İl Başkanı iken istifa ederek

---

[510] 9 Eylül 1957 günü CHP'nin 13.Kurultayının açış konuşmasında İnönü, muhalefet partilerinin işbirliği yapmalarının zaruret olduğunu vurgulayarak şunları söylüyor: *"Muhalefet partilerinin rejim davasında işbirliği yapmaları zarureti umumi ihtiyaçtan doğuyor. (...) İşbirliği fikri maşeri vicdandan kurtuluş çağrısı olarak tabii bir surette doğmuş ve en geniş ölçüde yayılıp yerleşmiştir. (...) Şu halde vatandaşın ihtiyacına çare bulmak vazifesi, muhalefette bulunan siyasi partilere teveccüh etmiştir. Üç muhalefet partisi, kendilerine teveccüh eden vazifeyi, lüzumu ve gayeleriyle nasıl anladıklarını, 4 Eylül tarihli tebliğleri ile umumi efkâra arz etmişlerdir."* İnönü'nün üç parti arasındaki işbirliği ile lgi diğer konuşmaları için de **bkz.** İlhan Turan (Haz.), **İsmet İnönü ve Tek Dereceli İlk Seçimler (1946-1950-1954-1957) Üzerine Seçmeler**, İnönü Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s.70-71

[511] 16 Şubat 1950 tarih ve 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu

[512] 30 Haziran 1954 tarih ve 6428 sayılı Kanun ile.

[513] 11 Eylül 1957 tarih ve 7063 sayılı Kanun (m.1) ile, 5545 sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu'nun 35. Maddesinin birinci fıkrasında değişiklik yapıldı. Buna göre; *"... seçime iştirak eden siyasi partiler il veya ilçe teşkilatı kurdukları her seçim çevresinde müstakilen seçime iştirak etmek ve o çevrenin seçeceği Milletvekili sayısı kadar aday göstermek mecburiyetindedirler. (...) Yukarıdaki mecburiyetlere riayet etmiyen siyasi parrtiler bütün seçim çevrelerinde seçime iştirak haklarını kaybederler."* (metin için **bkz**. Tarhan Erdem, **a.g.e.,** s. 215) Ayrıca bu dönemde seçim kanunlarında yapılan değişiklikler hakkında geniş bilgi için **bkz.** Süleyman Güngör, "Seçim Kanunlarında Demokrat Parti'nin Yaptığı Değişiklikler ve Siyasal Anlamı", **Mülkiye Dergisi,** Cilt: 29, Sayı: 247 Ankara, 2014, s. 99-108

[514] 7063 sayılı Kanun (m.3).

Hürriyet Partisi'ne katılan oğlu Orhan Köprülü için söz konusudur.[515] Yapılan bir başka değişiklikle de; seçime bağımsız veya bir parti listesinden aday olanlar arasından oluşturulacak karma listenin matbu olarak veya daktilo ile hazırlanmış olması ya da her hangi bir şekilde çoğaltılmış olması durumlarında bu oyların geçersiz sayılacağı hükmü getirilmiştir.[516] Bu değişiklik ise yukarıda sözü edilen iki seçenekten ikincini hedef almış ve muhalefetin bir cephe oluşturup ortak liste etrafında birleşerek seçimlere katılma girişimleri karşısında önlem olarak ortaya çıkmıştır.[517]

Netice itibariyle ilk seçim ittifakı girişimi olarak belirgin bir şekilde ortaya çıkmış olan bu çaba, DP iktidarının agresif hamlesiyle hazırlık aşamasından fiiliyata geçemeden sonlanmıştır.

ii) 1991 Seçimleri; DYP – DMP İttifakı:

Bu esasen bir *"ittifak"* değil *"iltihak"*tır. Yine de hemen seçim öncesi ve tamamen seçimlere dönük yapılmış olması münasebetiyle burada seçim ittifakları arasında sayıyoruz. Milletvekili aday listelerinin Yüksek Seçim Kurulu'na verileceği tarihten on gün önce (14 Eylül 1991 tarihinde) toplanan Demokrat Merkez Parti (DMP)[518] Olağanüstü Kongresi, kendisini feshederek Doğru Yol Partisi'ne (DYP) katılma (iltihak) kararı aldı.[519] DMP Genel Başkanı Bedrettin Dalan ile DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel arasında yapılan milletvekili liste pazarlığında, Dalan'ın önerdiği 44 isimden sadece 2 isim (Bedrettin Dalan ve Tınaz Titiz) DYP listelerinden parlamentoya girmiştir.[520]

iii) 1991 Seçimleri; RP – MÇP – IDP İttifakı:

İleride (*Türk Seçim Tarihinde Öne Çıkmış Seçim İttifakları* başlığı altında) detaylı olarak ele alınmıştır.

---

[515] Süleyman Güngör, **a.g.m.,** s.107
[516] 7063 sayılı Kanun (m.4).
[517] Süleyman Güngör, **a.g.m.,** s.107
[518] Demokrat Merkez Parti; Anavatan Partisi'nin (ANAP) kurucularından olan ve bu partiden 1984-89 yılları arasında İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı yapmış olan Bedrettin Dalan'ın kendisi gibi ANAP'tan ayrılan bir grup siyasetçi ile 1990'da kurduğu partidir. **Bkz.** Serhan Yücel, **a.g.e.**, s.92
[519] *"Dalan'ın Partisi Tarih Oldu",* Hürriyet Gazetesi, 15 Eylül 1991
[520] *"Demirel Dalan Pazarlığı"*, Hürriyet Gazetesi, 24 Eylül 1991

iv) 1991 Seçimleri; SHP – HEP İttifakı:

İleride (*Türk Seçim Tarihinde Öne Çıkmış Seçim İttifakları* başlığı altında) detaylı olarak ele alınmıştır.

v) 1995 Seçimleri; ANAP – BBP İttifakı:

Milliyetçi Çalışma Partisi'nden ayrılan Muhsin Yazıcıoğlu önderliğinde 1993'te kurulan Büyük Birlik Partisi (BBP), 1995 seçimleri öncesinde, yüzde 10'luk seçim barajından duyduğu kaygıyla Anavatan Partisi ile seçim ittifakı yapma yoluna gitti. Varılan anlaşma gereği BBP'nin yöneticileri kendi partilerindeki görevlerinden istifa ederek ANAP listelerinden aday gösterildiler. Bu ittifak neticesinde BBP, 7 milletvekili ile parlamentoda temsil hakkı elde etmeyi başardı. ANAP ise seçimlerden yüzde19,6 oy ve BBP'liler de dâhil olmak üzere toplam 132 milletvekili ile çıktı. Seçimlerden sonra, BBP'liler kendi partilerine döndü ve Muhsin Yazıcıoğlu 24 Mart 1996 tarihinde[521] yapılan olağanüstü kongre ile yeniden BBP Genel Başkanı oldu. Seçimde ittifak yapan ANAP ile BBP'nin işbirliği parlamentoda sürmemiştir. Aksine BBP, ANAP'la ters düşmüş ve Refah Partisi ile Doğru Yol Partisi'nin kurduğu koalisyon hükümetine (REFAHYOL) destek vermiştir.

vi) 1995 Seçimleri; HADEP – BSP – DDP – SİP İttifakı:

1995 seçimlerine gidilirken, Kürt siyasi hareketinin o dönemki partisi olan Halkın Demokrasi Partisi (HADEP), seçim barajı karşısında nasıl bir tutum geliştireceği ve bu bağlamda seçimlere katılıp katılmama konusunda önce tereddüt etti. Sonra Genel Başkan Murat Bozlak, diğer sol-sosyalist parti ve grupları, *"Emek, Barış ve Özgürlük Bloku"* altında birleşmeye çağırdı. HADEP Genel Başkanı'nın bu çağrısına, diğer siyasi partilerden Birleşik Sosyalist Parti (BSP), Demokrasi ve Değişim Partisi (DDP) ve Sosyalist İktidar Partisi (SİP) olumlu yanıt verdiler.[522] Böylece bu dört parti, 24 Aralık 1995 tarihinde yapılan seçimlere, HADEP çatısı altında *"Emek, Barış ve Özgürlük Bloku"* adıyla kurdukları ittifakla girdiler. Seçimin neticesinde yüzde 4,2 oy alan HADEP, ittifaka rağmen seçim barajını aşamamıştır.

---

[521] http://www.bbp.org.tr/partimiz.php?kid=9 Erişim Tarihi: 1.3.2017
[522] Eyyüp Demir, **Yasal Kürtler,** s. 363

vii) 2002 Seçimleri; DEHAP – EMEP – SDP İttifakı:

2002'de erken seçim kararı alındığı sırada Kürt siyasi hareketinin partisi HADEP, Anayasa Mahkemesi'nde hakkında açılmış bulunan kapatma davası sürdüğü için kapatılma riski altındaydı.[523] Bu durumu değerlendiren parti yöneticileri, seçimlere bu parti ile değil, daha önce kapatılma tehlikesine karşı önlem olarak kurulmuş bulunan *"yedek parti"* Demokratik Halk Partisi (DEHAP) ile girmeye karar verdiler. Bu karardan sonra DEHAP yöneticileri, sosyal demokrasiyi savunan SHP[524] ve sosyalist solu temsil eden ÖDP[525], EMEP[526] ve SDP[527] ile seçim ittifakı kurmaya çalıştılar. Ancak SHP ve ÖDP ile yapılan görüşmelerden sonuç alınamadı. Diğer iki parti EMEP ve SDP işbirliğini kabul ettiler. Bu arada kapatılma tehlikesine rağmen sembolik olarak HADEP de ittifaka dâhil oldu. Böylelikle, DEHAP çatısı altında, EMEP, SDP ve HADEP seçime birlikte girme kararı aldılar. *"Emek, Barış ve Demokrasi Bloğu"* adı altında yapılan bu seçim ittifakı, 5 Eylül 2002 tarihinde ortak basın toplantısıyla duyuruldu.[528] Seçim neticesinde DEHAP yüzde 6,1 oy aldı. Bu oy oranıyla daha önceki seçimlere nazaran oylarını yükseltmiş olmasına rağmen DEHAP, barajı geçemeyerek parlamentoda temsil hakkını elde edemedi.

viii) 2002 Seçimleri; DYP – DTP – ATP İttifakı:

Mehmet Ali Bayar'ın genel başkanlığını yaptığı Demokrat Türkiye Partisi (DTP) ile Tuğrul Türkeş'in kurduğu Aydınlık Türkiye Partisi (ATP), 2002 seçimlerine Doğru Yol Partisi çatısı altında girdiler. Her iki genel başkan Bayar ve Türkeş, bir grup arkadaşı ile birlikte kendi partilerinden istifa ederek DYP listelerinden aday gösterildiler. Ancak bu seçimlerde DYP'nin oy oranı, seçim barajının hemen altında, yüzde 9,54 düzeyinde kalmıştır.

---

[523] Nitekim bu HADEP; Anayasa Mahkemesi'nin 13.3.2003 tarihinde verdiği kararla (E:1999/1 K:2003/1) kapatılmıştır.
[524] Murat Karayalçın'ın 2002'de kurduğu *Sosyaldemokrat Halk Partisi*.
[525] Ufuk Uras'ın kurucu genel başkanlığını yaptığı *Özgürlük ve Dayanışma Partisi*.
[526] Levent Tüzel'in kurucu genel başkanlığını yaptığı *Emeğin Partisi.*
[527] Akın Birdal'ın kurucu genel başkanlığını yaptığı *Sosyalist Demokrasi Partisi.*
[528] Eyyüp Demir, **a.g.e.,** s. 498

ix) 2007 Seçimleri; CHP – DSP İttifakı:

2007 seçimleri öncesinde, hem merkez sağda hem de merkez solda güç birliği arayışları öne çıkmıştı. Merkez sağdaki (ANAP – DYP) birleşme/ittifak girişimleri son anda bozuldu ve seçim öncesi gerçekleşemedi.[529] Merkez soldaki girişim ise olumlu neticelendi ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile Demokratik Sol Parti (DSP) seçimde ittifak yapmak üzere anlaşmaya vardılar. Varılan anlaşma gereği; DSP seçime girmedi ve bu partiye mensup 13 isim, CHP listelerinin seçilme olasılığı yüksek sıralarından aday gösterildiler. CHP listelerinde yer alan ve tümü milletvekili seçilen bu 13 isim, TBMM'nin açılmasından kısa bir süre sonra CHP'den ayrılarak yeniden DSP'ye katıldılar.[530] Bu seçimde CHP oyların yüzde 20,88'ini alarak (DSP'liler de dahil olmak üzere) 112 milletvekili çıkarmıştır.

x) 2007 Seçimleri; DTP – ÖDP – EMEP – SDP İttifakı (Bağımsızlar Bloğu):

Kürt siyasi hareketi DEHAP'tan sonra, Demokratik Toplum Partisi (DTP) adı altında örgütlenmiştir. 2002 seçimlerine parti kimliği (DEHAP) ile giren Kürt siyasi hareketi, bu sefer parti olarak değil bağımsız adaylar üzerinden girmeyi kararlaştırdı. DTP'nin önderliğinde, ÖDP, EMEP ve SDP'den oluşan dört partilik blok; 43 ilde gösterilen 60 bağımsız adayı destekledi. Bağımsız adaylık için partilerindeki görevlerinden istifa eden DTP Eş Genel Başkanlarından Ahmet Türk Mardin'den, Aysel Tuğluk ise Diyarbakır'dan aday oldular. İttifak bloğunda yer alan diğer partilerden ÖDP Genel Başkanı Ufuk Uras İstanbul'dan, EMEP Genel Başkanı Levent Tüzel İzmir'den ve SDP Eski (Onursal) Genel Başkanı Akın Birdal da Diyarbakır'dan bağımsız aday oldular.[531] DTP'nin öncülüğündeki ittifakın desteklediği bağımsız adaylardan 22'si milletvekili seçildi. Seçilenlerden ÖDP Genel Başkanı Ufuk Uras partisine döndü. Diğer 21 milletvekili ise yeniden DTP'ye katılarak partinin Meclis Grubunu oluşturdu.[532]

---

[529] Bu birleşme 31 Ekim 2009'da gerçekleşebilmiştir.
[530] Erol Tuncer, **Seçim 2007: 22 Temmuz 2007 Milletvekili Genel Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme**, s.164
[531] http://www.gazetevatan.com/dtp-odp-emep-sdp-nin-ortak-aday-listesi-123733-secim-2007/ Erişim Tarihi: 1.3.2017
[532] Erol Tuncer, **a.g.e.,** s.165

xi) 2011 Seçimleri; Emek, Demokrasi ve Özgürlük Bloğu:

DTP'nin kapatılmasından sonra Kürt siyasetinin aktörü Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) oldu. BDP de bir önceki seçimde olduğu gibi 2011 seçimlerine yine parti tüzel kişiliği ile değil bağımsız adaylar platformu biçiminde girme kararı verdi. Bunun üzerine BDP'nin öncülüğünde bir grup sol-sosyalist parti *"Emek, Demokrasi ve Özgürlük Bloğu –(EDÖB)"* adı altında bir bağımsız adaylar platformu oluşturdu. Blok, 41 ilde 65 bağımsız adayı destekledi.[533] İttifak bloğunun desteklediği adaylardan 35'i milletvekili seçildi. Görülüyor ki; bağımsız adaylar platformu şeklinde seçime giren Kürt-sosyalist ittifak bloğu, bir önceki seçime göre hem oy oranını hem de milletvekili sayısını arttırmıştır. 2007 seçimlerinde yüzde 5,2 oy oranıyla 22 milletvekili çıkaran blok, 2011 seçimlerinde yüzde 6,5 oy oranıyla 36 milletvekili çıkarmayı başarmıştır. Böylelikle yüzde 10'luk seçim barajı "dolanarak" aşılmıştır.

xii) 2011 Seçimleri; DP – BTP İttifakı:

2011 seçimlerinde yapılan bir başka ittifak, Demokrat Parti'nin (DP)[534] ile Bağımsız Türkiye Partisi (BTP)[535] arasındaki ittifaktır. Ancak bu seçim ittifakına rağmen DP seçimlerde umduğunu bulamamıştır.

xiii) 7 Haziran 2015 Seçimleri; SP – BBP İttifakı:

Milli Görüş geleneğinin partisi Saadet Partisi (SP) ile Büyük Birlik Partisi (BBP), 7 Haziran 2015 seçimlerine *"Milli İttifak"* adını verdikleri ittifakla girdiler. SP çatısı altında yapılan bu seçim ittifakından umulan sonuç alınamamıştır. SP oyların ancak yüzde 2'sini alabilmiştir. Bu neticeden sonra, 2015 yılında yapılan ikinci seçimde (1 Kasım 2015 seçimlerinde) ittifak sürdürülmemiş ve her iki parti seçime ayrı ayrı girmiştir.

---

[533] Eyyüp Demir, **a.g.e.,** s.538
[534] DP'nin o dönem genel başkanlığını Namık Kemal Zeybek yürütüyordu.
[535] Haydar Baş'ın genel başkanlığını yaptığı parti.

4.2.2. Türk Seçim Tarihinde Öne Çıkmış Seçim İttifakları

Yukarıdaki başlıkta, Türkiye'nin parlamento seçimleri tarihinde gerçekleşmiş olan ittifakların kronolojik olarak tespitini yapmış olduk.

Şimdi farklı özellikleriyle öne çıkan bazı seçim ittifaklarına yakından bakacağız.

Önce parlamento seçimleri bazında, biri sağ partiler (RP-MÇP-IDP), diğeri ise sol partiler (SHP-HEP) arasında gerçekleşen iki ittifakı inceleyeceğiz. Sonra belediye seçimlerinde yapılmış olan ittifak örneği olarak, 2004'teki *"Demokratik Güç Birliği"*ni, son olarak da mahiyeti bakımından diğerlerinden farklı ve Türkiye için yeni bir durum olan 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimi'ndeki *"Çatı Aday"* deneyimini ele alacağız.

4.2.2.1. Sağ Partilerin İttifakı: "Kutsal İttifak"

20 Ekim 1991 tarihinde yapılan parlamento seçimlerine, siyasi yelpazenin sağında, hatta *"sağın sağında"*[536] yer alan üç parti; Refah Partisi (RP)[537], Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP)[538] ve Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP)[539], seçim ittifakı yaparak birlikte girdiler. Bu üç partinin de ortak amacı elbette; uygulanmakta olan aşırı yüksek seçim barajlarını[540] aşarak parlamentoda temsil hakkı elde edebilmekti.

---

[536] Merkez-sağ partilerinin (o dönem ANAP ve DYP'nin) daha sağında yer alan partileri işaret etmek sadedinde kullanılmıştır. **Bkz.** Oya Tokgöz, "1991 Genel Seçiminde Refah Partisi: Siyasal Reklamlarda Yer Alan İmgeler ve Söylem Üzerine Bir Araştırma", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 27, Sayı: 1, Mart 1994, s.19

[537] Necmettin Erbakan'ın liderliğini yaptığı *Milli Görüş* geleneğinin partisi. 1980 öncesindeki Milli Nizam ve Milli Selamet partilerinin devamı.

[538] Alparslan Türkeş'in liderliğini yaptığı, 1980 öncesindeki Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) devamı.

[539] Aykut Edibali'nin liderliğini yaptığı, *"Yeniden Milli Mücadeleciler"* grubunun partisi.

[540] Çoğul kullandık. Zira o dönem Türkiye'de *"çifte baraj"* uygulaması vardı. Ülke düzeyindeki yüzde 10'luk seçim barajına ilave olarak yüzde 20 ve yüzde 25'lik seçim çevresi barajı uygulanmaktaydı. RP Lideri Erbakan, söz konusu bu baraj engelinin vahametine işaret ederken *"bataklık"* tabirini kullanmış ve MÇP Lideri Türkeş'e *"seçim bataklığını birlikte aşma"* önerisinde bulunmuştur. (Ruşen Çakır, "52 Günlük İttifak-1: Başbuğ Erbakan, Mücahit Türkeş", Yazı Dizisi, Cumhuriyet Gazetesi, 24.11.1991) Seçim çevresi barajı 1995 seçimleri öncesinde Anayasa Mahkemesi kararı ile kaldırılmıştır.

İçlerinde seçim barajını aşmaya en yakın parti RP idi. O da işi şansa bırakmak istemiyordu.[541]

Kamuoyunda *"üçlü ittifak"* veya *"sağda üçlü ittifak"* yahut daha yaygın biçimde *"kutsal ittifak"* olarak adlandırılan bu seçim ittifakı; siyasi partiler ve seçim mevzuatının yukarıda izah edilmiş olan kısıtları yüzünden "mecburen", MÇP ve IDP'lilerin partilerinden istifa edip RP listelerinden aday gösterilmeleri biçiminde olmuştur. Siyasi partiler ve seçim kanunlarında yer alan kısıtlayıcı hükümler çerçevesindeki hukuki tartışmalar, aday listelerinin teslim edileceği son güne kadar "sıkıntı" olmaya devam etmiştir. Dönemin Yüksek Seçim Kurulu Başkanı Orhan Yalçınkaya, 23 Eylül 1991 günü (listelerin teslim edileceği son günden bir gün önce) Anadolu Ajansı'na bir demeç vermiş ve *"siyasi partilerin seçime ortak liste halinde girmelerinin ya da birbirini destekleme kararı almalarının siyasi partiler kanununa aykırı"* olduğunu söylemiştir.[542] Aynı günlerde düzenlediği basın toplantısında, mevcut hukuki zemini ve genel siyasal havayı dikkate alan RP Genel Başkanı Necmettin Erbakan, şu ifadeleri kullanmak zorunda kalıyordu:

> *"Türkiye'de partilerin işbirliği yapmaları kanunen yasaklanmıştır. Ondan dolayı basın bir müddet önce kanuna uysun, uymasın bir takım açıklamalar yapmıştır. Biz açıkladık ki herhangi bir partiyle RP'nin o manada bir işbirliği söz konusu değildir. O duygularla ki bugün biz bütün inananların tabanda kuvvet bünyesinde bir araya geldiklerini ifade ediyoruz."*[543]

---

[541] 1991 seçimleri öncesinde Refah Partisi, ittifak konusunda tekliflere açık duruyordu. MÇP ve IDP ile üçlü ittifaktan önce RP, Kürt siyasi hareketinin partisi HEP ile de ittifak yapma konusunu gündemine almıştır. Teklif HEP'lilerden gelmiştir. HEP adına Ahmet Türk, Zübeyir Aydar ve birkaç yönetici, RP'lileri ziyaret edip Fehim Adak, Fuat Fırat, Ahmet Tekdal ve Recai Kutan'dan oluşan heyetle görüştüler. Seçim ittifakı öneren HEP'liler sadece Güneydoğu'da değil özellikle İstanbul, Mersin, Adana, Antalya, İzmir gibi illerdeki Kürt oylarla seçim ittifakının başarılı olacağını ileri sürdüler. Prensipte anlaşıldı. Bir sonraki toplantıya kadar partiler yetkili kurullarında konuyu görüşeceklerdi. Ancak RP yönetiminden Oğuzhan Asiltürk ve Recai Kutan gibi iki etkili isim, "HEP ile ittifak bizi Kürt partisi yapar" diyerek karşı çıktılar. Erbakan sessiz kaldı. Bilahare HEP'lilere "hayır" cevabı iletildi. **Bkz.** Fehmi Çalmuk, **Erbakan'ın Kürtleri - Milli Görüşün Güneydoğu Politikası,** Metis Yayınları, İstanbul, 2001, s.38

[542] Aktaran: Fehmi Çalmuk, **a.g.e.,** s. 50

[543] *"İnanlar Refah'ta birleşti"*, Milli Gazete, 23.Eylül 1991

Erbakan'ın bu ifadeleri, her ne kadar tartışmaların henüz bitmemiş olduğunu gösterse de esasen sonradan doğabilecek bir hukuki sorumluluğun veya muhtemel bir müeyyidenin önünü almak için bir nevi "muvazaa" niteliğinde, "tedbir" amaçlı ifadelerdi. Çünkü aynı basın toplantısında bir gazetecinin "nokta atışı" biçiminde sorduğu şu soru ve karşılığında verilen cevaplar izlenecek yolu açık ediyordu:

> *GAZETECİ: "MÇP ve IDP'nin mevcut seçim kanunları nedeniyle seçimlerin adil ve dürüst bir biçimde yapılamayacağı ümidini* (kaygısını demeliydi) *taşıyarak 20 Ekim seçimlerine katılmama düşünceleri var. (...) Bu parti yöneticileri seçime katılmadıkları zaman, partilerinden istifa ettikleri zaman bu partilerin yöneticilerini ve liderlerini listelerinizden* (aday) *gösterecek misiniz?"*
> *ERBAKAN: "... kanunlar açıktır, ortadadır. (...) bir insan bir partiye mensup olabilir, o partiden ayrılabilir. Ondan sonra (...) bunlar içinde bazıları aday olayım diyebilir. Bunların hepsi yasal haklardır. Böyle bir müracaat vaki olursa ona göre karar verilir."*
> *GAZETECİ: "Efendim buna Sayın Edibali ve Sayın Türkeş de dâhil mi?"*
> *ERBAKAN: "Yani müracaat hakkı herkese mevcuttur."*[544]

Gerçekten de aynı bu diyalogdaki gibi oldu ve önce 22 Eylül'de IDP[545], son gün olan 24 Eylül'de de MÇP[546], *"seçimlerin adil, dürüst ve eşit bir biçimde yapılmayacağı düşüncesiyle"* seçimlere katılmama kararı aldılar. Peşinden de, MÇP ve IDP'nin genel başkanları ile diğer mensupları partilerinden istifa edip RP listelerinden aday gösterildiler.

---

[544] aynı gazete haberi.
[545] *"IDP seçime katılmayacak",* Milli Gazete, 23 Eylül 1991
[546] *"MÇP seçimlere katılmıyor"*, Milli Gazete, 25 Eylül 1991

Hukuk tartışmaları[547] sadece ittifakın kuruluş aşamasıyla sınırlı kalmadı. Mutabakata varıldıktan sonra bunun kamuoyuna nasıl duyurulacağı konusunda da tartışmalar sürdü ve Refah Partisi'nin temkinli/tedbirli tutumu devam etti. IDP ve MÇP yöneticileri üç liderin bir protokol imzalamasından ve bunun için de bir seremoni / tören tertip edilmesinden yanaydı. Ancak RP adına IDP'yi ziyaret eden Oğuzhan Asiltürk, partisinin Genel İdare Kurulu'nda ittifak konusunu incelemek üzere kurulan hukuk komisyonunun görüşü doğrultusunda bu fikre itiraz etti. Asiltürk IDP'li yöneticilere; *"Siyasi Partiler Kanunu'nun 90. maddesi ve diğer ilgili maddeler üç parti liderinin ve yetkili organlarının bir araya gelip birlikte protokol imzalayamayacaklarını, hatta genelge ve bildiri yayınlayamayacaklarını öngörüyor"* dedi. IDP heyetinden Hayrullah Başer bu görüşe katılmayarak partilerin adının kullanılmayacağını, MÇP ve IDP liderlerinin partileri adına değil şahısları adına böyle bir protokole imza koyacaklarını söyleyip itiraz ettiyse de Asiltürk direndi. Tehlikenin büyük olduğunu şu sözlerle dile getirdi: *"Partilerin adı kullanılmasa bile yine de hukuki problem çıkar. Sadece IDP ve MÇP değil bizi de* (RP'yi de) *ortadan kaldırmak isterler"*. IDP'li Başer ise Asiltürk'ü rahatlatmak istercesine kendi partilerinin hukuki raporlarından söz edip, 90. maddedeki ifadenin desteklenen parti için değil destekleme kararı alan partiler için söz konusu olduğunu, desteklenen partinin hiçbir şekilde sorumlu tutulamayacağını, kaldı ki resmen bir destekleme kararının da alınmayacağını, dolayısıyla hukuki bir problem çıkmayacağını anlattı.[548] Fakat neticede RP tedbiri elden bırakmadı ve ne liderler tarafından böyle bir protokol imzalandı, ne ortak deklarasyon yayınlandı ve ne de tantanalı bir seremoni yapıldı. Sadece üç partinin temsilcilerinin mutabık kaldığı aday listeleri, RP tarafından

---

[547] İttifakın kurulması aşamasındaki bu tartışmalar "hukuki" mahiyette görünmekle beraber, biraz da "siyasi manevra aracı" olarak kullanılmıştır. Başlangıçta bu mesele, kanunların ittifaka izin vermediği gerekçesiyle "ittifak değil iltihak olmalı" teziyle, bizzat Erbakan tarafından özelikle IDP'nin RP'ye iltihak etmesi yönünde Aykut Edibali'yi zorlamak için kullanılmıştır. (Erbakan'ın Edibali'yi birleşmeye ikna etmeye çalıştığı görüşme için **bkz.** Hamdi Kalyoncu, **İttifakın Perde Arkası**, Burak Yayınevi, İstanbul 1992, s.43-46). Ancak sonraları bu "hukuki engel" meselesi daha ciddi "sıkıntı" haline bürünmüş ve hem böyle bir ittifakın kurulmasından zarar göreceğini düşünen parti-dışı rakip siyasi çevreler tarafından hem de RP içinde milliyetçilerle ittifak yapılmasına karşı çıkan grup tarafından "korkutmak" ve "engellemek" amacıyla kullanılmıştır.(Bkz. **a.g.e.**, s.69-72 ve 78). Hatta bu ittifak çalışmalarının RP'yi kapatmak için "oyun olarak kurgulandığını" dillendirenler dahi olmuştur. (Bkz**. a.g.e.,** s.86)

[548] Bu görüşmedeki diyaloglar için **bkz.** Hamdi Kalyoncu, **a.g.e.,** s.70-72

Yüksek Seçim Kurulu'na teslim edildi. Üç liderin gövde gösterisi sonraki günlere bırakıldı ve ancak aday listeleri kesinlik kazandıktan sonra Kırıkkale'de yapıldı.

Böylelikle üç parti arasındaki seçim ittifakı gerçekleşmiş oldu. Ancak bir seçim ittifakının kurulması hangi aşamalardan geçerek tamamlanıyor? *"Üçlü ittifak"* özelinde bunun anlaşılması için, işin başına dönüp kısaca bu aşamalara bakmak gerekiyor.

Yürürlükteki mevzuat her partinin kendi tüzel kişiliği (adı ve amblemi) ile ittifak bloğu içinde doğrudan seçime katılmasına izin vermediğine göre, ittifak görüşmelerinin ilk aşaması seçime hangi partinin adı ve amblemi ile girileceğinin belirlenmesi olmaktadır.

"Çatı parti" hangisi olacak?

Normalde uzlaşılması en zor konu budur. Ancak, RP-MÇP-IDP üçlü ittifakı için bu soru kolay geçildi. IDP'li yetkililer, parti içinde yaptıkları değerlendirme toplantısında şu soruları sorarak karar verdiklerini anlatıyorlar:

- *Kimin imkânları fazla? Kimin parası, araçları, teşkilat büroları fazla?*
- *Kimim bayrağı halk tarafından daha çok tanınıyor?*
- *Kim daha önce amblemine daha fazla mühür bastırmayı ve daha çok oy almayı başarmış?* [549]

Üçlü ittifak bakımından partilerin imkânları ve daha önce aldıkları oylar arasında önemli farklar olduğu için bu soruların cevabı kolay verilmiş ve RP'nin amblemi altında seçime gidilmesi kabul edilmiş. MÇP'den de bu konuda ciddi bir itiraz gelmediği için diğer aşamalara kolay geçilmiş gözüküyor.

"Çatı parti" meselesi aşıldıktan sonra, ikinci zor aşamaya geçilir. Bu aşama aday listelerinin, ittifaka dâhil olan partiler arasında nasıl paylaşılacağı ile ilgilidir.

---

[549] Hamdi Kalyoncu, **a.g.e.**, s.19-20

Partinin listelerde ağırlığının ne olacağı ve bu dağılımın hangi kriterler esas alınarak yapılacağı, ittifak görüşmelerinin ilerleyebilmesi için hayati önem taşır.

Aday listelerinin bölüşüm formülü ne olacak?

Bu formül genellikle ittifaktaki partilerin önceki seçimlerde aldıkları oy oranları üzerinden bulunur. *Üçlü ittifak* bakımından da öyle oldu. İki seçim üzerinde duruldu. Öncelikle girilecek seçim milletvekili seçimi olduğu için en son milletvekili seçimi olan 1987 seçimlerinin esas alınması düşünüldü. Sonra daha yakın zamanda yapılmış olduğu için 1989 mahalli seçimlerinin esas alınması kararlaştırıldı. Mahalli seçimlerin belediye başkanlıkları sandığında değil de genel tabloyu daha iyi yansıttığı gerekçesiyle il özel idaresi sandığında partilerin oy oranları esas alınarak formül bulundu. 1989 il özel idaresi seçimlerinde üç parti toplam olarak yaklaşık yüzde 15 oy almışlardı. Bu yüzde 15'lik oyun üç parti arasındaki dağılımı yuvarlak rakamlarla %10, %4 ve %1 idi. (RP %9,8 - MÇP %4,1 - IDP %0,9). Böylelikle ittifakta aday listelerinin bölüşümünde esas alınacak formül olarak; 10-4-1 formülü bulunmuş oldu. Bu durumda 450 milletvekilli adaylığının 15'te 10'u RP'nin (300 kişi); 15'te 4'ü MÇP'nin (120 kişi); 15'te 1'i ise IDP'nin (30 kişi) olacaktı.[550] Aday listelerinin hazırlanması aşamasında problemler çıkmış olmasına rağmen, Yüksek Seçim Kurulu'na verilen nihai ortak listeye ve seçim sonunda kazanılan milletvekilliği sayılarına bakıldığında bu dengenin gözetilmiş olduğu görülmektedir.[551]

---

[550] Bu konuda mutabakata 10 Eylül günü, "birlikte yemek yeme bahanesiyle" MÇP Genel Merkezi'nde yapılan görüşmede varıldı. Resmi bir mahiyeti olmamakla birlikte, Oğuzhan Asiltürk'ün el yazısıyla yazılan mutabakat metnine; RP adına Oğuzhan Asiltürk, MÇP adına Ali Fuat Eyüboğlu, MÇP adına ise Recep Kırış imza koydu. Varılan mutabakat uyarınca, milletvekilli adaylıklarının dağıtımı genel olarak 10-4-1 formülüne göre yapılmakla birlikte, o seçimde uygulanmakta olan seçim çevresi barajından dolayı avantaj sağlanacağı düşünülen seçim çevrelerinde çıkarılması garanti görülen 45 milletvekilliğinin paylaşımında, MÇP'nin ısrarı üzerine ufak bir değişiklik yapıldı. 10-4-1 formülüne göre RP'ye 30, MÇP'ye 12 milletvekilliği düşmesi gerekirken, MÇP'liler 15'te direttiler. Buna göre bu 45 milletvekilliğinden 27'sinin RP'ye, 15'inin MÇP'ye ve 3'ünün IDP'ye verilmesi kabul edildi. **Bkz**. Hamdi Kalyoncu, **a.g.e.**, s.54

[551] Yüksek Seçim Kurulu'na verilen toplam 450 kişilik "ortak" aday listesinde; 325 RP'li, 120 MÇP'li ve 5 de IDP'li isim yer almıştır. (Fehmi Çalmuk, a.g.e., s. 51). Listede IDP'li isimlerin az sayıda kaldıkları görülse de, seçim sonuçları itibariyle kazanılan milletvekilliklerinin partiler arasındaki dağılımına bakıldığında, başlangıçta belirlenen formül işlemiş gözüküyor. Zira bu listeden seçilen 62 milletvekilinin 40'ı RP, 19'u MÇP ve 3'ü de IDP'li isimler olmuştur.

Seçim ittifaklarının kurulması aşamasında yukarıdaki iki *"zor mesele"* aşıldıktan sonra, yani çatı parti ile aday listelerinin bölüşüm esasları belli olduktan sonra diğer başka konular gündeme gelir. Bunların içinde en önemlisi adayların tespitinde ve siyasal iletişim aşamasında bölgesel hassasiyetlerin gözetilmesidir.

Bölgesel hassasiyetler gözetilebildi mi?

RP-MÇP-IDP arasındaki *üçlü ittifak* projesi; İç Anadolu bölgesinden yoğun destek alırken, özellikle RP'nin seçmen tabanında önemli bir yer tutan Güneydoğu'da geniş bir hoşnutsuzluğa yol açtı. MÇP'nin ittifakta yer alması, RP'nin bu bölgedeki teşkilatlarında tepkiyle karşılaştı. Güneydoğu teşkilatlarının baskısıyla RP Merkez Karar ve Yönetim Kurulu'nda ittifak için oylama yapıldı. Üyelerin neredeyse tam ortadan ikiye ayrıldığı Kurul'da, ittifaka karşı oluşan cephenin başını Kürtler çekiyordu. Erbakan göstermelik olarak karşı çıkıyordu ama bir yandan da hedefe ulaşmak istiyordu.[552] Oğuzhan Asiltürk, Recai Kutan, Hasan Hüseyin Ceylan gibi isimler ittifakın gerçekleşmesi için ellerinden geleni yaparken; Fehim Adak, Fuat Fırat, Bahri Zengin gibi bölge kökenli yöneticiler bunu engelleme yolunda yoğun bir gayret gösterdiler.[553] 40 kişilik MKYK'da ancak 23 oyla ittifaka onay çıkabildi.[554] İttifak haberinden sonra RP'nin Güneydoğu teşkilatlarından toplu istifalar oldu. RP listelerinden adaylığı söz konusu olan eski Bayındırlık Bakanı Kürt siyasetçi Şerafettin Elçi başta olmak üzere, Altan Tan, Haşim Haşimi, Abdülbaki Erdoğmuş gibi bölgede saygın siyasetçiler adaylıktan çekildiler.[555] Tepkiler özellikle MÇP Lideri Alparslan Türkeş üzerinde yoğunlaştığından, RP Lideri Erbakan bir

---

[552] Fehmi Çalmuk, **a.g.e.**, s.43-44
[553] Ruşen Çakır, **a.g.m.,**
[554] Fehmi Çalmuk, **a.g.e.,** s.50
[555] **a.g.e.**, s.52. Ayrıca **bkz.** *"MÇP ile ittifaka tepki: RP'li iki aday çekildi"*, Hürriyet Gazetesi, 28 Eylül 1991.

RP'nin verdiği fire Güneydoğu teşkilatları ve adayları ile sınırlı kalmadı. Kürt tabanının tepkileri kadar kamuoyuna yansımamakla birlikte, milliyetçilerle yapılan ittifaka İslamcı aydınlar nezdinde ciddi itirazlar oldu. Şair-düşünür İsmet Özel, RP'nin yayın organı *Milli Gazete*'de, ittifakın açıklanmasından sonra "*Cuma Mektubu*" köşesinde son kez kaleme aldığı yazısında imalı bir biçimde RP yöneticilerini "köşeyi dönmek isleyenler kervanına katılmakla" itham etti. Özel'in, "ittifakın barajı geçmemesi için dua ettiği" İslami çevrelerde yayıldı. Aynı şekilde Ali Bulaç, Hüseyin Hatemi, İhsan Süreyya Sırma ve Hüsnü Aktaş gibi İslami kesim içinde değişik etki ve öneme sahip kişiler de *İslamcı-Türkçü* ittifakına karşı tepkilerini dile getirdiler. (Ruşen Çakır, "52 Günlük İttifak-2: Bozkurtların Ergenekon'dan Çıkışı", Yazı Dizisi, Cumhuriyet Gazetesi, 25.11.1991)

çözüm yolu olarak, Türkeş'in RP (ittifak) listelerinden değil Yozgat'tan bağımsız aday olmasını önerdi.[556] MÇP bu teklife şiddetle karşı çıktı.[557] Sonuçta Erbakan düşündüğü çözüm hayata geçemedi ve Alparslan Türkeş, ittifak listesinden Yozgat adayı oldu.

Seçim ittifakının kurulması aşaması tamamlandıktan sonraki aşama, seçim kampanyasının yürütülmesidir. İttifak içinde yer alan partilerin uyumlu bir kampanya yürütmesi, ittifakın başarısı için önemlidir.

Seçim kampanyası uyumlu yürütülebildi mi?

Aday listelerinin kesinleşmesinden sonra ittifak partilerinin seçim kampanyası, üç liderin gövde gösterisi yaptığı Kırıkkale mitingi ile başlamış oldu. Seçim kampanyasına hakim olan dilde, RP'nin *"ideolojik-programatik"* damgası daha belirgindi. En gözde slogan *"İnananlar birleşti"*, dini-İslâmî kimliği vurguluyor, sürekli tekrarlanan *"milli güçler"* adlandırması da milliyetçi bir söylem olmaktan ziyade, RP-MSP söyleminin İslâmî esaslı "millilik" kavramını yansıtıyordu.[558] Bu durum MÇP'lileri epeyce rahatsız etmekle birlikte, sorunun krize dönüşmeyecek düzeyde tutulmasına özen gösterilmekteydi.[559] İttifak listelerdeki MÇP'li adaylar da *"Türk asrında lider Türkiye"* sloganıyla kendi tabanlarına mesaj verdiler. Bununla

---

[556] Erbakan'ın teklifi Türkeş'e, IDP Lideri Edibali vasıtasıyla iletildi. Hatta önce Yozgat'tan bağımsız aday olması istenirken, daha sonraki görüşmede Erbakan, Türkeş'in Kırıkkale'den aday olmasını istedi. Erbakan, Edibali'den Türkeş'e şu mesajı iletmesini istedi: *"Yozgat'tan değil, Kırıkkale'den* (bağımsız aday) *olması gerekir. Yozgat'ta fazla milletvekilliği var; kaybımız çok olur. Kırıkkale'den bağımsız olsun. Orada ittifak listesine de sadece MÇP'lileri koyalım; herkes bağımsıza oy versin. Kimsenin endişesi olmasın."* (Hamdi Kalyoncu, **a.g.e**., s.108). Türkeş, bağımsız adaylık fikrini kabul etmediği için, Yozgat mı Kırıkkale mi tartışması zaten yapılamadı.

[557] MÇP Genel Başkan Yardımcılığı yapan Rıza Müftüoğlu, hatıralarını anlatırken, RP'den gelen bu teklifin hakaret olarak algılandığını söylüyor: *"...Refah Partisi'nden, Başbuğ'un Yozgat'tan bağımsız aday olmasını, bu şekildeki bir ittifakın mümkün olabileceği haberi geldi. Moralimiz bozulmuştu. Bu teklif Başbuğ'un milletvekili seçilmemesi anlamını da taşıyordu. Kaldı ki bir hareketin lideri kabul edilmeden yanındakilerin kabul edilmesi aynı zamanda bir hakaret anlamı da taşıyordu. Böyle bir teklifin kabul edilmeyeceği bildirildi."* **Bkz.** Rıza Müftüoğlu, **Derin Sayfalarıyla Milliyetçi Hareket**, Ortadoğu Yayınları, Ankara, 2004, s.76

[558] Tanıl Bora, Kemal Can, **Devlet ve Kuzgun: 1990'lardan 2000'lere MHP,** s.21

[559] Rıza Müftüoğlu hatıralarında bu konuya dair şunları söylemektedir: "…Erbakan Miting meydanlarında Türk Milliyetçilerinin kabul edemeyeceği şeyleri söylüyordu. Bunu hazmedemiyorduk. Başbuğ seçim bitene kadar bağrımıza taş basalım diye bizleri sürekli uyarıyordu." **Bkz**. Rıza Müftüoğlu, **a.g.e.**, s. 77

birlikte MÇP'lilerin asıl parolası, ittifakın kendileri açısından *"taktik-araçsal"* mahiyetini açık eden *"Oylar Refah'a Ülkücüler Meclis'e"* sloganıydı.[560]

İttifak başarılı oldu mu?

İttifak yapan üç partinin bir önceki parlamento seçimlerindeki (1987) toplam oy oranı yüzde 10,9 ve bir önceki mahalli seçimlerdeki (1989) toplam oy oranı yüzde 14,9 iken, 1991 seçimlerinde RP'nin (ittifakın) oy oranı yüzde 16,9 olmuştur. Başlangıçta daha yüksek bir beklenti ile yola çıkılmışsa da, bir önceki seçime göre yüzde 2'lik bir artış hiç de azımsanacak bir sonuç değildir. Üstelik bu artış, MÇP ile ittifakın tepkiye yol açtığı Güneydoğu bölgesinde yaşanan oy düşüşüne[561] rağmen gerçekleşmiştir. İttifakın en başarılı olduğu bölgeler, Orta ve Doğu Anadolu bölgeleridir. En yüksek oy oranlarına erişilen 20 ilin tamamı bu iki bölgededir.[562] Orta Anadolu'da RP (*ittifak*) %25 oy oranıyla birinci parti olmuştur. Hatta bölge açısından "atipik" bir nitelik taşıyan Ankara düşüldüğünde bu oran %27.8'e yükselmektedir. Doğu Anadolu'da da ittifak, %26.3 ile yine birinci olmuştur.[563] Bu sonuçlara göre, üçlü ittifakın bu coğrafyada "sinerji" oluşturduğunu söyleyebiliriz. Seçim ittifakı sayesinde "baraj kaygısının" giderilmiş olması, bu coğrafyadaki milliyetçi-muhafazakar seçmen potansiyelinin birinci tercihini açığa vurmasını sağlamıştır.[564] Bu önemlidir. Ancak 1991 ittifakının bundan daha önemli bir etkisinin altını çizmek gerekmektedir. Tanıl Bora ve Kemal Can, şu şekilde izah etmektedirler: *"...milliyetçi-muhafazakar blokun birinci parti konumunu aldığı 1991 seçiminin, bu seçmen kesitinin RP ile MÇP/MHP'ye oy verme alışkanlığının yerleşmesinde çığır açıcı olduğu söylenebilir. İttifak, orta vadede bu iki parti arasında tercih değiştirme*

---

[560] Tanıl Bora, Kemal Can, **a.g.e.,** s.21

[561] Kürt siyasi hareketinin güçlü olduğu Diyarbakır, Mardin ve Siirt gibi yerlerde ciddi düşüşler yaşamıştır. 1987 seçimlerinde RP'nin Diyarbakır'daki oyu %24 iken 1991 seçimlerinde ittifakın oyu yarı yarıya düşmüş ve %12 olmuştur. Mardin'de de aynı şekilde oy oranı %16'dan %8'e, Siirt'te ise %24'ten %20'ye düşmüştür. Buna mukabil dindar-Kürt kimliğiyle ön plana çıkan Bingöl, Bitlis, Ağrı gibi şehirlerde ise MÇP ittifakının olumsuz etkisi olmamıştır. Aksine bu ilerde oy artışı görülmüştür. http://www.radarpolitika.com/mhprefahittifak.html E.T.: 28.1.2017

[562] Bayburt (%40.5), Yozgat (%39.5), Sivas (%38.3), Erzurum (%37), Bingöl (%35), Kahramanmaraş (%34.5), Konya (%31.6), Gümüşhane (%30.4) ittifakın %30'dan yüksek oy aldığı illerdir. **Bkz**. Tanıl Bora, Kemal Can, **a.g.e.,** s.16 (dipnot).

[563] Yavuz Sabuncu, Murat Şeker, "Seçimler", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi: Yüzyıl Biterken,** Cilt:14, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s.1159

[564] Tanıl Bora, Kemal Can, **a.g.e**., s.16 (dipnot)

rahatlığını da geliştirmiş olmalıdır."[565] Bora ve Can'ın sözünü ettiği bu etkinin günümüze kadar bütün seçimlerde giderek belirginleştiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Netice itibariyle *üçlü ittifak*; 1991seçimlerinde elde ettiği %16,9 oy oranı ile 62 milletvekili çıkarmıştır.[566] Bu 62 milletvekilinin 40'ı RP'li, 19'u MÇP'li ve 3'ü de IDP'li idi. Seçimler, ittifakta yer alan üç parti açısından da kârlı sonuçlandı. RP Lideri Erbakan seçim sonuçlarını, *"RP yanardağ gibi patladı"* sözleriyle değerlendirdi.[567] RP içerisinde seçim sonuçlarına eleştirel bakanlar olmuşsa da[568] serinkanlı bir bakışla; tek başına oy oranı seçim barajı seviyelerinde (%9,8) seyreden, barajı aşma ihtimali söz konusu olsa bile bu riski göze almaktan kaçınan RP açısından seçim sonuçlarını başarı olarak görmek gerekir. Zira TBMM'de ortaya koydukları etkili muhalefet performansıyla, RP çizgisindeki partilerin sonraki dönemde Türk siyasetinin başat aktörü haline gelmesinde büyük rol oynayan 40 kişilik Meclis Grubu, bu seçimlerin neticesinde ve bu ittifak sayesinde oluşmuştur. MÇP açısından bakıldığında sonuç çok daha parlaktır. MÇP'nin parlamentoya girmesi, başta *Yeni Düşünce Gazetesi*[569] olmak üzere diğer Ülkücü yayın organlarında *"Ergenekon'dan İkinci Çıkış"* ve *"Bozkurtların Dirilişi"* başlıklarıyla kutlanmıştı.[570] IDP cephesinde ise 1980 sonrası partileşme çabaları ve akabinde partili siyasi mücadelede geçen süre hesap edildiğinde ittifak serüveni; *"20 yıllık*

---

[565] **a.g.e.,** s.16 (dipnot)

[566] 62 milletvekilinin illere göre dağılımı şöyleydi: Kayseri 7, Konya ve Kahramanmaraş 6'şar, Erzurum 5, İstanbul ve Sivas 4'er, Tokat ve Yozgat 3'er, Ankara, Bingöl, Çorum, Elazığ, Trabzon ve Karaman 2'şer, Bitlis, Çankırı, Gümüşhane, Kocaeli, Kütahya, Malatya, Nevşehir, Sakarya, Şanlıurfa, Van, Aksaray ve Bayburt 1'er milletvekili. Bu arada, partileri adına ittifak görüşmelerini yürüten isimlerden ve bir anlamda "ittifakın mimarlarından"; RP'den Recai Kutan ve Hasan Hüseyin Ceylan, MÇP'den Devlet bahçeli ve Şevket Bülent Yahnici, IDP'den de Hayrullah Başer bu seçimde milletvekili olamamışlardır. **Bkz**. Fehmi Çalmuk, **a.g.e.,** s.56

[567] Fehmi Çalmuk, **a.g.e.,** s.56

[568] Gazeteci Ruşen Çakır Cumhuriyet Gazetesi'ndeki yazı dizisinde; ittifaka başından beri soğuk bakan üst düzey bir RP yöneticisinin seçim sonuçlarını kendisine şöyle yorumladığını yazmıştır: *"MÇP siyasi bir mevtaydı. Onu biz dirilttik. Gerek MÇP gerek IDP, Milli Bakiye sisteminin uygulanması durumunda bile zorlukla ulaşabilecekleri milletvekili sayısına ulaştılar."* (Ruşen Çakır, **52 Günlük İttifak-2**)

[569] Haftalık çıkan Yeni Düşünce Gazetesi'nin sahibi, kendisi de 1991 seçimlerinde ittifak listesinden Erzurum Milletvekili olarak parlamentoya giren MÇP Genel Başkan Yardımcısı Rıza Müftüoğlu idi.

[570] Tanıl Bora, Kemal Can, **a.g.e.,** s.22

özlemin 20 günde gerçekleştirilmesinin hikâyesi"[571] olarak görülmüştür. Bu ittifak sayesinde oy oranı yüzde 1'ler seviyesinde olan IDP, parlamento zemininde siyaset yapma imkânını elde etmiştir.

Seçimlerden sonra ittifak kısa sürede dağıldı. Seçim sonuçlarına göre hiçbir partinin tek başına hükümet kurma çoğunluğunu elde edememişti. Bu yüzden bir müddet koalisyon görüşmelerinin nasıl seyredeceği beklendi. Koalisyon hükümetinin DYP ile SHP arasında kurulacağının, dolayısıyla RP'nin hükümette yer alamayacağının anlaşılması üzerine önce MÇP'li 19 milletvekili,[572] sonra da IDP'li 3 milletvekili[573] RP'den istifa edip partilerine döndüler. Böylelikle Gazeteci Ruşen Çakır'ın Cumhuriyet Gazetesi'ndeki yazı dizisine[574] koyduğu başlıkta da ifade ettiği gibi, "*52 günlük ittifak"* sona ermiş oldu.

4.2.2.2. Sol Partilerin İttifakı: SHP – HEP İttifakı

20 Ekim 1991 tarihinde yapılan 19. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri, *"koalisyonlu seçim"* olarak anılmaktadır. Bunun nedeni; seçimlerden sonra hiçbir partinin tek başına hükümet kuracak parlamento çoğunluğunu elde edememesi ve koalisyon hükümeti zorunluluğunun ortaya çıkmış olması olduğu kadar, seçimlerden önce de, o döneme kadar hiçbir seçimde görülmemiş biçimde çok sayıda parti işbirliğinin (seçim koalisyonunun) gerçekleşmiş olmasıdır. Her ne kadar "koalisyon" sözcüğü hükümet düzeyinde yapılan parti ittifaklarını işaret etse de, bu sözcüğün seçim düzeyinde yapılan ittifakları da içine alacak şekilde geniş manada kullanılması halinde, 1991 seçimleri gerçekten de *"koalisyonlu seçim"* adlandırmasını hak

---

[571] Hamdi Kalyoncu, **a.g.e.**, s.5

[572] 15 Kasım 1991 günü RP'den istifa eden MÇP'li 19 milletvekili şu isimlerdi: 1- Alparslan Türkeş (Yozgat), 2- Yaşar Erbaz (Yozgat), 3- Rıza Müftüoğlu (Erzurum), 4- Oktay Öztürk (Erzurum), 5- Muharrem Şemsek (Çorum), 6- Muhsin Yazıcıoğlu (Sivas), 7- Osman Sevimli (Karaman), 8- Servet Turgut (Konya), 9- Musa Erarıcı (Konya), 10- Seyfi Şahin (Kayseri), 11- Mustafa Dağcı (Kayseri), 12- Osman Develioğlu (Kayseri), 13- Ökkeş Şendiller (Kahramanmaraş), 14- Esat Bütün (Kahramanmaraş), 15- Saffet Topaktaş (Kahramanmaraş) 16- Tuncay Şekercioğlu (Elazığ), 17- Koray Aydın (Trabzon) 18- İsmet Gür (Aksaray), 19- Ahmet Özdemir (Tokat). **Bkz**. Rıza Müftüoğlu, **a.g.e.,** s.78. Bu isimlerden altısı, (Muhsin Yazıcıoğlu önderliğinde, Ökkeş Şendiller, Saffet Topaktaş, Esat Bütün, İsmet Gür ve Ahmet Özdemir) 7 Temmuz 1992'de MÇP'den istifa edip BBP'yi kurdular.(Tanıl Bora, Kemal Can, **a.g.e.**, s44)

[573] 23 Ocak 1992 günü RP'den ayrılan IDP'li 3 milletvekilinin isimleri şunlardı: 1- Aykut Edibali (Kayseri), 2- Recep Kırış (Kahramanmaraş) ve 3- İbrahim Kumaş (Tokat). **Bkz**. Meclis Bülteni, Yıl:1992, Ay: Ocak, Sayı:12, s.12. Bu isimlerden Recep Kırış daha sonra BBP'ye katılmıştır.

[574] Cumhuriyet Gazetesi, 24-30 Kasım 1991

etmektedir. Zira 1991 seçimlerine hem sağ partiler hem de sol partiler ayrı ayrı seçim ittifakları yaparak girdiler. Üstelik yukarıda da anlatıldığı gibi; RP, MÇP ve IDP arasındaki *"üçlü ittifak"*ın yanı sıra DYP ile DMP'nin birleşmesi de dikkate alındığında, sağ partiler arasında bir değil iki farklı seçim ittifakı yapılmıştır. Sol partilerin yaptığı seçim ittifakı ise, Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) ile Halkın Emek Partisi (HEP) arasında geçekleşmiştir.

Kürt siyasi hareketinin ilk partisi olarak 1990'da kurulmuş olan HEP'in 1991 seçimlerine bir başka parti ile ittifak yaparak girmesi esasen bir "tercih" değil seçim mevzuatının dayattığı bir "zorunluluk" olarak ortaya çıkmıştır. Zira yürürlükte bulunan siyasi partiler ve seçim mevzuatı; bir siyasi partinin seçime katılabilmesi için oy verme gününden en az altı ay önce tüm illerin en az yarısında teşkilatlanmış ve ilk büyük kongresini yapmış olma veya TBMM'de grubu bulunma şartlarını aramaktaydı.[575] 1991 yılında iktidar partisi ANAP'ta genel başkan değişikliğinden[576] sonra ani bir kararla erken seçime gidilmesi ve seçim günü olarak da 20 Ekim'in belirlenmiş olması, HEP'in seçim dışında kamasına yol açtı.[577] Çünkü ilk büyük kongresini 8-9 Haziran 1991 tarihinde[578] yapmış olan HEP, *"oy verme gününden altı ay önce büyük kongresini yapmış olma"* şartını yerine getiremediği ve Meclis'te de grubu bulunmadığı için seçime katılma yeterliliğini taşımamaktaydı. Bu durumda HEP, parlamentoya girebilmek için ya bağımsız adaylar üzerinden dolambaçlı bir yolu kullanacak ya da zorunlu olarak başka bir partiyle seçim ittifakı yapacaktı.

---

[575] Halen de yürürlükte olan 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun m.14/11: *"Siyasî partilerin milletvekili genel ve ara seçimlerine ve belediye başkanlığı ile belediye meclisi, il genel meclisi üyelikleri genel ve ara seçimlerine katılabilmeleri için illerin en az yarısında, oy verme gününden an az altı ay evvel teşkilat kurmuş ve büyük kongrelerini yapmış olmaları veya Türkiye Büyük Millet Meclisinde gruplarının bulunması şarttır."* Yine aynı şekilde 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu m.36/1: *"Siyasî partilerin seçimlere katılabilmesi için illerin en az yarısında oy verme gününden en az altı ay evvel teşkilat kurmuş ve büyük kongrelerini yapmış olması veya Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubu bulunması şarttır."*

[576] ANAP'ın 15 Haziran 1991 tarihinde yapılan 3. Olağan Büyük Kongresi'nde Yıldırım Akbulut'un yerine Mesut Yılmaz genel başkanlığa seçildi.

[577] HEP'liler ortaya çıkan bu durumun "derin devlet" tarafından kurgulandığını, MGK ve diğer güçlerin *"HEP'i seçime sokmamak"* için seçim tarihini bilinçli olarak planladığını iddia ettiler. **Bkz.** A. Osman Sönmez, **Türkiye Siyasetinde DEP Depremi,** Doruk Yayınları, Ankara 1995, s.143

[578] Eyyüp Demir, **a.g.e.,** s.113

Mevzuat engeliyle seçim dışı kalan ve bu nedenle de bir başka partinin çatısı altında seçime katılmak zorunda olan HEP'in gündemine bu kez ittifak yapılacak çatı partinin hangi parti olacağı sorusu gelmişti. HEP Parti Meclisi'nin bir kısım üyeleri SHP ile ittifak yapılması gerektiğini savunurken bir kısmı da ittifakın Refah Partisi (RP) çatısı altında yapılmasını önermekteydi.[579] Nitekim daha önceki başlıkta da değinildiği gibi, RP ile ittifak konusunda çeşitli temaslar yapılmıştır.[580] Ancak gerek HEP içinde sol-sosyalist görüşte olanların itiraz etmesi ve gerekse RP'nin sıcak bakmaması nedeniyle RP-HEP ittifakı gündem çıkmış ve SHP seçeneği ağırlık kazanmıştır.

SHP ile HEP arasında gerçekleşen seçim ittifakından önce, HEP'in nasıl ve kimler tarafından kurulduğuna kısaca değinmek, ittifakın dayandığı zemini anlamak için faydalı olacaktır. Çünkü HEP'in kuruluş serüveni dikkate alındığında, bu iki partinin 1991 seçimlerindeki birlikteliklerinin, "yeni" değil "yeniden" bir araya gelme mahiyetinde olduğu, hatta bir anlamda "yuvaya dönüş" olarak nitelendirilebilecek boyutunun bulunduğu görülecektir.

HEP; daha önce SHP'den ihraç edilmiş 7 milletvekilinin öncülüğünde 1990 yılında kuruldu. Söz konusu 7 milletvekilinin ihraç süreci ise; 1989'da toplanan Paris Kürt Konferansı'na[581] bir grup milletvekilinin davet edilmesi ile başlamıştır. SHP yönetimi, bu konferansa PKK terör örgütü temsilcilerinin de katılacağı gerekçesiyle,

---

[579] A. Osman Sönmez, **a.g.e,** s.145

[580] RP tabanına yakın haftalık *Yörünge* dergisinde Mehmet Metiner'in hazırladığı "RP-HEP ittifakı tartışmaları" üzerine bir dosyada, HEP'in kurucu genel başkanı Fehmi Işıklar bu temaslarla ilgili şunları söylemiştir: *"Belli insanlar bir araya geldiler. HEP'in RP ile işbirliği yapması gerektiğini söylediler. HEP'in seçime sokulmaması üzerine ortaya çıkan formüllerden biri de buydu. Tabanımız bu konuda bizi zorluyordu. Çünkü tabanımız kendine en yakın parti olarak RP'yi görüyordu."* (Aktaran; Fehmi Çalmuk, **a.g.e.,** s.39) Yine HEP'in kurucularından Malatya Milletvekili İbrahim Aksoy da bu konuda şu değerlendirmeyi yapmıştır: *"HEP seçimlere katıl(a)mayınca bir çok insanı telaş aldı. Seçim işbirlikler PM'de gündeme geldi. (...) Zübeyir Aydar, Sırrı Sakık, Feridun Yazar ve Ahmet Türk, Fuat Fırat'ı (Eski RP'li) ve Şerafettin Elçi'yi RP ile seçim işbirliği için arabulucu olmaya zorladılar. Görüşmeler sonrasında RP, ittifak önerisini kabul etmedi. Bunun üzerine telaş biraz daha arttı."* (Aktaran: A. Osman Sönmez, **a.g.e.,** s.149-150)

[581] Tam adı **"Kürtler: İnsan Hakları ve Kültürel Kimlik"** olan Uluslararası Paris Konferansı; 14-15 Ekim 1989'da tarihlerinde, Paris Kürt Enstitüsü'nün girişimi ve Fransa Özgürlükler (France-Libertés) Vakfı'nın desteği ile Fransa Cumhurbaşkanı'nın eşi Daniella Mitterand'ın himayesinde toplandı. Konferansa, Kürtlerin yaşadığı dört ülke (Türkiye, Irak, İran ve Suriye) ve Sovyetler Birliği'nden çeşitli Kürt örgütünün liderleri ve temsilcileri ile yirmiyi aşkın ülkeden Kürt sorunu ile ilgilenen çok sayıda politikacı/uzman vs. katıldı. **Bkz**. A. Osman Sönmez, **a.g.e.,** s.69

milletvekillerinin katılmamasını istedi ve aksi durumda cezalandırılacaklarını bildirdi. Parti yönetiminin bu kararına rağmen SHP'li 7 milletvekili; Ahmet Türk, Salih Sümer, Mahmut Alınak, Adnan Ekmen, Mehmet Ali Eren, Kenan Sönmez ve İsmail Hakkı Önal ile SHP'den daha önce ihraç edilmiş olan İbrahim Aksoy[582] konferansa katıldılar. Bunun üzerine SHP bu 7 milletvekilini partiden ihraç etti.[583] Bu ihraç kararına tepki gösteren Doğu ve Güneydoğu illerindeki parti örgütlerinin yanı sıra bir grup milletvekili de SHP'den istifa etti. İşte HEP; SHP'den ihraç edilmiş olan bu 7 Kürt milletvekili ile bu ihraçlara tepki göstererek SHP'den ayrılmış olan başka milletvekillerinin öncülük ettiği bir grup siyasetçi tarafından kuruldu.[584] Hal böyle olunca, 1991 seçimleri öncesindeki seçim ittifakı için mevzuat gereği partilerinden istifa ederek SHP'den aday olanlar bakımından bu durum bir nevi "yuva dönüş" anlamına gelmekteydi. Nitekim SHP Genel Başkanı Erdal İnönü de; SHP'den aday olacak HEP'lilerin partiye katılım töreninde bu noktaya işaret etmiş ve yapılanın salt bir seçim ittifakından ibaret olmadığını, geçmişte partiden ayrılan arkadaşlarının yeniden eski partilerine geldiklerini söyleyip, durumu "yuvaya dönüş" olarak değerlendirmiştir.[585]

---

[582] Malatya Milletvekili İbrahim Aksoy, 19 Ocak 1989 tarihinde Strazburg'da yapılan Avrupa Topluluğu Karma Parlamento Toplantısı'nda yaptığı konuşmada *"Kürtler ayrı bir halktır"* dediği ve Türkiye'deki Kürt sorununun "özerklik" ile çözülebileceğini söylediği gerekçesiyle (Nicole F. Watts, **Sandıkla Meydan Okumak- Türkiye'de Kürtlerin Siyasi Yolculuğu,** çev.: Bilgesu Sümer, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s.97) SHP'den önce geçici olarak ihraç edildi. Aksoy daha sonra belediye seçimlerinde Diyarbakır Bağımsız Belediye Başkan Adayı Refik Karakoç'u desteklediği ve seçim çalışmaları esnasında *"Bugün Halo'ya yarın Apo'ya oy vereceksiniz"* sözlerini söylediği için de 6 Ekim 1989 tarihinde SHP'den kesin olarak ihraç edildi. **Bkz**. A. Osman Sönmez, **a.g.e.,** s.60-65

[583] 17 Kasım 1989 tarihinde toplanan SHP Merkez Disiplin Kurulu 4'e karşı 5 oyla ihraç kararı verdi.

[584] Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) Eski Genel Başkanı Fehmi Işıklar'ın başkanlığında kurulan HEP, başlangıçta SHP'den daha solda bir parti olarak tasarlanmıştı. SHP'den ayrılan siyasetçilere bir grup solcu aktivist de katılmış ve Yeni Demokratik Oluşum adın altında parti kurma çalışmalarını başlatmıştı. Ancak kısa bir süre içinde bu fikrin gerçekleşemeyeceği görülmüş ve HEP bir Kürt partisi olarak siyaset sahnesine çıkmıştır. Bu durum karşısında, başlangıçta Yeni Demokratik Oluşum içerisinde yer alıp HEP'in kuruluş çalışmalarına katılmış olan Türk solunun önde gelen isimlerinden Murat Belge ve Aydın Güven Gürkan gibi isimler partiye katılmadan ayrıldılar. Murat Belge o süreci şöyle anlatmıştır. *"Kürt sorunu kıvılcımı ateşledi ama aklımızda bir Kürt partisi yoktu. Ama her şey başarısızlığa uğradı. İlk toplantıya sırf Kürtlerin geldiğini gördük (...) Aralarında çok işçi de yoktu, sadece Kürt işçiler vardı. Yine Kürtlük baskındı."* (Aktaran; Nicole F. Watts, **a.g.e.,** s.99) Aynı şekilde Aydın Güven Gürkan da bu durumu şu kısa cümleyle izah etmiştir: *"Çocuk Kürt doğdu."* (Faruk Bidirici'den aktaran: Hüseyin Yayman, **Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası,** Doğan Kitap, İstanbul, 2016, s.379)

[585] Hürriyet ve Cumhuriyet Gazeteleri, 6 Eylül 1991

SHP ile HEP arasında seçim ittifakı kurulması, her iki parti için de avantajlı görülmekteydi. HEP, yukarıda da izah edildiği gibi mevzuat gereği seçim dışı kaldığı için, böyle bir ittifak sayesinde parlamentoda temsil imkânına kavuşabilecekti. Nitekim HEP Genel Başkanı Fehmi Işıklar, ittifakla ilgili olarak basına verdiği bir demeçte durumu şöyle açıklamıştır: *"Bizi seçim dışı bırakanlara SHP ile birleşerek demokratik bir ceza verdik."*[586] SHP açısından ise bu ittifak, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi seçmenine ulaşabilme yolu olarak görülmekteydi. O dönem için parti genel merkezince yaptırılan anketlere göre bölge genelinde yüzde 7'ler seviyesinde seyreden oy oranının ittifakla birlikte yüzde 45'ler seviyesine çıkarılması mümkün gözüküyordu.[587] Bu hesap SHP'ye cazip gelmişti.

Bu "oy hesabı"nın dışında SHP kanadı, HEP ile yapılan seçim ittifakını, toplumsal barış ve "Güneydoğu-Kürt sorunu"nun çözümüyle de ilişkilendirmekteydi. SHP Genel Başkanı Erdal İnönü, seçimlerden önce Cumhuriyet Gazetesi'ne verdiği mülakatta, bu sorunun demokrasinin tam olarak uygulanması ile çözülebileceğini ifade ederek; *"Güneydoğu'da işi silaha bırakmayacağız"* demiştir.[588] SHP-HEP ittifakının gerekçesine dair en farklı/çarpıcı değerlendirmeyi Prof. Mümtaz Soysal yapmıştır. O seçimlerde SHP'den Ankara Milletvekili seçilmiş olan Soysal, SHP-HEP ittifakı ile Kürtlerin self-determinasyon hakkını kullanmalarının önüne geçildiğini iddia etmiştir. Soysal, Milliyet Gazetesi'ne yaptığı açıklamada şunları söylemiştir:

> *"SHP'den koptuktan sonra HEP'i kuran bu milletvekillerinin tekrar SHP'ye alınması, Türkiye için son derece yararlı bir yaklaşımdır. Eğer bunu yapmasaydık, Kürt kökenli vatandaşlarımız, HEP de zamanında kongresini yapmadığı gerekçesiyle seçimlere katılmayacağı için siyasal haklarından mahrum kalacaktı. Buna bir de Türkiye'de azınlıklara ayrıcalık yapıldığı kampanyası eklenirse, bu toplumun, BM kararları uyarınca selfdeterminasyon hakkı doğacaktı. Oysa TBMM'ye katılmaları, bu hakkı ortadan kaldırıyor. Çünkü*

[586] Yeni Ülke, 9-15 Eylül 1991, sayı:47, aktaran; A. Osman Sönmez, **a.g.e.**, s.149.
[587] **a.g.e.,** s.146
[588] Cumhuriyet Gazetesi, 23 Eylül 1991

BM'nin 1970'lerde aldığı karar selfdeterminasyon hakkını bu koşullara bağlıyor."[589]

Seçim işbirliğini kendi açılarından avantajlı gören her iki partinin bu konuda görüş birliğine varmalarından sonra, ittifakın "teknik" olarak nasıl gerçekleştirileceği konusunda da mutabakata varıldı. Yapılan anlaşma uyarınca SHP, adaylarını "merkez yoklaması" usulüyle belirleyeceğini daha önceden YSK'ya bildirmiş olduğu 23 seçim bölgesinden 14 kişilik kontenjanı HEP'li adaylara ayıracaktı.[590] SHP'den aday olacak HEP'liler de partilerinden "usulen" ihraç edildikten sonra SHP listelerinden aday gösterilecekti. (Son pazarlıklar neticesinde bu sayının 16'ya çıktığı anlaşılıyor. Hatta SHP'nin HEP'lilere tahsis ettiği bu kontenjanın dışında, seçimlerde tercihli oy kullanılması sonucu, ilave 6 milletvekiliyle birlikte toplam 22 HEP kökenli milletvekili seçilebilmiştir.)[591] Nitekim HEP'li adaylar partilerinden "törenle" ihraç edilip SHP listelerinden aday gösterildiler.

20 Ekim 1991 tarihinde yapılan 19. Dönem Milletvekili Genel Seçimi sonuçları itibariyle HEP, ittifaktan umduğunu almıştır. Seçimden önce mevzuat engeliyle seçim-dışı kalmış bir parti konumunda iken, SHP ile yaptığı seçim ittifakı sayesinde seçimden sonra parlamentoda 22 milletvekili[592] ile temsil hakkı kazanmış bir parti konumuna gelmiştir. Hatta SHP'nin seçimlerden sonra DYP ile birlikte koalisyon hükümeti kurduğu hesaba karıtılırsa, HEP de dört aylık kısa bir süre için (HEP'li milletvekillerinin SHP'den istifa ettiği tarihe kadar) dolaylı olarak iktidar ortağı olabilmiştir.

---

[589] Milliyet Gazetesi, 11 Ekim 1991, aktaran; A. Osman Sönmez, **a.g.e.**, s.159

[590] Cumhuriyet Gazetesi, 5 Eylül 1991

[591] SHP ile yapılan pazarlılara neticesinde hazırlanan liste dışında 6 milletvekili (Van'dan Remzi Kartal, Muş'tan Mehmet Emin Sever ve Muzaffer Demir, Diyarbakır'dan Mahmut Uyanık, Mardin'den Ali Yiğit ve Batman'dan Abdülkerim Zilan) HEP tabanından aldıkları tercihli oyla listelerde ön sıralara geçerek SHP'den milletvekili oldular. **Bkz.** A. Osman Sönmez, **a.g.e.,** s.157-159

[592] SHP listelerinden seçilen HEP kökenli milletvekilleri: 1- Fehmi Işıklar (Diyarbakır), 2- Salih Sümer (Diyarbakır), 3- Hatip Dicle (Diyarbakır), 4- Sedat Yurtdaş (Diyarbakır), 5- Leyla Zana (Diyarbakır), 6- Mahmut Uyanık (Diyarbakır), 7- Remzi Kartal (Van), 8- Sırrı Sakık (Muş), 9- Mehmet Emin Sever (Muş), 10- Muzaffer Demir (Muş), 11- Mahmut Alınak (Şırnak), 12- Orhan Doğan (Şırnak), 13- Selim Sadak (Şırnak), 14- Zübeyir Aydar (Siirt), 15- Naif Güneş (Siirt), 16- Mehmet Sincar (Mardin), 17- Ahmet Türk (Mardin), 18- Ali Yiğit (Mardin), 19- Mahmut Kılınç (Adıyaman), 20- Nizamettin Toğuç (Batman), 21- Abdülkerim Zilan (Batman), 22- Adnan Ekmen (Batman). **Bkz.** Eyyüp Demir, **a.g.e.,** s.127-128

HEP'in 22 milletvekili ile parlamentoda temsil hakkı kazanması, Kürt siyasi hareketi için önemli bir eşiğin geçilmesi anlamına geliyordu. Kürt akademisyenlerden Cengiz Güneş, "eşi görülmemiş bir olay" olarak nitelediği bu durumun Kürt siyasi hareketi açısından önemini şu şekilde ifade etmektedir:

> *"22 Kurdî milletvekilinin seçilmesi Türkiye tarihinde eşi görülmemiş bir olaydı; çünkü ilk defa Kürt hak ve taleplerinin kabul edilmesine bağlı bir partinin temsilcileri Türkiye'nin ulusal meclisindeydi. Ayrıca böylesi bir temsil, Kürt sorununa farkındalık yaratmanın bir yöntemi olarak silahlı mücadeleyi reddeden ve barış ile siyasal uzlaşma için mücadele eden Kürtler için önemli bir fırsattı."*[593]

SHP açısından ise durum biraz farklıdır. Seçimlerden yüzde 20,8 oy oranı ve 88 milletvekili[594] ile üçüncü parti olarak çıkan SHP, başlangıçta ittifaktan murad ettiği neticeye ulaşabilmiş, yani Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yüksek oy oranını yakalayabilmiştir.[595] Buna karşılık diğer bölgelerde, özellikle de büyükşehirlerde ciddi oy kayıplarıyla karşılaşmıştır.[596] Bu oy kayıplarının başka nedenleri olsa da temel faktörün HEP ile yapılmış olan seçim işbirliği olduğu açıktır. Üstelik SHP ile birlikte siyasi yelpazenin aynı tarafında yer alan diğer merkez sol parti DSP, bu işbirliğini seçim kampanyasında bir koz olarak kullandı. DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit kampanya boyunca, SHP'nin "bölücülerle" işbirliği yaptığını vurguladı.[597]

Her ne kadar seçim kampanyası boyunca HEP kökenli adaylar, kendi partileri seçime sokulmadığı için SHP ile zorunlu olarak ittifak yaptıklarını, seçimden hemen

---

[593] Cengiz Güneş'ten (**Türkiye'de Kürt Ulusal Hareketi: Direnişin Söylemi**, çev: Efla-Barış Yıldırım, Dipnot yayınları, Ankara, 2013, s.296) aktaran; Tuncay Şur, **a.g.e.,** s.86

[594] Bu 88 milletvekilinin tam çeyreği, 22 milletvekili HEP'li isimlerdi.

[595] HEP ile yaptığı ittifak sayesinde SHP; Diyarbakır'da 1987 seçimlerinde aldığı 76 bin oyu bu seçimlerde 126 bine yükselterek 6 milletvekili çıkardı. Siirt'te 28 binden 39 bine, Mardin'de 58 binden 92 bine ve Muş'ta 20 binden 45 bine yükselterek bu illerin tüm milletvekilliklerini kazandı. Yine 1987'den sonra il yapılmış olan Batman ve Şırnak'ta da tüm milletvekilliklerini aldı. (Cumhuriyet Gazetesi, *"SHP'nin kaleleri düştü"*, 24 Ekim 1991)

[596] 1987'de İstanbul'dan 14 milletvekili çıkaran SHP, 1991'de ancak 5 milletvekili çıkarabildi. İstanbul'daki 9 seçim çevresinin 5'inde çevre barajını aşamadı. Sosyal demokratların kalesi olarak bilinen İzmir'de milletvekili sayısı 10'dan 3'e düştü. Genel Başkan İnönü'nün aday olduğu İzmir 1. Bölgede SHP'nin oyu, 1989 belediye seçimlerine kıyasla yüzde 51'den yüzde 22'ye düştü. Ankara'da ise 1987 seçimlerinde 10 milletvekili çıkaran SHP, bu seçimde 7 milletvekili çıkarabildi. (Cumhuriyet Gazetesi, *"SHP'nin kaleleri düştü"*, 24 Ekim 1991)

[597] Hürriyet Gazetesi, *"Ecevit: 'SHP, bölücülerle seçime gidiyor'*, 18 Eylül 1991

sonra SHP'den ayrılacaklarını söyleyerek seçmenlerinden oy talep etmiş olsalar da, seçim sonrasında bu konuda adım atmak için aceleci davranmadılar. SHP listelerinden seçilen HEP'li milletvekilleri Meclis'te yemin töreni yapılmadan bir gün önce SHP Genel Başkanı Erdal İnönü'yü ziyaret ederek, *"SHP'de kalma şartları"* anlamına da gelen bir *"Acil Talepler"* listesi sundular. HEP Eski Genel Başkanı Fehmi Işıklar'ın başında olduğu bir grup milletvekili tarafından sunulan 20 maddelik bu listede; *"Kürt ulusal kimliğinin anayasa ve yasalar düzeyinde kabul edilmesi, Kürt ulusunun çağdaş anlamda ifade edilmesi için dilini ve kültürünü yazılı ve sözlü olarak hayatın her alanında özgürce kullanılabilmesi, anadilde eğitim hakkının sağlanması, Radyo ve TV'de Kürt diliyle yayın hakkının sağlanması, Olağanüstü Hal ve köy koruculuğu uygulamalarının kaldırılması, ayrıca Milli Güvenlik Kurulu'nun kaldırılması ve Genelkurmay Başkanlığı'nın Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanması"* gibi talepler bulunmaktaydı.[598] Görüşmede yer alan Adıyaman Milletvekili Mahmut Kılınç'ın aktardığına göre bu talepler SHP Lideri İnönü tarafından genel olarak makul karşılanmış, İnönü sadece bir hususta itirazını dile getirmişti. İtiraz ettiği nokta ise, *"Kürt ulusu"* tabiriydi. İnönü "ulus" yerine "halk" sözcüğünün kullanılmasını önermiş, bunun dışındaki taleplerin kendi partisinin de yapmak istediği şeyler olduğunu ifade etmişti.[599]

Ancak ilk kriz bu görüşmeden bir gün sonra, TBMM'deki yemin oturumunda patladı. SHP listelerinden Meclis'e gelen HEP'li milletvekilleri yukarıda bahsedilen görüşmeden sonra tekrar toplanarak yemin esnasında takınacakları tavrı görüştüler ve düşüncelerini basınla paylaştılar. 22 milletvekili adına ortak bildiriyi okuyan Diyarbakır Milletvekili Fehmi Işıklar, *"Bu yemin metninde Kürt halkının inkarı vardır. Bu metin demokrasiye, insan haklarına, barışa, Türk ve Kürt halklarının kardeşliğine aykırıdır."* dedi.[600] Ertesi gün, (6 Kasım 1991) Meclis'in ilk oturumu

---

[598] HEP Arşivinden aktarılan "Acil Talepler" listesi için **bkz**. A.Osman Sönmez, **a.g.e.,** s.161-162, Eyyüp Demir, **a.g.e**., s.129, Tuncay Şur, **a.g.e.,** s.86-87

[599] **Bkz.** Eyyüp Demir, **a.g.e.,** s.129. Adıyaman Milletvekili Mahmut Kılınç, İnönü ile yaptıkları görüşmedeki "ulus-halk" meselesini şu sözlerle anlatmıştır: *"İnönü'ye verdiğimiz deklerasyonda Kürt Halkı değil Kürt Ulusu tabiri vardı. İnönü bize 'Kürt Ulusu demişsiniz, olmaz. Biz daha yeni Kürt Halkı dedirmeye başladık. Daha yeni alıştık. Şimdiden Kürt Ulusu demeye başlarsak bu işin altından kalkamayız. Bunu kabul etmek mümkün değil ama, geriye kalan şeyler bizim de düşüncelerimiz' dedi."* Aktaran; A. Osman Sönmez, **a.g.e.,** s.160

[600] Cumhuriyet Gazetesi, 6 Kasım 1991

olan yemin töreninde, Diyarbakır Milletvekili Hatip Dicle yemin etmek için kürsüye geldiğinde, *"Ben ve arkadaşlarım bu yemin metnini anayasanın baskısı altında okuyoruz"* dedikten sonra yemin metnini okudu. Tepkiler üzerine Başkan (en yaşlı üye sıfatıyla Ali Rıza Septioğlu) Dicle'den yeminin tekrarlamasını istedi. Dicle bu sefer, *"Anayasanın 81. maddesine göre"* diyerek yemin metnini okudu. Hatip Dicle'den sonra kürsüye gelen Leyla Zana ise yemin metnini okuduktan sonra Türkçesi; *"yemini, Türk ve Kürt halkının kardeşliği için okudum"* anlamına gelen Kürtçe bir ifade[601] kullandı. Hatip Dicle, kendisinin ve Zana'nın tavrının bireysel değil, ortak bir karar olduğunu söyledi. SHP Genel Başkanı Erdal İnönü ise aynı gün düzenlediği basın toplantısında, yemin oturumunda yaşananlara tepki gösterdi ve Dicle ile Zana'nın istifalarını istedi. Ancak her iki isim de istifa etmeyeceklerini, parti yönetiminin dilerse kedilerini ihraç edebileceğini söylediler. Fakat daha önce Kürt milletvekillerinin ihraçları dolayısıyla sorunlar yaşamış olan SHP bu kez temkinli davranmaktaydı. Hemen ihraç mekanizmasını iletmediler. Ne var ki DYP ile koalisyon hükümeti kurulmasından sonra Dicle ve Zana sorunu giderek boyut kazandı. SHP'nin 25 Ocak 1992 tarihinde yapılacak Kurultay'ı da yaklaşınca, sorunun çözümü için Dicle ve Zana ihraç talebiyle SHP Merkez Disiplin Kurulu'na sevk edildi. Bunun üzerine iki isim, kendileri hakkında verilecek kararı beklemeden 16 Ocak 1992 tarihinde SHP'den istifa ettiler.[602]

Yemin krizine, hatta bu arada yapılan HEP Kongresi'nde yaşananlardan[603] sonra kamuoyunda HEP kökenli SHP milletvekillerine karşı oluşan tepkilere rağmen bu milletvekillerinin SHP üyelikleri devam etmekteydi. HEP'li milletvekilleri, daha önce Erdal İnönü'ye SHP'de kalma şartları olarak sundukları deklarasyondaki

---

[601] "*Min ev sonde ji bo bıratiya gele Tirk u Kurd xwend"*. **Bkz**. A. Osman Sönez, **a.g.e.,** s.163

[602] 6 Kasım 1991 tarihindeki TBMM yemin oturumunda, HEP'li milletvekillerinin tavrı ve sonrasında Hatip Dicle ve Leyla Zana'nın istifasıyla sonuçlanan sürece ilişkin daha detaylı bilgi ve aktarımlar için **bkz**. A. Osman Sönmez, **a.g.e.**, s.163-167 ve Eyyüp Demir, **a.g.e.,** s.130-143

[603] Seçim ittifakı neticesinde SHP listelerinden milletvekili olmak için HEP'ten ayrılan (ihraç edilen) genel başkan ve diğer parti yöneticilerinin yerine yenilerini seçmek için HEP, 15 Aralık 1991tarihinde 1.Olağanüstü Büyük Kongresini toplamıştı. Kongreye terör örgütü PKK'nın lideri Abdullah Öcalan'ın annesi Esma Öcalan da katılmıştı. Atılan sloganlar ve yapılan konuşmalar nedeniyle, kongre kamuoyunda adeta *"PKK kongresi"* olarak algılanmıştı. Esma Öcalan bu kongrede *"Hepimizin anası, anaların anası"* diye anons edilip dakikalarca alkışlandı. Üstelik bu kongreye katılan ve hâlâ SHP üyelikleri devam eden HEP kökenli milletvekillerinden ikisinin (Diyarbakır Milletvekili Leyla Zana ve Muş Milletvekili Sırrı Sakık'ın) Esma Öcalan'ın elini öpmesi siyasi çevrelerde büyük tepkiye yol açmıştı. **Bkz.** A. Osman Sönmez, **a.g.e.,** s.168-170

taleplerinin, SHP'nin koalisyon ortağı olmasından ötürü hayata geçirilebileceği beklentisiyle bir süre daha partide kalmayı sürdürdüler. Başlangıçta bu beklentiyi anlamlı kılacak gelişmeler de olmuştu. DYP-SHP Koalisyon Hükümeti, Kürt sorunun demokratik işleyiş içinde çözümü yönünde adımlar atma niyetinde olduğu izlenimi vermekteydi. Özellikle hükümetin kurulmasından hemen sonra Başbakan Süleyman Demirel'in Erdal İnönü ile birlikte bölge gezisine çıkması ve bu gezi esnasında Diyarbakır'da yaptığı bir konuşmada *"Kürt realitesi"*nin tanınmasından söz etmiş olması, kamuoyunda ve Kürt siyasi çevrelerinde farklı beklentilere yol açmıştı.[604]

Ne var ki bu havanın değişmesi uzun sürmedi ve birkaç ay içinde, seçim ittifakıyla başlayan SHP-HEP birlikteliğinin sonuna gelindi. Mart ayında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki birçok ili içine alan Olağanüstü Hal uygulamasının uzatılması gündeme gelmişti. HEP'in yeni Genel Başkanı Feridun Yazar, OHAL uygulamasının uzatılması halinde HEP kökenli milletvekillerine SHP'den ayrılarak kendi partilerine dönmeleri çağrısında bulunacaklarını açıkladı.[605] 17 Mart 1992 tarihinde TBMM'de yapılan oylama neticesinde OHAL uygulamasının uzatılmasına karar verildi. Bu kararla oluşan havaya, oylamadan hemen dört gün sonra, 1992 yılı Nevruz'unun kanlı olaylara[606] sahne olması da SHP içindeki HEP'li milletvekillerini harekete geçirdi ve 31 Mart 1992 tarihinde, 14 milletvekili SHP'den istifa etiklerini açıkladılar.[607] Daha önce istifa etmiş olan Hatip Dicle ve Leyla Zana'yı da dahil ettiğimizde, SHP'den istifa edenlerin sayısı 16 olmuştu. Halbuki, seçim ittifakı sayesinde SHP listelerinden seçilmiş olan HEP kökenli milletvekili sayısı 22 idi. Ancak başta seçim ittifakının mimarlarından ve ittifakın yapıldığı esnada HEP Genel Başkanı olan Fehmi Işıklar olmak üzere 6 milletvekili SHP'de

---

[604] Eyyüp Demir, **a.g.e.,** s.134 ve 146

[605] A. Osman Sönmez, **a.g.e.,** s. 182

[606] 21 Mart 1992'de Nevruz kutlamaları esnasında Şırnak, Cizre ve Nusaybin başta olmak üzere bölgede çıkan olaylar neticesinde, resmi verilere göre 57, İnsan Hakları Derneği Raporu'na göre 110, HEP'e göre ise de 124 kişi hayatını kaybetti. **Bkz.** Eyyüp Demir, **a.g.e.,** s.154 ve A. Osman Sönmez, **a.g.e.,** s.187

[607] İstifa eden milletvekilleri; Ahmet Türk, Sırrı Sakık, Remzi Kartal, Orhan Doğan, Mahmut Kılınç, Zübeyir Aydar, Nizamettin Toğuç, Muzaffer Demir, Selim Sadak, Mehmet Sincar, Sedat Yurtdaş, Mehmat Emin Sever, Naif Güneş ve Ali Yiğit. (Eyyüp Demir, **a.g.e.**, s.151)

kalmayı tercih ettiler.[608] Bir müddet sonra, SHP'de kalan bu 6 milletvekilinden ikisinin daha katılımıyla sayıları 18'e ulaşan milletvekilleri, o tarihte Anayasa'nın 84. maddesindeki "transfer yasağı"nı aşmak için önce Özgürlük ve Eşitlik Partisi (ÖZEP)[609] adında bir "hülle partisi" kurup, bir hafta sonra da bu partinin HEP'e katılması suretiyle eski partileri HEP'e dönmüş oldular.

Böylelikle; siyasi partiler ve seçim hukukundan kaynaklanan engeller dolayısıyla HEP'in seçim dışı kalmasıyla başlayan ve yine mevzuat kısıtlarını "dolanmak" amacıyla HEP'ten ihraç – SHP'ye katılım – SHP listelerinden aday olup TBMM'ye girme – SHP'den istifa – (son olarak da) bir başka mevzuat engelini aşma operasyonu olan "hülle partisi" kurup HEP'e dönme biçiminde bir seyir izleyen "ittifak serüveni" sonlanmış oldu.

4.2.2.3. Yerel Seçimlerde İttifak: "Demokratik Güç Birliği"

Türkiye'de yürürlükte bulunan siyasi partiler ve seçim hukuku hükümlerinin kısıtları içerisinde seçim ittifakı yapmak, milletvekili seçimlerine kıyasla belediye seçimlerinde nispeten daha kolaydır. Zira ülke genelinde seçim barajı gibi bir engelin bulunmadığı yerel seçimlerde yapılacak seçim ittifaklarında, "çatı parti" sorunu yaşanmayabilir. Böyle bir ittifak girişiminde yer alan partiler, belediye bazında bir dağılım yaparak, hangi belediye çevresinde hangi parti daha güçlü ise orada o partinin aday göstermesi ve diğerlerinin de onu desteklemesi biçiminde anlaşmaya varabilirler. Böylelikle hiçbir parti kendi tüzel kişiliğini (adını-amblemini) terk edip bir başka partinin çatısı altına girmek zorunda kalmadan bir seçim ittifakının içinde

---

[608] Diyarbakır Milletvekili Fehmi Işıklar ile birlikte, SHP'de kalmayı tercih eden HEP kökenli diğer milletvekilleri; Batman Milletvekilleri Abdülkadir Zilan ve Adnan Ekmen, Diyarbakır Milletvekilleri Salih Sümer ve Mahmut Uyanık ile Şırnak Milletvekili Mahmut Alınak idi. Bu isimlerden Mahmut Uyanık ve Mahmut Alınak da daha sonra SHP'den istifa ettiler. Böylelikle HEP'e katılan milletvekili sayısı 18'e çıktı. (**a.g.e.,** s.152). Özellikle Fehmi Işıklar'ın SHP'de kalıp HEP'e geçmemesi arkadaşlarından tepki aldı. Adıyaman Milletvekili Mahmut Kılınç TBMM'de grup kurmak için gerekli sayı olan 20'ye ulaşılmasını engelleyen Işıklar için şu sözleri sarf etmiştir. *"...Kürtler kendi tarihlerinde ilk kez böyle bir parti ve grup kurma fırsatı yakalamışlardı. Fehmi Bey, gelmemekle bunu engellemiştir. Gelmemekle birkaç arkadaşı daha engellemiştir. İttifak yapan partinin Genel Başkanı'dır. Herkesten önce ayrılması gereken Fehmi'ydi. Ayrılıp, 21 kişiyi ardından sürükleyip bu işi götürmesi gereken odur. Bu onun tarihi bir göreviydi. Kürt Tarihinde Kürtlere zarar veren çok sayıda Kürt vardır. Fehmi de onlardan birisidir."* (Aktaran; A. Osman Sönmez, **a.g.e.,** s.191)

[609] Mahmut Alınak'ın Genel Başkanlığında 25 Haziran 1992'de kurulan ÖZEP, 4 Temmuz 1992 tarihinde HEP'e katılarak siyasal hayattan çekildi. **Bkz**. M. Serhan Yücel, **a.g.e.,** s.98

yer alabilir. Siyasi partiler arasındaki bu türden işbirliği girişimleri için *"ittifak"* tabirinden ziyade *"güç birliği"* tabiri kullanılır.

28 Mart 2004 tarihinde yapılan Mahalli İdareler Genel Seçimleri'nde böyle bir "güç birliği" söz konusu olmuştur. Seçimlerden önce altı sol parti; SHP[610], DEHAP[611], EMEP[612], ÖDP[613], ÖTP[614] ve SDP[615], "Demokratik Güç Birliği" adı altında seçim işbirliği yapma kararı aldılar.

Seçim işbirliği, ilginç bir şekilde gazete ilanı ile başladı. Bu partilerden SHP, Cumhuriyet Gazetesi'ne bir ilan vererek,[616] yerel seçimlerde bütün sol partilere seçim ittifakı yapma çağrısında bulundu. İlanda bütün sol partiler ortak bir programla seçime girmeye davet edildi ve seçim ittifakının bireysel değil, kurumsal; kısmi değil, genel olması gerektiği ifade edildi. Bu ilandan sonra SHP'li yetkililer, bütün sol partileri ziyaret ederek çağrı metnini elden ulaştırdılar. Çağrıyı yapan SHP ile buna olumlu karşılık veren beş partinin genel başkanları, vardıkları mutabakatı 29 Ocak 2004 tarihinde kamuoyuna açıkladılar. [617]

Başlangıçta düşünülen işbirliği modeli, yukarıda sözü edilen *"güç birliği"* tarifiyle tam olarak uyuşacak bir modeldi. Yani her siyasi parti güçlü olduğu bölgede seçime girecek, diğer partiler de "alanı terk ederek" destek sunacaklardı.[618]

---

[610] Bu parti, bir önceki başlıkta adı geçen SHP'den farklıdır. Önceki SHP (Sosyaldemokrat Halkçı Parti) 14 Şubat 1995'te CHP ile CHP çatısı altında birleşti. Bu birleşmeden yıllar sonra, önceki SHP'nin eski genel başkanlarından Murat Karayalçın, CHP'den koparak yeni bir parti kurdu. İşte bu "Demokratik Güç Birliği" içinde yer alan SHP, Murat Karayalçın'ın 24 Mayıs 2002 tarihinde kurduğu *Sosyaldemokrat Halk Partisi*'dir. Bkz. M. Serjan Yücel, **a.g.e.,** s.159

[611] Kürt siyasi hareketinin HEP, DEP ve HADEP'ten sonra kurulan partisi; *Demokratik Hak Partisi.* 2004 yılında Demokratik Güç Birliği esnasında genel başkanlığı Tuncer Bakırhan yürütmekteydi.

[612] Kurucu genel başkanlığını Levent Tüzel'in yaptığı Emeğin Partisi.

[613] Kurucu genel başkanlığını Ufuk Uras'ın yaptığı *Özgürlük ve Dayanışma Partisi*. Demokratik Güç Birliği esnasında genel başkanlığı Hayri Kozanoğlu yürütmekteydi.

[614] Kürt siyasi hareketinin partileri sürekli kapatılma tehlikesiyle karşı karşıya kaldıkları için mevcut partiler yedeklenmekte idi. İşte ÖTP (*Özgür Toplum Partisi*) de DEHAP'ı yedeklemek düşüncesiyle Ahmet Turan Demir'in genel başkanlığında kurulmuş, Kürt siyasi hareketi içindeki partilerden biridir. (**a.g.e.,** s.165)

[615] Akın Birdal'ın kurucu genel başkanlığını yaptığı *Sosyalist Demokrasi Partisi.*

[616] 15.10.2003 Cumhuriyet Gazetesi

[617] SHP'nin yayınladığı çağrı metni ve diğer partilerle temaslar ile yapılan ortak toplantılar hakkında daha geniş bilgi için bkz. Mustafa Pınar, **Solda Demokratik Güç Birliği (28 Mart 2004)**, MATTEK Matbaacılık, Ankara, 2005

[618] Eyyüp Demir, **a.g.e.,** s.518

Ancak daha sonra DEHAP ile SHP arasında varılan ikili mutabakat sonucu DEHAP seçime gireceği her bölgede SHP çatısı altında seçime girmeye karar verdi.[619] Söz konusu mutabakat, DEHAP Genel Başkanı Tuncer Bakırhan ile SHP Genel Başkanı Murat Karayalçın arasında 9 Şubat 2004 tarihinde *"Tek Çatı ve Ortak Program"* adı altında imzalanan protokol ile resmileştirildi.[620] Bu durumda Demokratik Güç Birliği adı altında seçim işbirliğine giden partilerden ikisi (SHP ile DEHAP) tek bir parti (SHP) çatısı altında, diğer partilerden ikisi de (ÖDP ile EMEP) kendi tüzel kişilikleri ile ayrı ayrı seçime girdiler. ÖDP ile EMEP'in seçime girdiği belediye çevrelerinde SHP ve DEHAP aday göstermeyerek bu partilere destek oldular. Kalan iki parti ise (SDP ve ÖTP) zaten seçime girme yeterliliğine sahip değildi. Hatta ÖTP'nin kuruluş amacı bile seçime girmek değildi. Bu parti DEHAP'ın kapatılması ihtimaline karşı "yedek parti" olarak kurulmuştu. Dolayısıyla "Demokratik Güç Birliği" adıyla kamuoyuna sunulan seçim işbirliği içinde esasen altı değil dört parti bulunmaktaydı.

Seçim sonuçları başta DEHAP olmak üzere "Demokratik Güç Birliği" partileri için hayal kırıklığı oldu.

DEHAP bu seçimlerden bir buçuk yıl önce yapılan seçimlerde (3 Kasım 2002 seçimlerinde) yüzde 6,2 oranında oy almıştı. Oysa SHP çatısı altında girilen bu seçimlerde oy oranı yüzde 5,2'de[621] kaldı. Üstelik bu oylar içinde SHP'ye (özellikle SHP Genel Başkanı Murat Karayalçın'ın aday olduğu Ankara'da) verilmiş oylar da vardı.

---

[619] DEHAP, neden oy oranı bakımından kendinden daha zayıf konumda olan SHP'nin çatısı altında seçime girmeyi istemişti? Bu soruya yazar Ümit Fırat şöyle cevap vermiştir: *"DEHAP baştan beri kendisini tanımlama sıkıntısı çekiyor. Yani 'biz Kürt Partisi değil Türkiye Partisi olmak ve bu yönde adımlar atmak istiyoruz' diyor.(...) DEHAP, SHP'nin şemsiyesinin bir meşruiyet ve bir Türkiye partisi görünümü vereceğini düşündü."* (Aktaran; Yıldız Samer, "SHP ile İttifak DEHAP'a Oy Kaybettirdi", http://bianet.org/bianet/siyaset/31933-shp-ile-ittifak-dehapa-oy-kaybettirdi E.T.:3.4.2017) Gerçekten de DEHAP, Kürt siyasi hareketinin kendisinden önceki partilerinden ayrışarak, *"yeni bir paradigma"* ile yola çıkmış ve *"sadece etno-bölgesel siyaset yapmak üzere kurulmuş bir parti olmadığı"* kanaatini oluşturma gayreti içinde olmuştur. Bu bağlamda DEHAP programında, aynı çizginin önceki partilerinden farklı olarak; "kadın özgürleşmesi", "ekoloji" ve "demokratikleşme" gibi yeni başlıkların yanı sıra "yerel yönetimlerin güçlendirilmesi" ve "siyasi partiler kanunun değiştirilmesi" gibi başlıklara da yer verdi. (Tuncay Şur, **a.g.e.,** s.100-101)

[620] Eyyüp Demir, **a.g.e.,** s.518

[621] İl Genel Meclisi Sandığı: %5.2, Belediye Başkanlığı Sandığı: %4.7 ve Belediye Meclis Üyeliği Sandığı: %5.0 (Kaynak: ysk.gov.tr – seçim arşivi)

DEHAP açısından bu seçimlerde dikkat çeken en büyük başarısızlık, elindeki il belediye başkanlıklarının dördünü (Siirt, Bingöl, Ağrı ve Van) AK Parti'ye kaptırmış olmasıydı. Buna karşılık DEHAP, daha önce kendisinde (HADEP'te) olmayan Şırnak ve Tunceli belediye başkanlıklarını kazandı. Diyarbakır, Batman ve Hakkari'yi ise muhafaza eden DEHAP, beşi il (biri büyükşehir) olmak üzere toplam 64 belediye başkanlığı kazandı.[622]

Seçimde alınan başarısız sonuçtan sonra DEHAP yönetiminde ve tabanında SHP ile ittifak sorgulandı. Özellikle 1999`da yapılan belediye seçimlerinde büyük farkla kazanılan Van, Bingöl, Siirt ve Ağrı'nın bu seçimde AK Partiye kaptırılması, hem ittifakın rasyonalitesini hem de Kürt siyasi hareketinin o güne kadar takip ettiği stratejiyi tartışmaya açtı. Kürt siyasi hareketi içinde yer alan partilerin hemen her seçim öncesinde marjinal sol partilerle ittifak kurma çabalarının tabanda bir karşılık bulmadığı bu seçimlerden sonra daha yoğun bir şekilde dillendirilmeye başlandı. Oysa 2004 seçimlerinde DEHAP'ın yaşadığı yenilgide, sol partilerle ittifak kurmasının tabanda bir karşılık bulmamasının payı olsa da, esas neden, 2002'den itibaren siyasal zeminin farklılaşmış olmasıydı.[623] Yazar Ümit Fırat da DEHAP'ın 2004 seçim başarısızlığını değerlendirirken siyasetin bu farklılaşan zeminine ve sahada değişen koşullara dikkat çekmiştir. Fırat'a göre sahadaki en önemli değişikliklerden biri; önceki seçimlere göre DEHAP'ın rakiplerinin de farklı olmasıydı. 2002'den sonra DEHAP'ın (daha doğru ifadeyle Kürt siyasi hareketine mensup partilerin) bölgedeki tek rakibi AK Parti olmuştur. Hâlbuki geçmişte bölgedeki rakipler geniş bir yelpazedeydi.[624]

SHP açısından da 28 Mart 2004 yerel seçimlerindeki ittifak başarılı sonuç vermemiştir. Gerçi girdiği ilk seçimde yüzde 5'in üstünde oy almış olması kağıt üzerinde başarı gibi görünse de, bu oyların çok büyük bir kısmının DEHAP'a ait olduğu hemen herkes tarafından bilinmekteydi. SHP'li hiçbir aday seçimi kazanamamıştır. SHP sadece, Genel Başkan Murat Karayalçın'ın aday olduğu

---

[622] Kurtuluş Tayiz, **30 Mart'a Doğru Barış ve Demokrasi Partisi,** Analiz, Sayı: 83, SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı) Yayını, Ankara, Şubat 2014, s.12-13

[623] Hatem Ete, **Örgüt ile Parti Olma Geriliminde DTP**, Analiz, Sayı: 7, SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı) Yayını, Ankara, Mart 2009, s.13

[624] Aktaran; Yıldız Samer, **a.g.m.**

Ankara'da ve Genel Sekreter Fikri Sağlar'ın aday olduğu Mersin'de Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçimlerinde varlık gösterebilmiştir. Ankara'da yüzde 20,8 ve Mersin'de %22,5 oy oranına ulaşılmış ama bu seçimler de kaybedilmiştir.

Seçimlere kendi isim ve amblemleriyle girmiş olan Demokratik Güç Birliği'nin diğer iki bileşeninden ÖDP yüzde 0,04 ve EMEP de yüzde 0,06 oy almışlardır.[625] Dolayısıyla bu partiler açısından da ittifakın olumlu bir katkısı olmamıştır.

4.2.2.4. Cumhurbaşkanlığı Seçiminde İttifak: CHP – MHP "Çatı Aday"

Türk siyaset ve seçim tarihi bakımından 2014 yılında bir ilk yaşandı. Bu yıl ilk kez, "devletin başı" doğrudan halk tarafından (genel oyla) seçildi. İmparatorluk sonrası yeni Türkiye devletinde yönetim biçiminin cumhuriyet olarak belirlenmesinden itibaren uygulanagelmiş olan tüm Türkiye Cumhuriyeti anayasaları, cumhurbaşkanının parlamento tarafından seçilmesini öngörmekteydi.[626] 2007 yılında yapılan anayasa değişikliği[627] ile cumhurbaşkanının parlamento eliyle değil doğrudan halkın oyuyla, *"tek dereceli - iki turlu çoğunluk sistemi"* ile seçilmesi yöntemi kabul edilmiştir.

Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi, Türk siyasetinin gündemine zaman zaman gelmiş ancak hep söylem düzeyinde kalmıştı. Bu konunun 2007 yılında gündeme gelişi ve bu kez hayata geçişi ise aynı yıl TBMM'de yapılması gereken cumhurbaşkanlığı seçiminin, "367 krizi"[628] nedeniyle tıkanması sonucu olmuştur. O dönem parlamentoda 352 sandalyesi bulunan AK Parti, dönemim

---

[625] Eyyüp Demir, **a.g.e.,** s.520

[626] 1921 Anayasası (29.10.1923 tarih ve 364 sayılı Kanun ile değişik) m.12, 1924 Anayasası m.31, 1961 Anayasası m.95, 1982 Anayasası m.101 ve 102.

[627] 31.5.2007 tarihli ve 5678 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 21.10.2007 tarihinde halkoyuna sunulmuş ve yüzde 68.95 evet oyu ile kabul edilmiştir. http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2007Referandum/Sonuc/sonuc.pdf

[628] Siyasi literatüre *"367 krizi"* olarak geçen krizin çıkış noktasını, Eski Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu'nun ileri sürdüğü; Anayasa'nın 102. maddesinde Cumhurbaşkanı seçilmek için aranan sayının/nisabın (ilk iki turda 2/3) sadece "karar yeter sayısı" değil, aynı zamanda "toplantı yeter sayısı" niteliğinde olduğu yönündeki argüman oluşturmuştur. (Sabih Kanadoğlu, *"AKP Tek Başına Seçemez"*, Cumhuriyet Gazetesi 26 Aralık 2006). Bu argümana göre, Cumhurbaşkanı seçmek üzere toplanacak TBMM oturumlarının ilk iki turunda 367 milletvekili hazır değilse, TBMM toplanmış sayılamaz, dolayısıyla da seçim yapılamazdı. Anayasa Mahkemesi de bu yönde karar verince, TBMM'deki cumhurbaşkanlığı seçimi tıkandı. **Bkz.** Birinci Bölüm, "2007 Seçimleri" başlığı.

Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ü cumhurbaşkanlığına aday göstermiş, fakat Anayasa Mahkemesi'nin TBMM'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk turunda 367 milletvekilinin hazır bulunması gerektiği yönünde verdiği karar nedeniyle Gül'ün seçilmesi mümkün olmamıştı. Bunun üzerine AK Parti, yine o sırada 21 milletvekili bulunan Anavatan Partisi (ANAP) ile de anlaşarak somut bir adım atmış ve parlamentoda seçimi krize dönüşmüş olan cumhurbaşkanının bundan sonra halk tarafından seçilmesini kural haline getirmek üzere anayasa değişikliğine gitti.[629] Ancak, AK Parti ile ANAP milletvekillerinin sayısı, anayasa değişikliğinin referanduma sunulmadan yürürlüğe girmesine imkân sağlayacak sayıdan fazla olmasına rağmen dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, değişiklikleri referanduma götürdü. Bu arada bir de erken seçim kararı alınmıştı. Yapılan genel seçimler sonrası oluşan yeni parlamentoda MHP'nin cumhurbaşkanlığı seçimine katılacağını açıklaması üzerine, henüz referandum yapılmadan TBMM'de cumhurbaşkanlığı seçim yapıldı ve 28 Ağustos 2007'de Abdullah Gül 11. Cumhurbaşkanı olarak seçildi. 21 Ekim 2007 tarihinde yapılan referandum ile de cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi anayasal kural haline gelmesi kabul edildi. Böylece cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin ilk uygulaması, 11. Cumhurbaşkanının görev süresinin sona ermesinden sonra 12. Cumhurbaşkanı için yapılacak seçime kalmış oldu.

10 Ağustos 2014 tarihindeki cumhurbaşkanlığı seçiminden önce aynı yılın Mart ayında belediye seçimleri yapılmıştı. Bu seçimlerde AK Parti yüzde 45'ler

---

[629] Esasen cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi teklifi, "367 krizi" patlak vermeden çok önce, 20 Haziran 2005'te Hürriyet Gazetesi'nde yayınlanan demecinde ve aynı gün yaptığı basın toplantısında dönemin ANAP Genel Başkanı Erkan Mumcu tarafından Başbakan Erdoğan'a yapılmıştı. Mumcu'nun Erdoğan'a çağrısı üç başlıkta toplanıyordu. 1- YÖK'ü kaldırıp başörtüsü meselesini çözelim. 2- Cumhurbaşkanını halkın seçtiği bir sisteme yönelelim. 3- Yürütmenin dokunulmazlığını sınırlandıralım. (http://www.hurriyet.com.tr/mumcudan-erdogana-uc-oneri-328772 E.T.: 1.2.2017) Bu konuyu o dönem ANAP Genel Başkanı Mumcu'nun danışmanlığını yapan, 2015 yılında da AK Parti'den İzmir Milletvekili seçilen gazeteci-yazar Hüseyin Kocabıyık bir yazısında şöyle anlatmıştır: *"... Halkın oyuyla cumhurbaşkanlığı seçimi meselesi ilk kez Erkan Mumcu'nun talebi olarak gündeme geldi. Ak Parti hükümeti ilk başta bu talebe çok sıcak bakmadı, ancak statükocuların 367 oyununu görünce, tabir caizse, Ak Parti'de şafak attı ve kendileri için kurtuluşun Erkan Mumcu'nun teklifi olduğu belirginleşti."* (Hüseyin Kocabıyık, "*Cumhurbaşkanını Halkın Seçmesinin Hikayesi"* 7.7.2014 Yeni Asır Gazetesi)

seviyesinde oy almıştı.[630] Bu oy oranına bakıldığında, partilerin tek başına aday göstermeleri halinde, AK Parti adayının birinci turda olmasa bile ikinci turda cumhurbaşkanı seçilmesi garanti gözüküyordu.

Hal böyle olunca; parlamentoda bulunan üç muhalefet partisinden Halkların Demokratik Partisi (HDP) dışındaki diğer ikisi, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), ayrı ayrı aday çıkarmak yerine ortak bir aday üzerinde uzlaşmak suretiyle AK Parti adayının karşısında daha güçlü bir pozisyon alabilmek için *"çatı aday"* formülünü geliştirdiler.

"Çatı aday" formülü kamuoyuna ilk kez MHP Lideri Devlet Bahçeli'nin bir mülakatıyla yansıdı.[631] Bahçeli bu mülakatta cumhurbaşkanı adayı konusundaki düşüncesini geometrik bir formül çizerek, "üçgen metaforuyla" izah etmekteydi. Türkiye'nin sağ ve sol seçmen profilini temsil etmek üzere tabanlarında yüzde 64 ve yüzde 36 yazan iki üçgen çizen Bahçeli, sonra bu iki üçgenin üst ortasına bir yuvarlak çizip (çatısını kurup) o yuvarlaktan iki üçgenin geniş bölümlerini içine alan daha büyük bir üçgen çizdikten sonra önerisini şöyle anlatmaktaydı: *"Çare bu üçüncü, büyük üçgen. (...) Şimdi biz, bu iki üçgenden daha büyük bir üçgen ortaya çıkarmalıyız. Bu iki üçgenin içindeki vatandaşın kabulünü görecek bir ismi aday gösterirsek, yüzde 64 ve 36'dan büyük bir bölümü buraya kayar."*[632]

MHP Lideri Devlet Bahçeli'nin ortaya attığı "çatı aday" fikri, CHP tarafından da olumlu karşılanınca, ikinci aşamaya geçildi. İkinci aşama; birbirinden farklı ideolojik/siyasi kimlikleri birleştirecek ismi tespit etmekti. Amaç hem CHP ve MHP tabanından hem de bir kısım AK Parti tabanından oy alabilecek "muhafazakâr kimlikli" bir aday ile seçmenin karşısına çıkmaktı.[633] O isim, İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Eski Genel Sekreteri Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu olarak

---

[630] 30 Mart 2014 Mahalli İdareler Genel Seçimleri'nde AK Parti'nin oy oranları: Büyükşehir Belediye Başkanlığı Seçimleri sandığından yüzde 45.54, İl Genel Meclisi Üyeliği Seçimleri sandığından yüzde 45.43 ve Belediye Başkanlığı Seçimleri sandığından da yüzde 43,13. (Kaynak: http://www.ysk.gov.tr)

[631] *"MHP'den çatı aday"*, Hürriyet Gazetesi, 7 Mayıs 2014

[632] a.g.m.

[633] Bekir Berat Özipek, "Türkiye Siyasetinde 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimi", **Liberal Düşünce Dergisi**, Yıl: 19, Sayı: 75, Yaz 2014, s.99.

belirlendi.[634] CHP Lideri Kemal Kılıçdaroğlu ile MHP Lideri Devlet Bahçeli'nin görüşmesinden sonra, İhsanoğlu isminin CHP tarafından önerildiği ve MHP'nin de bu ismi benimsediği açıklandı.[635]

İttifakın kurucu iki partisi CHP ve MHP olmakla birlikte; aralarında Demokrat Parti (DP), Büyük Birlik Partisi (BBP), Demokratik Sol Parti (DSP), Liberal Demokrat Parti (LDP) ve Bağımsız Türkiye Partisi (BTP) de olmak üzere küçüklü büyüklü toplam 14 parti Ekmeleddin İhsanoğlu'nu destekleme kararı aldı.[636]

10 Ağustos 2014 tarihinde yapılan seçime üç aday katıldı. MHP ve CHP'nin ortaklaşa aday gösterdiği Ekmeleddin İhsanoğlu, iktidardaki AK Parti'nin adayı Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Kürt siyasi hareketinin partisi HDP'nin adayı Selahattin Demirtaş ile yarıştı. Seçim, ikinci tura kalmadan ilk turda neticelendi. Adaylardan Selahattin Demirtaş yüzde 9.76, Ekmeleddin İhsanoğlu yüzde 38.44 oy alırken, Recep Tayyip Erdoğan ise yüzde 51,79 oy oranı ile ilk turda ipi göğüsledi[637] ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 12. Cumhurbaşkanı seçildi. Böylelikle Erdoğan kendisinden önceki onbir cumhurbaşkanından farklı olarak, doğrudan halk tarafından seçilmiş ilk cumhurbaşkanı oldu.

Bu seçimde Ekmeleddin İhsanoğlu'nun aldığı oy (yüzde 38.44); aynı yıl birkaç ay önce yapılan belediye seçimlerinde CHP ve MHP'nin aldığı toplam oyun[638] gerisinde kalmıştır. Bu iki partinin dışında başka partilerin de "çatı aday" ittifakında yer aldığı düşünüldüğünde, yapılmış olan ittifak ve/veya İhsanoğlu'nun adaylığı bir sinerji yaratmadığı gibi mevcut oy potansiyeline dahi ulaşamamıştır.

---

[634] Bu ismin nasıl belirlendiği, seçim öncesi de seçim sonrası da hep tartışıldı. Ancak tartışmasız olan, İhsanoğlu isminin gerek CHP gerekse de MHP tabanında tanınmadığı ve her iki partide de demokratik bir müzakere yoluyla değil, liderlerin inisiyatifiyle belirlenmiş olduğudur. **(a.g.m**., s.99)

[635] *"Çatı aday açıklandı: Ekmeleddin İhsanoğlu"* http://www.sozcu.com.tr/2014/gunun-icinden/cati-aday-aciklandi-ekmeleddin-ihsanoglu-533633/ E.T.: 1.5.2017

[636] *"İhsanoğlu'na destek veren parti sayısı 14'e çıktı"* https://www.dunya.com/gundem/ihsanoglu039na-destek-veren-parti-sayisi-14039e-cikti-haberi-253351 E.T.: 1.5.2017

[637] http://www.ysk.gov.tr – seçim arşivi

[638] 30 Mart 2014 Mahalli İdareler Genel Seçimi - Büyükşehir Belediye Başkanlığı sandığında: CHP %31.04 ve MHP %13.65 (toplam %44.69), Belediye Başkanlığı sandığında; CHP %26.45 ve MHP %17.76 (toplam %44.21), Belediye Meclis Üyeliği sandığında ise; CHP %26.34 ve MHP %17.82 (toplam %44.12) oy almışlardı. (Kaynak: http://www.ysk.gov.tr)

Bu örnek açıkça göstermektedir ki; seçim ittifakları siyasi partiler arasında yapılmaktadır ama partilerin (ya da onların liderlerinin) bir isim üzerinde uzlaşması, seçmenlerinin de aynı isim üzerinde uzlaşacağı anlamına gelmiyor. "Mühendislik hesapları" ile yapılan ittifaklardan değil, sosyolojik gerçeklerle uyumlu olan ittifaklardan sonuç alınabiliyor.

Bu başlıkta son olarak değinilmesi gereken bir husus da şudur: Türkiye'de cumhurbaşkanlığı seçiminde ittifak/işbirliği yapmak isteyen siyasi partileri, 2014 seçiminde olduğu gibi *"çatı aday"* formülüne zorlayan etmenlerin başında "mevzuat" gelmektedir. 6271 sayılı Cumhurbaşkanı Seçimi Kanunu (m. 4/1)[639], seçimin ilk turunda herhangi bir adayın geçerli oyların salt çoğunluğunu alamaması halinde, ilk turda *"en çok oy alan"* iki adayın ikinci tur oylamaya katılmasını öngörüyor. Hâlbuki iki turlu seçimin siyasal hayatı en fazla etkilediği ülke olan Fransa'da cumhurbaşkanlığı seçiminin ikinci turuna, ilk tur oylama neticesine göre *"en iyi durumda olan"* iki adayın katılma hakkı bulunmaktadır. Her ne kadar pek karşılaşılmasa da, buradaki *"en iyi durum"* referansı geniş yorumlanarak, birinci turda fazla oy almış olan adayın, ikinci turda kendisinden daha fazla oy toplayabilme şansı olan aday lehine feragat ederek seçimden çekilebilmesine imkân tanımaktadır.[640] Bu imkân, seçimde işbirliği yapmayı düşünebilecek parti ya da adayları, bu işbirliğini mutlaka seçimden önce yapma mecburiyeti ile karşı karşıya bırakmamakta, ittifaklar ikinci tur öncesine kalabilmektedir. Fransa'da genellikle olan budur. Siyasi partiler ya da adayların, seçim öncesinde "ortak aday" belirleme yoluna gitmelerini gerektiren bir durum yoktur. İlk tur oylamadan sonra siyasi partiler (ve adaylar) değerlendirmelerini yapar ve ikinci turda alacakları pozisyonu belirlerler. İttifaklar da bu aşamada netleşir. Böylelikle çok daha sağlıklı işbirliği vasatı kendiliğinden oluşur. Türkiye'de ise bunun önünde mevzuat engeli bulunmaktadır. Yukarıda zikredilen kanun maddesi, cumhurbaşkanlığı seçiminin ikinci tur oylamasına, mutlaka (ve sadece) *"en çok oy alan"* iki adayın girebileceğini

---

[639] 6271 sayılı Kanun MADDE 4- (1) *Genel oyla yapılacak seçimde, geçerli oyların salt çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. İlk oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamayı izleyen ikinci pazar günü ikinci oylama yapılır. Bu oylamaya, ilk oylamada* ***en çok oy almış bulunan iki aday*** *katılır ve geçerli oyların çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur.*

[640] Esat Çam, **Çağdaş Devlet Sistemleri**, Der Yayınları, İstanbul, 2000, s.164

öngörüyor. Söz konusu maddenin ikinci ve üçüncü fıkraları;[641] ikinci tur oylama öncesinde adayların birbiri lehine feragatine cevaz vermiyor. Böyle olunca da siyasi partiler şayet seçim ittifakı yapmayı planlıyorlarsa, bunu mecburen seçimden önce yapmak zorunda kalmakta ve kendilerini "çatı aday" gibi zorlama formüller üretme ihtiyacı içinde bulmaktadırlar.

[641] 6271 sayılı Kanun MADDE 4- *(2) İkinci oylamaya katılmaya hak kazanan adaylardan birinin **ölümü veya seçilme yeterliğini kaybetmesi hâlinde**, ikinci oylama, boşalan adaylığın birinci oylamadaki sıraya göre ikame edilmesi suretiyle yapılır. **Bunların dışındaki sebeplerle boşalma olması hâlinde ikame yoluna gidilemez.** (3) Oylamalara tek adayla gidilmesi hâlinde, oylama referandum şeklinde yapılır. Aday geçerli oyların çoğunluğunu alması hâlinde Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. Oylamada, adayın geçerli oyların çoğunluğunu alamaması hâlinde seçim yenilenir.*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALTERNATİF İTTİFAK MODELLERİ

Partiler-arası yahut farklı siyasal eğilimler-arası ittifaklar; çeşitli biçim/formasyon ve modellerle gerçekleşir. Bir kısmı geçici, zayıf, basit ve örgütsüz iken bir kısmı ise sürekli, kuvvetli ve adeta bir *"süper-parti"*yi andıracak derecede örgütlüdür.[642] Hatta bir kısmı doğrudan tek bir parti olarak örgütlenmiş ama aslında farklı siyasal eğilimlerin uzlaşmasıyla ortaya çıkmış olan ittifak yapılarıdır.

Geçici, basit ve örgütsüz parti ittifakları; seçime ortak aday (veya aday listeleri) ile girilmesi ya da ittifak anlaşması yapan siyasal partilerin oylarının birlikte sayılması biçimlerinde olabileceği gibi seçimlerden önce bir ya da bir kaç partinin başka bir partiyi destekleme kararı alması biçiminde de gerçekleşebilir. Esasen parti ittifaklarının ekseriyeti bu gruptadır. Ancak ittifaklar, farklı ülkelerde, o ülkelerin kendi demokrasi tecrübelerinin etkisiyle, birbirinden oldukça farklı modellerde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Fransa'da birbirine yakın siyasal eğilimleri temsil eden, siyasi yelpazenin aynı tarafında yer alan partilerin, sağ ve sol "cephe" olarak iki karşıt/rakip "blok" biçiminde yaptıkları seçim ittifakları artık geleneksel hale gelmiştir. Fransa'daki geleneksel iki-ittifaklı yapı, hemen hemen her seçimde gündeme geldiği ve çoğunda da gerçekleştiği için süreklilik kazanmış olmakla birlikte, seçim dönemleri ile sınırlı olduğundan, yani her seçim döneminde kurulup sonra dağıldığından dolayı geçici ve örgütsüz ittifaklar içinde değerlendirilecektir. Başka birçok ülkede ise, siyasi yelpazenin aynı tarafında olup olmamasına bakılmaksızın farklı siyasal eğilimleri temsil eden partiler, seçim döneminin konjonktürel havasına bağlı olarak genellikle de doğrudan seçim sonrasındaki hükümet modeline odaklanarak, seçimlere tek bir "çatı" altında girmeyi tercih edebilmektedirler. İtalya gibi parti sayısının çok olduğu ülkelerde bu tip ittifaklarla sık karşılaşılmaktadır. Hatta geçici ve örgütsüz mahiyette olmakla birlikte, birden çok seçimde tekrarlanan, "Zeytin Ağacı" ve "Özgürlükler Evi" isimleriyle kurulan

---

[642] Maurice Duverger, **a.g.e.,** s.417

"çatı" ittifaklar, İtalya siyasetinde birden fazla seçimde etkili olmuşlardır. Bunların dışında, seçimde doğrudan ittifak yapmayıp seçim sonrası birlikte koalisyon kurabileceklerini ilan etmek suretiyle seçim sonuçlarına tesir edebilecek ortak pozisyon alma örneklerini de geçici/zayıf/basit/örgütsüz ittifaklar içinde -en zayıf ittifak biçimi olarak- değerlendirmek mümkündür.

Sadece tek bir seçime dönük olmayan, sürekli ve örgütlü parti ittifakları da tıpkı örgütsüz ittifaklar gibi; ülkelerin kendi özel şartlarının ve demokrasi tecrübelerinin etkisiyle birçok değişik modelle karşımıza çıkmaktadırlar. Bunların içinde en kuvvetli ve en örgütlü olanı, farklı siyasal eğilimlerin aynı partide buluştuğu, uzlaşmanın aynı partinin örgütlü yapısı içinde gerçekleştiği modeldir. Bu durumda daha parti kurulurken birbirine yakın ama farklılıklarını koruyan siyasi eğilimler bir araya gelebilmekte ve her bir siyasal eğilim hiçbir parti-içi hukuksal engelle karşılaşmadan kendi rengini parti içinde muhafaza edebilmektedir. Yani partinin kendisi bir koalisyon, bir ittifak modelidir. Japon Liberal Demokrat Parti yapılanması bunun örneğidir. Kimi durumlarda da daha önceden kurulmuş partiler bir araya gelerek yeni bir yapı kurarlar. Bu durumda birkaç siyasal parti kendi tüzel kişilikleri ile bir araya gelip adı doğrudan doğruya ittifak olan ve geniş tabanlı daha büyük yeni bir parti kurarlar ve kurucu partiler olarak büyük parti içinde varlıklarını sürdürürler. Örneğin Fransız Demokrasisi İçin Birlik Partisi (UDF) 1978 yılında dört parti tarafından kurulmuş ve sadece bir seçimde değil 2007 yılına kadar yapılan tüm seçimlerde birlikte hareket etmiş olan bir ittifak partisi modelidir. Aynı şekilde İtalya'nın kuzeyinde özerklik yanlısı çok sayıda bölgesel partinin bir araya gelmesiyle oluşmuş Kuzey Ligi hareketi de bizzat kendisi ittifak olan parti örneğidir.

Bunların dışında da partiler-arası işbirliği modellerine rastlamak mümkündür. Örneğin Almanya'da oldukça farklı ve başka ülkelerde örneği pek görülmeyen bir işbirliği modeli, çok uzun yıllardır devam etmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Almanya'daki Hristiyan muhafazakâr seçmenleri bir araya getirmek üzere kurulan Hristiyan Demokrat Birlik Partisi (CDU), sadece Bavyera'da faaliyet gösteren Hristiyan Sosyal Birlik Partisi (CSU) ile farklı partiler olmalarına rağmen, "kardeş parti" ilişkisi yürütmektedir. Savaş sonrası ve 1990'daki birleşmeden sonra

Almanya'da en başat siyasi güç haline gelen CDU/CSU birlikteliği, son 67 yılın 47'sinde iktidarda kalmayı başarmıştır.[643] Ancak bu işbirliği, çok büyük ölçüde Almanya'nın kendi özel şartlarına bağlı olarak mümkün olabilen "nevi şahsına münhasır" mahiyette bir durum olduğundan, başka ülkeler ve başka siyasal partiler için model olarak değerlendirilemeyecektir.

Ayrıca seçim ittifakları bakımından "farklı bir model örneği" olarak değil ama "farklı bir uygulama örneği" olarak burada yer verilmesi gereken bir husus da; ittifaklar için değişik seçim barajı uygulamasıdır. Siyasi parti sayısının çok fazla olduğu kimi ülkelerde, parti ittifaklarına yasal olarak imkân verilmekle birlikte, seçimlere tek başına giren partilerle ittifak halinde giren partilere farklı oranlarda seçim barajı uygulanabilmektedir. Örneğin Arnavutluk'ta seçime münferiden giren partiler için seçim barajı yüzde 3 iken, parti ittifakı durumunda her seçim çevresi için bu oran yüzde 5 olarak belirlenmiştir. Yine Moldova'da ülke seçim barajı yüzde 5 iken, bu oran parti ittifakları için yüzde 12 olarak uygulanmaktadır. Slovakya örneğinde ise, seçim ittifakı içerisinde yer alan parti sayısına göre de bir ayrıma gidilmiştir. Buna göre Slovakya'da seçim barajı normal olarak yüzde 5 olarak belirlenmişken, iki partili seçim ittifakları için yüzde 7, çok partili seçim ittifakları için ise yüzde 10 oranında seçim barajı uygulanmaktadır.[644]

Görüldüğü üzere partiler ya da örgütlü siyasal yapılar/hareketler/eğilimler arasındaki işbirliği ve ittifaklar konusunda çok sayıda modelden söz edilebilmektedir.

Bu çalışmada; siyasal partiler-arası yahut farklı siyasal eğilimler-arası ittifaklar için beş farklı model adlandırması yapılacaktır. İttifak modelleri önce; *1- Örgütsüz İttifaklar* ve *2- Örgütlü İttifaklar* olmak üzere iki kategoriye ayrılacaktır. Daha sonra örgütsüz ittifaklar kendi içinde; *"Cephe / Blok Tipi İttifak Modeli", "Çatı Tipi İttifak Modeli"* ve *"Liste Usulü İttifak Modeli"* olmak üzere üç, örgütlü ittifaklar da *"Parti*

---

643 BenjaminKnight, Deutsche Welle Türkçe, http://www.dw.com/tr/almanyan%C4%B1n-siyasi-partileri/a-39185734 E.T.: 10.6.2017

644 Ülkelere göre seçim barajı oranları için **bkz**. İlhan Kaya, **Farklılıkların Temsili Bakımından Seçim Sistemleri ve Baraj Uygulamaları**, UKAM Yayınları, İstanbul 2014, s.12-13. Ayrıca **bkz.** Birinci Bölüm, *Barajlı/Barajsız Seçim* başlığı.

Tipi İttifak Modeli" ve "Lig Usulü İttifak Modeli" olmak üzere iki farklı adlandırmayla ele alınacaktır.

1. Örgütsüz İttifak Modelleri

Bu kategorideki siyasal parti ittifakları, seçim öncesinde/esnasında kurulurlar ve seçim sonrası -şayet hükümet sorumluluğu üstlenilmemişse- dağılırlar. Seçim dönemlerini aşan örgütlü bir yapıları yoktur. Dolayısıyla geçici mahiyettedirler. Aynı siyasal partilerle birden fazla seçimde tekrarlansa, hatta siyasi gelenek haline gelse dahi her seçimin kendi şartlarına ve havasına uygun biçimde ittifakın çerçevesi, zemini, mutabakat konuları ve hedefleri yeniden değerlendirilir. Bu itibarla örgütlü ittifaklara kıyasla daha basit ve daha zayıftırlar.

Bu başlık altında; *"Cephe/Blok Tipi",* "*Çatı Tipi"* ve *"Liste Usulü"* olmak üzere üç farklı ittifak modeli adlandırması yapılacaktır.

1.1. Cephe / Blok Tipi İttifak Modeli

Aynı "siyasi aileye" mensup partilerin, sağ ve sol cephe biçiminde birbirine rakip iki ana blok içinde yer almalarıyla ortaya çıkan ittifak modelidir. Bu modelde birbirine yakın siyasi/ideolojik pozisyonları olan partiler disiplinli bir işbirliği içerisinde iki ana blok halinde seçim rekabetine girerler.

Partiler, ilk turda değilse bile ikinci turda, ortak aday(lar) üzerinde uzlaşırlar. Partilerin uzlaşması, kuşkusuz başkanlık seçiminde daha basitçe formüle edilir. Ya en başta ortak aday belirlenir yahut –genellikle olduğu gibi– ikinci turda bloklar oluşur. Parlamento seçimleri ise doğal olarak biraz daha ince işçilik gerektirir. Parlamento seçimlerinde partilerin uzlaşması, ülke genelinde bütün seçim bölgelerinde ortak adaylar belirleme biçiminde olabileceği gibi farklı seçim bölgelerinde, ikinci tur öncesinde karşılıklı olarak birbirlerinin lehine feragat/çekilme ve diğerinin adayını destekleme kararı alarak seçmenlerine bu yönde çağrıda bulunma biçiminde de olabilir. Burada uzlaşmanın formüle edilişini

kolaylaştıran (hatta mümkün kılan) husus, Fransa'da olduğu gibi, seçimlerin dar bölgeli (tek adaylı) ve iki turlu oluşudur.[645] "Fransa modeli" olarak da adlandırabileceğimiz bu model ittifaklar, tercih edilen seçim sisteminin de etkisiyle, genellikle tek bir seçimde değil hemen her seçimde oluşur ve ülkenin "siyasi topografyasını" belirginleştirir.

Cephe / blok tipi parti ittifakları, uzunca bir süre sonra yeterince sağlamlık kazanması halinde, ülkenin çok-partili sistemini iki-partili sisteme benzer hale getirebilir.[646] "*İki siyasi ailenin sistemi*"[647] yahut "*iki-ittifak sistemi*"[648] olarak nitelendirilebilecek bu sistemde hükümetler genellikle, birbirine yakın ideolojik pozisyonları olan siyasi partilerin içinde yer aldığı iki blok arasında el değiştirir. Yani ülkede çok sayıda siyasi parti faaliyet göstermesine ve yine çok sayıda partinin seçimlere katılmasına rağmen seçimlerde esas itibariyle iki ittifak bloğu yarışır. Örneğin Hollanda'da 1830'dan 1925'e kadar, İngiltere'dekine ya da diğer iki-partili ülkelerdekine çok benzeyen hükümet yapıları ve yer değiştirmeleri görülmüştür.[649] Aynı şekilde, sürekli sağ ve sol cephe ittifaklarının rekabetine sahne olan Fransa'da da iki-parti sistemine benzer bir siyasal atmosfer oluşmuştur. Her ne kadar 2017'de

---

[645] Fransa'da seçimler; iki turlu ve dar bölge (tek isimli) çoğunluk sistemine göre yapılıyor. İlk turda seçilebilmek için geçerli oyların salt çoğunluğunu ve o seçim bölgesindeki toplam kayıtlı seçmen sayısının en az % 25'inin oyunu almak gerekiyor. Bundan maksat, seçime katılım oranının çok düşük olduğu yerlerde az bir oyla ilk turda seçilmeyi önlenmektir. Bu iki şart birlikte gerçekleşmemişse bir hafta sonra ikinci tur yapılıyor. İkinci oylamada aday olabilmek için ilk turda geçerli oyların en az % 12,5 oy almış olmak gerekiyor. (Oy kullanmayan seçmenler düşüldüğünde bu oran fiilen tüm kayıtlı seçmenlerin % 17 ila 20'si arasında oy anlamına geliyor. Bu yüksek sınır, yasal bir gereklilik olmadığı halde ikinci turda sadece iki adayın yer almasını ve bunlardan sadece birinin salt çoğunluğu elde etmesini sağlar. Üç ya da bazen dört adayın yarıştığı ikinci tur seçimler yasaldır, fakat çok nadir rastlanan bir durumdur. **Bkz**. Guy Carcassonne, **a.g.b.,** s.59) Sadece bir aday yüzde 12,5 oranını geçebilmişse ondan sonra en çok oy alan aday ile birlikte ikisi, hiçbir aday bu oranı yakalayamamış ise en çok oy alan iki aday ikinci tura katılırlar. İkinci turda artık mutlak çoğunluk şart değildir, basit çoğunluk yeterlidir. Bu turda en çok oy alan aday seçilir. **Bkz**. Birinci Bölüm, *Tek İsimli İki Turlu Çoğunluk Sistemi* Başlığı, ayrıca **bkz**. Ozan Örmeci, "Siyasal Sistemler: Fransa", http://politikaakademisi.org/ 2013/03/13/siyasal-sistemler-fransa/ 29.2.2016

[646] Maurice Duverger, **a.g.e.,** s.435

[647] Udo Kempf, "Fransız Seçim Yasası: İlkeler ve Politik Sonuçlar", **Türkiye ve Avrupa'da Siyasi Partiler Kanunu ve Seçim Yasası**, Konrad Adenauer Vakfı Yayını, Ankara, 2002, s.57

[648] Maurice Duverger, **a.g.e.**, s.435

[649] Maurice Duverger, **a.g.e.,** s.435

yapılan seçimlerde gelenek bozulmuşsa da[650], 1962 yılından itibaren Fransa'da siyasi partiler biri sağda diğeri solda olmak üzere iki büyük disiplinli ittifak bloğu içinde toplanmışlardır. Bu iki ittifak bloğunun öncü partileri konumunda olan UMP (*Union pour un Mouvement Populaire – Halk Hareketi Birliği*)[651] ve PS (*Parti Socialiste – Sosyalist Parti*) parlamenter çoğunluğun temelini oluşturmuşlardır.[652] Hükümetler bu iki partinin öncülüğündeki ittifak blokları arasında el değiştirmiş, böylelikle de aşırı sağcı Le Pen'in partisi FN (*Front National – Ulusal Cephe*), yönetimin/sistemin dışında tutulabilmiştir.

Cephe / blok tipi parti ittifakları, seçim sistemi olarak iki turlu (salt) çoğunluk sisteminin tercih edildiği ülkelerde görülür. Nispi temsil sistemi bu model için uygun bir zeminin oluşmasını engeller. Yukarıda örneği verilen Hollanda'da 1830'dan 1925'e kadar süren iki-bloklu yapının sona ermesinin en temel nedeni, seçim sisteminin değiştirilerek orantılı (nispi) seçim sistemine geçilmiş olmasıdır. Bu ülkede uzun yıllar süregelmiş olan iki-bloklu /iki-ittifaklı siyasal düzenin, nispi

---

[650] Beşinci Cumhuriyet dönemi boyunca, Fransa'da geleneksel olarak sağ ve sol cephe ittifakları arasında cereyan eden seçim savaşı, 2017 yılında yapılan iki seçimde de (cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimleri) bu karakteristik çizgisinin dışında gerçekleşti. 2017 seçimlerinde Fransa'da yeni bir oy trendinin gelişmeye başladığı görüldü. Cumhuriyetçi Parti'nin (LR – eski ismiyle UMP) öncülüğündeki sağ blok ile Sosyalist Parti (PS) öncülüğündeki sol blok ittifakları yine yarıştı ama bu kez üçüncü bir ana aktör devreye girdi ve diğerlerini geride bıraktı. Emmanuel Macron tarafından, cumhurbaşkanlığı seçimlerinden bir yıl önce kurulan Cumhuriyetçi Yürüyüş Hareketi (REM), her iki seçimde de büyük başarı kazandı. 7 Mayıs 2017'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminin ikinci turunda Cumhurbaşkanı seçilen Macron'un partisi REM, 11 ve 18 Haziran tarihlerinde yapılan parlamento seçimlerinde de Demokrasi Hareketi (MODEM) ile ittifak kurarak parlamentoda çoğunluğu elde etmeyi başardı. Her ne kadar REM de tek başına değil bir seçim ittifakı ile seçmen karşısına çıkmışsa da bu kez yarış iki ittifak arasında değil, üç ittifak arasında gerçekleşmiştir. REM ile MODEM ittifakı, 355 milletvekilliğini kazanarak 577 sandalyeli Ulusal Meclis'te hükümet kuracak çoğunluğu elde etti. Merkez sağ Cumhuriyetçi Parti (LR) liderliğindeki ittifakın (LR ile UDI-*Demokratlar ve Bağımsızlar Birliği*) milletvekili sayısı 125'te kalırken Sosyalist Parti (PS) liderliğindeki ittifak (PS ile birlikte; Les Verts-*Yeşiller*, Front de Gauche-*Sol Cephe*, PRG-*Radikal Sol Parti*, La France Insoumise-*Boyun Eğmeyen Fransa*, PCF- *Fransa Komünist Partisi*) ancak 49 milletvekili çıkarabildi. Bu seçimin sonuçları için **bkz.** http://www.trthaber.com/haber/dunya/fransa-genel-secimlerinde-ikinci-tur-sonuclari-belli-oldu-320361.html E.T.: 20.6.2017

[651] Merkez sağda yer alan bu partinin ismi, 2015 yılında Cumhuriyetçiler (*Les Républicains*) olarak değiştirilmiştir. https://ipfs.io/ipns/tr.wikipedia-on-ipfs.org/wiki/Cumhuriyet%C3%A7iler_(Fransa).html E.T.: 15.6.2017

[652] Hüdai Şencan, "Çatışmacı Parlamentarizmden Melez Bir Çözüme: Fransa'da Yarı Başkanlık Sistemi", Semra Gökçimen (Ed.), **Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Yarı-Başkanlık Sistemi (Fransa, Polonya ve Rusya Örnekleri)**, TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Yayın No:6, Ankara, 2017, s.69

temsilin uygulandığı daha ikinci seçimde dağılmış olması anlamlıdır.[653] İttifak blokları nispi temsil seçim sisteminde dayanıklılıklarını muhafaza edemezler. *İkinci Bölüm*'deki *"Seçim İttifaklarının Seçim Sistemleri ile İlişkileri"* başlığı altında izah edilmiş olduğu üzere; nispi temsile dayanan seçim sistemleri, -şayet yüksek seçim barajı gibi zorlayıcı dış bir etken yok ise- seçime katılan tüm partilerin oyları nispetinde parlamentoda temsillerini sağlamaya dönük kurgulandıklarından, esasen seçim ittifakı kurma yönünde bir ihtiyaç üretmezler. Yine hatırlanacağı üzere, *Duverger Kanunları* olarak bilinen üç tezden birincisi (nispi temsil sistemi ile ilgili olanı): *"Orantılı temsil, sert, bağımsız ve (...) istikrarlı partilerden kurulu bir çok-parti sistemini teşvik eder."*[654] şeklindeydi. Nispi temsil sisteminin seçim ittifakları bakımından değerlendirilmesi esnasında, Duverger'nin bu tezindeki *"çok-parti sistemi"* vurgusundan ziyade, bu partilerin *"sert, bağımsız ve istikrarlı"* nitelikleri (en çok da *bağımsız* oluşları) öne çıkarılmıştı. Zira nispi temsil fikri, siyasi partileri bağımsız davranmaya yöneltir. Bu fikri esas alan seçim sistemi sayesinde parlamentoda temsil edilebilmelerinin önünde hiçbir engel bulunmadığını bilen en küçük siyasi partiler dahi tek başlarına varlıklarını ve faaliyetlerini sürdürme eğiliminde olacaklar, başka partilerle işbirliği ya da karşılıklı bağımlılık ilişkisi içine girmeyi tercih etmeyeceklerdir.[655] Buna ilaveten, nispi temsilin konumuz açısından altı çizilmesi gereken bir yönü daha var: Nispi temsili esas alan seçim sistemleri, kendi mantıkları gereği, tek turlu listeli seçimi zorunlu kılar. Bu bakımdan, bizatihi ikinci tur oylamanın varlığından kaynaklanan seçmen ve parti stratejileri ile ikinci tur öncesi karşılıklı çekilme ya da feragatler yahut ittifak anlaşmaları burada söz konusu olmaz. Halbuki cephe/blok tipi ittifaklar için seçimlerin iki turlu olması son derece önemlidir.

Cephe/blok tipi ittifakları ortaya çıkaran siyasal zeminin en temel unsuru seçimlerin iki turlu olmasıdır. Zira seçimlerdeki ikinci tur; hem adaylara, hem

---

[653] Maurice Duverger, **a.g.e.,** s.435
[654] Maurice Duverger, **a.g.e.,** s. 274
[655] Tekraren vurgulamak gerekecektir ki bu durumun istisnası; yüksek seçim barajının varlığıdır. Seçim sistemi olarak nispi temsil tercih edilmiş olsa bile, sisteme dışarıdan bir de seçim barajı eklenmiş ise kuşkusuz partilerin bağımsız davranmaları zorlaşacak ve bu durumda partiler işbirliğine ve seçim ittifakına yöneleceklerdir.

partilere ve hem de doğal olarak seçmenlere, adeta "*tavsiyelerde*"[656] bulunur. Hiçbir adayın ilk turda salt çoğunluğu elde edemediği durumlarda (ki bu en sık rastlanan durumdur), ikinci tura katılacak adayların seçilebilmek için bir ya da birkaç başka adayın ve onların seçmenlerinin sesine kulak vermesi gerekecektir. İşte bu gereklilik, tek-isimli (dar bölgeli) bütün seçim bölgelerinde büyük partileri, adaylarının tümünün yenilmesi ihtimaline karşı ortaklar aramaya ve ittifaklar oluşturmaya iter. Sağ ve sol kanatta doğal olarak büyük birer ittifak bloğunun oluşması da bu yolla gerçekleşir. Bu ittifak bloklarının içerisinde yer alan siyasal partilerin kendi aralarındaki fikir ayrılıkları ve karşılıklı muhalefetlerinin dozu ne olursa olsun, bir ittifakın hayati önem taşıdığı fikri ağır basar ve genellikle de sonunda gerçekleşir. Bu durumda siyasi yelpazenin sağ ve solunda aynı "geniş siyasi aileye" mensup iki ya da üç, bazen daha fazla sayıda siyasi parti bir araya gelir.[657] Bu ittifaklar seçimlerin ikinci turundan önce gerçekleşebileceği gibi, ikinci tur öncesi böyle bir tablonun ortaya çıkacağını kestirmek zor olmadığından, cephe/blok tipi ittifaklar genellikle seçimlerin en başında, birinci turdan da önce oluşur. Hatta yukarıda ifade edildiği gibi bu ittifak blokları sadece bir seçimde değil, bazı değişikliklerle birlikte genel eğilim olarak uzun yıllar ülkenin siyasetine yön verir.

Esasen bütün seçim ittifakları, bilhassa da Fransa gibi iki turlu çoğunluk esasına dayalı seçim sisteminin tercih edildiği ülkelerin modeli olan cephe / blok tipi ittifaklar; *"güçlü", "ulusal"* ve *"müttefik"*[658] olma nitelikleriyle öne çıkan üç ayrı tipte siyasal partinin mevcudiyeti sayesinde mümkün hale gelir. Bu üç nitelik ittifaklar için hem ayrı ayrı hem de birlikte anlam taşır.

Her *"güçlü"* parti kendi bünyesinde çeşitli akım ya da eğilimleri barındırır. Güçlü partiyi ittifaklar bakımından iki yönlü değerlendirmek gerekecektir. Birincisi; partinin güçlü olması parti içindeki farklı akım ve eğilimleri ittifak içinde / birlikte davranmaya itecektir. Zira her ne kadar sistem küçük partilerin mevcudiyetine ve nadiren onların adaylarının zaferine imkan verse de, genel eğilim olarak büyük

---

[656] Udo Kempf, **a.g.m.,** s.57

[657] Guy Carcassonne, "Fransa'da İki Turlu Sistemin Eleştirel Bir Değerlendirmesi: Başkanlık, Parlamento ve Belediye Seçimleri", **Türkiye ve Avrupa'da Seçim Sistemleri** –Uluslararası Konferans Tebliğler Kitabı, 9-10 Haziran 1995, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul 1996, s.60

[658] **a.g.b**., s.59

/güçlü bir partinin adayı olmak, seçimi kazanmak yahut en azından ikinci tura kalmak için avantaj sağlamaktadır. Parti içindeki farklı eğilimlerin aktörleri bu durumun farkında olduklarından, nihai fikir ayrılıkları ne olursa olsun, bir arada olmanın yollarını ararlar ve yasal bir zorunluluk olmamakla birlikte siyasi zorunluluktan kaynaklanan bir birliktelik söz konusu olur.[659] Dolayısıyla güçlü partilerde ilk ittifak, parti içi eğilimlerin ittifakıdır. İkinci durum ise, seçimlerin dar bölge esasına göre yapılmasının dayattığı bir gerekliliktir. Her ne kadar "güçlü" partinin adaylarının seçimi kazanma ihtimali yüksek gözükse de dar bölgeli (tek isimli) ve salt çoğunluk gerektiren seçimlerde çok az oy farklarıyla bile olsa tüm seçim bölgelerinde kaybetme riski her zaman vardır. Bu riski almak istemeyen büyük partiler de kendilerine müttefik(ler) ararlar ve seçimlere ittifak kurarak girerler.

Cephe/blok tipi ittifak örgüsünde yer alan parti tiplerinden ikincisi *"ulusal"* partilerdir. "Ulusal" olmaktan kasıt; bütün ülke sathında var olmak ve tema olarak geneli kapsamaktır. Dar bölgeli (tek isimli) ve salt çoğunluk esasına dayanan seçim sisteminin temel mantığı, seçim bölgelerinde büyük farklarla kazanmakta değil, sık sık kazanmakta yatar. Bu sistemde bir parti için, otuz - kırk seçim bölgesinin her birinde yüzde 50,1 oy alarak otuz - kırk sandalye kazanmak, on beş - yirmi seçim bölgesinde yüzde 90'ların üstünde oy alıp toplamda daha fazla oy oranına ulaşmasına rağmen on beş – yirmi sandalye kazanmaktan çok daha iyidir. İstenen sonuca ulaşabilmek için partiler bir yandan bütün ülke sathında var olamaya çalışmalı, diğer yandan da siyasi zeminin tamamını kapsamaya çalışmalıdırlar. Yani hem bölgesel küçük yapılar, hem de örneğin çevreciler gibi tek bir temanın etrafında toplanmış siyasi yapılar bu sistemde dezavantajlıdırlar. Dolayısıyla bu iki yönlü kaygı, yani ulusal düzlemde var olma ve tema olarak geneli kapsama kaygısı, partileri ılımlı olmaya ve işbirliklerine/ittifaklara açık olamaya yönlendirir.[660]

"Müttefik" partiler ise; önceki iki unsuru, yani güçlü ve ulusal partileri tamamlayıcı ve özellikle iki-turlu sistemde onların en fazla ihtiyaç duydukları unsurdur. İki-turlu sistemde en önemli partiler için bile mutlaka gerekli olan şey,

---

[659] **a.g.b**., s.59
[660] **a.g.b**., s.59-60

seçim ittifakları kurabilecek yeterlilikte ve istekte olmak ve bunu seçmenin huzurunda gerçekleştirebilmektir.[661]

"Güçlü" ve "ulusal" nitelikli partilerle bunların ittifak kurabileceği "müttefik" partilerin varlığı, kendiliğinden iki büyük ittifakın kurulması için uygun zemini oluştururlar. İki büyük ittifak bloğunun varlığı ise aritmetik olarak bunlardan birinin kazanması ve dolayısıyla parlamento çoğunluğuna ulaşabilmiş hükümet yapılarının ortaya çıkmasını sağlar.[662]

Siyasi partilerin biri sağda diğeri solda olmak üzere iki ana ittifak bloğu içerisinde toplanmasıyla ortaya çıkan siyasal atmosfer ve ondan beslenen siyasal kültür, Fransa'da yönetim istikrarını da beraberinde getirmiştir. Bu sonucu ortaya çıkaran ise hiç kuşkusuz, partileri uzlaşmaya ve birbirleriyle ittifak kurmaya iten seçim sistemidir. Fransa, tercih ettiği bu seçim sistemi sayesinde, *"1789'dan beri yaşayamadığı sağlam bir parlamento çoğunluğuna ve daha önemlisi disiplinli bir çoğunluğa"*[663] ulaşabilmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi ve o seçimde de aynı ittifak bloklarının işler halde olması dikkate alındığında, Fransa'nın bu sistem sayesinde, disiplinli bir parlamento çoğunluğu ile birlikte *"sağlama alınmış bir yürütmeye"*[664] de kavuştuğu görülecektir.

Fransa örneğinden anlaşılacağı üzere; ülkede çok sayıda siyasal partinin faaliyette bulunması ve bunların önemli bir kısmının da parlamentoda temsil ediliyor olması, her zaman zayıf bir yürütme ve istikrarsızlık üretmez. Partiler arasında uzlaşma ve diyaloğu esas alan ve onların ittifak kurmalarının önünü tıkamayan bir seçim sistemi, güçlü bir yürütme ile birlikte çok partili siyasal düzeni telif edebilir.

Tercih edilen seçim sistemi ve o sistemin izin verdiği, hatta bir anlamda teşvik ettiği parti ittifakları, Fransa'da demokrasi kültürünü de olumlu yönde etkilemiş ve siyaset iklimi daha "ılıman" hale getirmiştir. Dördüncü Cumhuriyet döneminin ideolojik tutumlu katı partilerinin Beşinci Cumhuriyet döneminde daha esnek ve

---

[661] **a.g.b**., s.60
[662] **a.g.b**., s.61
[663] Nur Vergin, **a.g.m.,** s.135
[664] Nur Vergin, **a.g.m.,** s.135

uzlaşmacı partiler haline dönüşmüş olması anlamlıdır. Bu sayede ortaya çıkan iki kutuplu ittifaklar ve koalisyonlar, iki partili olmasa bile Sartori'nin benzetmesiyle iki kutuplu bir sarkaç şeklinde işleyerek ülkede demokrasi kültürünün daha dengeli bir hale gelmesini sağlamıştır.[665] Beşinci Cumhuriyet döneminde parlamentoda 1958 ve 1968 seçimlerinde sağ koalisyon, 1986'dan sonra sol koalisyon ve 1993 seçimleriyle yeniden sağ koalisyon çoğunlukla iktidara gelmiştir. Böylelikle iki kutuplu siyasi hayat, –geleneği bozan 2017 seçimleri istisna tutulursa– bir nevi sarkaç hareketi niteliği kazanarak siyasi işleyişi daha sağlıklı hale getirmiştir.[666] 2002, 2007 ve 2012 seçimlerinde tek parti parlamentoda çoğunluğu kazanabilmeyi başarmıştır. Ancak "ittifakçı/koalisyoncu" siyasi kültür Fransa'da öylesine oturmuş ki, artık parlamentoda tek başına çoğunluk elde etmiş partiler dahi hükümetleri tek başına değil, seçimde ittifak yapmış olduğu diğer yakın partilerle birlikte kurmayı tercih etmektedirler. Örneğin Sosyalist Parti parlamento çoğunluğunu elinde bulundurmasına rağmen Aralık 2016'da kurulan Bernard Cazeneuve Hükümeti'ndeki 17 bakandan 3'ü diğer sol partilerdendir. Aynı şekilde bir önceki Valls Hükümeti'nde 2 bakan diğer sol partilerden atanmıştır. Yine Sosyalist Parti tek başına parlamento çoğunluğuna sahip olmasına rağmen, 2012-2014 yılları arasında görev yapan Ayrault Hükümeti'nin 20 bakanından 3'ü, seçimlerde ittifak yapmış olduğu diğer yakın partilerdendi.[667]

Bu başlık altında ele alınması gereken son husus; iki ittifak bloğunun siyasal düzeni şekillendirdiği ülkelerde zaman zaman ortaya çıkan *"ittifakların yön değiştirmesi"* ve *"merkezlenme"* olgularıdır.

Yukarıda, cephe/blok tipi ittifakların uzunca bir süre uygulanması halinde, ülkenin çok-partili sistemini iki-partili sisteme benzer hale getirdiğini ifade etmiştik. Ne var ki; iki-bloklu ittifak sistemi, iki-partili sisteme kıyasla siyasal kombinasyonların değişmesine daha fazla imkân verir. Seçmen yapısında ve teker teker siyasal partilerin güçlerinde önemli değişiklikler olmadığı durumlarda dahi, ittifakların yapısının değişmesi önemli siyasal dönüşümlere yol açabilir. *İttifakların*

---

[665] Aktaran; Hüdai Şencan, **a.g.k.b.,** s. 70
[666] Aktaran; Hüdai Şencan, **a.g.k.b.,** s. 70
[667] Hüdai Şencan, **a.g.k.b.,** s. 69-70

yön değiştirmesi, daha çok kamuoyunun/seçmen yapısının sosyolojik olarak üçe bölünmüş olduğu ülkelerde görülür ve üçüncü partinin bloklardan birine ya da ötekine doğru yer değiştirmesi sonucunda gerçekleşir.[668]

Bazen de ittifakların yapı ve yön değiştirmesi suretiyle sağ ve sol ittifak blokları arasında gerçekleşen bu tahterevalli hareketinin yerine *"merkezlenme" (concentration)*[669] yahut *"merkezlerin birleşmesi"* tabirleriyle tarif edilebilecek bir durum ortaya çıkar. Zaman zaman mevcut siyasal yapılar ve bunlar arasındaki rekabet, seçmenin değişim taleplerini karşılamakta yetersiz kalırlar. Böyle durumlarda siyasal yelpazenin merkezinde, sağın ve solun alternatif desteğinden yararlanmak suretiyle konjonktürel/dönemsel ve çoğu zaman derleme bir çoğunluğa dayanan siyasal parti yahut ittifak yapıları doğabilir. Fransa'da geçmişte (1900'lerin ilk yarısında) hükümet planında sık sık, seçim planında ise daha seyrek olmak üzere, "merkezlenme" örnekleriyle karşılaşılmıştır. Ancak bu örnekler geçici olmuş ve her seferinde bloklar yeniden canlanmıştır.[670] Fransa'da 2017 yılında yapılan seçimlerde (cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimlerinde) zafer kazanan, Emmanuel Macron liderliğindeki "En Marche" (Yürüyüş) hareketini, *"merkezlenme"* olgusunun en yakın örneği olarak değerlendirmek mümkündür. Gençliği, hırsı ve pozitif mesajları ile dikkat çeken Macron, Fransız seçmeninin değişim taleplerine karşılık vermekte yetersiz kalan tüm ana akım siyasi partilerin ve geleneksel sağ-sol ittifak bloklarının adaylarını geride bırakarak, önce cumhurbaşkanı seçildi, ardından da kurduğu seçim ittifakı ile parlamentoda çoğunluğu elde etti. Emmanuel Macron'un kendi kişisel geçmişi ve temsil ettiği değerler göz önünde bulundurulduğunda, O'nun tam bir "merkez siyasetçisi" olduğu görülecektir. Eski bir yatırım bankacısı olan Macron, önce sosyalist Cumhurbaşkanı François Hollande'ın ekonomi danışmanlığını yürüttü, ardından 2014'ten 2016'ya kadar yine Sosyalist Parti (PS) hükümetinde ekonomi bakanı oldu. Bununla birlikte Macron, ekonomik büyümeyi artırmayı hedefleyen ve iş dünyası yanlısı bir dizi politika önerilerinden dolayı Fransa'da iş insanları tarafından ve merkez sağ seçmen tarafından da taze kan olarak görüldü. Merkez

---

[668] Maurice Duverger, **a.g.e.,** s.435

[669] Duverger, bu deyimin Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet döneminin başlangıcında kullanıldığını belirtir. **a.g.e.,** s.436

[670] Bkz. **a.g.e.,** s.436

siyaseti temsil eden Macron, Nisan 2016'da seçim kampanyasını başlatırken, yola çıkış amacını sadece sağcıları ve solcuları değil, "Fransa halkını birleştirmek" olarak açıklamıştı.[671] Bu noktadan bakıldığında, Macron liderliğindeki "En Marche" hareketinin kuruluşundan kısa bir süre sonra iktidarı ele geçirmesini, Fransa siyaseti için "merkezlenme" olarak değerlendirmek doğru olacaktır.

1.2. Çatı Tipi İttifak Modeli

Geçici, basit ve örgütsüz parti ittifakları kategorisinde, "cephe/blok" tipi ittifaklara nazaran daha yaygın uygulaması olan ittifak modeli, "çatı" tipi ittifaklardır. Bu modelde birden çok siyasal parti; ortak bir hedefe dönük olarak yahut ortak bir değeri referans alarak ve/veya bir liderin öncülüğünde bir "çatı" altında toplanıp seçim ittifakı kurarlar. Bu modeli cephe tipi ittifaklardan ayıran en temel iki noktadan biri, ittifaka katılan partilerin aynı "siyasi aileye" mensup olmalarının gerek-şart olarak gözetilmemesidir. Siyasi yelpazenin sağında yer alan parti ile solundaki parti, birlikte çatı tipi ittifakta yer alabilirler. İkinci ayırt edici nokta ise, cephe tipindeki gibi seçim yarışının asıl olarak iki rakip ittifak bloğu arasında geçme beklentisi ve realitesinin bulunmamasıdır. Çatı tipi ittifak modeli, kendisini illa başka bir "cephenin" karşısında konumlandırmaz, kendi karşısında illa bir ittifak bloğu aramaz. Tek başına bir ittifak olarak, diğer bütün münferit partilerle seçim yarışına girebilecekleri gibi üç ve daha çok ittifaklı yapı da söz konusu olabilir. Yani, çatı tipi ittifakları üreten siyasal düzende, biri sağda diğeri solda olmak üzere iki-cepheli yapı yoktur. İttifaka katılan partiler, iki "cephede" toplanmazlar. Sağ cenahtan veya sol cenahtan güçlü-zayıf yahut ulusal-bölgesel birçok parti, çeşitli saiklerle ortak bir "çatı" altında bir araya gelebilirler. Söz konusu saiklerin başında; üzerinde anlaşılmış ve seçim öncesinde kamuoyuna duyurulmuş bir programla, seçim sonrası koalisyon hükümeti kurma hedefi gelmektedir. Yine çok yaygın biçimde karşılaşılan ittifak yapma gerekçelerinden biri de; -şayet varsa- yüksek seçim barajlarını birlikte aşma yahut seçim sistemi bünyesinde tercih edilmiş olan sandalye hesaplama yöntemlerindeki dezavantajların bertaraf edilerek parlamentoda

---

[671] Becky Branford, "Macron'un Fransa Cumhurbaşkanı Seçilmesinin 5 Nedeni", http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39208401, 8.5.2017

avantajlı bir temsil imkânı yakalama çabasıdır. Bazen de –2014 yılında Türkiye'deki cumhurbaşkanlığı seçiminde olduğu gibi– başkanlık/cumhurbaşkanlığı yahut belediye başkanlığı gibi tek adaylı seçimlerde, güçlü bir aday karşısında, birden fazla siyasal parti bir "çatı" altında güçlerini birleştirip ortak bir aday çıkarmak suretiyle seçim ittifakı kurmayı tercih edebilirler. İttifak çatısı altına giren partilerin, aynı "siyasi cephede" yani siyasi yelpazenin aynı tarafında olması gerekmediği gibi seçim yarışının içinde üçüncü/dördüncü önemli aktörler de bulunabilir.

Çatı tipi ittifaklar; seçime ortak aday (yahut aday listeleri) ile girilmesi ve/veya ittifak anlaşması yapan siyasal partilerin oyları birlikte sayılarak sandalye dağılım hesabının topluca yapılması biçimlerinde gerçekleşir. Bu modelin örneklerinde, söz konusu iki durum genellikle birlikte uygulanır. Yani hem ortak aday/aday listeleri ile seçime girilir hem de kendi tüzel kişiliklerini koruyarak ittifaka katılan partilerin oyları birlikte sayılır. Ancak ülkede tercih edilmiş olan seçim sisteminin elvermesi halinde, ortak aday listeleri konusunda uzlaşma olmadan da seçim öncesi ittifak anlaşması yapıp bunu tescil ettiren partilerin oylarının birlikte sayılması ve sandalye dağılım/seçim barajı hesabında ittifak partilerinin toplam oy oranlarının dikkate alınması –teorik olarak– mümkün olabilir. Örneğin yüksek seçim barajının uygulandığı ve seçim sistemi olarak nispi temsilin sisteminin, hesaplama yöntemi olarak da d'Hondt yönteminin seçildiği bir durumda; sadece seçim barajının geçilmesi hesabı bakımından ittifaka katılan partilerin oylarının toplamı dikkate alınabilir. Bu istisnai (ve kurgusal) örnekte ittifakın amacı sadece seçim barajı engelini birlikte aşmak olacaktır. Toplam oyları seçim barajının üstünde olan ittifak partileri, seçim bölgelerinde seçim barajını aşmış kabul edilerek sandalye hesabına dahil edilebilirler. Bu durumda hangi partinin ne kadar sandalye kazanacağı, zaten kendi içinde ayrı bir baraj barındıran d'Hondt yöntemiyle belirlenecektir. Böylece seçime ittifakla giren küçük partilerin hiç olmazsa nispeten güçlü oldukları bazı seçim bölgelerinde sandalye kazanmaları ve dolayısıyla parlamentoda temsilleri mümkün olabilir. Böyle bir durum genel olarak parlamentodaki sandalye dağılımlarını ve hükümet formüllerini ciddi olarak etkileyebilir.

Çatı tipi ittifak modelinde, ittifaka katılan siyasal partilerin kendi tüzel kişiliklerinden feragat etmeleri -kural olarak- gerekmez.[672] İttifak çatısı altına giren siyasal partiler, seçime kendi isim ve amblemleri ile katılabilirler. Oy pusulasında da bu partilerin isim ve amblemleri ayrı ayrı yahut ittifakın özel isim ve işareti altında yer alabilir. Genellikle ittifak "çatısına" ortak bir isim verilir ve bu çatı altında siyasal partiler kendi tüzel kişiliklerini muhafaza ederler.

Bir önceki başlıkta, cephe/blok tipi parti ittifaklarının genellikle seçim sistemi olarak iki turlu çoğunluk sisteminin tercih edildiği ülkelerde görüldüğünü, nispi temsil sisteminin bu model için uygun bir zeminin oluşmasını engellediğini belirtmiştik. Çatı tipi ittifaklar için böyle bir durum söz konusu değildir. Net bir ayırım olmamakla birlikte, tek turlu nispi temsil esasına dayalı seçim sistemleri de, bu model ittifaklar için uygun iklim oluşturmaktadır. Hatta tek-turlu sistemdeki ittifak anlaşmaları, müttefiklerin seçimden önce aday listeleri ve sandalye paylaşımı konusunda mutabık kalmak zorunda olmaları nedeniyle daha zor fakat daha sağlam mahiyettedir.[673]

Çatı tipi ittifakların en yaygın uygulamaları İtalya'da görülmektedir. Zira İtalya'nın siyasal sistemi hem coğrafi hem de siyasal bakımdan parçalı bir yapıya sahiptir. Bu ülkede siyasi yelpazenin sağında ve solunda gerek ulusal ve gerekse de bölgesel düzeyde çok sayıda siyasal parti faaliyet göstermektedir. Parti sayısının çokluğu, bir açıdan demokrasinin iyi işlediğinin bir göstergesi olsa da istikrarlı hükümetlerin kurulmasını zorlaştırmaktadır. Bu zorluk, büyük ölçüde parti ittifakları sayesinde aşılabilmektedir. İtalyan seçim hukuku, bu ittifakların kurulmasına ve seçimlerde yarışına izin vermektedir. İtalya'da gerek sağdaki ve gerekse soldaki partiler, her seçim döneminden önce hemen geniş tabanlı bir ittifak arayışı içerisine

---

[672] Türkiye'de bugüne dek yapılmış olan (bir önceki bölümde ele alınan) seçim ittifakları, esas itibariyle çatı tipi ittifak modeline uygun düşmektedir. Ancak, Türkiye'de yürürlükte olan siyasi partiler ve seçim mevzuatı, partilerin seçim ittifakı yapmalarını yasakladığı için (bkz. İkinci Bölüm), şimdiye kadar ittifaklar, "kanunu dolanmak" suretiyle, "hukuken" değil "fiilen" yapılabilmiştir. Bu durumda seçim ittifakı, partilerden birisinin çatısı altında gerçekleşmiştir. İttifaka katılan diğer parti(ler) ise kendi tüzel kişiliklerinden feragat etmişler, seçime kendi isim ve amblemleri ile girememişlerdir. İttifaka katılan partilerin aday gösterdiği isimler, kendi partilerinden istifa ettikten sonra "çatı parti" konumundaki diğer partinin adayıymış gibi seçime katılabilmişler, seçimden sonra da tekrar kendi partilerine dönmüşlerdir.

[673] Maurice Duverger, **a.g.e.**, s.442

girerler. Neredeyse her seçim dönemimde sağda ve/veya solda –hatta kimi zaman yelpazenin farklı taraflarında– yer alan büyüklü-küçüklü birçok siyasal parti bir liderin öncülüğünde birleşip seçim ittifakı yaparlar. Bu ittifaklara katılan partilerin tüzel kişilikleri, yapıları ve isimleri değişmez. Oluşturulan ittifaka kurucu partilerin ortak değerlerini yansıtan bir isim verilir ve partilerin ayrı ayrı aldıkları oylar bu ittifakın toplam oyu olarak kabul edilir.[674]

İtalyan siyasetinden çatı tipi ittifaklara verilebilecek en iyi iki örnek; *"Özgürlükler Evi"* ve *"Zeytin Ağacı"* ittifaklarıdır.

1.2.1. Özgürlükler Evi İttifakı

"Özgürlükler Evi" (Casa delle Liberta –CdL), her ne kadar merkez sağ ittifak olarak anılsa da, gerçek durum epeyce farklıdır. İttifakın merkez sağ olarak anılmasının sebebi; Silvio Berlusconi'nin genel başkanlığını yaptığı merkez sağ parti *Forza Italia*'nın *(FI-Haydi İtalya)*[675] öncülüğünde gerçekleşmiş olmasıdır. Hâlbuki ittifakın içinde çok çeşitli siyasal pozisyonlanmaları bulanan partiler yer almıştır. İlk kez 1994 genel seçimlerinde *Özgürlükler Kutbu (Polo delle Libertà - PdL*) adıyla kurulan bu ittifakta şu partiler yer almaktaydı:[676]

- *Forza Italia:* Milyarder işadamı Silvio Berlusconi liderliğindeki merkez sağ eğilimli bu parti ittifakın ana unsurunu oluşturmaktaydı.

- *Kuzey Ligi (Lega Nord):* Etno-bölgeselci, federalizm yanlısı, hatta 1996-2000 yılları arasında İtalya'nın Kuzey bölgelerinin geri kalanından ayrılmasını savunarak tam olarak ayrılıkçı bir söylem

---

[674] Göktürk Tüysüzoğlu, "İtalya, Berlusconi ve Seçimler", http://uik.blogcu.com/italya-berlusconi-ve-secimler/3368996 E.T.: 1.10.2017

[675] 1994'te kurulan *Forza Italia* Partisi; Mart 2009'da Ulusal İttifak Partisi ile yine Berlusconi'nin liderliğinde oluşturulan muhafazakâr bir ittifak yapısına katılarak, *Özgürlük Halkı (Il Popolo della Liberta)* adını aldı. Ancak Kasım 2013'te bu yapı dağıldı ve tekrar *Forza Italia* adıyla faaliyetini sürdürüyor.

[676] Alper Arısoy, "İtalya'da Kuzey Bölgeselciliği ve Kuzey Ligi Hareketi", **Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi,** Sayı:1, Ocak 2010, s.5 Erişim Adresi: http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esam/article/view/5000127176. Erişim Tarihi: 3.5.2017

benimseyen ve Kuzeydeki bölgesel partilerin bir araya gelmesiyle oluşan, dolayısıyla kendisi de bir ittifak olan ırkçı parti.[677]

- *Pannella Grubu – Reformcular (Lista Pannella - Riformatori)*: Marco Pannella öncülüğündeki radikal hareket (günümüzde Radikal Parti adıyla varlığını sürdürmektedir).

- *Hıristiyan Demokrat Merkez (Centro Cristiano Democratico - CCD)*: Ana Hıristiyan Demokrat grubundan ayrılan bir grup tarafından kurulmuş merkez eğilimli hareket.

- *Merkez Birliği (Unione di Centro - UdC)*: Siyasal spektrumun daha sağında bulunan İtalyan Liberal Partisinden (Partito liberale italiano) ayrılan bir grup tarafından kurulmuştur.

Üstelik bu ittifakın kozmopolit/karmaşık/parçalı siyasal yapısı bundan ibaret değildi. Bu seçimlerde, siyaset ve seçim tarihinde ender rastlanabilecek bir şekilde, Berlusconi önderliğindeki *Forza Italia,* İtalya'nın Kuzey ve Güney bölgelerine yönelik iki ayrı ittifak gerçekleştirmiştir. Kuzey İtalya'da seçime yukarıda sözü edilen *Özgürlükler Kutbu (PdL)* adı altında bir ittifakla giren *Forza Italia*, Orta ve Güney İtalya'da ise, aynı seçimlere aşırı sağcı *Ulusal İttifak Partisi (AN –Alleanza Nazionale)* ile *"İyi Yönetim Kutbu"* adı altında kurduğu başka bir ittifakla girmiştir. Ülkenin ve seçimlerin tamamına bakıldığında, iki ayrı ittifak yapısı seçim ittifakı yapmıştır. Berlusconi'nin böyle davranmasının sebebi, birbirine zıt iki ayrı ırkçı parti ile (biri federalizm yanlısı, hatta zaman zaman Kuzey bölgesinin İtalya'nın kalan kısmından ayrılmasını savunan ayrılıkçı / etno-bölgeselci *Kuzey Ligi Hareketi*, diğeri ise İtalya'nın birliğini savunan aşırı sağcı / post-faşist *Ulusal İttifak Partisi*) aynı anda seçim işbirliği yapabilmekti.[678] Nitekim Berlusconi'nin hem Kuzey hem de Güney bölgelerinden oy toplamak üzere geliştirdiği seçim manevrası başarılı oldu ve bu karmaşık yapı seçimlerden zaferle çıkarak, Temsilciler Meclisi'nde 366, Senato'da

---

[677] *Kuzey Ligi Hareketi* bir sonraki başlıkta (*Örgütlü İttifaklar - Lig Tipi İttifak Modeli* başlığında*)* geniş olarak ele alınacaktır.

[678] Alper Arısoy, **a.g.m.,** s.5 ve 15

156 sandalye kazandı.[679] Bu seçim ittifakından tüm taraflar kârlı çıktı. Hatta yüzde 8,4 oy alan Kuzey Ligi, yüzde 21 oy alan Forza Italia'dan da fazla sandalye elde etti.[680] Temsilciler Meclsi'nde; Kuzey Ligi (LN) 113, Forza Italia (FI) 112 ve Ulusal İttifak (AN) 109 sandalye kazandı.[681] Fakat seçim düzeyinde elde edilen bu başarı, hükümet düzeyinde uzun ömürlü olamadı. Berlusconi'nin Başbakanlığında bu partiler katılımıyla kurulan koalisyon hükümeti ancak dokuz ay sürebildi.

Silvio Berlusconi'nin öncülüğündeki bu "çatı" ittifak daha sonra 2001,2006[682] ve 2008 seçimlerinde de kuruldu. (2013'te vergi kaçakçılığı suçlamasından aldığı hapis cezası nedeniyle siyaset sahnesinden çekilmek zorunda kalan Berlusconi'nin, kendisi aday olamasa da yeniden siyaset sahnesine aktif olarak dönmesinden sonra 2018 yılında yapılacak seçimlerde de benzer bir ittifakın kurulacağı öngörülüyor.) Özellikle 2001 yılında kurulan ittifak hem seçim düzeyinde hem de hükümet düzeyinde başarılı olmuş ve seçim sonrası Berlusconi başkanlığında kurulan koalisyon hükümeti 2006 yılına kadar iktidarda kalmıştır. Bu ikinci Berlusconi hükümeti İtalya Cumhuriyetinin en uzun ömürlü hükümetidir. Üstelik bu kez seçim öncesi kurulan ittifak "Özgürlükler Kutbu" ve "İyi Yönetim Kutbu" gibi iki parçalı değil, "Özgürlükler Evi" (Casa delle Liberta –CdL) adıyla tek bir çatı ittifak biçiminde gerçekleşmiştir. Bu kez iki zıt aşırı sağ/ ırkçı parti Kuzey Ligi (LN) ile Ulusal İttifak'ın (AN) aynı çatı altında bulunması sorun teşkil etmemiş, 1994 seçimlerinde olduğu gibi Kuzey ve Güney partilerinin iki ayrı kutup halinde ittifaka gitmelerine gerek görülmemiştir. 2001'deki Özgürlükler Evi ittifakının kurucu üyeleri şu partilerdi:[683]

---

[679] Bu seçimlerde üç ayrı ittifak grubu ve seçime tek başına giren partiler yarıştı. Berlusconi öncülüğündeki Özgürlükler İttifakı'nın karşısında sol eğilimli "İlerici İttifak" ve merkezdeki "İtalya Paktı" olmak üzere iki ayrı ittifak yapısı daha vardı. **Bkz.** http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/2157_94.htm E.T: 1.7.2017

[680] Çünkü çetin geçen ittifak pazarlıkları sonucunda; PdL adaylarının Lombardiya'da % 80'inin, diğer Kuzey bölgelerinde ise % 65 ila 70'inin Kuzey Ligi'ne mensup olması başta Forza Italia olmak üzere ittifakın diğer üyelerine kabul ettirilmiştir. Bkz. **a.g.m.**, s.5

[681] Bkz. http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/2157_94.htm E.T: 1.7.2017

[682] 2006 seçimleri İtalya'da iki ana ittifak bloğunun başat aktör olarak yarıştığı seçimlerdir. Dolayısıyla aşağıda "Zeytin Ağacı" ittifakı anlatılırken değinileceği gibi bu seçimdeki iki ittifak da "cephe" tipi ittifak özelliği taşımaktadır. Yani Berlusconi'nin *Özgürlükler Evi* ittifakı "sağ cepheyi", Prodi'nin *Zeytin Ağacı* ittifakın da "sol cepheyi" oluşturmuştur. Sol cephenin önde çıktığı bu seçimde toplam oyların yüzde 95'lik kısmını da bu iki ittifak bloğu almıştır.

[683] Alper Arısoy, **a.g.m.,** s.9

- *Forza Italia*,
- Kuzey Ligi *(Lega Nord)*
- Ulusal İttifak *(Alleanza Nazionale)*
- Hıristiyan Demokrat Merkez *(CCD – Centro Cristiano Democratico)*, Birleşik Hıristiyan Demokratlar *(CDU – Cristiani Democratici Uniti)* ve Avrupa Demokrasisi *(DE – Democrazia Europea)* partilerinin birleşmesiyle meydana gelen Hıristiyan Demokratlar ve Merkez Birliği *(Unione dei Democratici Cristiani e di Centro)*,
- Yeni İtalyan Sosyalist Partisi *(Nuova Partito Socialista Italiana – Nuova PSI)*,
- İtalyan Cumhuriyetçi Partisi *(Partito Repubblicano Italiano)*

Görüldüğü gibi 2001 yılında kurulan "Özgürlükler Evi" ittifakı, yeni eklenen partiler de dikkate alındığında, bir öncekinden de daha net bir şekilde, "çatı tipi ittifak" modeline örnek teşkil etmektedir. Zira bu ittifak çatısı, -her ne kadar merkez sağ ittifak olarak anılsa da- siyasi yelpazenin her tarafından irili-ufaklı birçok partiyi (birbirine zıt iki aşırı sağ partiyle birlikte merkez partilerin oluşturduğu birliği ve hatta sosyalist partiyi) barındırmaktadır. Ayrıca yine yukarıda görüldüğü üzere ittifakın kurucu partileri arasında ayrı bir ittifak yapısı da bulunmaktadır. Bu "ittifak içinde ittifak" olgusuyla çatı tipi ittifaklarda diğer modellere nazaran daha sık karşılaşılmaktadır. Esasen ittifak bünyesinde yer alan "Hıristiyan Demokratlar ve Merkez Birliği" kendi başlarına bir "çatı tipi ittifak" örneğidir. Casini liderliğindeki Merkez Hıristiyan Demokratlar ile Buttiglione liderliğindeki Birleşik Hıristiyan Demokratlar, "Çiçekbeyazı" adlı bir grup oluşturarak birlikte hareket etmeyi kararlaştırmışlardır.[684] Böylelikle, kendilerine ortak bir değeri ifade eden bir isim belirleyerek yeni bir "çatı" kurmuşlar ve bu ittifakla başka bir ittifakın "çatısı" altına girmişlerdir.

[684] "Çiçekbeyazı" ismi, artık tarihe gömülmüş olan Hıristiyan Demokrat Parti'nin marşında yer alan bir ifadedir. **Bkz**. Lütfullah Göktaş, "Özgürlük Evi: Berlusconi'li merkez sağ ittifak", http://arsiv.ntv.com.tr/news/81897.asp E.T.: 10.4.2017

1.2.2. Zeytin Ağacı İttifakı

Çatı tipi ittifak modelinin ikinci örneği de İtalya'daki *"Zeytin Ağacı"* ittifakıdır. Türkiye'de daha çok *"Zeytin Dalı"* adıyla bilinmesine rağmen ittifakın orijinal adı; *"L'Ulivo"* yani "Zeytin Ağacı"dır. İtalya'da 1996, 2001 ve 2006 seçimlerinde uygulanmış olan bu ittifak[685], sol partilerin ittifak modeli olarak şöhret kazanmış ve başka ülkelerdeki sol partilere de ilham kaynağı olmuştur. İtalya'nın dışında Bulgaristan ve İspanya'da uygulanmış, Türkiye'de de sol/sosyalist ve sosyal demokrat siyaset çevrelerinde sık sık gündeme gelmiştir.[686] Bu yönüyle esasen "çatı" tipinden ziyade adeta siyasi yelpazenin "sol cephesine" mal olmuş "cephe/blok" tipi ittifak algısı oluşmaktadır. Gerçekte ise, Zeytin Ağacı ittifakının 1996 ve 2001 yıllarındaki uygulamaları "çatı" tipi ittifaklara örnek teşkil ederken, sadece 2006'daki uygulaması "cephe" tipi ittifak özelliği göstermektedir. Zira 1996 ve 2001 seçimlerinde sol partilerle birlikte merkez ve hatta merkez sağ parti(ler) de ittifak "çatısı" altına girmiş ve seçim rekabetinde ikiden fazla ittifak bloğu esas aktör olarak yarışmıştır. Buna karşılık 2006'daki seçimlerde ise oyların yüzde 95 civarındaki kısmını iki ana ittifak bloğu almış ve Berlusconi'nin başını çektiği ittifak karşısında "Zeytin Ağacı" ittifakı tam anlamıyla "sol cephe"yi temsil etmiştir.

Zeytin Ağacı ittifakının 1996 ve 2001 seçimlerinde uygulanan formuna bakıldığında, ittifak çatısı altında yer alan partilerin, siyasi yelpazenin en solundan

---

[685] Zetin Ağacı ittifakı 1996 ve 2006 seçimlerine Romano Prodi'nin, 2001 seçimlerine ise Francesco Rutelli'nin öncülüğünde girdi. İttifak, bu üç seçimin ikisinden, 1996 ve 2006 seçimlerinden zaferle çıkarak Romano Prodi'nin Başbakanlığında hükümet kurdu. 1996'da kurulan bu hükümet İkinci Dünya Savaşından sonra sol partilerin yönetimimde kurulan ilk hükümetti. (**Bkz**. Uluç Gürkan, "**İtalya'da 'Zeytin Ağacı'**" Star Gazetesi, 25.3.2006. Erişim: http://www.ulucgurkan.net/yazilar/italya-da-zeytin-agac%C4%B1- Erişim Tarihi. 10.4.2017) Prodi Hükümeti, Komünist Yeniden Kuruluş (Yapılanma) Partisi desteğini çekince 21 Ekim 1998'de düştü. Ardından 1998-2000 arası, Massimo D'Alema, Zeytin Ağacı ittifakı ile iki hükümet kurdu. 2000-2001 yılları arasında da Zeytin Ağacı'nın 3'üncü başbakanı bir yıllığına Giuliano Amato oldu.2001 yılında yapılan seçimlerde Rutelli'nin liderliğindeki Zeytin Ağacı İttifakı, Berlusconi'nin Özgürlükler Evi İttifakı'nın gerisinde kaldı. 2006 seçimlerinde ise bu sefer tekrar Romano Prodi öncülüğünde seçime giren Zeytin Ağacı ittifakı ipi göğüsledi ve Romano Prodi hükümet kurdu. Ancak bu son hükümet de iki yıl sürdü.

[686] Türkiye'de 2002 seçimleri öncesinde YTP Genel Başkanı İsmail Cem, 2004 belediye seçimleri öncesinde de SHP Genel Başkanı Murat Karayalçın tarafından gündeme getirilmiştir. Sonraki seçimlerde de genellikle solcu siyaset ve fikir adamları, bütün sol partilerin aynı çatı altında seçime girmesi çağrısı yaparken İtalya'daki "Zeytin Ağacı" / "Zeytin Dalı" ittifakını örnek göstermişlerdir.

başlayıp merkeze (hatta merkez sağa) kadar uzadığı görülecektir. İttifak; sol, sosyalist, komünist, yeşil ve Hristiyan demokrat partilerden oluşmaktaydı. Dolayısıyla, bu ittifak için yaygın olarak yapılan "sol" / "merkez sol" şeklindeki niteleme, sadece daha pratik olduğu için kullanılmaktadır. Hâlbuki bu ittifakı, "sol + merkez" olarak tanımlamak daha doğru olacaktır.[687]

Sol/sosyalist partiler ile Hristiyan demokratların "Zeytin Ağacı" (Zeytin Dalı) adı altında yaptıkları işbirliğini, klasik seçim ittifakının ötesinde bir anlam taşıdığını savunan Nabi Yağcı,[688] birbirine "ters akıntı içindeki" iki büyük sosyal gücün aynı çatı altında ittifak yapmalarını, İtalyan düşünür/siyasetçi Antonio Gramsci'nin hegemonya tezi ile ilişkilendirerek şöyle anlatmaktadır:[689]

> "*… Her şeyden önce Zeytin Dalı modeli yalnızca bir seçim ittifakı değildi. Radikal değişim stratejisiydi ve bu strateji İtalya'da kökleri 20. yüzyılın başlarına kadar giden çok etkili bir fikir hareketine, Marksist teorisyen Gramsci'nin hegemonya tezine dayanır. Meselenin merkezinde devlet yer alır. Despotik olmayan, demokrasinin az çok geliştiği bir devlet sivil toplumu din, eğitim, medya, anayasal kurumlar vs. yoluyla yarattığı egemen kültür ve ideoloji yoluyla kendine bağlar. Böylece çok güçlü bir yabancılaşma doğurur. Bu yabancılaşma etkisiyle sivil toplum devletin çıkarıyla kendi çıkarları arasındaki çelişkiyi göremez olur. Halk sanki kendi rızasıyla devlete tabi olmuş görünür. Bu tersine duran yapı kırılmadan bu tür ülkelerde ne tepeden Jakoben devrimler mümkündür ne de tepeden devrimlerle sorunlar çözülebilir. Radikal demokratik bir müdahale gerekir.*
>
> *Bu analizden çıkan sonuç,* ***birbirine yabancılaşmış sivil toplum güçlerinin siyasal toplum olarak devlet karşısında***

---

687 Lütfullah Göktaş, "Zeytin Dalı: Rutelli'li merkez sol ittifakı", http://arsiv.ntv.com.tr/news/81884.asp E.T.. 10.4.2017

688 Türkiye Komünist Partisi ve Türkiye Birleşik Komünist Partisi'nin eski genel sekreterlerinden.

689 Nabi Yağcı, "Seçim ittifakı ve tarihsel ittifak", Taraf Gazetesi, 04.06.2011, Erişim Adresi: http://duzceyerelhaber.com/Nabi-YAGCI-Taraf-Yazilari/1893-Secim-ittifaki-ve-tarihsel-ittifak Erişim Tarihi.: 15.10.2017 (Metinde bold karakter ile yapılan vurgular tarafımıza aittir. M.S.U.)

> ***birleşmeleridir. Bu birleşme, ittifak bir seçim ittifakı değildir. Tarihsel uzlaşmadır.*** *Seçim ittifakları ancak bu tarihsel yakınlaşma üstüne gelirse anlam kazanır. Bu model İtalya'da 20. yüzyılın başındaki konjonktürde,* ***yabancılaşarak birbirine karşı ters akıntı içinde olan iki büyük sosyal gücün ve onların etrafında diğer demokrasi güçlerinin yakınlaşması (eklemlenmesi) anlamına geliyordu. Hıristiyan Demokratlarla, halkın içinde çok güçlü toplumsal bağları olan Komünistlerin tarihsel blok oluşturmaları teziydi bu.***
>
> *(...) Zeytin Dalı hareketi kendi içinde çelişkileri, çatışmaları olsa da geniş bir koalisyon olabildi. Demokrat Parti adı altında parti olmayan parti halini aldı. Bu parti içinde kendini yenilemiş Hıristiyan Demokratlar, yenilikçi komünistler, değişik çizgide sosyalistler, sosyal demokratlar, liberaller, yeşiller, merkezci demokratlar, otonomi isteyen bölgesel partiler yer aldı."*

Zeytin Ağacı ittifakının 2001 yılında yapılan seçimlerdeki formatı da tam olarak "çatı" mahiyeti arz etmektedir. İttifak bünyesindeki en önemli parti, *Solun Demokratları Partisi* idi. Bu parti, tarihi İtalyan Komünist Partisi'nin mirasçısı olup, onun isim değiştirerek Sol Demokratlar Partisi adı almasıyla doğdu. Daha sonra bu isim *Solun Demokratları Partisi*[690] haline geldi. Solun Demokratları dışında, Zeytin Ağacı ittifakının en önemli diğer üyelerini; *Papatya, Ayçiçeği* ve *İtalyan Komünistler Partisi* altında üç grupta toplamak mümkündür. *İtalyan Komünistler Partisi*, 1998'de Yeniden Yapılanmacı Komünist Parti'den ayrılarak kurulmuştu. *Papatya* ve *Ayçiçeği* ise –tıpkı yukarıda Özgürlükler Evi İttifakında gördüğümüz gibi– bir anlamda "ittifak içinde ittifak" olgusunu simgeliyor. Yani kimi küçük partiler, Zeytin Ağacı ittifakına, seçim amaçlı bir iç ittifak oluşturarak katılmışlardı. *"Ayçiçeği"* grubu; *Yeşiller* ile *İtalyan Demokrat Sosyalistler*'in bir araya gelmelerinden oluşmaktaydı.

---

[690] Bu parti daha sonra (14 Ekim 2007'de), çeşitli sol kanat ve merkez partinin birleşmesiyle Demokratik Parti'nin (*Partito Democratico*, PD) kurucularından biri oldu. **Bkz.** https://ipfs.io/ipfs/QmT5NvUtoM5nWFfrQdVrFtvGfKFmG7AHE8P34isapyhCxX/wiki/Demokratik_Parti_(%C4%B0talya).html E.T.: 10.4.2017

"Papatya" grubu içinde ise toplam 4 parti yer almaktaydı: *İtalyan Halkçı Parti*, *Avrupacı Demokratlar Birliği*, *Zeytin Ağacı Demokratları* ve *İtalyan Yenilik Partisi*. Bu seçimlerde ittifakın Başbakan adayı Francesco Rutelli de *Papatya* grubu içinde yer alan *Zeytin Ağacı Demokratları*'na mensup idi. Ana gövdeyi oluşturan bu 7 partinin dışında Zeytin Ağacı ittifakının bünyesinde ayrıca bölgesel özerklik yanlısı 3 küçük parti de bulunmaktaydı.[691] Görüldüğü üzere 2001 seçimlerindeki[692] Zeytin Ağacı ittifakı, siyasi yelpazenin en solundaki partilerle birlikte merkez partileri ve bölgeselci partileri bünyesinde barındıran geniş bir "çatı" yapılanması biçimindeydi.

Çatı tipi ittifak modeli için başka (ve çok daha uygun) örnekler, çok daha yakın zamanda yine İtalya'da yapılan 2013 genel seçimlerinde ortaya çıkmıştır. Dört ana aktörün yarıştığı ve oyların birbirine çok yakın bir şekilde paylaşıldığı, dolayısıyla iki cepheli bir rekabet ortamının zaten oluşamadığı, bu itibarla da "çatı" tipi ittifak modelinin çok daha net olarak ortaya çıkabildiği bu seçimlerde, yarışan dört ana aktörün üçü bu modele örnek teşkil edecek nitelikte ittifak yapılarıydı. İtalya'da 2013 yılında yapılan genel seçimlerde yarışan çatı tipi ittifaklar şunlardı:[693]

- *"İtalya. Ortak İyi" ("Italia. Bene Comune")* İttifakı: Pier Luigi Bersani liderliğindeki merkez sol *Demokratik Parti*'nin (*Partito Democratico-PD*) başını çektiği sol + merkez seçim ittifakı. Seçimlerden birinci çıkan bu ittifak, oyların % 29,5'ini aldı. *"İtalya. Ortak İyi"* ittifakının çatısı altında *Demokratik Parti*'nin dışında; *Sol Ekoloji Özgürlük Partisi (SEL), Demokratik Merkez Partisi (CD)* ve *Güney Tirol Halk Partisi* yer almaktaydı.

---

691 Lütfullah Göktaş, "Zeytin Dalı: Rutelli'li merkez sol ittifakı", http://arsiv.ntv.com.tr/news/81884.asp E.T.: 10.4.2017

692 İtalya'da 2001 seçimlerine, Berlusconi önderliğindeki Özgürlükler Evi ve Rutelli önderliğindeki Zeytin Ağacı ittifaklarının dışında; Yeniden Yapılanmacı Komünist Parti, Avrupa Demokrasisi Partisi, Di Pietro Listesi (Değerler İtalyası Partisi), Bonino Listesi (Radikal Parti) ve İtalyan Sosyal Hareketi-Üçrenkli Alev (Ulusal İttifak Partisi) de katılmıştır. Seçimlerin sonucunda yüzde 45 oy oranıyla Berlusconi hükümet kurmuştur. **Bkz.** http://arsiv.ntv.com.tr/news/81954.asp E.T.: 10.4.2017

693 **Bkz.** Ozan Örmeci, "İtalya Genel Seçimleri ve Beppe Grillo", Erişim Adresi: http://politikaakademisi.org/2013/03/04/italya-genel-secimleri-ve-beppe-grillo/ Erişim Tarihi 1.10.2017 ve https://www.wikizero.com/tr/2013_%C4%B0talya_genel_se%C3%A7imleri aynı tarih.

- *Özgürlükler İttifakı:* Silvio Berlusconi'nin liderliğini yaptığı merkez sağ *Özgürlük Halkı Partisi*'nin (*Il Popolo della Liberta-PdL)* başını çektiği bu seçim ittifakı, oyların % 29,1'ini alarak ikinci sırayı elde etti. Bu ittifakın çatısını önceki seçimlerde olduğu gibi *PdL* ile birlikte yine *Kuzey Ligi (LN)* oluşturmaktaydı. Bu partilerin yanında bir de *İtalya Kardeşleri Partisi (FdI)* bulunmaktaydı.
- *"İtalya İçin Monti" ("Con Monti per l'İtalia) İttifakı:* 2011'deki ekonomik kriz nedeniyle kurulan teknokrat hükümette Başbakanlık koltuğuna oturan ekonomist Mario Monti'nin kurduğu, *Sivil Çözüm Partisi'*nin *(Scelta Civica-SC)* başını çektiği *"İtalya İçin Monti"* yahut *"İtalya İçin Monti ile Beraber"* isimli merkez ittifak oyların % 10,5'ini alarak, dördüncü sırada oldu. Essen kendisi de bir ittifak biçiminde kurgulanan *Sivil Çözüm Partisi'*nin yanında bu ittifakta ayrıca *Merkez Birliği Partisi (UdC)* de bulunmaktaydı.

İtalya'da 2013'deki seçimlerin dördüncü ana aktörü ve kuşkusuz en büyük sürprizi ise, kurulduğu 2009 yılından sonra girdiği ilk seçimde oyların 25,5'ini alarak, seçimi üçüncü sırada tamamlayan *Beş Yıldız Hareketi (MoVimento 5 Stelle – M5S)*[694] olmuştur. Komedyen, blogger ve aktivist Beppe Grillo'nun liderliğindeki Beş Yıldız Hareketi (M5S), seçimlere başka bir parti ile ittifak kurarak girmemiştir.[695] Ancak ne var ki, bu hareketin kendisi düzen karşıtı, çevreci ve AB'ye şüpheyle bakan toplum kesimlerinin tamamı için zaten bir "çatı" niteliğindeydi.

1.3. Liste Usulü İttifak Modeli

Bu ittifak modeli esasen teknik olarak en basit modeldir. Basitliği; ittifak müzakerelerinin kolay geçtiği/geçeceği anlamına gelmemekte, sadece net ve sade bir

---

[694] Asıl adı Giuseppe Piero Grillo olan Beppe Grillo'nun bir internet blogundan başlayarak siyasal partiye dönüştürdüğü *Beş Yıldız Hareketi*' (M5S), ismini Grillo'nun takipçilerine/seçmenlerine verdiği 5 siyasal vaatten almaktadır. Bu 5 siyasal vaat; (1) herkese özgür, sınırsız ve ücretsiz internet bağlantısı, (2) herkes için ücretsiz ve temiz suya erişim hakkı, (3) ücretsiz toplu taşıma hakkı, (4) çevrecilik ve doğanın korunması ve (5) sürdürülebilir kalkınmadan oluşmaktadır. **Bkz**. Ozan Örmeci, **a.g.m.,**

[695] Ozan Örmeci, **a.g.m.**

kurgu gerektirmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak bu ittifak modeli, nüfusu az (ve elbette coğrafyası küçük) olan ülkelerin dışında pek uygulan(a)mayan bir seçim sistemine ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle de İsrail'in dışında bu modelin uygulamasına rastlanmamaktadır.

İsrail'de uygulanmakta olan seçim hukukuna göre, Knesset[696] seçimlerinde yarışan gruplara "liste" adı verilmektedir.[697] Bütün İsrail'in tek bir seçim bölgesi olarak kabul edildiği, ülkenin ayrı seçim bölgelerine bölünmediği nispi temsile dayalı bu sistemde seçmenler, herhangi bir adaya değil, Knesset'teki toplam sandalye sayısı kadar (120) ismin bulunduğu aday listelerine oy vermektedirler. 1992'de çıkarılan Partiler Kanunu'nu ile seçimlere liste sokabilme hakkı yalnızca kayıtlı siyasi partilere veya bu partilerin oluşturduğu ittifaklara tanınmaktadır.[698]

İsrail'in tercih ettiği seçim sistemi, *"tam nispi temsil sistemi"*[699] olarak adlandırılmaktadır. Ülkenin tamamı tek bir seçim çevresi olarak kabul edilen bu sistemde, seçim çevresinin büyüklüğü parlamentodaki sandalye sayısı kadardır. Siyasi partiler, parlamentodaki üye tam sayısı kadar aday ismini içeren listelerle seçime katılırlar. Her parti ülke genelinde aldığı oy oranında milletvekili çıkarır. Bu sistemle çok küçük partiler bile parlamentoda temsil imkânı bulabilir. Esasen bu nedenle tam nispi temsil sistemi, Duverger'ye göre, ittifaklara meydan vermez."[700] Zira bu sistemde partiler bağımsız hareket etme eğilimindedirler. Daha doğru bir ifadeyle, partileri ittifaka zorlayan yahut iten bir gerekçe yoktur. Bu seçim sisteminde siyasal partileri ittifaka iten tek saik, yüksek seçim barajıdır.

İsrail'de yüzde 3,25 oranında bir seçim barajı uygulanmaktadır. Bu oran düşük gibi görünse de ülkenin nüfusu/seçmen sayısı ve parlamentodaki toplam sandalye sayısı dikkate alındığında görece yüksek bir seçim barajıdır. 1992'den önce %1 olan seçim barajı, önce %1.5'a, sonra 2003'te %2'ye çıkarılmıştır. 2015 seçimlerinden

---

[696] İsrail Parlamentosu
[697] M. Bürkan Serbest, "Tarihsel Kökenleriyle İsrail'de Siyasal Partiler", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Yıl: 2005, Cilt: 60, Sayı: 2, s. 223
[698] Ufuk Ulutaş, Selin M. Bölme, Gülşah Neslihan Demir, Furkan Torlak, Saliha Ziya, **İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu,** SETA Yayınları, Ankara 2012, s.30
[699] **Bkz.** Birinci Bölüm, Ulusal Düzeyde Nispi Temsil başlığı
[700] Maurice Duverger, **a.g.e.,** s.423

önce de bu oran %3.25'e yükseltilmiştir.[701] Ülke seçim barajının yükseltilmesi seçim siyasetini etkilemiştir. Bu durum, büyük partilerin işine yararken, barajın altında kalma ihtimali olan küçük partileri ittifak arayışlarına itmiştir. İdeolojik olarak birbirine uzak olan partiler de teknik (geçici) ittifak listelerinin içine girmek durumunda kalmıştır.[702]

Sadece kayıtlı siyasi partiler tarafından hazırlanan listelerin yarıştığı İsrail'de, 120 sandalyeli parlamentoda (*Knesset*) temsil imkânı elde edebilmek yahut hükümet çoğunluğunu yakalayabilmek için siyasi partiler *"ortak liste"* ile seçime girmeyi tercih etmektedirler.

Seçmenler kendilerini Knesset'te temsil edecek tek bir listeye oy vermektedirler. Bu listeler, herhangi bir partinin adaylarından oluştuğu gibi, birden fazla partinin adaylarının bir araya gelmesi ile de oluşturulabilmektedir. Sadece partiler liste hazırlamakta olup bağımsız adaylar ise tek başına seçime girememektedir.[703]

Liste usulü ittifak modelinde, ittifak anlaşması yaparak ortak aday listesi hazırlayan siyasal partiler, genellikle bu listelere ittifakı temsilen ortak bir isim koymaktadırlar.

Bir "liste", en azından bir siyasal parti tarafından hazırlanmak zorundadır. Bununla birlikte, bir seçim listesi ittifak anlaşması yapan birden fazla parti tarafından ortaklaşa oluşturulabilir. Ayrıca, bağımsızlar ve siyasal parti kimliği taşımayan siyasal hareketler de siyasal partiler tarafından hazırlanmış olan seçim listesinde yer alabilirler. Yani tek bağımsızların ve parti kimliği taşımayanların tek başına liste hazırlama imkanları yokken, içinde en az bir siyasi partinin bulunduğu ittifak listelerinde yer almaları mümkündür. Örneğin, 2003'te yapılan seçimlerde yarışan listelerden biri olan *Birleşik Arap Listesi*'nde; Arap Demokratik Partisi, bağımsızlar ve İslami Hareket yer almaktaydı. Uygulanan bu sistem sayesinde pek çok küçük

---

[701] Ufuk Ulutaş vd., **a.g.e.**, s.10
[702] Mustafa Kulu, **2015 İsrail Seçimleri: Süreçler, Aktörler, Projeksiyonlar**, ORSAM (Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi) Rapor No: 197, Mart 2015, s.9
[703] **a.g.ç.**, s.9

grup ve fraksiyon da siyasal platformda yer alabilme ve parlamentoda temsil edilebilme şansı yakalamaktadırlar.[704]

Bu modelin uygulanabildiği yegâne ülke olan İsrail'de; 2015'te yapılan seçimlerde, yarışan 11 listenin 5'i "ortak liste" idi. Bu 5 liste, seçim ittifakı yapan 12 siyasi parti tarafından hazırlanmıştır. Örneğin; merkez sol İşçi Partisi ile merkez Hatnua Partisi *Siyonist Kamp* adı altında, İsrail'de yaşayan Arapların dört partisi HADAŞ, RAAM (İslami hareket), BALAD ve TAAL de *Müşterek Liste (Birleşik Arap Listesi)* adıyla ittifak yaprak tek bir liste ile girmişlerdir.[705] Aynı şekilde 1999'da yapılan seçimlerde *"Tek İsrail"* adlı seçim listesi İşçi Partisi, Meimad ve Geşer partilerinden oluşmaktaydı.[706]

2. Örgütlü İttifak Modelleri

Bu kategorideki ittifak modelleri sadece tek bir seçime dönük olmayan ve süreklilik arz eden işbirlikleridir. İşbirliğinin sürekli olması, doğal olarak bir süreç yahut ilişki yönetimini ve dolayısıyla da örgütlü bir yapıyı gerekli kılar. Bu haliyle de örgütsüz ittifak modellerine kıyasla kuvvetli yapılardır. Örgütlü ittifak modellerinin nihai hedefleri de –tıpkı örgütsüz ittifaklarınki gibi- seçim sonuçlarını etkilemek olmakla birlikte, bu kategorideki ittifaklar sadece siyasi partiler arasındaki seçim işbirliklerini değil aynı zamanda partileşmemiş siyasal hareket/akım/eğilim/fraksiyon ve bunların örgütlü yapıları arasındaki işbirliklerini de kapsar.

Bu başlık altında iki model adlandırması yapacağız: *1- Parti Tipi İttifak Modeli, 2- Lig Usulü İttifak Modeli.*

2.1. Parti Tipi İttifak Modeli

İttifak modelleri içerisinde en güçlü / en sıkı olanı budur. Bu modelde; farklı siyasal eğilimler aynı partide buluşmakta, uzlaşma aynı partinin örgütlü yapısı içinde

---

[704] M. Bürkan Serbest, **a.g.m.,** s.223
[705] **a.g.ç.** s.9-15
[706] M. Bürkan Serbest, **a.g.m.,** s.223

gerçekleşmektedir. Yani Duverger'nin tabiriyle adeta *"süper-parti"*yi[707] andıracak biçimde örgütlü olan partinin kendisi bir koalisyon, bir ittifak modelidir.

Diğer ittifak modellerinde olduğu gibi; parti tipi ittifaklar da ülkelerin kendi özel şartlarının ve demokrasi tecrübelerinin etkisiyle değişik formlarda karşımıza çıkmaktadırlar. Kimi durumlarda daha önceden kurulmuş partiler bir araya gelerek yeni bir yapı kurarlar. Bu durumda birkaç siyasal parti kendi tüzel kişilikleri ile bir araya gelip adı doğrudan doğruya ittifak olan ve geniş tabanlı daha büyük yeni bir parti kurarlar ve kurucu partiler olarak büyük parti içinde varlıklarını sürdürürler. Örneğin Fransız Demokrasisi İçin Birlik Partisi (UDF) bu formda kurulmuş bir ittifak partisi modelidir. Kimi durumlarda ise; daha parti kurulurken birbirine yakın ama farklılıklarını koruyan siyasi eğilimler bir araya gelebilmekte ve her bir siyasal eğilim, hizip, blok yahut grup hiçbir parti-içi hukuksal engelle karşılaşmadan kendi rengini muhafaza edebilmekte ya da kendi siyasal hedefleri/çıkarları doğrultusunda parti içinde rekabet edebilmektedir. Japon Liberal Demokrat Parti ile İsrail'deki Likud Parti yapılanmaları bunun örneğidir. Ayrıca İtalya'nın etnik açıdan heterojen toplumsal yapısından kaynaklanan kendi özel şartları içinde doğmuş ve ülkenin kuzeyinde özerklik yanlısı çok sayıda bölgesel parti ve örgütün bir araya gelmesiyle oluşmuş olan Kuzey Ligi hareketi de bizzat kendisi ittifak olan parti örneğidir. Tamamen kendine özgü bir kurgusu olan bu hareket, bir sonraki başlıkta özel olarak ele alınacaktır.

Parti tipi ittifak modeli için bu başlıkta üç örneğe yer verilecektir. Bunlar; Fransa'daki *Fransız Demokrasisi İçin Birlik Partisi,* Japonya'daki *Liberal Demokrat Parti* ve İsrail'deki *Likud Partisi* örnekleridir.

2.1.1. Fransız Demokrasisi İçin Birlik Partisi

Fransız Demokrasisi İçin Birlik Partisi (*Union pour la Démocratie Française –UDF)*; kurucuları bağımsız partiler olan bir ittifak partisidir. Diğer bir ifadeyle, dört parti tarafından kurulmuş "parti tipi ittifak" örneğidir. 1978 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında, dönemin Cumhurbaşkanı Valéry Giscard

[707] Maurice Duverger, **Siyasi Partiler,** s.417

d'Estaing'i desteklemek ve hemen ardından Mart 1978'te yapılan parlamento seçimlerinde de ortak adaylar çıkarmak için bir seçim ittifakı biçiminde kurulmuştur. Ancak birliktelik 1978 yılındaki bu seçimlerle sınırlı kalmayıp 2007 yılına kadar yapılan tüm seçimlerde sürmüştür. Partinin ismi de Giscard d'Estaing'in *"Fransız Demokrasisi"* adlı kitabından ilhamla belirlenmiştir.[708] UDF'in kurucuları ve temel katılımcıları; Cumhuriyetçi Parti (PR), Sosyal Demokratlar Merkezi (CDS), Radikal Parti ve Sosyal Demokrat Parti (PSD)'dir. Ayrıca partinin (ittifakın) bünyesinde bu dört partinin dışında, *"Giscardism"* sempatizanlarının toplanma yeri olarak hizmet gören Perspektifler ve Gerçekler Klüpleri ile UDF'in doğrudan üyeleri de bulunmaktaydı. Dolayısıyla *Fransız Demokrasisi İçin Birlik Partisi* (UDF), esasen bir otonom partiler ve akımlar konfederasyonudur.[709] Bu yapının içinde bulunan partiler, kendi örgütlenmelerine ilişkin bütün bağımsızlıklarını muhafaza etmişler ve parçası oldukları konfederasyondan bağımsız olarak sahip oldukları kendilerine özgü projelerinden hiçbir şekilde vazgeçmemişlerdir.[710]

2.1.2. Japon Liberal Demokrat Parti

Özgün örgütlenme yapısı ve işleyişi ile parti tipi ittifak modeline örnek göstereceğimiz ikinci parti; Japonya'daki *Liberal Demokrat Parti (LDP)*'dir.

Japonya kağıt üzerinde bir "çok partili rejim" olsa da[711], gerçekte bu ülkenin siyasal sistemini tarif etmek için kullanılabilecek doğru tabir "hâkim parti sistemi"dir.[712] Söz konusu sistemin "hâkim partisi" de Liberal Demokrat Parti'dir. Hâkim partiler, kendilerine biçtikleri siyasal kimlikler üzerinden tasnife tabi

---

[708] Ender Ethem Atay, "Fransa'da Siyasal Partiler ve Parti Sistemleri", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi**, Sayı: 2, 1999, s.215, Erişim Adresi: http://dergipark.ulakbim.gov.tr/selcuksbmyd/article/view/5000084395 Erişim Tarihi: 1.10.22017

[709] **a.g.m.,** s.216

[710] **a.g.m.,** s.219

[711] 12 siyasal partinin faaliyetini sürdürdüğü Japonya'da Liberal Demokrat Parti'den sonra ikinci büyük Japon Demokrat Partisi'dir. Bunların dışında; Yeni Temiz Hükümet Partisi (Komeito), Japon Komünist Partisi, Sosyalist Demokratik Parti ve Muhafazakâr Yeni Parti, Japonya'nın diğer belli başlı partilerindendir. **Bkz**. Hakkı Büyükbaş, "Japon Siyasal Sisteminin Gelişimi Üzerine Bir İnceleme (1868-2003)" **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Nisan 2013, Sayı:28, s.57

[712] Ozan Örmeci, "Siyasal Sistemler: Japonya", http://politikaakademisi.org/2014/12/01/siyasal-sistemler-japonya/ **,** Erişim Tarihi: 5.10.2017

tutulabilir. Bunların arasında siyasal geleneğini tahkim etmiş, kimliğini kurumsallaştırmış, görece fikri homojenlik sağlamış ve daha bütünlüklü bir fotoğraf ortaya koyabilmiş partiler olduğu gibi; daha parçalı bir yapı sergileyen, geniş bir koalisyonun üst çatısı şeklinde hareket eden partiler de mevcuttur. Japonya'da farklı siyasal ve ekonomik eğilimlerin aynı parti içerisinde kendi ofislerine sahip olduğu Liberal Demokrat Parti, geniş bir koalisyonun çatı örgütü şeklindeki hâkim partilerdendir.[713] Japonya'nın en büyük partisi olan ve kurulduğu 1955 yılından 2009'a kadar iki yıllık bir kesinti dışında sürekli iktidarda kalan LDP, 2009 yılındaki seçimleri kaybetse de 2012'de üç yıl aradan sonra yeniden iktidara gelmiştir.[714] Japonya'daki siyasal sisteminin bu görüntüsü, Batı'da "tek partili demokrasi" diye iğnelenmiş ve eleştiri konusu edilmiştir.[715]

Liberal Demokrat Parti'yi bir parti olarak adlandırmaktan çok, çeşitli siyasi bölüntüleri/hizipleri bünyesinde barındıran bir çatı yapı olarak tanımlama eğilimi, Japonya ile ilgili siyaset bilimi literatüründe sık rastlanan bir kabuldür.[716] Japonya uzmanları, LDP içindeki grupları, "parti içinde parti" olarak değerlendirirler.[717] Junichiro Wada, LDP'nin *"tek bir partiden çok bir hizipler koalisyonu"* olduğunu yazmaktadır.[718] Raymond D. Gastil ise iğneleyici bir şekilde *"Japonya'daki 'gerçek' parti sisteminin Liberal Demokrat Parti içindeki hizip sistemi"* olduğunu ifade etmektedir.[719] Arend Lijphart, bu tür partileri *"hizipleşmiş partiler"* başlığı altında kategorilendirmiş ve bunları "üniter aktörler" olarak değerlendirmenin yanılgı

---

[713] Galip Dalay, "Yeni Türkiye'nin Hâkim Partisi", Erişim Adresi: https://www.setav.org/yeni-turkiyenin-hakim-partisi/ , Erişim Tarihi: 5.10.2017

[714] Emine Akçadağ Alagöz, "Japonya'da Liberal Demokrat Parti'nin İktidara Dönüşü", Erişim Adresi: www.bilgesam.org/incele/128/-japonya%E2%80%99da-liberal-demokrat-parti%E2%80%99nin-iktidara-donusu/#.WnA0U-vyiM8 , Erişim Tarihi: 5.10.2017

[715] The Wall Street Journal gazetesinin 30 Kasım 1992 tarihli Asya baskısında şu satırlar vardı: '*Liberal Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1955'ten beri Japonya aslında tek parti devleti olagelmiştir. Ve yozlaşmış, kibirli Liberal Parti, modern demokratik bir partiden çok feodal bir beyliği andırır.*' Aktaran: Hasan Cemal, "Erdoğan'ın Kafasında Japon Liberal Parti Modelinin Türkiye Versiyonu mu Var?"**,** Milliyet Gazetesi, 28.9.2012, http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/hasan-cemal/erdogan-in-kafasinda-japon-liberal-parti-modelinin-turkiye-versiyonu-mu-var----1603360/ Erişim Tarihi: 10.10.2017

[716] Hakkı Büyükbaş, **a.g.m.,** s.56

[717] Arend Lijphart, **Demokrasi Modelleri**, s.101

[718] Aktaran: Arend Lijphart, **a.g.e.,** s.101

[719] Aktaran: Arend Lijphart, **a.g.e.,** s.101

olacağını belirtmiştir.[720] Lijphart, otuz altı çağdaş demokrasi modelini karşılaştırdığı kitabının parti sistemlerini ele aldığı bölümünde, ülkelerdeki *"partilerin efektif sayısı"* ölçütüne yer vermektedir. Lijphart'a göre şayet Japon Liberal Demokrat Parti'deki hiziplerin her biri bu ölçüte göre ayrı birer parti olarak sayılacak olsa, Liberal Demokratlar beş ila altı parti olarak hesaplanmış olması gerekir.[721]

Liberal Demokrat Parti, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iki muhafazakâr parti olan Liberal Parti ve Demokrat Parti'nin birleşmesiyle 1955'te kuruldu.[722] Daha 1955'te, yani partinin kurulduğu ilk yılda, gazeteler LDP'nin Diet[723] üyelerini "*habatsu"* adı verilen hiziplere (parti-içi alt gruplara) ayırarak sınıflandırmaya başlamıştı. Bunlar 10-25 kişiden oluşan küçük ve orta boyutta gruplardı ve esasen başbakanlık kalibresi olan politikacılarının kişisel taraftarlarıydı.[724] 1960 ve 1972

---

[720] Japon Liberal Demokrat Parti'den başka Arend Lijphart'ın *"Hizipleşmiş Partiler"* başlığı altında ele aldığı diğer partiler; Hindistan'daki Kongre Partisi, İtalyan Hıristiyan Demokratlar, ABD'deki Demokrat Parti ve Uruguay'daki Frente Amplio (Geniş Cephe), Colorado ve Blanco partileridir. Bunların içinde "iki-parti sistemi"nin en belirgin uygulandığı demokrasi olarak kabul edilen ABD'den verdiği örnek dikkat çekicidir. Lijpart'ın bu başlık altında aktardığına göre Claus von Beyme, "*Amerikan Kongresi'nin hiçbir zaman iki partili bir sistem olmadığını mevcut bütün incelemelerin Kongre'nin dört partili ya da en azından üç partili bir sistem oluşturduğunu varsaydığını"* savunmakta ve şunu söylemektedir: *"Özellikle Demokratlar Kongre'de genellikle iki parti gibi hareket etmektedir: Güneyli muhafazakarlar ve Kuzeyli Liberaller"*. Bkz. **a.g.e.,** s.101-102

[721] **a.g.e.**, s.102-103

[722] Bu iki partinin birleşmesinde, Soğuk Savaş döneminde Japonya'da güçlenmekte olan sol hareketten çekinen CIA'nin teşviki ve fonlaması etkili olmuştur. (**Bkz.** Hüdai Şencan, "Japon Hükümet Sistemi: Yarışan Partiler, Değişmeyen İktidar", Semra Gökçimen (Ed.), **Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Parlamenter Sistem (Almanya Güney, Afrika, Hindistan, İngiltere, İtalya ve Japonya Örnekleri)** , TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Yayın No:8, Ankara, 2017, s.308.)

Bu konuda Roskin'in dikkat çekici bir saptaması bulunmaktadır: *"Japon LDP ile (şimdi adını değiştiren* -1993'te adı Popüler Parti olarak değişti-*) İtalyan Hıristiyan Demokrat Parti (DC) arasında esrarengiz bir benzerlik söz konusudur. Her ikisi de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Japonya ve İtalya'nın yönetimini ele geçirmiş Komünistler ya da tarafsızlarla mücadele etmek üzere, mevcut siyasi muhafazakarları merkezci gruplarla birleştirerek ve ABD'nin teşviki, CIA'in dolarları ile kurulmuşlardır. Her iki parti de savaş sonrasındaki onlarca yılın büyük bölümünde ülkelerinin siyasi hayatına egemen ve başarılı olmuşlardır. LDP bu sürenin önemli bir kısmında ülkeyi tek başına yönetebildi; DC ise çok partili bir koalisyona ihtiyaç duydu. (...) Her iki partinin olumsuz yönleri bile benzerdir. İkisi de çoğunlukla birbirlerinden nefret eden güçlü kişiliklerin etrafında kümelenmiş en az yarım düzine fraksiyona (hizbe) bölünmüştür."* **Bkz**. Michael G. Roskin, **Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür,** çev.: Bahattin Seçilmişoğlu, Adres Yayınları, Ankara 2012, s.438

[723] Japonya'nın yasama organı.

[724] Jean-Marie Bouissou, "Party factions and the politics of coalition: Japanese politics under the "system of 1955", **Electoral Studies** 20, December 2001, s.581. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/248414837_Party_factions_and_the_politics_of_coalition_Japanese_politics_under_the_system_of_1955, Erişim Tarihi: 10.10.2017.

yılları arasında hizip liderlerinin ilk jenerasyonu emekli oldu veya öldü. Buna rağmen, *habatsu* yapısı giderek kurumsallaştı. 1972'den 1980'e kadar olan dönem, Tanaka Kakuei[725] ve Fukuda Takeo[726] arasında parti yönetimi için "*Kaku-Fuku savaşı"* olarak bilinen şiddetli parti-içi savaş ile geçti. Bu mücadele *habatsu* sisteminin kurumsallaşması için de bir dönüm noktası oldu. Tanaka-*ha* 1986'da 139 üyeye kadar ulaştı. Küçük hizipler yok oldu ve sayıları 1970'te 13 iken 1972'de 9'a ve 1980'de 5'e düştü. Hizip mensubiyeti olmayan, yani herhangi bir *"habatsu"*ya mensup olmayan parlamenterlerin sayısı önemsenmeyecek kadar küçük hale geldi. (1992'de 289 LDP Temsilciler Meclisi üyesinden sadece 16'sı bağlantısızdı). Bu dönemde *habatsu*lar, liderlerinin istekleriyle değil, kendi tüzel mantıklarıyla hareket eden yapılara dönüştüler.[727]

Parti-içi hizipler (habatsular), hükümet oluşumları sırasında ve koalisyon hükümeti söz konusu ise bu hükümetlerde, birer siyasi parti gibi davranmaya eğilimlidirler.[728] *Habatsu*ların temel olarak iki fonksiyonu vardır: Siyasi istihdam ve yardımların/ödeneklerin tahsisi. Kendi Diet üyelerine, çok üyeli seçim bölgelerinde diğer LDP üyelerine karşı yeniden seçim kazanmaları için yardım ederler, aynı zamanda umut vadeden yeni üyelerin izini sürerler, kampanyalarını yürütür ve finansman sağlarlar. Kabine ve parti makamları hizip mensubiyeti temelinde paylaşılır. Hizip liderleri, hükümetlerin kurulması aşamasında kendi üyelerine bakanlık tahsis edilmesi için Başbakan ile pazarlık yaparlar. Bu iki fonksiyon siyasi partilere ait olduğundan, LDP'yi küçük siyasi partilerin bir koalisyonu olarak görmek, yukarıda da ifade edildiği gibi, yanlış olmayacaktır. Ancak, *habatsu*lar parti politikalarının belirlenmesinde hiçbir fonksiyon icra etmezler. Parti politikası belirleyici organda –Politika Araştırma ve Uygulama Konseyi– meclis üyelerinin hizip aidiyetleri öne çıkmaz. *Habatsu*lar herhangi bir sosyal grubun talepleri/çıkarları temelinde bir araya gelmedikleri gibi böyle bir sosyal grubu temsil edecek biçimde hükümet politikalarıyla ilgilenmezler. Tek varoluş nedenleri koltuk kazanmak ve kendi Diet üyelerinin yararına kabinede makam tahsis ettirmektir. Yani *habatsu*ları;

---

[725] 1972-74 yılları arasında Japonya Başbakanı.
[726] 1976-78 yılları arasında Japonya Başbakanı.
[727] Jean-Marie Bouissou, **a.g.m.**, s.582
[728] Arend Lijphart, **a.g.e.,** s.102

seçmen taleplerine göre politikalar üreten ve kararlar veren "çok boyutlu aktörler" olan siyasi partilerden farklı olarak, sadece "koalisyon kurma oyunundaki" rolleri ile "tek boyutlu siyasi aktörler" olarak tanımlayabiliriz.[729]

Japon Liberal Demokrat Parti'nin politik/ideolojik pozisyonlanması için ise, "merkez-sağ" tarifi kullanılmaktadır. Esasen ne liberal ne de muhafazakâr tanımı, LDP için tam olarak uygun düşmektedir. Örneğin yıllardır ortaya konan hükümet pratiğine bakıldığında, içişleri veya adalet bakanlıklarının muhafazakâr olarak yönetilidiği, ekonomi gibi diğer bir kısım bakanlık veya hükümet kurumlarının ise liberal değerlere göre yönetildiği görülecektir.[730] "İçerisinde muhafazakar, liberal ve hatta etkisiz kalsa da sol/sosyal demokrat unsurları da barındıran LDP^deki *habatsu* yapılarını bir sağ-sol skalasına yerleştirmek için bilimsel bir kanıt olmasa da, bazı belirli hizip liderleri belirli politikaları güçlü bir şekilde savundular. Kishi[731] ve Nakasone[732] her zaman "sağcı" pozisyondalarken, Miki'nin[733] "solcu" bir imajı vardı. Bununla birlikte, LDP'nin kuruluşundan beri; Satô-Tanaka–Takeshita–Obuchi soyu ile *Kôchikai* (Ikeda–Maeo–Ohira–Suzuki–Miyazawa) ve Kishi–Fukuda–Abe–Mitsuzuka gruplarının temsil ettiği "muhafazakâr" çizgi, partinin ana çizgisi olarak gözlenmiştir. Bu grupların LDP öncesi ortak kökleri, eski Liberal Parti'ye dayanmaktadır. Bu gruplar her zaman koalisyon partileri gibi birbirlerini desteklediler. Buna karşın, 1955 öncesi zaman zaman solla flört etmiş olan Miki ve Kono dışlanmıştır. Miki 1974'e kadar, Kônô'nun halefi Nakasone de 1982'ye kadar başbakanlıktan mahrum edildiler.[734]

Japonya'da altmış yılı aşkın LDP iktidarına rağmen bu parti ile özdeşlemiş bir kişilik veya ismi zikretmek oldukça güçtür. Bu, siyasi partinin istikrarına rağmen başbakanlık koltuğundaki isimlerin sıklıkla değişmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bir kişinin başbakan olabilmesi için önce ilgili siyasi partinin Genel Başkanı olması gerekir. Genel Başkanlık koltuğuna oturmak da ancak parti içindeki hiziplerin

---

[729] Jean-Marie Bouissou, **a.g.m.**, s.582
[730] Hakkı Büyükbaş, **a.g.m.,** s.56
[731] Nobusuke Kishi, 1957-60 yılları arasında Japonya Başbakanı.
[732] Yasuhiro Nakasone, 1982-87 yılları arasında Japonya Başbakanı.
[733] Takeo Miki, 1974-76 yılları arasında Japonya Başbakanı.
[734] Jean-Marie Bouissou, **a.g.m.**, s.584

çoğunluğunun desteğini almayı gerektirmektedir. Hizipler (habatsular) arası güç dengesindeki kayma hemen parti genel başkanını ve dolayısıyla başbakanı etkileyerek yeniden belirlenmesine yol açabilmektedir.[735] Parti genel başkanı, LDP'nin Diet'teki (Temsilciler Meclisi ve Senato'daki) üyeleri tarafından iki yıllık bir dönem için seçilir. Başkanlık için dört veya daha fazla aday olduğunda parti üyeleri arasında direkt oylama ile yapılan birinci seçimde ilk üç aday belirlenir ve sonra başkan bu aday arasında LDP'nin parlamento üyeleri tarafından seçilir.[736] İşte bu seçimler, parti içi hizipler (habatsular) arasındaki rekabet ve ittifakları öne çıkarmaktadır. Genel başkanın seçilmesi ve dolayısıyla kabinenin kurulması, her biri ayrı birer parti gibi hareket eden hiziplerin birbirleriyle yaptıkları ittifak/koalisyon pazarlıkları sonrasında neticelenmektedir.

2.1.3. İsrail Likud Partisi

Parti tipi ittifak modeline örnek göstereceğimiz bir diğer parti de; İsrail'deki *Likud*'dur. Günümüzde İsrail'in en önemli partilerinden biri olan Likud'u ele almadan önce, çok ana hatlarıyla İsrail siyasi hayatının çerçevesini çizmekte fayda vardır.

Gerek uygulanan tam nispi temsil sisteminin bir sonucu ve gerekse karmaşık toplum yapısının bir yansıması olarak İsrail'de çok sayıda siyasal parti bulunmaktadır. Bu partilerin siyasal eğilimleri itibariyle, dörtlü bir ayırım yapılabilir: 1) Merkez ve Merkez'in Solundaki Partiler, 2) Merkez Sağ ve Milliyetçi Partiler, 3) Dinci Partiler ve 4) Arap Partileri. İsrail'in kuruluşundan 1977 seçimlerine kadar ülkede başat siyasal gücü, sol eğilimli İşçi Partisi veya onun selefi siyasal kurumlar oluşturmuştur. Bu tarihten itibaren, İşçi Partisi'nin karşısında merkez sağ eğilimli Likud, bir alternatif olarak İsrail siyasetine ağırlığını koymuştur. [737]

Likud, çeşitli siyasi unsurların çeşitli evrelerden geçerek bir araya gelmesiyle oluşmuş, partileşmiş bir ittifak yapısıdır.[738] Zaten partinin ismi, *Likud*; İbranice *"konsolidasyon"* anlamına gelmektedir.[739]

---

[735] Hakkı Büyükbaş, **a.g.m.**, s.59-60
[736] Hüdai Şencan, **a.g.k.b.**, s.308
[737] M. Bürkan Serbest, "Tarihsel Kökenleriyle İsrail'de Siyasal Partiler", s. 227
[738] M. Bürkan Serbest**, a.g.m.,** s.233
[739] Ufuk Ulutaş vd., **İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu,** s.66

Likud Partisi'nin ideolojik kökleri Vlodamir Jabotinski tarafından 1925'te kurulan Revizyonist Siyonizm anlayışına dayanmaktadır. Siyonist hareket içerisinde büyük bir grup olan *Revizyonistler*; İngiliz manda yönetiminin yaptığı paylaşıma karşı çıkarak, Ürdün ve Filistin topraklarını da içine alan "Kutsal İsrail Diyarı/Yurdu" anlamına gelen *"Eretz Yisrael"in* Yahudi devletine ait olması gerektiğini savunmuşlardır.[740]

İşte bu Revizyonist Siyonizm anlayışı, İsrail Devleti'nin kurulmasından sonra *Herut Partisi* ile siyasi hayatta yerini almıştır ki, söz konusu *Herut Partisi,* daha sonra *Likud*'un temelini oluşturan en önemli unsur olacaktır. İngiliz manda yönetimi sırasında, Araplara ve İngilizlere karşı eylemler yapan Yahudi yer altı örgütü İrgun'un lideri Menahem Begin tarafından 1948 yılında kurulan *Herut,* Siyonist ideolojiyi temsil eden İsrail'in en önemli sağ kanat partisi haline gelmiştir.[741]

Likud'u oluşturan bir diğer siyasi unsur ise; *Liberal Parti*'dir. Liberal Parti, İsrail Devleti'nin kurulmasından önce ve kuruluş sonrası ilk dönemde siyasal yaşamda yer alan Genel Siyonistler'in bir devamı niteliğindeydi.[742]

Herut ile *Liberal Parti*, 1965 seçimleri öncesinde seçim ittifakına gitmişler ve bu ittifaktan *Gahal* bloğu doğmuştur. *Gahal* adı da; Herut-Liberal Bloğu anlamına gelen *Gush Herut-Liberalim* kelimelerinin baş harflerinden oluşmuştur.[743]

1973 seçimleri öncesinde ise bu ittifaka (*Gahal* bloğuna) *Özgür Merkez*[744], *Ulusal Liste* ve *Büyük İsrail Hareketi'*nin içine alan *La'am*[745] partileri dâhil olmuş ve

---

[740] **a.g.e.,** s.65
[741] **a.g.e.,** s.65
[742] M. Bürkan Serbest**, a.g.m.,** s.234
[743] Ufuk Ulutaş vd., **a.g.e.,** s.65
[744] *Likud*'u oluşturan unsurlardan biri olan *Özgür Merkez*'in ortaya çıkışı *Herut* içerisindeki kişisel bir çekişmeden kaynaklanmıştır. 1965 seçimleri öncesinde *Herut* içerisinde Menahem Begin'in liderliğine karşı çıkan ve parti yönetimi ile mücadeleye giren bir grup, Şmuel Tamir'in başkanlığında *"Özgür Merkez"* adıyla yeni bir parti kurdular. Aktaran: M. Bürkan Serbest**, a.g.m.,** s.234
[745] İsrail'in ilk Başbakanı olan David Ben-Gurion 1965'te İşçi Partisi'nden ayrılarak *Rafi* partisini kurmuştu. Ancak bu parti 1968'te tekrar İşçi Partisi'ne katılınca, Ben-Gurion, parti ile birlikte hareket etmemiş ve 1969 seçimleri öncesi *"Devlet Listesi" / "Ulusal Liste"* adıyla bir seçim listesi oluşturmuştur. Ancak bu oluşum seçimlerde %3.1'lik oy oranıyla ancak dört sandalye elde ederek fazla bir varlık gösterememiştir. "Devlet Listesi" bir süre sonra birkaç partiden oluşan *La 'am* adlı oluşumun bir parçası olmuştur. Ben-Gurion 'un 1970'de siyasal yaşamdan çekilmesiyle başsız kalan bu siyasal hareket 1973'de *Likud'u* oluşturan unsurlardan birine dönüşmüştür. Aktaran: M. Bürkan Serbest**, a.g.m.,** s.234

böylece *Likud*'un birleşik yapısı ortaya çıkmıştır. İşte bu birleşmeye atfen de, yukarıda belirtildiği gibi, İbranice *'konsolidasyon'* anlamına gelen *Likud* isim olarak kabul edilmiştir. 1977 seçimleri sonrasında da *Likud* ittifakına *Ariel Şaron* liderliğindeki *Shlomtzion* dahil olmuştur.[746]

Ancak "*Likud ittifak yapısı"* içindeki partiler tüzel kişiliklerini, uzunca bir süre ayrı ayrı sürdürmüşlerdir. *Likud*'un resmi olarak tek parti haline gelmesi ise 1988 yılında gerçekleşmiştir.[747]

Bu arada, Benyamin Netanyahu'nun 1993 yılında *Likud* lideri olmasıyla birlikte partide bir de ayrılık yaşanmıştır. Partinin ileri gelen isimlerinden biri olan David Levi ile Netanyahu arasında ortaya çıkan siyasal çekişme sonucunda Levi partiden ayrılmış ve *Geşer* (Köprü) isminde yeni bir parti kurmuştur.[748]

Likud resmi olarak tek parti hüviyetini kazandıktan sonra da "geniş tabanlı bir ittifak kurgusu" olma özelliğini kaybetmemiş ve İsrail siyasetinin İşçi Parti ile birlikte başat iki aktöründen biri olmaya devam etmiştir.

2.2. Lig Usulü İttifak Modeli

Örgütlü ittifak modelleri kategorisi altında böyle bir adlandırma yapma ve ikinci bir başlık açma ihtiyacı hissetmemizin nedeni; İtalya'nın kuzey bölgelerinde faaliyet gösteren etno-bölgeselci siyasi hareket ve fraksiyonlar arasında yıllar önce özgün bir işbirliği yapısının kurulmuş ve hâlâ işliyor olmasıdır. *Kuzey Ligi* adındaki bu özgün ittifak yapısı, göz ardı edilemeyecek biçimde uzunca bir süredir İtalyan siyasetinin şekillenmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Bu itibarla tamamen kendine özgü bir yapısı olan Kuzey Ligi hareketini ayrı bir başlıkta ele almak gerekmiştir.

---

[746] Ufuk Ulutaş vd., **a.g.e.,** s.65-66
[747] Aktararanlar: M. Bürkan Serbest**, a.g.m.,** s.235 ve Ufuk Ulutaş vd., **a.g.e.,** s.66
[748] M. Bürkan Serbest**, a.g.m.,** s.235. Her ne kadar böyle bir ayrılık yaşanmışsa da 1996 yılında yapılan seçimlerde *Likud* ile David Levi'nin partisi *Geşer* ittifak yapmışlardır.

Esasen lig içinde lig, -ittifak içinde ittifak- biçiminde bir kurgusu olan Kuzey Ligi[749] hareketini, diğer örgütlü ittifak modelinden yani parti tipi ittifaklardan ayıran temel faktör; bunun bütünleşik (entegre) değil federatif/konfederatif bir yapılanma temelinde iç-içe geçmiş çok katmanlı ittifaklar sistemi biçiminde –süreç içinde– kurulmuş olması ve ideolojik altyapısının çok esnek, hatta belirsiz olmasıdır. Kuzey Ligi'ni oluşturan bileşenlerin her biri, kendi bölgelerinde küçükten büyüğe doğru süreç içinde gerçekleştirilmiş birer alt-ittifaklar olup, kendi varlıklarını ve faaliyetlerini kendi bölgelerinde sürdürmekte, fakat ülke siyasetine ise üst siyasal yapılanma olan Kuzey Ligi'nin kurumsal yapısı aracılığıyla katılmaktadırlar. Örneğin hareketin liderliğini üstlenen Umberto Bossi, Kuzey Ligi'nin Genel Sekreteri sıfatıyla ülke siyasetinin önemli aktörlerinden biri durumundayken, aynı zamanda alt bileşenlerden biri olan Lombardiya bölgesindeki Lombard Ligi'nin başkanlığını sürdürmektedir.[750]

Kuzey Ligi (*Lega Nord – LN*) hareketinin kökenleri bu hareketin öncü unsuru olan Lombard Ligi'ne (Lega Lombarda – LL) ve hatta hareketin lideri Umberto Bossi'nin, 1970'li yılların sonunda, Lomabard Ligi'ne giden süreci başlattığı girişimlerine dayanmaktadır. 1979 yılında Bossi, kısa adı UNOLPA (*Unione Nord Occidentale Lombarda per l'Autonomia*) olan, özerklik yanlısı Kuzeybatı Lombard Birliği'ni kurdu. UNOLPA 1980'de yapılan bölgesel seçimlerde başarılı olamasa da Lombard hareketinin temelleri atılmış oldu. Bu arada 1970'lerden itibaren Veneto Filoloji Topluluğu olarak faaliyette bulunan diğer bir hareket de 1980 yılında Veneto Ligi (*Lega Veneta*) adını aldı. Aynı yıl Piemonte Bölgesinde Piemonte'nin Yeniden Doğuşu (*Piemonteisa Arnassita*) hareketi ortaya çıktı. İtalya'nın kuzeyindeki tüm bu hareketler kısa sürede birer siyasal partiye dönüşüp sistemde kendilerine yer edinmek istedilerse de başlangıçta önemli bir başarı gösteremediler. Bu hareketlerin başarı kazanmaya başlaması ancak propagandalarına Güney İtalyalı göçmenler ve Roma

---

[749] Kuzey Ligi ile ilgili bu başlığın yazımında büyük ölçüde şu kaynaktan yararlanılmıştır: Alper Arısoy, "İtalya'da Kuzey Bölgeselciliği ve Kuzey Ligi Hareketi", **Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı:1, Ocak 2010, Erişim Adresi: http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esam/article/view/5000127176. Erişim Tarihi: 3.5.2017

[750] Alper Arısoy, **a.g.m.,** s.3

partileri karşıtı söylemleri katmalarıyla mümkün oldu.[751] UNOLPA, 1984 yılında Lombard Ligi'ne (*Lega Lombarda – LL)* dönüştü. 1990 yılında ise; Lombard Ligi'nin yanı sıra Veneto Ligi *(Lega Veneta)*, Özerklikçi Piemonte *(Piemonte Autonomista)*, Emilia-Romagna Ligi *(Lega Emilia-Romagnola)*, Toskana İttifakı *(Alleanza Toscana)* ve Ligurya Birliği'nden *(Unione Ligure)* oluşan Kuzey İtalya'nın altı ligi bir araya gelerek bir pakt oluşturdular. İşte bu pakt ertesi yıl resmileşti ve Kuzey Ligi (*Lega Nord – LN*) adını aldı.[752]

Kuzey Ligi hareketini, "nevi şahsına münhasır" bir hareket ve başlı başına bir "fenomen" olarak değerlendirmek gerekmektedir. Zira bu siyasal teşebbüsü tek bir tanımlayıcı çerçeveye oturtmak mümkün görünmemektedir. Kimilerince "protest", kimilerince "etno-bölgeselci", kimilerince ise "aşırı sağ", hatta "ırkçı" sıfatlarıyla anılırken, kimileri tarafından da bir "alt kültür partisi" olarak nitelendirilmektedir. Bu farklı nitelendirmeler, hareketin ideolojik altyapısının esnekliğinden ve belirsizliğinden kaynaklanmaktadır. Kuzey Ligi'nin kendi başına tek bir parti değil de birçok bölgesel partinin bir araya gelmesi sonucu oluşmuş bir "üst siyasal yapılanma" şeklinde örgütlenmiş olduğu ve bu duruma bağlı olarak da birbiriyle çatışabilen farklı siyasal eğilimleri bünyesinde barındırdığı dikkate alındığında, ideolojik altyapısındaki belirsizlik anlaşılacaktır. Ayrıca, her ne kadar daha sonra sisteme dâhil olsa da Kuzey Ligi'nin temel söyleminin sistem karşıtlığı üzerine kurgulanmış olması, onun kendisini klasik ideolojilerden biriyle tam olarak ilişkilendirememesine yol açmıştır. Nitekim Kuzey Ligi tam da klasik sistem partilerinin başarısızlıklarından beslenerek güç kazanmıştır. Esasen bu ideolojik esneklik ve belirsizlik, Kuzey Ligi açısından politik manevra, pazarlık ve taktik değişikliklere de imkân sağlamıştır. Bu imkânı araçsallaştırmayı maharetle beceren Kuzey Ligi yöneticileri, bölgesel düzeyde kazandıkları politik gücü merkezde başarıyla kullanmışlardır.[753]

---

[751] M. Tarchi'den ("The Lega Nord", De Winter, L. (der.), **Regionalist Parties in Western Europe**, Routledge, Londra,1998, s.143-144) aktaran: Alper Arısoy, **a.g.m.,** s.2-3

[752] J. Farrell ve C. Levy'den ("The Northern League: Conservative Revolution", Levy, C. (der.) **Italian Regionalism: History, Identity and Politics**, Berg Publishers, Oxford, 1996, s.135) aktaran: Alper Arısoy, **a.g.m.,** s.3 ve 14

[753] Aktaran: Alper Arısoy, **a.g.m.,** s.11

Bünyesinde birçok bölgesel siyasi örgütü ve fraksiyonları barındıran Kuzey Ligi hareketinin, "bölgeselci" söylemlerle merkezde güç kazanmayı başarabilmesinin bir de ekonomik arka planı bulunmaktadır. Zira Kuzey Ligi'nin "ayrılıkçı" söylemleri kuzeyli büyük işletme sahiplerinin de "işine" geliyordu. Çünkü "zengin" ve "çalışkan" kuzeyli iş çevreleri için, "geri kalmış", "uyuşuk" ve tembel" güneyin yükünü taşımaksızın Avrupa'da tek başına var olmak çok daha cazip ve "kârlı" idi.[754]

Kendisi başlı başına bir ittifak modeli olan Kuzey Ligi, 1990'lı yıllardan itibaren bölgesel ve genel seçimlerde daha büyük bir ittifak çatısı altına girerek önemli seçim başarıları kazanmıştır. Yukarıda *–Çatı Tipi İttifak Modeli* başlığı altında– anlatıldığı üzere; Kuzey Ligi İtalya'da 1994 yılında yapılan genel seçimlerde, Silvio Berlusconi'nin partisi Forza Italia öncülüğündeki Özgürlükler Kutbu (PdL) ittifakına katılmıştır. Forza Italia ile kuzey bölgelerindeki seçim listelerine yönelik olarak oluşturulmuş olan bu ittifak, yoğun pazarlıklar ve müzakereler sonrasında gerçekleşmiştir. Varılan anlaşma sonucunda Kuzey Ligi'nin bölgesel gücü son derece iyi kullanılarak, PdL adaylarının Lombardiya'da % 80'inin, diğer kuzey bölgelerinde ise % 65 ila 70'inin Kuzey Ligi'ne mensup olması başta Forza Italia olmak üzere PdL ittifakında yer alan diğer partilere kabul ettirilmiştir. Bu ittifak sonucunda yüzde 8,4 oy alan Kuzey Ligi, yüzde 21 oy alan Forza Italia'dan daha fazla sandalye kazanarak, 117 milletvekili ve 61 senatörle parlamentodaki en büyük grubu oluşturmuştur.[755] Seçimlerden sonra da Berlusconi'nin başkanlığında kurulan hükümetteki yerini almıştır.

1994'te kurulan hükümet uzun süreli olamamış ve Kuzey Ligi'nin koalisyondan ayrılma kararı üzerine erken seçime gidilmiştir. 1996 yılında yapılan seçimlerde Kuzey Ligi herhangi bir ittifaka katılmamış, onun bu tutumu, yine yukarıda anlatıldığı üzere, Berlusconi liderliğindeki Özgürlükler Kutbu (PdL) ittifakının elini zayıflatırken, Romano Prodi önderliğinde yeni kurulan Zeytin Ağacı (L'Ulivo) ittifakını iktidara taşımıştır.

---

[754] **Bkz.** Alper Arısoy, **a.g.m.,** s.11-12

[755] M. Tarchi'den aktaran: Alper Arısoy, **a.g.m.,** s.5. Başka kaynaklarda Kuzey Ligi'nin 1994 seçimlerinde çıkardığı milletvekili sayısı 117 değil, 112 olarak verilmektedir. **Bkz.** http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/2157_94.htm E.T: 1.7.2017

2001 seçimleri öncesinde ise Kuzey Ligi, tıpkı 1994 seçimlerinde olduğu gibi Silvio Berlusconi önderliğindeki Forza Italia ile seçim işbirliğine girerek Özgürlükler Evi (CdL) ittifakında yer almıştır. Bu kez yine Berlusconi başkanlığında kurulan ve Kuzey Ligi'nin de içinde yer aldığı koalisyon hükümeti, 2006 yılına kadar iktidarda kalmış ve İtalya Cumhuriyeti'nin en uzun ömürlü hükümeti olmuştur. [756]

Görüldüğü üzere kendisi bölgesel düzeyde bir ittifak yapısı olan Kuzey Ligi, önce bölgesel sonra da ulusal düzeyde olmak üzere iki katmanlı ittifak ilişkileri sayesinde, seçim ittifaklarına katılarak yahut katılmayarak, İtalyan merkez siyasetinin temel aktörlerinden biri ve hatta kilit unsuru haline gelmeyi başarmıştır.

Lig usulü ittifak modeli için verdiğimiz yegâne örnek olan İtalya'daki Kuzey Ligi hareketi, bölgesel düzlemde bir ittifak yapısı olmakla birlikte, bu modelin ulusal düzlemde de uygulanmaması için bir neden bulunmamaktadır. Ulusal düzlemde (bütün ülke sathında) var olan ancak tema olarak geneli (siyasal zeminin tamamını) kapsamayan, belirli bir temanın etrafında toplanmış olan siyasi yapılar (örneğin çevreciler) yahut nüfusun belli bir kategorisini[757] (örneğin çiftçileri ya da Türkiye örneğinde Alevi/Bektaşi toplum kesimini[758]) temsil eden siyasal örgütlenmeler için de bu ittifak modeli elverişli görünmektedir.

---

[756] **Bkz**. *Çatı Tipi İttifak Modeli* başlığı.

[757] *"Ulusal düzlemde var olma"* ve *"tema olarak geneli kapsama/kapsamama"* ibareleri için **bkz**. Guy Carcassonne, **a.g.b.**, s.60

[758] Bu örnek, Alevi/Bektaşi kesimini temsil eden örgütlenmelerin siyasete/seçime dönük böyle bir modelde ittifak yapmaları yararlı bulunduğu için verilmemiştir. Aksine inanç temelinde bir sosyo-kültürel kimliğe dayalı siyasi örgütlenmelerin ve bu kimlikler üzerinden yapılacak seçim rekabetinin, sosyal/siyasal yaşam açısından son derece yıkıcı sonuçlar doğuracağı tarafımızca değerlendirilmektedir. Lig usulü ittifak modeli, bu tür toplum kesimleri için "yararlı" olmamakla birlikte "kullanışlı" / "elverişli" gözükmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmanın sonunda ilk iş olarak; Fransız filozof Emile Chartier'in[759] "*Politika üzerine düşünmek gerekir. Gereği kadar düşünmüyorsak cezasını acı çekeriz*"[760] sözünden mülhem, seçim sistemleri üzerine çalışmamız gerektiğini, aksi takdirde bedelini toplumsal hayatta gerginlikler ve çatışmacı kültürün ürettiği sorunlarla baş etmek zorunda kalarak ödeyeceğimizi söylemeliyiz.

Seçim kanunları demokratik düzenlerin en temel belgeleridir. "Gömlek-düğme" metaforuyla izah edecek olursak seçim mevzuatı "demokrasi gömleğinin ilk düğmesi"dir. İlk düğmenin yanlış iliklenmesi bir dizi başka sorunu beraberinde getirir. Demokrasilerde siyasal iktidarların "meşru" olabilmesinin koşulu yönetenlerin rıza ve onaylarının alınması olduğuna ve bu onay da seçimlerdeki oylama işlemi ile alındığına göre, verilen oyların nasıl bir siyasi sonuç doğuracağını belirleyen mekanizma, yani seçim sistemi, toplumdaki meşruiyet sorunu tartışmaları bakımından hayati öneme sahiptir. Seyfettin Gürsel ve Erhan Bozdağ sözünü ettiğimiz bu meşruiyet sorununu; *"bizzat seçimin işlevinin sorgulandığı dolayısıyla yönetim istikrarsızlığından daha genel bir istikrarsızlığın oluştuğu diğer bir ifadeyle bizzat demokratik rejimin istikrarsızlaştığı bir durum"*[761] olarak tarif etmektedirler ki bu tarif seçim yöntemleri ile toplumsal hayatın huzur ve istikrarı arasındaki esaslı ilişkiyi vurgulamaktadır.

O halde seçimlerde uygulanmak üzere öyle modeller kurgulamalıyız ki, hem bir yandan yönetimin etkinliği için gerekli olan siyasal istikrarı gözetmeli hem de diğer taraftan toplumun bütün kesimlerinin siyasal karar alma süreçlerine mümkün olan en geniş yelpazede katılımını temin ederek temsilde adalet ve dolayısıyla meşruiyet sorununa çare bulmalıyız.

Yine kestirmeden şunu söylemeliyiz ki; seçim ittifaklarını teşvik eden bir hukuksal altyapı ve bu zeminde geliştirilecek makul ittifak/işbirliği modelleri, geniş

---

[759] *Alain* adıyla bilinmektedir.
[760] Hakkı Kızıloluk, Seçim Kanunları ve Siyasal Temsil, Anı Yayınları, Ankara 2011, s.IV
[761] Aktaran; Emine Yavaşgel, a.g.e., s.319

toplum kesimlerinin iradelerinin siyasal hayata yansımalarını sağlayarak söz konusu meşruiyet tartışmalarını minimize edecek ve böylece birçok sosyal ve siyasal gerginliğin önü alınmış olacaktır.

Bu çalışmanın zihnî çerçevesini de belirlemiş olan temel tespitleri şunlardır:

- Seçim elbette "tercih"tir. Ancak seçim sisteminin bizatihi kendisi, toplumsal/siyasal hayata dair "en temel tercih"tir.

- "Seçim olayı" sadece yönetenlerin yönetici elitleri belirlediği bir düzenek, bir enstrüman, bir işlem ya da eylem değil, siyasal rejimin en başat değişkenidir.

- Seçim sistemi de basit bir aritmetik hesaplama meselesi değil, siyasal kültür meselesidir. Ülkenin toplumsal /siyasal iklimi ile yakından ilişkilidir.

- Aynı şekilde seçim ittifakları da teknik bir mesele değil, bir siyasal anlayış ve yaklaşım meselesidir.

- Bir ülkenin toplumsal/siyasal ikliminin ılımlılaştırılması amaçlanıyorsa, işe seçim sisteminden başlanmalıdır. Atılması gereken ilk adım seçim sisteminin gözden geçirilmesi olmalıdır. Özellikle çatışmacı siyasal kültürün egemen olduğu ülkelerde, bu çatışmacı gergin ortamın, uzlaşmacı mutedil ortama evrilebilmesi için ülkeyi yöneten siyasal elitlerin belirlenmesinin yolu olan seçim mekanizmasının işbirliği ve uzlaşmayı teşvik edici mantıkla kurgulanması gerekir.

- Seçim sistemlerinin *"az temsil–çok istikrar"* (yahut tersten *"çok temsil–az istikrar"*) kapanına sıkıştırılması akılcı değildir. "Geniş temsil – meşru istikrar" mümkündür.

- Seçim ittifakları "temsilde adalet" ve "yönetimde istikrar" prensiplerinin her ikisini birden telif edebilecek, onların yöneldikleri amaçları bağdaştırabilecek kapasiteye sahiptir.

Şimdi bu temel bulgularımızı bir miktar daha genişletelim.

İtalyan asıllı Amerikalı ünlü siyaset bilimci Giovanni Sartori, seçim sistemlerini, *"siyasetin en özgül manipülatif aracı"* olarak tanımlamaktadır.[762] Demokrasi meşruiyetini esas olarak "sandık"tan aldığına göre sandığa giren seçmen iradesinin sandıktan çıkarken gerçek durumu yansıtacak biçimde siyasal yaşama aktarılması önemli olmakla birlikte, seçmen iradesinin "sandıktaki ham hali" ile "sandık sonrası işlenmiş halinin" siyasal yaşama etkileri farklılaşabilmektedir. İşte bu farklılaşmaya yol açan *"manipülatif araç"* seçim sistemidir. Bu durum secim sistemi tercihinin ne kadar önemli bir tercih olduğunu göstermektedir.

Seçim sistemi tercihinin, toplumsal/siyasal hayata dair en temel tercih olduğunu, bir ülkenin toplumsal/siyasal ikliminin yumuşatılması isteniyorsa işe seçim sistemini gözden geçirerek başlamak gerektiğini söyledik ve bunda ısrarcıyız. Ne var ki bunu söylerken, seçim sitemlerine birer "büyülü formül" gözüyle bakmadığımızı, doğru seçim sistemini tercih ettiğimiz zaman demokratik işleyişe dair bütün meselelerin üstesinden gelinebileceği iddiasında bulunmadığımızı da ifade etmeliyiz. Çünkü Roskin'in dediği gibi, hiçbir seçim sistemi mükemmel işlemez.[763] Bunun en yakın örneği, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki son seçimlerde yaşanmıştır. Kasım 2016'da yapılan Başkanlık seçimlerinde; Demokratların adayı Hillary Clinton, Cumhuriyetçilerin adayı Donald Trump'tan yaklaşık üç milyon (2 milyon 864 bin) daha fazla oy almasına rağmen seçilememiştir.[764] Aynı şekilde 2000'deki Başkanlık seçimlerinde de; yine Demokratların adayı Al Gore, rakibi Cumhuriyetçi George W. Bush'tan yarım milyonu aşkın (543 bin) daha dazla oy almasına rağmen seçimleri kaybetmiştir.[765] Böylesi "tuhaf" sonuçlar sadece Amerikan seçim sistemine özgü değildir. Üçüncü Bölümde anlatıldığı üzere İtalya'da 1994 yılında yapılan genel seçimlerde; yüzde 8,4 oy alan Kuzey Ligi Hareketi, yüzde 21 oy alan Forza Italia Partisinden daha fazla sandalye kazanarak, 117 milletvekili ve 61 senatörle parlamentodaki en büyük grubu oluşturmuştur.

---

[762] Giovanni Sartori'den aktaran; Arend Lijphart, "Yeni Demokrasiler İçin Anayasal Tercihler", s.186
[763] Michael G. Roskin, **a.g.e.,** s.137
[764] Bkz. **http://cookpolitical.com/story/10174** Erişim Tarihi: 7.8.2017
[765] Bkz. **https://www.infoplease.com/history-and-government/us-elections/presidential-election-2000-electoral-and-popular-vote-summary** Erişim Tarihi: 7.8.2017

Yukarıdaki bu örnekler rahatlıkla çoğaltılabilir. Bu örneklere seçim sistemi tercihinin temel tercihlerden biri olmakla birlikte tek başına bütün bir siyasal düzeni belirleme kapasitesine sahip olamayacağını gösteren örnekler de eklenebilir. Bu duruma en net örneği Türkiye'den vermek mümkündür. Türkiye'de 1982 Anayasası döneminde yapılmış olan tüm seçimlerde olduğu gibi, 1990'lı yıllarda yapılan seçimlerde de, yüzde 10 gibi çok yüksek bir seçim barajı ile birlikte genellikle büyük partileri kayıran d'Hondt seçim formülünü içeren, yani "yönetimde istikrarı" hedefleyen bir seçim sistemi uygulanmıştır. Ancak, 1991 ve 2002 yılları arasında; 1991, 1995 ve 1999 seçimleri olmak üzere üst üste üç seçimde de, arzu edilen "istikrarlı" tek parti hükümetleri değil, sürekli koalisyon hükümetleri (hatta bazen azınlık koalisyonları) çıkmıştır. Buna karşılık, "temsilde adalet" prensibini en yüksek düzeyde gözeten seçim sistemi olarak bilinen "milli bakiye" sisteminin uygulandığı 1965 seçimlerinde, sandıktan "güçlü ve istikrarlı" bir tek parti hükümeti (Adalet Partisi hükümeti) çıkmıştır. Bu da göstermektedir ki; seçim sistemleri bir ülkenin siyasal düzenine şekil veren temel değişkenlerden sadece biridir. Belki en önemli değişkendir ama kuşkusuz toplumdaki başka sosyo-politik ve ekonomik değişkenle birlikte anlam ifade etmektedir.

Yukarıda çalışmanın temel bulgularını sıralarken ifade ettiğimiz gibi; seçim sistemlerini, alışılagelmiş biçimiyle *"az temsil–çok istikrar"* yahut tersine *"çok temsil–az istikrar"* ikilemeleri üzerinden değerlendirmek doğru değildir. İşte seçim ittifaklarının değeri bu noktada ortaya çıkmaktadır. Seçim ittifakları sayesinde temsiliyet genişleyebilir ve aynı zamanda siyasal istikrar tesis edilebilir. İkinci Bölümde üzerinde genişçe durulduğu üzere; siyasi partiler-arası yahut farklı siyasi eğilimler-arası ittifaklar, seçim sistemlerinin klasik olarak üzerinde kurgulandıkları, *"temsilde adalet"* ve *"yönetimde istikrar"* prensiplerinin her ikisinin de ayrı ayrı yöneldiği ve birbirine tamamen zıtmış gibi görünen amaçları bağdaştırabilecek önemli araçlardan biridir. Seçimlerden önce, parlamentoda temsilin önündeki engelleri aşabilmenin yolu olarak başvurulan seçim ittifakları, seçimlerden sonra da uyum içinde hükümet sorumluluğu üstlenebilecek geniş yapıları ortaya çıkarabilmektedir. Böylelikle seçim

ittifakları, hem temsil adaletinin hem de yönetim istikrarının tesisini aynı anda mümkün hale getirebilmektedirler.

Altını önemle çizmek istediğimiz bir husus da; seçim ittifaklarının "teknik bir mesele" olmanın ötesinde, bir "siyasal anlayış ve yaklaşım meselesi" olduğudur. İkinci Bölümde; seçim ittifaklarının seçim sistemleri ile ilişkilerini anlatırken, *"oyunun kurallarına karşı reaksiyon"* metaforunu kullandık. Seçim sisteminin kuralları karşısında kendilerini dezavantajlı gören küçük partiler ve onların seçmenleri, buna karşı "reaksiyon" geliştirip seçim işbirliğine giderler. Ancak gösterilen "reaksiyon" her zaman "oyunun kuralları" yani seçim sistemi ile sınırlı kalmayabilir. Eğer bir seçim sistemi, belirli bir toplumsal kesimin sürekli olarak sistemden dışlanmasına, onların sisteme tutunamamasına neden oluyorsa, bunun yol açtığı hoşnutsuzluklar, *"topyekûn siyasal sisteme karşı reaksiyon"* biçiminde kendini gösterebilir. İşte seçim ittifaklarının değeri bu noktada ortaya çıkmaktadır. İttifakların yapılabiliyor olması, toplumun belirli bir kesiminin sürekli biçimde siyasal sistemden dışlanmasının önüne geçecektir.

Ayrıca "siyasal sistemden dışlanma" ile "yönetimden dışlanma" durumlarının farklı olduğunu ve seçim ittifaklarının bu iki durum arasındaki ince dengenin sağlanması bakımından taşıdığı değeri de vurgulamalıyız. Yukarıda izah edildiği gibi ittifaklar, farklı toplum kesimlerinin sisteme tutunmasında ve böylelikle temsiliyet sorunlarının meşruiyet krizine dönüşüp toplumsal istikrarsızlığa yol açmasının önüne geçilmesinde önemli bir fonksiyon icra etmektedir. Ancak demokrasilerin aynı zamanda *"yöneten demokrasi"* olma halini muhafaza etmeleri gerekmektedir. Bu da kimi zaman aşırı siyasal parti yahut akımların sistem dışında değil ama yönetim dışında tutulmalarını zorunlu kılar. Bu açıdan bakıldığında seçim sistemleri, "toplumsal istikrar" ile birlikte "siyasal istikrarı" ve "yönetilebilirliği" de gözeten enstrümanlar barındırmalıdır. Bu enstrümanların başında da seçim ittifakları gelmektedir. İttifaklar sayesinde aşırı partilerin siyasal istikrarsızlığa yol açmalarının önü kesilebilmektedir. Uzunca bir süredir Fransa'daki durum bunun örneğidir. Fransa seçimlerinin ikinci turunda ortaya çıkan ittifaklar sayesinde aşırı sağcı Le Pen'in ve partisinin adaylarının seçilmesi sürekli olarak engellenebilmekte ve

böylelikle söz konusu ırkçı partinin sistem-içinde ama yönetim-dışında tutulması başarılabilmektedir.

Bu arada, seçim ittifaklarını sadece temsil problemi yaşayan küçük partilerin sarıldığı "kurtarma ipi" olarak da görmemek gerekir. Evet, seçim ittifakları genellikle siyasi coğrafyaları çok-parçalı olan ve/veya yüksek bir seçim barajının uygulandığı ülkelerde nispeten küçük partilerin lehine işleyen, bu partilerin oylarının ziyan olmasını engelleyen bir siyasal bir araç olarak karşımıza çıkar. Ancak seçim ittifaklarına böyle bakmak, yani sadece küçük partilerin "ihtiyacı" olarak değerlendirmek yanlış, en azından eksik olur. Çünkü aynı zamanda bu tür ittifaklar, oy tabanını genişletmeye dolayısıyla da sandalye sayısını artırmaya çalışan büyük siyasi partiler için de son derece kullanışlı bir araç olabilmektedirler.

Türkiye bakımından yapılması gereken özet değerlendirmeye gelince;

Türkiye'de 2018 yılında yapılan değişikliklere kadar, partiler arası açık ve yasal ittifak imkânı sistemden dışlanmıştı. Hem Siyasi Partiler Kanunu'da hem de Milletvekili Seçim Kanunu'nda, partilerin ittifak yapmasını yasaklayan hükümler bulunmaktaydı. İkinci Bölümde detaylı bir şekilde ele alınan bu hukuki kısıtlar, 2018 yılındaki değişikliklerle ortadan kaldırıldı. Dolayısıyla Türkiye'de bundan önce yapılmış olan bütün seçim ittifakları, daha önce de ifade edildiği gibi, "kanuna karşı hile" biçiminde yapılmıştır.

Türkiye'de uygulanmakta olan yüksek barajlı ve d'Hondt hesaplama yöntemini esas alan seçim sistemiyle, siyasal istikrar hedeflenmektedir. Ancak "istikrar" uğruna çoğulcu bir toplum yapısının oluşmasından ve uzlaşmacı siyasal kültürün yeşermesi ve kökleşmesi ihtimalinden (yahut fırsatından) feragat edilmektedir. Bu durumdan çıkış yollarının en başında, seçim sisteminin kökten değiştirilmesi ve iki turlu-dar bölgeli çoğunluk sistemine geçilmesi gelmektedir. Ancak, aynı seçim sisteminde ısrar edilecekse, partiler ya da örgütlü siyasal hareketler arasında seçim ittifaklarını teşvik eden (en azından buna cevaz veren) bir seçim mekanizmasının hayata geçirilmesi gerekmekteydi. Zira Türkiye'deki temel sorun, tek başına seçim

sisteminin barajlı olması yahut hesaplama yöntemi olarak d'Hondt yönteminin tercih edilmiş olmasından kaynaklanmıyordu. Sorunun büyüklüğüne, hem yüksek barajlı bir seçim sisteminin tercih edilip hem de seçim ittifaklarının engellenmesi neden oluyordu. Her ne kadar daha kökten ve sade bir çözüm yolu varken bu tercih edilmemiş olsa da, 2018 yılında yapılan değişikliklerle bu mahzur büyük ölçüde giderilmiş oldu.

KAYNAKÇA

AHMAD, Feroz, Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), çev: Ahmet Fethi, Hil Yayın, İstanbul, 1994

AHMAD, Feroz, "Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri" Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, 7.Cilt, s.1991-1998

AKŞİN, Sina, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, İmge Kitabevi Yayınları., Ankara 2011

AKYAZAN, Emrah, "1982 Anayasası'na Göre Siyasi Partilerin Kapatılması", Türkiye Barolar Birliği (TBB) Dergisi, Sayı: 65, Yıl: 2006, s.247-276

AKYOL, Taha, "Siyasi Partiler Demokrasi ve Medya - Söyleşi", Siyasi Partiler ve Demokrasi - Uluslararası Sempozyum, 26-27 Mayıs 2006, Ankara, Türkiye Barolar Birliği - Ankara Barosu, Ankara Barosu Yayınları, Ankara 2006, s.245-295

ALAGÖZ, Emine Akçadağ, "Japonya'da Liberal Demokrat Parti'nin İktidara Dönüşü", Erişim Adresi: www.bilgesam.org/incele/128/-japonya%E2%80%99da-liberal-demokrat-parti%E2%80%99nin-iktidara-donusu/#.WnA0U-vyiM8, Erişim Tarihi: 5.10.2017

ALBAYRAK, Mustafa, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Phoenix Yayınevi, Ankara 2004

ALESKEROV, Fuad, ERSEL, Hasan, SABUNCU, Yavuz, Seçimden Koalisyona Siyasal Karar Alma, Efil Yayınevi, Ankara, 2010

ALKAN, Mehmet Ö., "İmparatorluktan Cumhuriyet'e Seçim Tarihinden Seçmeler" Birikim Dergisi No:299, Mart-Nisan 2014, s.139-152

ALKAN, Mehmet Ö., "Milli Şef'li Tek-Parti Döneminde Seçimler (1939 ve 1943 Seçimleri)" Prof. Dr. Bülent Tanör Armağanı (Haz: Mehmet Ö. Alkan), Oğlak Yayınları, İstanbul, 2006 s.323-361

ALKAN, Mehmet Ö., "Osmanlı'dan Cumhuriyete Seçim Tarihimizden Manzaralar" Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı: 210, Haziran 2011,

ALKAN, Mehmet Ö., "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Seçimlerin Kısa Tarihi" Görüş Dergisi, TÜSİAD Yayını, Mayıs 1999 s.48-61

ALKAN, Mehmet Ö., "Seçim Afişleri, Parti Amblemleri ve Demokrasi Tarihimize Dair Notlar" Birikim No:313, Mayıs 2015 s.101-113

ALKAN, Mehmet Ö., "Türkiye'de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri (Siyaset Bilimi ve Siyaset Sosyolojisi Yaklaşımıyla)" Anayasa Yargısı Dergisi Sayı:23 (Anayasa Mahkemesi'nin 44. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen "Türki Cumhuriyetler, Komşular ve Anayasal Sorunlar ve Türkiye'de Seçim Sistemleri" Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler), Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2006, s. 133-165

ALTAN, Cemal, 1973 Sonrasında Türkiye'de Yapılan Genel Seçimlerinin Değişik Seçim Sistemleriyle Değerlendirilmesi: "İktidar Senaryoculuğu", Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 1998

ALTUNOĞLU, Mustafa, 2015 Seçimleri ve Türkiye'de Hakim Parti Dönemi, SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı) Yayını, İstanbul, 2015

ARBLASTER, Anthony, Demokrasi, çev: Nilüfer Yılmaz, Doruk Yayıncılık, Ankara, 1999

ARCAYÜREK, Cüneyt, Cüneyt Arcayürek Açıklıyor – 5: Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi (1965-1971), Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1992

ARCAYÜREK, Cüneyt, Cüneyt Arcayürek Açıklıyor – 7: Demokrasinin Sonbaharı (1977-1978), Bilgi Yayınevi, İstanbul 1985

ARCAYÜREK, Cüneyt, Cüneyt Arcayürek Açıklıyor – 10: Demokrasi Dur - 12 Eylül 1980 (Nisan 1980-Eylül 1980) Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1990

ARISOY, Alper, "İtalya'da Kuzey Bölgeselciliği ve Kuzey Ligi Hareketi", Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı:1, Ocak 2010, s.26-44 Erişim Adresi: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esam/article/view/5000127176>. Erişim Tarihi: 03 May. 2017

ARISTOTALES, Politika, çev: Mete Tunçay, Remzi Kitapevi, ikinci basım, İstanbul, 1983

ARMAĞAN, Servet, Anayasa, Seçimler ve Anayasa Mahkemesi, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1975

ARMAOĞLU, Fahir. Seçim Sistemleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınlan, Ankara, 1953

ARON, Raymond. Demokrasi ve Totalitarizm, çev: Vahdi Hatay, Kültür Bakanlığı Yayınlan, Ankara, 1972

ATATÜRK, Mustafa Kemal, Nutuk, Kare Yayınları, İstanbul, 2010

ATAY, Ender Ethem, "Fransa'da Siyasal Partiler ve Parti Sistemleri", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi, Sayı: 2, 1999, s.185-196, Erişim Adresi: http://dergipark.ulakbim.gov.tr/selcuksbmyd/article/view/5000084395 Erişim Tarihi: 1.10.22017

AYDOĞDU, Yasin, "Seçim Sistemlerinin Siyasal Sonuçları", Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, Sayı: 6, Ankara 2015, s. 41-62

BAKIR, Sonnur, KÜÇÜKOĞLU, Semra, PEHLİVAN, Sevgi, (Haz.) Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar, TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü Yayınları, Yayın No:5, Ankara 1982

BAYRAKLI, Enes, Oğuz Güngörmez, Hollanda Parlamento Seçimleri ve Aşırı Sağı Yükselişi, Analiz, Sayı:194, SETA Yayını, Mart 2017

BAYRİ, Hakan, Türkiye'de Kimlik Siyaseti (İslamcı Siyaset ve Etnik Ayrılıkçılık), A Kitap, Ankara, 2013

BEETHAM, David, BOYLE, Kevin, Demokrasinin Temelleri, çev: Vahit Bıçak, Liberte Yayınları, Ankara, 1998

BEKTAŞ, Arsev, Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP ve AP (1961-1980), Bağlam Yayınları, 1993

BELGE, Murat, "Batılılaşma: Türkiye ve Rusya", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 3: Modernleşme ve Batıcılık, İletişim Yay., İstanbul, 2002.

BELGE, Murat, Türkiye Dünyanın Neresinde?, Birikim Yayınları, İstanbul, 1993

BERKAN, İsmet, Seçimi Kazanan İdare Fırkasıdır Çocuk – Türkiye'de Siyaseti Okuma Kılavuzu, Doğan Kitap, İstanbul, 2014

BERKES, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

BİLGİN, Murat, "Afrika'da ABD Tipi Başkanlık Sistemi: Nijerya Federal Cumhuriyeti", Semra Gökçimen (Ed.), Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Başkanlık Sistemi (ABD, Arjantin, Azerbaycan, Brezilya ve Nijerya Örnekleri) , TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Yayın No:7, Ankara, 2017, s.259-295

BİLGİN, Murat, "Parlamenter Sistemin Doğduğu Ülke: İngiltere", Semra Gökçimen (Ed.), Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Parlamenter Sistem (Almanya Güney, Afrika, Hindistan, İngiltere, İtalya ve Japonya Örnekleri), TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Yayın No:8, Ankara, 2017, s.183-229

BİRAND, Mehmet Ali, DÜNDAR, Can, ÇAPLI, Bülent, 12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi, İmge Yay., Ankara, 1994

BLONDEL, Jean, "Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies", Canadian Journal of Political Science 1, no:2, 1968, s.180-203

BORA, Tanıl, Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik Muhafazakarlık İslamcılık, Birikim Yayınları, İstanbul, 2009

BORA, Tanıl, CAN, Kemal, Devlet ve Kuzgun: 1990'lardan 2000'lere MHP, İletişim Yayınları, İstanbul 2016

BOSTANCI, M. Naci, "RP'yi Anlamak", Türkiye Günlüğü, Sayı:38, Ankara, 1996 s. 67-71

BOTTOMORE, Tom, Seçkinler ve Toplum, çev: Erol Mutlu, Gündoğan Yayınlan, Ankara, 1990

BOUISSOU, Jean-Marie, "Party factions and the politics of coalition: Japanese politics under the "system of 1955", Electoral Studies 20, December 2001, s.581–602. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/248414837_Party_factions_and_the_politics_of_coalition_Japanese_politics_under_the_system_of_1955, Erişim Tarihi: 10.10.2017.

BRANFORD, Becky, "Macron'un Fransa Cumhurbaşkanı Seçilmesinin 5 Nedeni", http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39208401, 8.5.2017

BURAN, Hasan, Seçim Sistemleri ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Sistemi Önerisi, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005

BÜYÜKBAŞ, Hakkı, "Japon Siyasal Sisteminin Gelişimi Üzerine Bir İnceleme (1868-2003)" Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Nisan 2013, Sayı:28, ss.. 43-73

CANİKLİOĞLU, Meltem D., "Seçim Sistemlerinin Siyasi İstikrarın Sağlanmasındaki Rolü", Anayasa Yargısı Dergisi, Sayı:16 (Anayasa Mahkemesi'nin 37. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Bildiriler), Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 1999, s.17-45

CARCASSONNE, Guy, "Fransa'da İki Turlu Sistemin Eleştirel Bir Değerlendirmesi: Başkanlık, Parlamento ve Belediye Seçimleri", Türkiye ve Avrupa'da Seçim Sistemleri –Uluslararası Konferans Tebliğler Kitabı, 9-10 Haziran 1995, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul 1996

CEM, İsmail, 12 Mart, Cem Yayınevi, İstanbul, 1973

CEM, İsmail, Sosyal Demokrasi Nedir? Ne Değildir?, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995

CEMAL, Hasan, "Erdoğan'ın Kafasında Japon Liberal Parti Modelinin Türkiye Versiyonu mu Var?", Milliyet Gazetesi, 28.9.2012, http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/hasan-cemal/erdogan-in-kafasinda-japon-liberal-parti-modelinin-turkiye-versiyonu-mu-var----1603360/ Erişim Tarihi: 10.10.2017

COŞKUN, İsmail, Modern Devletin Doğuşu, Der Yayınlan, İstanbul, 1997

COŞKUN, Sabri, Seçim Hukuku, Mahalli İdareler Derneği Yayını, Ankara, 2004

COŞKUN, Süleyman, Türkiye'de Politika (1920-1995), Cem Yayınevi, İstanbul 1995

COTTERET, Jean-Marie, EMERI, Claude, Seçim Sistemleri, çev: Ahmet Kotil, İletişim Yayınları, (Yeni Yüzyıl Kitaplığı) İstanbul, tarihsiz.

ÇAKIR, Ruşen, "52 Günlük İttifak-1: Başbuğ Erbakan, Mücahit Türkeş", Yazı Dizisi, Cumhuriyet Gazetesi, 24.11.1991

ÇAKIR, Ruşen, "52 Günlük İttifak-2: Bozkurtların Ergenekon'dan Çıkışı", Yazı Dizisi, Cumhuriyet Gazetesi, 25.11.1991

ÇALMUK, Fehmi, Erbakan'ın Kürtleri - Milli Görüşün Güneydoğu Politikası, Metis Yayınları, İstanbul, 2001

ÇAM, Esat, Siyaset Bilimi, Say Yayınları, İstanbul,1987

ÇAM, Esat, Çağdaş Devlet Sistemleri, Der Yayınları, İstanbul, 2000

ÇAVDAR, Tevfik, Müntehib-i Sani'den Seçmene, V Yayınları, Ankara 1987

ÇAVDAR, Tevfik, Türkiye'de Liberalizm (1860-1990), İmge Yay., Ankara,1992

ÇAVDAR, Tevfik, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950 İmge Kitabevi, Ankara, 1995

ÇAYLAK, Adem, DİKKAYA, Mehmet, GÖKTEPE, Cihat, KAPU, Hüsnü (Ed), Osmanlı'dan İkibinli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi (İç ve Dış Politika), Savaş Yayınevi, Ankara, 2011

ÇOLAK, Mustafa, Bülent Ecevit-Karaoğlan, İletişim Yayınları, Ankara 2016

DAHL, Robert A., Demokrasi ve Eleştirileri, çev: Levent Köker, Yetkin Basımevi, Ankara, 1993

DALAY, Galip, "Yeni Türkiye'nin Hâkim Partisi", Erişim Adresi: https://www.setav.org/yeni-turkiyenin-hakim-partisi/ , Erişim Tarihi: 5.10.2017

DAVER, Bülent, Siyaset Bilimine Giriş, Kalite Matbaası, Ankara,1976

DAVER, Bülent, "Seçim Sistemi ve Anayasa Yargısı", Anayasa Yargısı Dergisi Sayı:5 (Anayasa Mahkemesinin 26. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Bildiriler), Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 1989 s.131-147

DEMİR, Eyyüp, Yasal Kürtler: HEP'ten HDP'ye Kürt Siyaseti, Ütopya Yayınevi, Ankara 2016

DIAMOND, Larry, "Demokrasinin Üç Paradoksu", (çev.: Mehmet Turhan), Larry Diamond, Marc F. Plattner (Der.) Demokrasinin Küresel Yükselişi, Ankara1995, s.127-140

DONAT, Yavuz, Sandıktan İhtilale (1977-1980), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987

DUVERGER, Maurice, Siyasal Rejimler, çev: Teoman Tunçdoğan, Sosyal Yay., İstanbul, 1986

DUVERGER, Maurice, Siyasi Partiler, çev: Ergun Özbudun, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974

DUVERGER, Maurice, Sosyal Bilimlere Giriş, çev: Ünal Oskay, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1980

EBENSTEIN, William, Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri, çev: İsmet Özel, Şule Yay., İstanbul, 2003

ECEVİT, Bülent, Bu Düzen Değişmelidir, Tekin Yay., İstanbul, 1975

ECEVİT, Bülent, Ortanın Solu, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009

EKİNCİ, Tarık Ziya, "Doğu ve Güneydoğu'da Seçimler ve Ulusal İrade Sorunu", Birikim Dergisi, İstanbul,1996, s.53

ERBAY, Yusuf, "Fransa'da İdari Sistem ve Yerel Yönetimler", Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt:8 Sayı:2, TODAİE Yayını, Ankara 1999, s.58-74

ERDEM, Tarhan. Anayasalar ve Seçim Kanunları, Milliyet Yayınlan, İstanbul, 1982

ERDEM, Tarhan (Haz.), Yasama Meclisi Üyeleri Seçimi ve Siyasi Partiler Kanunları 1876-2013, Doğan Kitap, İstanbul, 2013

ERDOĞAN, Emre, "Seçim Sistemleri ve Siyasal Sonuçları", Yayımlanmamış makale,1999,http://www.academia.edu/346993/Se%C3%A7im_Sistemleri_ve_Siyasal_Sonu%C3%A7lar%C4%B1 8.6.2016

ERDOĞAN, Murat, "Seçim Sistemimizde Tercihli Oy: Düzenleniş Açısından Bir Değerlendirme" Bülten, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara 1993

ERDOĞAN, Mustafa, Liberal Toplum Liberal Siyaset, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998

ERDOĞAN, Mustafa, Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset, Liberte Yayınları, Ankara, 2003

ERGİL, Doğu, İdeoloji: Milliyetçilik Muhafazakarlık Halkçılık, S Yayınları, Ankara, 1986

EROĞUL, Cem, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, İmge Kitabevi, Ankara, 1990

ERTOP, Kıvanç, YETKİN, Çetin, Sosyo Ekonomik Temelleriyle Siyasal Düşünceler Tarihi I, Say Yayınları, İstanbul, 1985

ETE, Hatem (Ed.), 2000'li Yıllarda Türkiye'de Siyasi Partiler, Meydan Yayıncılık, İstanbul, 2011

ETE, Hatem, Örgüt ile Parti Olma Geriliminde DTP, Analiz, Sayı: 7, SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı) Yayını, Ankara, Mart 2009

Friedrich Ebert Vakfı (Friedrich Ebert Stiftung –FES), Türkiye ve Avrupa'da Seçim Sistemleri –Uluslararası Konferans Tebliğler Kitabı, 9-10 Haziran 1995, İstanbul, Çözüm Matbaası, 1996

GIDDENS, Anthony, Max Weber Düşüncesinde Siyaset ve Sosyoloji, çev: Ahmet Çiğdem, Vadi Yayınlan, Ankara, 1996

GÖKÇE, Gülise, GÖKÇE, Orhan, "Siyaset Kavramı-Anlam ve Kapsamı", Siyaset Sosyolojisine Giriş, (Ed.Orhan Gökçe), Çizgi Kitabevi, Konya, 2013

GÖKÇE, Orhan, GÖKSU, Vahap "Siyasal Toplumsallaşma", Siyaset Sosyolojisine Giriş, (Ed.Orhan Gökçe), Çizgi Kitabevi, Konya, 2013

GÖKÇE, Orhan, SAYGILI, Rukiye, "Siyasal Tutumlar", Siyaset Sosyolojisine Giriş, (Ed.Orhan Gökçe), Çizgi Kitabevi, Konya, 2013

GÖKÇE, Orhan, TURAN, Erol, "Siyasal Kültür", Siyaset Sosyolojisine Giriş, (Ed.Orhan Gökçe), Çizgi Kitabevi, Konya, 2013

GÖKÇİMEN, Semra (Ed.), Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Başkanlık Sistemi (ABD, Arjantin, Azerbaycan, Brezilya ve Nijerya Örnekleri), TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Yayın No:7, Ankara, 2017

GÖKÇİMEN, Semra (Ed.), Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Parlamenter Sistem (Almanya Güney, Afrika, Hindistan, İngiltere, İtalya ve Japonya Örnekleri), TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Yayın No:8, Ankara, 2017

GÖKÇİMEN, Semra (Ed.), Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Yarı-Başkanlık Sistemi (Fransa, Polonya ve Rusya Örnekleri), TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Yayın No:6, Ankara, 2017

GÖKSEL, Türkmen, ÇINAR, Yetkin, Mevcut Seçim Sisteminin İyileştirilmesine Yönelik Sayısal Analizler ve Politika Önerileri, TEPAV Yayınları, Ankara 2011

GÖKTAŞ, Lütfullah, "Özgürlük Evi: Berlusconi'li merkez sağ ittifak", http://arsiv.ntv.com.tr/news/81897.asp E.T.: 10.4.2017

GÖKTAŞ, Lütfullah, "Zeytin Dalı: Rutelli'li merkez sol ittifakı", http://arsiv.ntv.com.tr/news/81884.asp E.T.. 10.4.2017

GÖNENÇ, Levent, "İttifakların Yolu Açılmalı", Radikal Gazetesi (WEB), 01.08.2002, http:// www.radikal.com.tr/yorum/ittifaklarin-yolu-acilmali-639994 E.T.:15.01.2017

GÖZE, Ayferi, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Yay., İstanbul, 1995

GÖZLER, Kemal, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2014

GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, Açıklamalı Türk Anayasaları, Turhan Kitabevi, Ankara, 1993

GUEHENNO, Jean-Marie, Demokrasinin Sonu, çev: Mehmet Emin Özcan, Dost Kitabevi, Ankara, 1998

GUERRA, Luis Lopez, "İspanya'da Demokrasi ve Seçim Sistemi", Türkiye ve Avrupa'da Seçim Sistemleri –Uluslararası Konferans Tebliğler Kitabı, 9-10 Haziran 1995, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul 1996, s.100-107

GÜNAL, Erdoğan, Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005

GÜNGÖR, Celalettin, 27 Mavıs ve Partileşme Sorunu, Nurol Matbaası, Ankara,1992

GÜNGÖR, Süleyman, "Seçim Kanunlarında Demokrat Parti'nin Yaptığı Değişiklikler ve Siyasal Anlamı", Mülkiye Dergisi, Cilt: 29, Sayı: 247, Ankara 2014, s. 99-108

GÜRBÜZ, Özer, "Dünyada ve Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri ve İdeal Seçim Sistemi İçin Öneriler", Ankara Barosu Dergisi, 1997/1, s.14-29

GÜRKAN, Uluç, "İtalya'da 'Zeytin Ağacı'" Star Gazetesi, 25.3.2006. Erişim: http://www.ulucgurkan.net/yazilar/italya-da-zeytin-agac%C4%B1- Erişim Tarihi. 10.4.2017

HACIİBRAHİMOĞLU, Zeki, Seçim Sistemleri ve Siyasi Partiler, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2010

HALE, William, 1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset, (Çev. Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul, 1996

HATİPOĞLU, Muzaffer, PARLAR, Ali, Açıklamalı-Gerekçeli-İçtihatlı Siyasi Partiler ve Seçim Hukuku ile Seçim Suçları, Yayın Matbaacılık, Ankara, 2002

HEYWOOD, Andrew, Siyaset, çev: Bekir Berat Özipek, Bican Şahin, Mete Yıldız, Zeynep Kopuzlu, Bahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla, Adres Yayınları, Ankara, 2011

HEYWOOD, Andrew, Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş, çev: Ahmet Kemal Bayram, Özgür Tüfekçi, Hüsamettin İnanç, Şeyma Akın, Buğra Kalkan, Adres Yayınları, Ankara, 2011

HOROWITZ, Donald L., "Demokratik Sistemleri Karşılaştırmak", (çev: Levent Köker), Larry Diamond, Marc F. Plattner (Der.) Demokrasinin Küresel Yükselişi, Ankara1995, s.161-168

HUNTINGTON, Samuel P., DOMINGUEZ, Jorge I., Siyasal Gelişme, çev: Ergun Özbudun, Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara, tarihsiz

IŞIKLI, Alpaslan, Küreselleşme ve Demokratikleşme, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1995

İBA, Şeref, Siyasi Partiler ve Seçim Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015

JANOSKI, Thomas, Siyaset Sosyolojisi, Çev: Ajdan Küçükçiftçi v.d., Phonix Yayınları, Ankara, 2010

KAÇMAZOĞLU, H. Bayram, 27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1995

KAÇMAZOĞLU, H. Bayram, Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1998

KAHRAMAN, Hasan Bülent, Türk Siyasetinin Yapısal Analizi –I Kavramlar Kuramlar Kurumlar, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2010

KAHRAMAN, Hasan Bülent, Türk Siyasetinin Yapısal Analizi –II (1920-1960) Kavramlar Kuramlar Kurumlar, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2012

KAHRAMAN, Hasan Bülent, Sağ Türkiye ve Partileri, İmge Yay., Ankara,1995

KAHRAMAN, Hasan Bülent, "Siyasi Partilerin Demokrasinin Gelişmesindeki Rolü", Siyasi Partiler ve Demokrasi - Uluslararası Sempozyum, Ankara Barosu Yayınları, Ankara2006, s.309-310

KALYONCU, Cemal A., ADLI, Ayşe, "Bir Devrin Hikayesi: Milli Görüş / Milli Görüşün Dünü, Bugünü, Yarını", Aksiyon Dergisi, Sayı: 848, Mart 2011

KALYONCU, Hamdi, İttifakın Perde Arkası (Üç Gülün Hikayesi), Burak Yayınevi, İstanbul 1992

KANADOĞLU, Sabih, "AKP Tek Başına Seçemez", Cumhuriyet Gazetesi 26 Aralık 2006

KARA, Muzaffer Ayhan, Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgu; Demokrasi ve Uzlaşma Kültürü Açısından Koalisyonlar, Otopsi Yayınları, İstanbul 2004

KARAMUSTAFAOĞLU, Tuncer, Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970

KARATEPE, Şükrü, Siyasi İdeolojiler, İz yayıncılık, İstanbul, 2011

KARPAT, Kemal H., Türk Demokrasi Tarihi, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1996

KAYA, İlhan, İlhan Kaya, Farklılıkların Temsili Bakımından Seçim Sistemleri ve

Baraj Uygulamaları, UKAM-Uluslararası Kültürel Araştırmalar Merkezi Yayınları, Yayın No:09, İstanbul 2014,

KAYNAR, Mete Kaan (Der.), Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri 1923-2006, İmge Kitabevi, Ankara, 2007

KEMERLİOĞLU, Eyüp. Toplumsal Tabakalaşma ve Hareketlilik, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., Erzurum, 1990

KEMPF, Udo, "Fransız Seçim Yasası – İlkeler ve Politik Sonuçlar", Türkiye ve Avrupa'da Siyasi Partiler Kanunu ve Seçim Yasası, Konrad Adenauer Vakfı Yayını, Ankara, 2002

KERESTECİOĞLU, İnci Özkan, ÖZTAN, Güven Gürkan (Der.), Türk Sağı: Mitler Fetişler Düşman İmgeleri, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012

KESKİN, Nuray E., "Kadınların Siyasal Haklarında İlk Aşama: 3 Nisan 1930 - Belediye Seçimlerinde Seçme ve Seçilme Hakkı, https://www.academia.edu /3105596/Kad%C4%B1nlar%C4%B1n_Siyasal_Haklar%C4%B1nda_%C4%B0lk_A%C5%9Fama_3_Nisan_1930 (erişim tarihi: 9.8.2016)

KEYDER, Çağlar, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011

KIŞLALI, Ahmet Taner, Siyasal Çatışma ve Uzlaşma, İmge Yay., Ankara,1993 KIŞLALI, Ahmet Taner, Siyaset Bilimi, İmge Yay., Ankara,1996

KIZILOLUK, Hakkı, Seçim Kanunları ve Siyasal Temsil, Anı Yayıncılık, Ankara, 2011

KİLİ, Suna, 1965-70 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976

KÖKER, Levent, Demokrasi Üzerine Yazılar, İmge Yay., Ankara,1991

KULU, Mustafa, 2015 İsrail Seçimleri: Süreçler, Aktörler, Projeksiyonlar, ORSAM (Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi) Rapor No: 197, Mart 2015

KUNT, Metin, "Siyasal Tarih", Türkiye Tarihi 2, Cem Yayınları. İstanbul,1988

LARDEYRET, Guy, "Orantılı Temsile İlişkin Sorun", (çev.: Mehmet Turhan), Larry Diamond, Marc F. Plattner (Der.) Demokrasinin Küresel Yükselişi, Ankara1995, s.199-205

LIJPHART, Arend, Çağdaş Demokrasiler - Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri, çev: Ergun Özbudun, Ersin Onulduran, Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Derneği Ortak Yayını, t.y.

LIJPHART, Arend, Demokrasi Modelleri – Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları, çev: Güneş Ayas, Utku Umut Bulsun, İthaki Yayınları, İstanbul, 2016

LIJPHART, Arend, "Yeni Demokrasiler İçin Anayasal Tercihler", (çev: Ergun Özbudun), Larry Diamond, Marc F. Plattner (Der.), Demokrasinin Küresel Yükselişi, Ankara,1995, s.185-198

LIPSET, Seymour Martin, Siyasal İnsan, çev: Mete Tunçay, Teori Yayınları, Ankara, 1986

LIPSON, Leslie, Demokratik Uygarlık, çev: Haldun Gülalp, Türker Alkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984

LIPSON, Leslie, Politika Biliminin Temel Sorunları, Çev: Tuncer Karamustafaoğlu, Birlik Yay., Ankara, 1986

MACHIAVELLI, Hükümdar, çev: Mehmet Özay, Şule Yayınları, İstanbul, 1997

MARDİN, Şerif, Türk Modernleşmesi, İletişim Yay., İstanbul, 1991
MARSHALL, Gordon. Sosyoloji Sözlüğü, çev: Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 1999
MOORE Jr., Barrington, Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri, çev: Şirin Tekeli, Alaeddin Şenel, Verso Yay., Ankara, 1989
MÜFTÜOĞLU, Rıza, Derin Sayfalarıyla Milliyetçi Hareket, Ortadoğu Yayınları, Ankara, 2004
NARLI, Nilüfer, DİRLİK, Sinan, "Türkiye'nin Siyasal Haritası", Yeni Türkiye, Sayı:9, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara,1996 s. 125-152
NİŞANCI, Şükrü, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Önemli Siyasal Akımlar ya da Türkiye'de Siyasetin Üç/İç Yüzü", Osmanlı'dan İkibinli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi, editörler: Adem ÇAYLAK, Mehmet DİKKAYA, Cihat GÖKTEPE, Hüsnü KAPU, Savaş Yay., Ankara, 2011
NOHLEN, Dieter, "Seçim Sistemleri", Türkiye ve Avrupa'da Seçim Sistemleri – Uluslararası Konferans Tebliğler Kitabı, 9-10 Haziran 1995, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul 1996, s.19-54
ÖRMECİ, Ozan, "İtalya Genel Seçimleri ve Beppe Grillo", Erişim Adresi: http://politikaakademisi.org/2013/03/04/italya-genel-secimleri-ve-beppe-grillo/ Erişim Tarihi 1.10.2017
ÖRMECİ, Ozan, "Siyasal Sistemler: Fransa", http://politikaakademisi.org/ 2013/03/13/siyasal-sistemler-fransa/ 29.2.2016
ÖRMECİ, Ozan, "Siyasal Sistemler: Japonya", http://politikaakademisi.org/ 2014/12/01/siyasal-sistemler-japonya/ **,** Erişim Tarihi: 5.10.2017
ÖZ, Esat, Türkiye'de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945), Gündoğan Yayınları, Ankara 1992,
ÖZBUDUN, Ergun, Otoriter Rejimler Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011
ÖZBUDUN, Ergun, Siyasal Partiler, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983
ÖZBUDUN, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 2014
ÖZBUDUN, Ergun, Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016
ÖZDAĞ, Ümit, Ordu-Siyaset İlişkisi (Atatürk ve İnönü Dönemleri), Gündoğan Yayınları, Ankara, 1991
ÖZDEMİR, Hikmet. "Siyasal Tarih 1960-1980" Sina Akşin, Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980, Cem Yayınevi, cilt: 4, İstanbul, 1992.
ÖZDEN, Mehmet, "Refah Partisi Üzerine", Türkiye Günlüğü, Sayı: 38, Ankara, 1996, s. 92-99
ÖZENÇ, Berke, Hukuk Devleti (Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi), İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2014
ÖZİPEK, Bekir, "Türkiye Siyasetinde 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimi", Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 19, Sayı: 75, Yaz 2014, s.93-105
ÖZKAN, Necati, Türkiye ve Dünyadan Örneklerle Seçim Kazandıran Kampanyalar, MediCat Kitapları, İstanbul, 2014
ÖZTÜRK, O. Metin, Ordu ve Politika, Gündoğan Yayınları, Ankara 1993

PARKİNSON, C. Northcote, Siyasal Düşüncenin Evrimi, çev: Mehmet Harmancı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984

PARLA, Taha, Demokrasi Anayasalar Partiler ve Türkiye'nin Siyasal Rejimi, Onur Yayınları, İstanbul, 1986

PARLA, Taha, Türkiye'de Anayasalar, İletişim Yay., (Yeni Yüzyıl Kitaplığı) yer ve tarih yok

PASQUINO, Gianfranco, "Seçim Sistemlerinde Reform: Birinci İtalyan Cumhuriyetinden İkinci İtalyan Cumhuriyetine", Türkiye ve Avrupa'da Seçim Sistemleri –Uluslararası Konferans Tebliğler Kitabı, 9-10 Haziran 1995, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul 1996, s.86-99

PERİNÇEK, Doğu, Anayasa ve Partiler Rejimi, Kaynak Yay., İstanbul, 1985

PINAR, Mustafa, Solda Demokratik Güç Birliği (28 Mart 2004), MATTEK Matbaacılık, Ankara, 2005

PRZEWORSKI, Adam, Demokrasi ve Piyasa: Doğu Avrupa ve Latin Amerika'da Siyasal ve Ekonomik Reformlar, çev: İlter Turan, Türk Demokrasi Vakfı Yayını, Ankara, ty,

ROSKİN, Michael G., Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür, çev.: Bahattin Seçilmişoğlu, Adres Yayınları, Ankara 2012

RUNCIMAN, W.G. Toplumsal Bilim ve Siyaset Kuramı, çev: Erol Mutlu, Teori Yay., Ankara, 1986

SABUNCU, Yavuz, "Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları" Anayasa Yargısı Dergisi Sayı:23 (Anayasa Mahkemesinin 44. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Bildiriler), Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2006, s. 191-198

SABUNCU, Yavuz, "Tek Adaylı Dar Bölge Seçim Sisteminin Türkiye'de Uygulanmasının Yaratabileceği Sonuçlar, Sorunlar Üzerine Ön Düşünceler", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara,1994

SABUNCU, Yavuz, ŞEKER, Murat, "Seçimler", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-Yüzyıl Biterken, Cilt:14, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s.1142-1168

SAĞLAM, Fazıl, Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1999

SAKAR, Abdülkadir, Siyasi Partiler Hukuku Açısından Siyasi Partilerin Finansmanı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2013

SAMER, Yıldız, "SHP ile İttifak DEHAP'a Oy Kaybettirdi", http://bianet.org/bianet/siyaset/31933-shp-ile-ittifak-dehapa-oy-kaybettirdi E.T.:3.4.2017

SANCA, Murat, Siyasal Tarih, Filiz Kitabevi, İstanbul,1980

SANDER, Oral, Siyasi Tarih-İlk Çağlardan 1918'e, İmge Kitabevi, Ankara, 1989

SANDER, Oral, Siyasi Tarih-Birinci Dünya Savaşının Sonundan 1980'e Kadar, İmge Kitabevi, Ankara, 1989

SARIKOCA, Erem, Çok Partili Siyasal Yaşamın Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri Ve Toplumsal Etkileri, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2005

SARIBAY, Ali Yaşar, Siyasal Sosyoloji, Der Yayınevi, İstanbul, 1994

SARIBAY, Ali Yaşar, Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1985

SARTORİ, Giovanni, Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, çev: Tunçer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1993

SARTORİ, Giovanni, Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği: Yapılar, Özendiriciler ve Sonuçlar Üzerine bir İnceleme, çev: Ergun Özbudun, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997

SARTORİ, Giovanni, Parties and Party Systems, Cambridge University Press, 1976

SAVRAN, Gülnur, Sivil Toplum ve Ötesi, Rousseau, Hegel, Mars, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1987

SAYBAŞILI, Kemali, DYP-SHP Koalisyonunun Üç Yılı, Bağlam Yay., İstanbul, 1995

SAYBAŞILI, Kemali, İktisat, Siyaset, Devlet ve Türkiye, Bağlam Yay., İstanbul, 1992

SCHMIDT, Manfred G., Demokrasi Kuramlarına Giriş, çev: M. Emin Köktaş, Vadi Yay., Ankara, 2002

SELÇUK, Sami, Temsili ve Katılımcı Demokrasinin Kökeni, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1987

SENCER, Muzaffer, Osmanlı Toplum Yapısı, Ant Yay., İstanbul,1969

SENCER, Muzaffer, Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri, Geçiş Yayınları, İstanbul, 1971

SERBEST, M. Bürkan, "Tarihsel Kökenleriyle İsrail'de Siyasal Partiler", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Yıl: 2005, Cilt: 60, Sayı: 2, s. 219-254

SEZEN, Saim, Secim ve Demokrasi, Gündoğan Yayınları, Ankara,1994

SEZER, Abdullah, Demokrasi Teorisi ve Pratiğinde Seçim Barajları (Adalet-İstikrar İkileminde %10 Ulusal Baraj Açısından Karşılaştırmalı Bir Analiz), Legal Yayıncılık, İstanbul, 2014

SOYSAL, Mümtaz, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1987

SOYSAL, Mümtaz, Anayasaya Giriş, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1989

SÖNMEZ, A. Osman, Türkiye Siyasetinde DEP Depremi, Doruk Yayınları, Ankara, 1995

Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi (SDAM), 1 Kasım 2015 Genel Seçim Analizi, Kasım 2015, http://www.stratejidusunce.org/Detay/Haber/973/1-kasim-genel-secim-analizi.aspx Erişim Tarihi: 10.10.2016

Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE), 1 Kasım 2015'e Doğru AK Parti, CHP, MHP ve HDP'nin Seçim Beyannamelerinin Değerlendirilmesi, SDE Yayını, Ankara Ekim 2015,

SUNAR, İlkay, Demokrasi: Türkiye Serüveni, Doruk Yayımcılık, İstanbul, 2010

SWINGEWOOD, Alan. Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi, çev: Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 1998

ŞAHİN, Sabahattin, 1961-1982 T.C. Anayasaları Karşılıklı Metinler, Savaş Yayınları, Ankara,1986

ŞAYLAN, Gencay, Türkiye'de İslamcı Siyaset, Verso Yay., Ankara, 1992

ŞENCAN, Hüdai, "Çatışmacı Parlamentarizmden Melez Bir Çözüme: Fransa'da Yarı Başkanlık Sistemi", Semra Gökçimen (Ed.), Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Yarı-Başkanlık Sistemi (Fransa, Polonya ve Rusya Örnekleri), TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Yayın No:6, Ankara, 2017, s.25-100

ŞENCAN, Hüdai, "Japon Hükümet Sistemi: Yarışan Partiler, Değişmeyen İktidar", Semra Gökçimen (Ed.), Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Parlamenter Sistem (Almanya Güney, Afrika, Hindistan, İngiltere, İtalya ve Japonya Örnekleri) , TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Yayın No:8, Ankara, 2017, s. 281-326

ŞENEL, Alaeddin, Siyasal Düşünceler Tarihi, Teori Yay., Ankara,1986

ŞENGİL, Mizyal Karaçam, I. Dönem TBMM'nde Düşünce Akımları (1920), Cem Yayınevi, İstanbul, 1996

ŞEYHANLIOĞLU, Hüseyin, Türk Siyasal Muhafazakarlığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti, Kadim Yayınları, Ankara 2011

ŞUR, Tuncay, Türkiye'de Legal Kurdî Siyaset: Dahil Olma Arayışı ve Sistematik İnkar, Ütopya Yayınevi, Ankara 2016

TALAS, Cahit, Toplumsal Politika, İmge Kitabevi, Ankara, 1990

TANİLLİ, Server, Devlet ve Demokrasi – Anayasa Hukukuna Giriş, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1996

TANİLLİ, Server, Dünyayı Değiştiren On Yıl, Say Yayınları, İstanbul, 1990

TANİLLİ, Server, Uygarlık Tarihi, Say Yayınları, İstanbul, 1992

TANÖR, Bülent, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000

TAVAŞ, İbrahim Halil, "Türk Anayasalarında Cumhurbaşkanı Seçimi", Yasama Dergisi Sayı:5, Nisan-Mayıs-Haziran 2007, s.27-56

TAYİZ, Kurtuluş, 30 Mart'a Doğru Barış ve Demokrasi Partisi, Analiz, Sayı: 83, SETA -Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayını, Ankara, Şubat 2014

TEKELİ, Şirin. "Cumhuriyet Döneminde Seçimler", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, 7. Cilt, s.1798-1824

TELLİ, Kutlay, Siyasi Partiler Rejimi (İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Bağlamında), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012

TEZİÇ, Erdoğan, 100 Soruda Siyasi Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler), Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976

TEZİÇ, Erdoğan, Anayasa Hukuku (Genel Esaslar), Beta Basın Yayım Dağıtım, İstanbul 2009

TİMUR, Taner, Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş, İmge Kitabevi, Ankara, 2003

TOKGÖZ, Oya, "1991 Genel Seçiminde Refah Partisi: Siyasal Reklamlarda Yer Alan İmgeler ve Söylem Üzerine Bir Araştırma", Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 27, Sayı: 1, Mart 1994, s.19-41

TOPKAYA, Erkin, Program ve Tüzükleriyle Türkiye'de Siyasi Partiler, Ulusal Basımevi, Ankara, 1969

Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı (TESAV), Siyasi Partiler ve Seçim Kanunlarında Değişiklik Önerileri, (Sempozyum 18-19 Şubat 2005), TESAV Yayınları, Ankara, 2005

TOPRAK, Binnaz, , "Seçim Sistemleri ve 24 Aralık Seçimleri", Sosyal Demokrat Değişim Dergisi, Sayı: 1, Mart-Nisan 1996
TOURAINE, Alain, Demokrasi Nedir, çev: Olcay Kunal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997
TUNAYA, Tank Zafer, Türkiye'de Siyasi Partiler Cilt: 1 İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011
TUNAYA, Tank Zafer, Türkiye'de Siyasi Partiler Cilt: 2 Mütareke Dönemi Dönemi 1918-1922, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010
TUNAYA, Tank Zafer, Türkiye'de Siyasi Partiler Cilt: 3 İttihat ve Tereakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011
TUNCER, Erol, DANACI, Necati, Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri, TESAV Yayınları, Ankara, 2003
TUNCER, Erol, Osmanlı'dan Günümüze Seçimler 1877-1999, TESAV Yayınları, Ankara, 2002
TUNCER, Erol, Seçim 2007: 22 Temmuz 2007 Milletvekili Genel Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme, TESAV Yayınları, Ankara, 2007
TUNÇAY, Mete, Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi-1, Teori Yayınları, Ankara, 1985
TUNÇAY, Mete, Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi-2, Teori Yayınları, Ankara, 1986
TUNÇAY, Mete, "Siyasal Gelişmenin Evreleri" Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, 7. Cilt, s.1967-1990
TUNÇAY, Mete, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Siyasal Düşünce Akımları" Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, 7. Cilt, s.1924-1928
TUNÇAY, Mete, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010
TURAN, Ali Eşref, Türkiye'de Seçmen Davranışı-Önceki Kırılmalar ve 2002 Seçimi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004
TURAN, Erol, "Siyasal Katılma", Siyaset Sosyolojisine Giriş, (Ed. Orhan Gökçe), Çizgi Kitabevi, Konya, 2013
TURAN, İlhan (Haz.), İsmet İnönü ve Tek Dereceli İlk Seçimler (1946-1950-1954-1957) Üzerine Seçmeler, İnönü Vakfı Yayınları, Ankara, 2002
TURAN, İlter, Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış, Der Yayınları, İstanbul, 1985
TURAN, Mehmet, Siyasal Elitler, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1991
TURHAN, Mümtaz, Kültür Değişmeleri, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1994
Türk Cumhuriyetleri Anayasaları, TÜRKPA-Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenterler Asamblesi Yayınları, Yayın No:4 Ankara 2012
TÜRK, Hikmet Sami, "Seçim Sisteminde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Bazı Öneriler", Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı, Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara, 1976
TÜRK, Hikmet Sami, Siyasal Partiler ve Demokrasi, TESAV Yayınları, Ankara, 1995
TÜRK, Hikmet Sami, Seçim Hukukunun Temel Kavramları ve Çözüm Önerileri, TESAV Yayınları, Ankara, 1997
TÜRK, Hikmet Sami, TUNCER, Erol, Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi, Sisitem Önerileri Seçim Uygulamaları, TESAV Yayınları, Yayın No:6, Ankara, 1995

TÜRK, Hikmet Sami, "Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih", Anayasa Yargısı Dergisi Sayı:23 (Anayasa Mahkemesi'nin 44. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen "Türki Cumhuriyetler, Komşular ve Anayasal Sorunlar ve Türkiye'de Seçim Sistemleri" Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler), Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2006, s. 75-115

Türk Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), Seçim Sistemleri ve Siyasi Partiler Araştırması Cilt I (Temel Bulgu ve Sonuçlar), TÜSİAD Yayınları, İstanbul, 2001

Türk Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), Seçim Sistemleri ve Siyasi Partiler Araştırması Cilt II (Ana Rapor), TÜSİAD Yayınları, İstanbul, 2001

Türkiye Barolar Birliği ve Ankara Barosu, Siyasi Partiler ve Demokrasi (Uluslararası Sempozyum 26-27 Mayıs 2005), Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 2006

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Halk Oylaması Sonuçları 2007, 1988, 1987, 1982, 1961, TÜİK Matbaası, Yayın No: 3156, Ankara, 2008

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Siyasi Partiler ve Seçim Kanunları Önerisi, TOBB Yayınları, Ankara, 2000

TÜYSÜZOĞLU, Göktürk, "İtalya, Berlusconi ve Seçimler" http://uik.blogcu.com/italya-berlusconi-ve-secimler/3368996 E.T.: 1.10.2017

ULUTAŞ, Ufuk, BÖLME, Selin M., DEMİR, Gülşah Neslihan, TORLAK Furkan, ZİYA, Saliha, İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu, SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı) Yayınları, Ankara, 2012

UZTUĞ, Ferruh, Siyasal İletişim Yönetimi, MediCat Kitapları, İstanbul, 2007

UZUN, Cem Duran, Anayasa Hukuku Açısından Siyasi Partilerin Finansmanı, Adalet Yayınları, Ankara, 2010

UZUN, Salih Uzun, "Evren Mahkemede, 12 Eylül Hayatımızda", Radikal İki, 8 Nisan 2012, Sayı: 808, s.5

ÜLSEVER, Cüneyt, Kendini Arayan Türkiye, Timaş Yayınları, İstanbul, 2001

ÜSTEL, Füsun, Yurttaşlık ve Demokrasi, Dost Yayınları, Ankara, 1999

VARLIK, Ülkü, ÖREN, Banu, Seçim Sistemleri ve Türkiye'de Seçimler, Der Yayınları, İstanbul, 2001

VERGİN, Nur, "Genel Oy Kapsamında Cumhurbaşkanı", Türkiye Günlüğü, Sayı:16, Güz-1991, s.129-141

VERGİN, Nur, Siyasetin Sosyolojisi, Bağlam Yay., İstanbul, 2003

WATTS, Nicole F., Sandıkla Meydan Okumak- Türkiye'de Kürtlerin Siyasi Yolculuğu, çev.: Bilgesu Sümer, İletişim Yayınları, İstanbul 2014

YAĞCI, Nabi, "Seçim ittifakı ve tarihsel ittifak", Taraf Gazetesi, 04.06.2011, Erişim Adresi: http://duzceyerelhaber.com/Nabi-YAGCI-Taraf-Yazilari/1893-Secim-ittifaki-ve-tarihsel-ittifak Erişim Tarihi.: 15.10.2017

YANIK, Murat, ÖZCAN, Hüseyin, Siyasi Partiler Hukuku, Der Yayınları, İstanbul, 2007

YAVAŞGEL, Emine, Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Durum, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2004

YAVUZ, Hakan, Modernleşen Müslümanlar – Nurcular, Nakşiler, Milli Görüş ve Ak Parti, çev: Ahmet Yıldız, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005

YAVUZ, M. Hakan, "Refah Partisi: Modernleşmenin İçinde, Batılılaşmanın Dışında;

Sistemin İçinde, Hükümetin Dışında", Türkiye Günlüğü Dergisi, Sayı: 38, Ocak-Şubat 1996

YAYLA, Atilla, Liberal Bakışlar, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993

YAYLA, Atilla, Liberalizm, Turhan Kitabevi, Ankara, 1992

YAYLA, Atilla (Der.), Sosyal ve Siyasal Teori Seçme Yazılar, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993

YAYMAN Hüseyin, Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası, Doğan Kitap, İstanbul, 2016

YAZICI, Serap, Demokratikleşme Sürecinde Türkiye, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009

YILMAZ, Aytekin, Modern Demokrasi Gelişimi ve Sorunları, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2000

YOZGAT, Fazıl, ZABUN Sezgin, "Seçim Sistemleri ve Uygulamaları", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:10, Sayı:2, Sivas 2009, s.73-91.

YÜCE, Müge, "Seçim Sistemleri, Türkiye'deki Uygulamaları ve Ortaya Çıkan İktidar Yapıları", http://www.siyasaliletisim.org/pdf/SECIMSISTEMLERIVE ORTAYACIKANIKTIDARYAPILARIMUGEYUCE.pdf (1.7.2016)

YÜCEKÖK, Ahmet N., Siyasetin Toplumsal Tabanı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1987

YÜCEL, M. Serhan, Türkiye'nin Siyasal Partileri (1859-2006), Alfa Yayınları, İstanbul, 2006